

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ◉ SZEMANTIKUS HÁLÓK ÉS MESTERSÉGES INTELLIGENCIA. 2. RÉSZ: PARADIGMAVÁLTÁS AZ ADATHÁLÓZATOKBAN, KERESÉSBEN ÉS SZÖVEGÉRTELMEZÉSBEN
- ◉ OLVASÁS ÉS MESÉLÉS [ELEMZÉS A 2017-ES GYORSJELENTÉSBŐL]
- ◉ FELMÉRÉS A KÖNYVTÁROSOK HELYZETÉRŐL ÉS TÁRSADALOMBAN BETÖLTÖTT SZEREPÜKRŐL
- ◉ HÚSZÉVES A DIGITÁLIS IRODALMI AKADÉMIA (DIA)
- ◉ TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEK – HOZZÁSZÓLÁSOK
- ◉ NYUGODJ MEG, ÉS VEZESD BE AZ RDA-T!
- ◉ E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK
- ◉ DIGITALIZÁLÁS NORVÉGIÁBAN
- ◉ INTERJÚ EGYKORI NEVES KÖNYVTÁROSOKKAL

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2018/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2018/3

◉ SZEMANTIKUS HÁLÓK ÉS MESTERSÉGES INTELLIGENCIA. 1. RÉSZ ÉRTELMEZÉSEK ÉS ALKALMAZÁSOK ◉ A KATALÓGUS METAMORFÓZISA. A NYILATKOZAT A NEMZETKÖZI KATALOGIZÁLÁSI ALAPELVEKRŐL (2016) FORDÍTÁSTERVEZETÉNEK TERMINOLÓGIAI KÉRDÉSEI ◉ MÓDSZERTAN ÉS ESZKÖZTÁR ELEKTRONIKUS TANULÁSI KÖRNYEZETBEN ◉ HISTORIA DOMUS 1945–1950. FORRÁSOK ÉS ADALÉKOK A MAGYAR HONVÉDSÉG EGÉSZSÉGÜGYI KÖZPONT TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRA ÉS A HONVÉDORVOS CÍMŰ SZAKFOLYÓIRAT TÖRTÉNETÉHEZ ◉ „NEM KARTOTÉK-ADAT”. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ HAGYATÉKA AZ ELTE BTK KITI KÖNYVTÁRÁBAN ◉ A MAGYAR KÉPVISELŐHÁZ ELSŐ KÖNYVTÁRNOKAI ◉ HŰSÉGGEL ÉS BÁTORSÁGGAL: MECÉNÁS BATTHYÁNYAK ◉ MÉG MINDIG ARRA A TEMETÉSRE VÁRUNK: AZ ÚJ GENERÁCIÓS INTERMARC-BAN REJLŐ ÍGÉRETEK ÉS KIHÍVÁSOK ◉ KÖNYVSZEMLE ◉ REFERÁTUMOK ◉

A TARTALOMBÓL:

28. (64.) ÉVFOLYAM, 2018. 3.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

☼ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona

☼ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

☼ **Borítóterv:** Gerő Éva ☼ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ☼ **Szerkesztőség:** OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4-6. (Budavári Palota F. épület) ☼
Telefon: + 36-1-224-3795 ☼ **Fax:** +36-1-224-3875. ☼ **E-mail:** kovacs@oszk.hu,
szabo.piroska@oszk.hu ☼ **Megjelenik:** negyedévente. ☼ **Egy szám ára:** 1500.-Ft +
5% áfa. ☼ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ☼ **Külföldi előfizetés:**
100 euró ☼ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár
☼ **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ☼ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár
☼ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója ☼ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ☼
Felelős vezető: Szabó Gábor ☼ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN
1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referálók és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÁNFI Szilvia (az OSZK ny. munkatársa, Bp.), BÁNKESZI Katalin (a Könyvtári Intézet címzetes igazgatója, Bp.), BIBOR Máté János (egyetemi tanársegéd, ELTE BTK KITI, Bp.), BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BORVÖLGYI Györgyi (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), DANCS Szabolcs (az OSZK főtanácsadója, Bp.), FAZOKAS Eszter (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), HERONYÁNYI Zsolt (a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Pekár Mihály Orvosi és Élettudományi Szakkönyvtár munkatársa, Pécs), HORVÁTH Adrienn (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), HORVÁTH Zoltánné (könyvtári tanácsadó, T-SYSTEMS Magyarország Zrt. Bp.), HUBAY Miklós (a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa, Bp.), JÁVORKA Brigitta (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), JÓNÁS Károly (az Országgyűlési Könyvtár ny. munkatársa, Bp.), KOLTAY Tibor (intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MÉSZÁROS Tamás (az OSZK munkatársa, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtár ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Andor (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), NAGY Gábor (a FSZEK Budapest Gyűjtemény munkatársa, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PAJOR Enikő (a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtártudományi Tanszék, Szeged, ny. munkatársa), POGÁNY György (a Kármán József Városi Könyvtár, Pilis ny. vezetője), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (könyvtárvezető, MHEK Tudományos Könyvtár, Bp.), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, Miskolc), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZEPESI Judit (külső szakértő, E-learning projekt, Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Béla István (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÓTH Máté (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), TÓVÁRI Judit (főiskolai tanár, Eszterházy Károly Egyetem, Eger), VARGA Balázs (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts 341

TANULMÁNYOK

HORVÁTH Zoltánné: Szemantikus hálók és mesterséges intelligencia 1. rész: *Értelmezések és alkalmazások könyvtári nézőpontból* 345

MŰHELY

DANCS Szabolcs: Bevezető Tóvári Judit A katalógus metamorfózisa. *A Nyilatkozat a Nemzetközi Katalogizálási Alapelvekről* (2016) fordítástervezetének terminológiai kérdései című cikkéhez 363

TÓVÁRI Judit: A katalógus metamorfózisa. *A Nyilatkozat a Nemzetközi Katalogizálási Alapelvekről* (2016) fordítástervezetének terminológiai kérdései 364

E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit: Módszertan és eszköztár elektronikus tanulási környezetben 377

MÚLTUNKBÓL

POGÁNYÉ RÓZSA Gabriella: Historia domus 1945–1950. Források és adalékok a magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtára és a Honvédorvos című szakfolyóirat történetéhez 391

BIBOR Máté János: „nem kartoték-adat”. Soltész Zoltánné hagyatéka az ELTE BTK KITI Könyvtárában 402

JÓNÁS Károly: A magyar képviselőház első könyvtárnokai .. 417

BORVÖLGYI Györgyi: Húséggel és bátorsággal: Mecénás Batthyányak	424
--	-----

KITEKINTÉS

DANCS Szabolcs: Még mindig arra a temetésre várnak... Az új generációs INTERMARC-ban rejlő ígéretek és kihívások (Peyrard, S. – Roche, M.: <i>Still waiting for that funeral. The challenges and promises of a next-gen INTERMARC</i>)	426
--	-----

KÖNYVSZEMLE

A látható könyvtár

Acél Zsolt: A látható könyvtár. A palatiumi Apolló-könyvtár és a római irodalmi élet. (Budapest, Gondolat, 2018. 222 p.) (Ism.: <i>Pogány György</i>)	431
--	-----

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai = Incunabula Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae (PFK–INC), Összeáll. W. Salgó Ágnes, (Pannonhalmi, Bencés Kiadó, 2017. 258 p.) (Ism.: <i>Bánfi Szilvia</i>)	435
--	-----

Huszoneygy könyv a gyermek- és felnőttkorból – hat évtized után

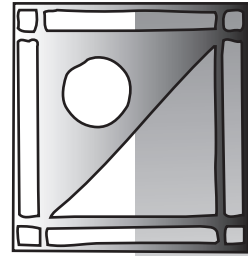
Bényei Miklós: Újraolvasva – hatvan, hatvanöt év múlva (Debrecen, Kiss József Kvk., 2018. 144 p.) (Ism.: <i>Murányi Lajos</i>)	438
--	-----

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	443
Könyvtár- és tájékoztatásügy	447
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	454
Munkafolyamatok és szolgáltatások	461
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	471
Vezetés, irányítás	473
Felhasználók és használat	478
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	483
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	488
Kapcsolódó területek	494

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Szabó Piroska, Murányi Lajos

STUDIES

Semantic webs and artificial intelligence – opportunities for libraries 1.

HORVÁTH Zoltánné

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 345–362.

Artificial intelligence combines human intelligence with rapid reaction times, increasing memory and a broad overview of information sources; it thus supports the development of sciences, information technology and libraries. The emergence of the semantic web is an essential stage in the development of artificial intelligence. The beginnings of artificial intelligence research were based on the knowledge of how brain neurons are functioning. This also appears in the modeling of artificial systems, net structures and learning processes. From the point of libraries: the desired results in overviewing resources cannot be reached when using previous solutions, so other high-level technology and tools from outside libraries should be involved to keep patrons. When answering a question, artificial intelligence systems can rely on more sources of information than a person. It is not certain, however, that they can give a better answer than a well-educated human (a teacher or a librarian). This article is a review of literature; the second part will discuss knowledge-based expert systems, search processes and services based on artificial intelligence, as well as review predictions for the future.

Keywords: *Computerised information search, Information technology, Artificial intelligence*

WORKSHOP

Introduction to Judit Tóvári's article „Metamorphose of the catalogue”

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. no. 3. pp. 363.

The draft Hungarian translation of the International Cataloguing Principles (2016) was published on the webpage of the National Széchényi Library (NSZL) in August 2018 (https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2018/08/17/a_nemzetkozi_katalogizalasi_alapelvek_magyar_forditas). The author, as Chair of the Standardization Committee at NSZL and Head of the RDA Working Group, recommends Judit Tóvári's article which presents a summary and explanation of terminological issues.

Keywords: *Cataloguing rules, Terminology*

Metamorphose of the catalogue. Translation issues of the IFLA Statement of International Cataloguing Principles (ICP, 2016)

TÓVÁRI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. no. 3. pp. 364–376.

New cataloguing rules (Resource Description and Access, RDA) provide a deeper and more extensive exploration of library information assets, combined with large information systems, to better meet user needs. At the same time, it means changes to the concept of the catalogue. Considering user needs, a functional review of catalogue records and technological requirements for the use of linked data have led to a fundamental change in the processing of bibliographic sources and publishing open data. All these lead to new tasks for catalogues. Following the first revision of the Paris Principles (1961) in 2009, IFLA adopted new cataloguing principles in 2016, which involves rethinking of a number of rules. Additionally, the digital world requires new terminologies. The terms applied in ICP are reflected in a series of policies, therefore it is extremely important to have an exact and clear definition of the concepts. The draft Hungarian translation of ICP, published in 2016 on the national library's blog, gives the profession an opportunity to contribute to forming Hungarian terminology with their suggestions.

Keywords: *Cataloguing rules, Cataloguing, Machine-readable format, MARC21, RDA, Terminology*

E-LEARNING AND LIBRARIES

Methods and tools in an e-learning environment

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. no. 3. pp. 377–390.

The fourth part of the series on e-learning discusses how models of learning theory influence teaching in an electronic environment, and what methods have been developed for the effective transfer of knowledge. The use of digital multimedia, colour, sound and film enhances learning efficiency. Online education materials are divided into smaller units, they contain knowledge in a concise, well-structured and transparent form. The authors provide practical recommendations for curriculum development. Web-based multimedia platforms allow the creation, sharing and reorganization of new types of content. In an online environment, tasks and methods of tutors differ in many respects from traditional forms of education. Tutors monitor and assist students from the start of training till the completion of the course. The authors present the methods and tools typical for the online education environment, as well as those of blended learning, m(mobile)-learning and micro-education.

Keywords: *Computerised education, Education method, Curriculum, Remote educational*

FROM THE PAST

Historia domus 1945–1950. Sources and data for the history of the Research Library of the Hungarian Army's Health Centre and the journal *Honvédervos*

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.)
2018. no. 3. pp. 391–401.

Archival sources on the history of the Research Library of the Hungarian Army's Health Centre in the period 1945 through 1950 revealed the book collections used by this army hospital to serve professional and political tasks. In spite of political intentions, they tried to provide contemporary, up-to-date literature from Hungary and abroad for curative, educational and research work to their staff, while the library for soldiers built a collection that served the cultural poli-

cy of the era. The journal *Honvédorvos* (Military Physician) was first published in 1888 as a supplement to the professional journal *Gyógyászat* (Medication), and appeared later independently in the period 1929 to 1944. After 1945, its publishing ceased for a few years. In 1949, the journal resumed, and took back its old name in 1957. The *Honvédorvos* today is a peer-reviewed scientific journal, and is closely connected to the Research Library of the Hungarian Army's Health Centre. Its profile includes the presentation of military health research and practical work in the institution, along with their professional-historical aspects.

Keywords: *Medical journal, Medical library, Army library, Hungarian library history*

Erzsébet Soltész-Juhász (1921–1997): her life and research

BIBOR Máté János

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 402–416.

Erzsébet Soltész-Juhász was a staff member of the National Széchényi Library from 1944 to 1989. At first she started as a clerical staff member, and from 1949 until her retirement she worked in the Old Prints Section, from 1962 as the head of this section. She was involved in the preparation of the National Catalogue of Incunabula (CIH) and the Catalogue of Early Prints from the 16th Century, and was the author of several manuals and studies. In 1982 she had a key role in achieving that the Leuven Codex be returned to Hungary, which includes the first Hungarian poem (13. c.). Her niece, Piroska Berlász, donated part of Erzsébet Soltész-Juhász' bequest to the Library of the Department of Library and Information Science at the Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University. The collection includes personal documents, author's copies of many of her publications, as well as prints of many of her lectures and classes. The study outlines the life of Erzsébet Soltész-Juhász and overviews her professional work based essentially on the collection. It also includes a bibliography of her works as an appendix.

Keywords: *Bequest, National library, Career, Collection of old and rare books, Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Department of Library and Information Science*

The first librarians of the Hungarian Parliament

JÓNÁS Károly

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 417–423.

It is a complex task to name the first librarian of the Library of the Parliamentary Assembly (later Library of the Hungarian Parliament): there are discrepancies between the data in the notes of former directors (Miklós Nagy, György Trócsányi), historical works, and archival sources. The article helps to clarify this question by listing the staff of the Parliament's library between 1848 and 1875, and gives the exact dates when they were appointed.

Keywords: *Library profession, History of libraries, Library of the Parliament, Hungary*

„Fidelitate et fortitudine”. The Batthyánys as benefactors

BORVÖLGYI GYÖRGYI

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 424–425.

Report on the conference „The Batthyánys as benefactors” held in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences on May 30, 2018.

Keywords: *Conference, History of culture, Hungary*

OUTLOOK

Still waiting for that funeral... Promises and challenges of the new generation of INTERMARC

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 426–430.

The article comments on the article by Peyrard, Sébastien and Roche, Mélanie: Still waiting for that funeral (<http://library/2204/1/41-payerard-en.pdf>) about the CCA 4.0 licence. It is the aim of renewing INTERMARC, the French national library's (BnF) MARC-based data exchange format, that has been in use for 40 years, to make it compatible with new bibliographic models (FRNR, LRM), and to move to-

wards linked data by refining MARC records.

Keywords: *Data format, Conversion, MARC21, National library*

BOOK REVIEWS

The visible library. The Temple of Apollo Palatinus in Ancient Rome

Acél Zsolt: *A látható könyvtár. A palatiumi Apolló-könyvtár és a római irodalmi élet.* Budapest: Gondolat, 2018. 222. p.

(Reviewed by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 431–434.

Keywords: *Library history, Cultural history, Review*

Incunabula catalogue of the Library of the Abbey in Pannonhalma

APannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai = *Incunabula Bibliothecae Sanctii Martini de Sacro Monte Pannoniae.* PFK-INC. Összeáll. W. Salgó Ágnes. Pannonhalma: Pannonhalmi Főapátsági Bencés K., 2017. 258 p. (*Catalogue Bibliothecae Sancti Martini de*

Sacro Monte Pannoniae ; 2.)

(Reviewed by Szilvia Bánfi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 435–437.

Keywords: *Church library, Catalogue, Incunabula, Review*

Twenty-one books from childhood, re-read after six decades

Bényei Miklós: *Újraolvasva – hatvan-hatvanöt év múltán.* Debrecen: Kiss József Könyvkiadó, 2018. 144 p.

(Reviewed by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 438–439.

Keywords: *Reading, Reading diary, Fiction, Review*

LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS FROM ABROAD (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 28. (64.) 2018. no. 3. pp. 443–497.

Megjelent a **Digitális Bölcsészet** című elektronikus folyóirat első száma

Az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék kiadásában megjelenő, OJS rendszerben szerkesztett, nyílt hozzáférésű, szabad felhasználású, évente megjelenő folyóiratot azzal a céllal hozták létre elsősorban az ELTE és a Szegedi Tudományegyetem kutatói, hogy fórumot teremtsenek a magyarországi számítógépes bölcsészeti kutatások eredményeinek bemutatására és a szakemberek közötti tudományos párbeszédhez.

A folyóirat elérhetősége:

<http://ojs.elte.hu/index.php/digitalisbolcseszett>

Forrás: Katalist, 2018. szept. 19. – Kokas Károly tájékoztatása alapján

Szemantikus hálók és mesterséges intelligencia

1. rész* : Értelmezések és alkalmazások – könyvtári nézőpontból

HORVÁTH Zoltánné

Bevezetés

A mesterséges intelligencia¹ irodalmában meglepően sok a gépek győzelmének víziója, a gépek által átvett funkciók miatti aggodalom. Az informatika fejlődése közben felbukkanó félelem a korábbiakban is jellemző volt, viszont tapasztalataink szerint a változás inkább új típusú feladatokat, összetettebb szolgáltatásokat generált, új készségek és képességek elsajátítására nyitott lehetőséget. A kibővülő munkakörök nyomán az új ismereteket beépítő tanulás életünket kísérő követelménnyé változott. Más szakterületeken is megfigyelhető a számítógéptudomány és a szaktudomány fejlődésének együtthatása. Az orvostudományban talán a leginkább szembeutó a digitalizálás kedvező hatása, többek között a tapasztalati orvoslás eredményességére. A digitalizált képi és szöveges vizsgálati eredmények mintái és tapasztalatai gyorsan terjedtek a hálózaton, megerősítve vagy épp cáfolva a korábbi eljárásokat és kezeléseket. A meghaladás és frissítés különleges információs szolgáltatásokat generált „alert” funkciókkal és revíziókkal az „evidence based”, vagyis a bizonyítékokon alapuló gyógyítás gyakorlatában.² Miközben küzdelmeket folytatunk a napi gyakorlat folyamatos megújításával, érdemes néha világszinten kitekinteni a megvalósult újdonságokra.

A gépi mesterséges intelligencia gyors reakcióidőkkel, széles áttekintési képes-

* A könyvtári területet érintő tudásreprezentáció alapú szakértői rendszerekről a tanulmány 2. része ad tájékoztatást lapunk következő számában.

séggel és növekvő gépi memóriával egészíti ki az emberi intelligencia lehetőségeit – kedvező hatással a tudományok, a gyógyítás, a tervezés, elemzés és döntés-előkészítés fejlődésére. A korábban megoldhatatlan vagy lassabban végezhető feladatokban az ember és gép együttműködése kimagasló eredményeket hozott a technológia és tudományok fejlődésében, az oktatásban és az emberi készségek területén. Az emberi agy működésének jobb megismerésére, az ún. neurális hálók működési elvére alapozták már a kezdeti kutatók is az ismeretbővítés és tudásközvetítés új elméleteit, amelyek nyomán egyre bonyolultabb számítógépes programok létrehozására váltak képessé a fejlesztők. Nem véletlen, hogy sok kutató csak az ember és a gép kölcsönhatásában látja a mesterséges intelligencia megvalósításának értelmét (hibrid rendszerek), tagadva a gépi intelligencia embertől független fejlődésének vagy működésének lehetőségét. A megújulás tényeiről szóló információk a globális digitális rendszerek nyilvánosságában könnyebben terjednek és gyorsabban kapcsolódnak egymáshoz, a növekvő adat- és információs kapcsolatok új értelmezési és felhasználási területekhez vezethetnek, ezért nevezhetők az új típusú információs hálók dinamikusnak.

Fenyegetés vagy megoldási lehetőség?

Komoly tudósok félelmei mellett Z. Karvalics László „alarmistának” nevezte a mesterséges intelligencia embert kiváltó hatásaiban a veszélyekre koncentrációkat, és „veszélydiskurzus”³ jelöléssel illetve a félelmek közléseit, amelyekben szívesen fedeznék fel némi iróniát.

Az ismeretlentől való félelem az emberi életöztön természetes jelensége, akkor is, ha esetenként eltűnt. Könyvtári nézőpontból az informatikát használó emberek és a felzárkózással nehezen birkózók közötti társadalmi polarizáció miatt már most is nagy figyelmet kell fordítani a digitális írástudás fejlesztésére, amelyben a könyvtárak jelentős mentori szerepet vállalnak. Viszont a mesterséges intelligencia különbözik a korábbi technológiai fejlődéstől, mert a többi tudomány eredményeivel együtt halad. Az emberi intelligencia szimulálásához nem nélkülözhető az emberi agy működésének, az emberi nyelv törvényszerűségeinek, az ember társadalmi beágyazódásának (beállítódás, viselkedés, stb.) mélyebb kutatása sem. A szaktudományok és a mesterséges intelligencia fejlődése ösztönző hatást fejt ki egymásra. A könyvtárosok a kulturális örökség hagyományai

örzésének hivatástudatával védik a klasszikus humán tudományok értékét. A nyelv és a művelődés korábbi gyakorlatának megőrzése érdekében örökségvédelmi intézményként a múzeumokkal, kutatási helyekkel és archívumokkal együtt érdekeltek minden szöveg-, kép-, hang- és dokumentum alapú innovációban.

A mesterséges intelligencia és a „veszélydiskurzusok”

Sokan gondolják, hogy az intelligens robotok megjelenésétől (2015) számíthatjuk a mesterséges intelligencia fejlődésének transzformálását a tudomány területéről a mindennapi tevékenységekhez vezető úton. Az embert néhány művelettel kiváltó rendszerektől az önműködő és kommunikáló robotokig a mesterséges intelligencia értelmezése változó keretrendszert tükröz. A határvonalakról nem érdemes vitázni, mert minden fejlődés csak egy (rövid) állomásnak tekinthető a továbbiak előtt: a napokban jelent meg a festmények létrehozásának híre mesterséges intelligencia alapján, és várhatók az okos háztartások és okos televíziók emberi szóval vezérelt alkalmazásai, amelyek átalakíthatják korábbi életmódunkat, munkaköreinket, szórakozásunkat.

Az előző ötven év elméleti és programozási fejlődésének közvetlen beépítése a könyvtári szolgáltatásokba néhány éve még nagyon távoli lehetőségnek látszott. Bár az ügyfélfogadó robotok előre beépített szövegfordulatokkal képesek az ügyfeleket különböző nyelveken fogadni, beépítve a szleng és a humor fordulatait is, és egyre tökéletesebb formában utánozzák az emberi agy és gondolkodás működését, még nagyon sok fejleszteni való van a kívánt szint eléréséig.⁴ A könyvtári robot vonzó jelenség, kiválthat ismétlődő folyamatokat, sőt új részfolyamatokban is megjelenhet a gépi kérdés-válasz együttese, de mégsem ezt tartom fontos eredménynek szakmánkban, és főleg nem tartom fenyegetőnek a könyvtári munkakörökre nézve. Nem hiszem, hogy a jól programozható, ismétlődő feladatok vagy a kérdés-válasz jellegű ügyfélkapcsolatok átruházását a gépekre sajnálattal kellene fogadnunk. Gondoljunk csak a GYIK (gyakran ismétlődő kérdések) elektronikus változataira, amelytől csak egy nagy lépés az ügyfélfogadó robotok beillesztése. A folyamaton csak nyerhetünk, a kommunikációs helyzetek átgondolása a programozás előtt saját tevékenységünk minőségi fejlesztését szolgálja.

Miközben tömegesen özönlenek a veszélydiskurzusok⁵, a gépek fenyegetése áthatja a kulturális szféra

jelenségeit, számos katasztrófafilmben is megjelenik a fiatal korosztály élénk érdeklődésével kísérve. Sokan utópiaként vagy valós fenyegetésként élik meg a gépek hatalomátvételének lehetőségét. Az online és virtuális térben folyó játékok, társasjátékok, videojátékok tematikájukban és megoldásaikban kivetítik az elmélet követőinek félelmeit – talán a Piroska és a farkas és más borzongató mesék transzformációjaként. A félelmek feloldásának vágya magyarázatot adhat arra, hogy a gyártók olcsó sikerekre vadászó vad és véres filmjeleneteit miért éli át az ifjúság új típusú meseként akkora élvezettel, ráadásul minden más médiatípus használatának kárára. Látjuk, hogyan válnak az utópisztikus szereplők ikonokká és új jelképekké, egyben a szarkasztikus humor tárgyává az érettebb korosztálynál. A gyerekek változatos és virtuóz médiahasználatának jelensége elemzések és kutatások tárgya, felidézük azt a gondolatot, vajon az új technológia és a mesterséges intelligencia-eszközök létrehozása és majdani használata nem épp ezeket a készségeket és szemléletmódot igénylik majd? Minden elemzés, kritika és félelem jogos lehet, amely az egyoldalúságban látja a veszélyt, mert a mesterséges intelligencia létrehozásában nélkülözhetetlen a fejlett nyelvi intelligencia, a gondolatok mélységének és jelentésének felismerése, a logikai struktúrák létrehozásának elvont készsége. *A nyelvi és gondolati intelligencia viszont nem képregény szintű közléseken nevelkedik, hanem komoly kognitív folyamatok előzményével.* Lehet, hogy gyerekkorban túl korainak érezzük a használói és fejlesztői szemlélet vagy hozzáállás polarizációját, de egyben biztosak lehetünk, mindkettőnek fejlődnie kell.

„Fake news” – ismerethiány vagy rosszindulatú szándék?

A technológia lehetséges használóinak polarizációja és a kiszoruló rétegek hátrányai mellett számomra könyvtári szempontból a „fake news” (hamis hír) kérdése látszik fokozottan veszélyesnek, de ez a fenyegetés nem a számítógépektől ered. Rosszindulatú emberi beavatkozás következményeként szülehetnek hibás információk és válaszok. Az ismerethiány bántóan széles körben hat a média és kommunikációs események szinterein. A jelenség nyilvánvaló veszélyei mellett mégsem annyira súlyosak a következmények, mint a stratégia alapján tervezett szándékos megtévesztés esetében. A hibás vagy megtévesztő információk elhárításának módszereit ezért be kell építeni minden információközvetítéssel foglalkozó

intézmény és szolgáltatás eszközrendszerébe, így a mesterséges intelligencia esetében is. A könyvtárakat az értékelt információk közvetítőjeként használjuk, ezért az önálló kereséseknél jobb és biztonságosabb találati eredményeket várunk el tőlük. A szándékos megtévesztés jeleinek vagy a rosszindulatú szándék felismerésének és elhárításának módszereit a természetes emberi ellenőrzés lépései szerint alkalmazni kell, vagyis az intelligencia szimulálásának erre a területre is vonatkoznia kell. Ma már léteznek szándékosan hibás eredményeket adó megoldások, és a csalás felderítésére kialakított programok is. „Fel kell készülnünk arra a világra, amiben rutinosan keverednek a megbízható és hamis képek és videók” – intette az emberiséget *Eric Goldman*, a Santa Clara Egyetem Jogi Karának professzora.⁶

A gondolatsor befejezéseként idéznék Z. Karvalics Lászlótól egy mondatot: *„Bármilyen szuperintelligenciát tételezünk is fel, az mindvégig csak az emberi értelem valamilyen (tehát nem minden) tartományban történő kiterjesztését szolgálja.”* Robert Trappl megerősíti az állítást: *„A mesterséges intelligenciának bizonyos dolgokat jobban kell csinálnia az embereknél, egy szuperintelligencia kialakítását viszont nagyon valószínűtlennek tartom.”*⁷

Fejlődési állomások és előzmények – szaktudományok, könyvtár, informatika

A szaktudományok fejlesztésében, használatában sok szakember vesz részt, ismereteiket, a működési sémákat tükrözni kell a mesterséges intelligencia programozásában ahhoz, hogy az ember legalább részben kiváltható legyen. Az ember és gép párosában soha nem egy emberről beszélünk, hanem szakértők tömegéről, akiknek előzetes munkája közvetlenül vagy közvetett módon a kapcsolat részévé válik. Mivel a gépek algoritmusok formájában képesek „elsajátítani” a szükséges ismereteket és műveleteket, az információs táraikat és a működési folyamatokat logikai struktúrákba kell rendezni az automatizálásnál. A szemantikus web fejlődése lényeges állomása a mesterséges intelligencia kialakulásának. Az adatok és információk jelentéstani és logikai feltárására kidolgozott módszerek és az információs hálóstruktúrák a teljes szövegű gépesített feldolgozás és szövegelemzés fejlődésének irányába mutatnak. A mesterséges intelligencia kialakulásának kezdetei az agyi neuronok működésére vonatkozó ismeretekre épültek, amely a hálóstruktúrák és a tanulási folyamatok mesterséges modellezésében is megjelenik. Az

indexelhető *authority* (korábban: besorolási) adatok az információs hálók csomópontjainak kapcsolódása révén mutatják a feltárás vagy megismerés útvonalát, hasonlóan az agyi neuronok közötti ingerek és impulzusok terjedéséhez. Az informatikai eszközöket használó feldolgozásban a hozzáférési pont az entitások ismérvei és azok hálózati kapcsolataiban értelmezhetők. Az azonosítás az entitások megnevezésének és kapcsolati hálójának alapján történik. Az információk új értelmezési módja szükségessé tette az entitások tulajdonságainak pontos megnevezését, ezért a nagy könyvtárak az új típusú leírásokhoz adatszótárakat is készítenek, amelyek segítenek a nyelvi eltérések kezelésében és a gépi szövegértelmezésben, ezáltal a mesterséges intelligencia szövegelemzési és értelmezési folyamatai, a természetes nyelvi folyamatok gépi szimulálásának előzményeként kezelhetők.

Az indexelhető kulcsszavak szerepe a tartalom jellemzésében jól ismert a könyvtárosok körében, nem véletlen, hogy az információs hálók a legfontosabb általános, értékeket is hordozó, indexelhető témacsoportok köré rendeződnek (mű, alkotó, hely, idő, intézmény, stb.). Mivel adatok nélkül nincs információkezelés, a szövegek gépi felismerése és értelmezése előtti fejlődési szakasznak nagyon fontos állomása a digitalizált, hálózati formában tárolt és terjedő jelentésalapú szemantikus adatkezelés. A fejlődés a beszéd- és szövegfelismerő, öntanuló rendszerekig, a szövegek automatikus elemzéséig, a szövegek rejtett hálózatának feltárásáig (deep -learning, -web, stb.)⁸ terjed, amelyek a korábbi módszerekkel nem feltárható rejtett információs rétegekre is kiterjesztik a keresést. *Az emberi elme kiváltásának folyamata csak részleges lehet*, mert amíg az emberek programozzák a gépeket, önmagában egy gép nem lehet intelligens. Kizárólag a rendszertervező, a programozó, a nyelvész, a kommunikátor adhat olyan értelmezést és automatizmust a gépi folyamatoknak vagy a rendszerek együttesének, amely az emberek adott csoportjának kellően intelligens, értelmezhető, használható szolgáltatásokat nyújt. A mérnöki tudományok alapján tervezett és felállított rendszerek abban az értelemben nevezhetők intelligensnek, hogy működési folyamataik milyen szinten tükrözik az emberi alkotó gondolkodás tudásalapú jellegét, bonyolult és logikus rendjét. Az adott időpontban jellemző emberi intelligencia és a tükrözésére képes technológia meghatározza egymást: egy szint alatt vagy felett másként épül fel a rendszer alkotóik aktuális tudás- és intelligencia szintjének megfelelően. Egyes adottságainkat meghaladhatják a gépek

(gyorsaság, pontosság, áttekinthető képesség), de még a gépi tároló kapacitás növelése is csak az ember által lehetséges, annak ellenére, hogy a memóriatárak a gyorsaság és egyéb technológiák tekintetében túlléphetnek az emberi adottságok határain. Az ember minden technológiaváltás során újraértékeli az előzményeket, és gondolati műveletek alapján átrendezi az ismereteit, újraépíti a rendszert. A gépi működés céljára felállított mérnöki architektúra „építményei”, a következtetésekre, analízisre beépített programok és eszközrendszerek túlmutatnak az egyéni képességeken, hiszen alkotóik csoportjának tudását tükrözik. Nem eldöntött kérdés, hogy lehet-e az elemzést követő gépi tranzakció vagy következtetés annyira újszerű, hogy a következő lépésben a gépi folyamat már meghaladja az emberi intelligencia határait.

A robottechnológia fejlődése látványos és nem vitatható módon a mesterséges intelligencia fejlesztésének kézenfekvő eredménye. Az emberhez hasonló kivitelezés formája mellett az ember kommunikációs képességének nyelvi, pszichológiai és szociális kapcsolatteremtési készségét tükrözi. Számomra könyvtári szempontból mégsem a robotok fejlődése a leginkább érdekfeszítő, hanem az az út, amely az első, emberi tevékenységet kiváltó számítógépes rendszertől egyenes vonalúan és természetes módon vezetett az emberi intelligencia gyakorlati számítógépes szimulációjáig. Az összetett könyvtári intelligens rendszerek, a különböző „smart” fejlődési irányok jelentős állomások voltak, köztük új típusú innovációt hozott az RFID könyvtári alkalmazása. Az egymással jelek alapján kommunikáló szenzorok, az RFID eszközök és a könyvtári rendszerek üzenetváltásának lehetősége az emberi tevékenység kiváltásával automatizáltak bizonyos folyamatokat (ellenőrzés, kölcsönzés, visszavétel, biztonság), a fejlettebb alkalmazásoknál egyszerűbb következtetések képességével műveletek generálására is alkalmassá váltak.

A szemantikus web más technológia alapján fejlődött. 2001-ben még utópiaként kezeltük *Tim Berners-Lee* nézeteit az *open linked data* (összekapcsolt nyílt állományok) fejlődéséről, de későbbi, gyakorlati tanácsokat is tartalmazó tanulmányait követően⁹ meglódlult a kutatás és a szakmai felkészülés. A nagy könyvtári konzorciumok megkezdték az *open linked data* technológia alapján az adat- és információs hálózatok építését. Az adatok azonosítására alapozott új típusú leírási szabványok fejlesztése és a szemantikai alapú keresés megalapozása a megújult webtechnológia könyvtári importjával és az FRBR leírási séma befogadásával kezdődött, amelynek során nem a rekord,

hanem az adat vált a leírás alapegységévé. A leírás tárgya nem a fizikai dokumentum, hanem az „elvont” mű(alkotás) lett, amely szellemi terméként magához vonzza a sokféle manifesztum lehetőségét a kapcsolatok feltárásával. A MARC rekordok börtönéből kiszabadult indexelhető adatok alapján a szemantikus web eszközrendszerével megindult a hálózaton lévő adatok géppel értelmezhető leírásainak, értelmezésének, keresésének gyakorlata, amely meghaladta a korábbi, strukturált adatbázisokra szűkített keresés lehetőségét.

Könyvtári szempontból az adatok és információk kapcsolatainak feltárása mellett folyamatosan aktuális maradt a szöveges és képi információk mélyebb, rejtett rétegeinek keresése. A megoldások kezdeti eredményei nem győzték meg a könyvtárosokat. A keresésben a teljesség és pontosság követelménye nem járt az elvárt eredménnyel az asszociációs kapcsolatokra, a korábbi szakértői keresések mintájára a közös és federatív keresésre alkalmazott innovatív kereső megoldásokban sem. A discovery szolgáltatási platformok kereső szolgáltatásai még nem terjedtek el kellő mértékben, amelyeknél a megtervezett forrásgyűjtemény együtteséhez egységes és közös kereső megoldások illesztésére került sor a milliós nagyságrendű források kutatására – meglehetősen magas áron.¹⁰ A szemantikus keresők minőségének folyamatos fejlődése (Hakia, Google Scholar, TextWise, Bing, stb.) mellett is minden könyvtáros álma egy olyan mesterséges intelligencia-eszköz, amely a szövegek és képek intelligens keresését kétségtelen eredményességgel végzi el anélkül, hogy a tartalmat előzetesen valamilyen módon formalizálni kellene, és a megoldások ára alkalmas szintű közszolgáltatások nyújtásához.

Az *internet of things (IoT)* (tárgyak internete) fejlődési irány az RFID technológia továbbfejlesztésével új távlatokat nyitott. A könyvtárakban jelenleg fejlődő szemantikus és digitális adatáramlás nemcsak a rokon intézmények között válik szabaddá (könyvtárak, múzeumok, levéltárak) az interneten, hanem a teljes tudományos, gazdasági és irányítási környezetben, amellyel a fenntartható fejlődés eredményei jobban érvényesülhetnek. A „smart” és „hálózati” rendszerek eszköz- és eljárás készlete kiterjed a városokra, tárgyakra, közlekedésre, orvosi és mérnöki tudományokra, pénzügyi irányításra. A való világ dolgai és tárgyai az internethez kapcsolódva adatokat küldenek és fogadnak, távolról vezérelhetővé válnak. Az automatikusan indítható tranzakciók mellett a monitorozás, elemzés és értékelés eszközkészlete is bővül. A

kapott eredmények alapján az emberi beavatkozást kiváltó műveletek aktiválására is alkalmas elemző és következtető programokat illesztettek be a fejlesztők. A „smart” (vagy intelligens) automatizált irányítási és vizsgálati rendszerek számos iparágban váltják ki az emberi beavatkozás lépéseit, a vizsgálatok vagy következtetések végrehajtását, és azok alapján módosítási és cselekvési utasítások kiadását generálják¹¹. A számítástechnikán alapuló automatizálás, az emberi műveleteket helyettesítő elemzések és értékelések az ún. üzleti intelligencia módszereiben jelentkeztek korábban komoly és drága elemzési eszközrendszerek beépítésének háttérével (OLAP, OLTP)¹². Az adatokat hatalmas adatbázisokból matematikai módszerekkel nyerik ki az adattudósok és adatmérnökök. Az „adatbányászatnak” nevezett szakértői keresés egyes elemeit a könyvtárak is alkalmazták az információ „mély” rétegeinek kinyerésére, de költségei, jellege és az adatkinyerés mérnöki szintű eljárásai (költségei) miatt nem vált általánosan alkalmazható közszolgáltatássá.

A régi módon már nem jutunk el a kívánt eredményekhez, és a könyvtáron kívül fejlesztett szolgáltatások technológiáját kénytelenek vagyunk valahogy bevonni a könyvtári eszköztárba a használók megtartása érdekében. Számomra rendkívül izgalmas összefüggések jöttek létre az előzőekben jelzett „web of data”, a „smart rendszerek”, az open linked data, az internet of things és a szemantikus web, valamint a hálózattudomány fejlődési irányok elméletében és gyakorlatában. A mesterséges intelligencia szerintem ezekkel a fejlődésekkel összhangban, és ezekre épülve válhat jelentőssé a következő években a könyvtárak számára, amelyet jelez a mesterséges intelligencia könyvtári vonatkozású szakcikkeinek szaporodása a gyakorlatban való felhasználás kutatásával, a korábbi elméleti alapok transzformálásával.

A mesterséges intelligencia értelmezésének alapjai – rövid szemle

A mesterséges intelligencia értelmezésére hozszadalmas és bonyolult, másrészt nagyon egyszerű megfogalmazások is születtek, amelyek tükrözik a felfogásbeli és vonatkozási területek különbségeit. A Wikipédia meghatározása szerint tárgya egy gépi program vagy mesterségesen létrehozott tudat által megnyilvánuló intelligens módszer, reakció, cselekvés, amelyet számítógépes programok keretébe helyeznek, és megfelel a következő három kritérium valamelyikének:

1. Képes interaktív automatikus válaszokra emberi beavatkozás nélkül.
2. Szimulálja egy természetes intelligenciával rendelkező élőlény viselkedését.
3. Célszerűen és megismételhető módon változtatja viselkedését a gépi tanulás és adaptáció képességének háttérével.

Értékmérő, hogy az embert részben kiváltó, önállóan következtető, elemző, sőt cselekvő (programozott) gépek milyen szinten tudják szimulálni az emberi tevékenységet vagy probléma megoldást. Mondani-valóhoz azok a nézetek állnak közel, amelyek szerint nem várható az emberi elme és cselekvés teljes kiváltása a programozással.

Írásom háttéréül a *BME*¹³ *Mesterséges Intelligencia Elektronikus Almanach* összeállítás, azok között *Stuart Russell* és *Peter Norvig* többször átdolgozott elektronikus formában közölt könyve,¹⁴ az *ELTE*, a *Miskolci* és a *Debreceni Egyetem* mesterséges intelligencia kurzusainak tananyagai, az ottani tanárok tanulmányai¹⁵, valamint *Z. Karvalics László* már említett átfogó tanulmánya a mesterséges intelligenciáról szolgáltak a fejlődési irány teljes struktúrájának és módszereinek áttekintésével. A könyvtári szakterületen szeretném kiemelni *Tóth Máté*¹⁶ tanulmányát, amelyben a könyvtári technológia és felhasználás nézőpontjából tekintette át a mesterséges intelligencia fejlődését. A jelentős mennyiségű szakirodalom teljes áttekintése meghaladná írásom lehetőségeit, az említettek kivül az utóbb három év szakirodalmát próbáltam követni. A legújabb információk – szokás szerint – a konferencia-előadásokban és folyóiratcikkekben jelennek meg.

A *BME Villamosmérnöki és Informatikai Kar* közlésében megjelentetett *Mesterséges Intelligencia Elektronikus Almanach* összefoglalást ad a fontosabb érintett tudományterületekről és előzményeiről a kialakulás elméleti bizonyítékaival. A fejlődés az utolsó néhány évben lendületesen felívelt a tudományos módszerek kísérleteiben és a megközelítések összehasonlításában, nyilván a digitális kultúrának köszönhető nyíltabb hozzáférésnek köszönhetően is. Az intelligencia természetének jobb megértése együtt járt a valós rendszerek képességeinek javulásával. Az említett források gazdag irodalomjegyzéke tükrözi az elmélet fejlődésének állomásait.

Az *Almanach*ban *Stuart Russell* és *Peter Norvig* könyve teljes áttekintést ad történeti és elméleti szempontból egyaránt, kitérve az egyéb szaktudományok vonatkozó eredményeire az ókortól napjainkig (filozófia, logika, pszichológia, számítógéptudomány,

stb.). A szerzők elsősorban két dimenzióban tartják értelmezhetőnek a mesterséges intelligenciát: egyrészt a gondolati folyamatok és következtetések, másrészt a racionális és célszerű cselekvés szimulálásában. Vonatkozási területe az alapvető emberi megismerési folyamatoktól az intellektuális képességeket igénylő feladatok rendszerezésének és automatizálásának teljességét magában foglalja. A számítógépeket az alábbi képességekkel kell felruházni a mesterséges intelligencia programozása során – amely más szerzők összefoglalásában is megjelenik szűkebb vagy bővebb felsorolásban:

- természetes nyelvfeldolgozás (natural language processing);
- tudásreprezentáció (knowledge representation) az ismert vagy hallott információ tárolására;
- automatizált következtetés (automated reasoning), hogy a tárolt információt kérdések megválaszolására és új következtetések levonására használjuk;
- gépi tanulás (machine learning) az új körülményekhez való adaptálódás a minták felismerése és általánosítása érdekében;
- gépi látás (computer vision) az objektumok érzékeléséhez;
- és robotikára (robotics) az objektumok mozgásához.

A mesterséges intelligencia történetéből csak néhány mozzanatot emelek ki a könyvből. Az 1940-es évek elejétől kezdődő folyamat a neuronhálók megismerésre vonatkoztatott példáját és a Turing-teszt elméletének megszületését (1950) követően indult gyorsabb fejlődésnek. 1956-ban új értelmezést kapott *McCarthy* szervező munkája nyomán, aki a *Darmouth College*-ban megteremtette a kérdés művelőinek szakértői csoportját, meggyőzte *Marvin Minskyt*, *Claude Shannont* és *Nathaniel Rochestert*, hogy segítsenek az automataelméletben, a neurális hálókból és az intelligencia kutatásában érdekelt kutatókat bevonni. A szakértői csoportok a *McCarthy* által alkotott mesterséges intelligencia (artificial intelligence) elnevezést fogadták el. A következő húsz évben egyetemi körökben és néhány tőkeerős informatikai vállalkozás keretében¹⁷ fejlődött az elméleti és gyakorlati kutatás, majd az utóbbi néhány évben kiterjedt a tőkeerős globális szolgáltatók innovációjára is (*Google*, *Facebook*, *Youtube*, stb.), amelynek eredményei megmutatkoznak a keresésekben és ajánlásokban is. Hazánkban a felsőoktatáson kívül a *SZTAI* foglalkozott komolyabban a kérdéssel, kiemelten a kognitív irányzatokkal.¹⁸

Napjainkban minden jelentősebb vállalkozás innovációjában szerepel a fejlesztés, a látható eredmények a konferenciák előadásában jelennek meg. Könyvtári szempontból jelentős esemény a MIBE (Magyar Információbrókerek Egyesülete) 2018. évi konferenciája, amely a hazai megvalósult mesterséges intelligencia termékek és elméletek mellett könyvtári vonatkozásokra is kitért¹⁹.

A mesterséges intelligencia kutatások változásának legjobb tükrözése szerintem *McAllister* összefoglalásában jelenik meg: *Fel kell ismerni, hogy a gépi tanulást nem szabad elszigetelni az információelméletől, a bizonytalanság melletti következtetést [...] a sztochasztikus modellezéstől, a keresést a klasszikus optimalizálástól és szabályozástól, és az automatikus következtetést nem szabad elszigetelni a formális módszerektől és a statikus elemzéstől.*²⁰

Napjainkban fontos szempont a kutatások bizonyíthatósága (a sok utópia és „veszélydiskurzus” miatt is), amelyeket az interneten és a megosztott tesztadattárakban reprodukálhatóan és matematikai szabályokkal igazolnak. A nagy kapacitású felhőtárolókban egyes tudományok matematikai eredményei és a kódolás eszköztára használható mintákkal hozzáférhető több tudomány számára. A neuronhálók modellje az információtudományban a szemantikus web fejlődése során ismét aktuálissá vált, a hálók csomópontjai és élei közötti kapcsolat az információk terjedése és keresése mellett a gépi tanulás technikáiban is adaptálható. Már folynak kísérletek annak vizsgálatára is, hogy azonos kulcsszavak esetében a létrejött információs hálók mennyiben fedik le egymást. Az ember alkotta feltárásban nyilvánvaló az eltérés oka, a gépi rendszereknél azonban a különbözőséget indokolni kell.

A világhálós alkalmazásokban az MI-rendszerek mindennaposak lettek, az e-mail levelekben a szövegdetekhez megjelennek a választékajánlatok korábban tárolt mintaszövegek alapján, a keresések során korábbi keresésünkhöz hasonló ajánlott forrásokat kapunk, működnek az online fordító szolgáltatások. Látható, hogy az MI-technológiák az internetes keresőgépek, ajánló rendszerek és a weboldalszerkesztő rendszerek részévé váltak, elterjedésük rohamosan növekszik, a mögöttes részleteket azonban egyre kevésbé tekinthetjük nyilvánosnak. A GDPR²¹ védelem megjelenése indokolt, működnek plágium ellenőrző rendszerek is, de a hamis hírek felismerésére szolgáló rendszereket nem teszik nyilvánossá.

Russel és Norvig említett könyvében foglalkozik a világról alkotott tudás reprezentálásával is, amely

a következtető és döntéselőkészítő folyamatokhoz szükséges ismereteket tárolja. Kitérnek a bizonytalan tudás és következtetés lehetőségére, a tanuláshoz szükséges tudás megszerzésének folyamatára is. A könyv hetedik részében a kommunikáció, észlelés és cselekvés módszereit tárják fel a szerzők az intelligens ágensek környezetéből (látás, tapintás, hallás, nyelvmegértés, stb.). A befejező, nyolcadik részben (Konklúziók) a technológia múltját és jövőjét, valamint várható filozófiai és etikai következményeket mutatják be.

A mesterséges intelligencia értelmezésének változatai

Az intelligens rendszerek és a mesterséges intelligencia közötti határt nehéz meghúzni, egymásba érnek az alkalmazott módszerek. A sokféle értelmezést tükrözi néhány rövid és jellemző megfogalmazás:

- a számítógépek képessé válnak információk alapján döntéshozásra programozás alapján;
- a mesterséges intelligencia az emberi intelligencia működését szimulálja a rendszerekben;
- szövegkomponensek megértése szemantikai alapokon kombinált gépi technológiákkal;
- a mesterséges intelligencia a korábbi manuális elemző és szakértői rendszerek programozása nyomán természetes nyelvi keresésre és válaszalkotásra képes;
- a mesterséges intelligencia az intelligens entitások megértése mellett ilyen entitások *építésével* is próbálkozik;
- a mesterséges intelligencia sikeréhez két dolog szükséges: intelligencia és valamilyen mesterségesen létrehozott termék, „műtermék”. A választott műtermék a számítógép lett;
- az intelligens alkalmazások gépi tanulás alapján képesek az emberrel és más rendszerekkel kommunikálni;
- tudományos és mérnöki módszerekkel létrehozott intelligens gépek intelligens számítógépes programok alapján;²²
- a mesterséges intelligencia az a tudományterület, amely matematikai módszerekre alapozva keresi az intelligens viselkedés lényegét és fejlődését. Műszaki szempontból a mesterséges intelligencia fejlesztés alapja a jól meghatározott és átfogó tudásbázis, valamint a megfelelő hatékonyságú, sokrétű és gyakorlatias manipulációs stratégia;²³
- a „gondolatok és az intelligens viselkedés alap-

jainak mechanizmusai és gépi szimulálásuk tudományos megértése” és még sok más megfogalmazást említhetnénk.²⁴

Összefoglalva: intelligens szoftverrel szimulálják az emberi intelligencia néhány vagy több komponensét, amely bonyolult feladatok számítógépes megoldását kívánja, és az embertől is kellő szakértelmet, kreativitást és intuíciót kíván.

A mesterséges intelligencia általános komponensei a részletesebb kifejtésekben

Z. Karvalics László mindenre kiterjedő, már idézett tanulmányában részletesen szól az MI különböző irányzatairól és elméleteiről, mint például az „intelligenciaprobléma” (explosion artificial intelligence), amely nézet a 21. század közepe tájára jósolja az embereknél okosabb gépek uralmát. Többek között értékeli a Friendly AI (barátságos MI) és az Artificial Superintelligence – ASI irányzatokat, amelyek átveszik az innováció szellemi irányítását és megoldják azokat a dolgokat, amelyekre az emberek nem képesek. A szerző áttekintve az intézmények és kutatók munkásságát és elméleteiket, a „szuper” irányzatok helyett a kevésbé megjósolhatatlan eredménnyel járó fejlesztések és elméletek tanulmányozását javasolja, amellyel mélyen egyet lehet érteni.

A következő meghatározások azt mutatják, hogy a memória, a tárolt tudás áttekintési gyorsasága vagy a műveleti sebesség meghaladhatja az emberét, de a tudatos alkalmazásról nem beszélhetünk, és a gép nem képes az emberhez hasonlóan korábbi ismeretei önálló átrendezésére vagy meghaladására az új ismeretek alapján. Véleményem szerint ezért a tudásreprezentációk folyamatos frissítésre szorulnak.

☉ Az intelligens gondolkodás számítógépes reprodukálásának szempontjából hasznos elveket, módszereket és technikákat kutatja, fejleszti, rendszerezi,²⁵

- a háttérben a megoldást biztosító szoftverek intelligens módon működnek, mintha ember végzné a műveleteket (a Turing-teszt lényege, hogy ez a kritérium mennyire érvényesül), és öntanuló módon fejlesztik tranzakcióikat,
- megoldási módszereire az átgondolt tudásreprezentáció és heurisztikával megerősített algoritmusok használata jellemző.

☉ Programozott manipulációs eljárások együttese, folyamatszabályozás az emberi probléma megoldási folyamat utánzására, következtetés, jóslás és analízis műveletekkel.

☉ A mesterséges intelligencia digitális technológiai eszközkészlet, amely szimulálja az emberi intelligencia működését, képessé teszi az eszközöket magas szintű és komplex kérdések önálló megoldására gépi programozás alapján. Részei:

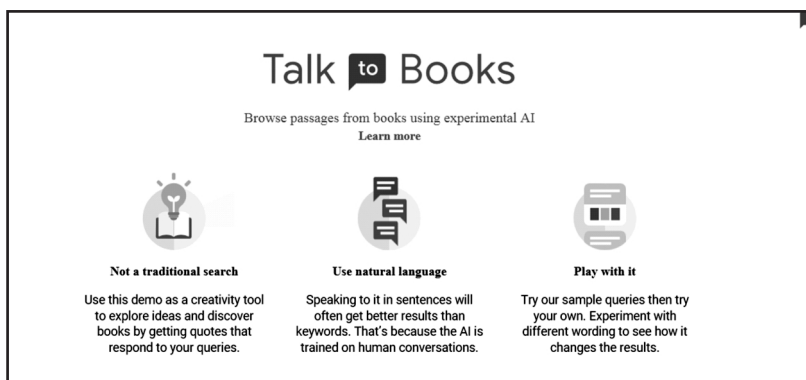
- tudásreprezentáció (leírás, adatbázisok) – amelyek kifejezik és leírják az intelligens viselkedést;
- programozott manipulációs eljárások és folyamatszabályozás az ember probléma megoldási folyamatának utánzása, következtetési rendszer.

Könyvtári oldalról számomra a mesterséges intelligencia értelmezésében azoknak a kutatóknak a megállapításai fontosak, amelyekben a hangsúlyt a humán intelligencia feljavítására (intelligencia augmentation, IA) és nem a helyettesítésére helyezik, és ehhez a tudástárak gyors és élményszerű megértésének számítógépes elősegítését javasolják támogatni. Szerintük az emberi bölcsesség és tudás fejlesztése és kapacitásának növelése a fejlődés kulcsa, amely a tudós és tudásközösségek együttes szellemi teljesítménye alapján értelmezhető az egyre fejlettebb gépi alkalmazások támogatásával.

A szélesebb értelmezésekben nagyon sok könyvtári lehetőség rejlik. A magyar kutatók által indított interdiszciplináris útkeresés szerint is a mérnöki alkalmazásokat kell a kognitív tudományhoz és folyamatokhoz illeszteni a felhalmozott tudással összehangolva. A könyvtárak a felhalmozott tudás közzétételében és elérhetőségében kiemelt szereppel rendelkeznek, amelynek során elsősorban a rutin feladatokra szándékoznak gépi erőt igénybe venni, a célokat továbbra is az emberek jelölik ki az ismert feltételek háttérével.

A könyvtári bevezetés oldaláról figyelemre méltó a mesterséges intelligencia kutatása a gépi tanulás, a beszédfelismerés, a statisztika, az irányításelmélet, a nyelvészet, a neurológia, a gépi fordítás, a képkalkáló, a kérdező-válaszadó-elemző rendszerek fejlődésében. Nyilvánvalóan a legfontosabb kérdés az, hogyan lehet az elméleti kutatásokat és a számítástechnika eredményeit, a már működő alkalmazásokat a könyvtári gyakorlatban alkalmazni minden szükséges tudományterület esetében?

A gépeket felkészítjük tanulásra (adaptív rendszerek), beszédfelismerésre, jelfelismerésre, és döntések létrehozására. Az eredmény során kérdéseket tehetünk fel és válaszokat is kapunk, amelyek gyorsabb reakcióidőt mutathatnak az emberénél. A gépek memóriájában az általunk áttekinthető könyvek mennyiségénél

A Talk to books mesterséges intelligencia-szolgáltatás több százezer tárolt könyv alapján nyújt szabadszöveges kérdésekre adott válaszokat

<https://books.google.com/talkto books>

1. ábra

A Google Books könyveinek feldolgozása alapján automatikusan kapunk válaszokat szabadszöveges kérdéseinkre (26. forrás)

jóval több is lehet, hivatkoznék a *Talks to Books* és a *Semantic Scholar* mesterséges intelligencia alkalmazásokra²⁶, de bármely nem programozott váltásra vagy tudatosan új értelmezésre jelenleg nem képesek, a válaszok csak a tárolt tudás és annak hálózata alapján lehetségesek.

A jelentős technológia birtokosai saját mesterséges intelligenciával (Google, Facebook, Microsoft, IBM, stb.) rendelkeznek és az informatika egyéb vállalkozásai is foglalkoznak a fejlesztés kérdéseivel, de a legnagyobb titok tárgyát képezik azok az algoritmusok, amelyek képessé teszik az eszközöket a gépi tanulásra a mesterséges intelligencia fejlődő rendszereinek kulcskérdéseként.

A Google kereséseinkből biztosan látható a 2012-es szemantikai fejlesztésük hatása, ma sokkal jobb találati eredményeket kapunk mint korábban. Az öntanulás és adaptáció érdekében az eszközöket a bevezető tesztelésnél szakértők kijelölt csoportjaira bízják, keresési és használati módszereiket adaptálják a rendszerekbe. Már az *Autonomy* keresőjénél is ezt tanácsolták a fejlesztők jó 15 évvel ezelőtt, és a T-Systems *Advise*²⁷ keresője is ezen az elven működik. A gép „megtanulja” az okos keresők lépéseit és a későbbiek során alkalmazza. Mivel a működési folyamat nagyon bonyolult, a szakértők csoportja együttesen képes „érteni” egy teljes rendszer és összetevői működését. A könyvtárak, amelyek ezeket a technológiákat használják, nagy szerepet játszhatnak az open source szolgáltatások működési folyamatainak kontrollálásában. Egy robotnak a feltett kérdésre adott válaszaiban nem tudjuk ellenőrizni, milyen „tudás-háttér”, módszer vagy szelekció alkalmazására került sor? Technológiai szempontból nem lehetetlen forrásjegyzéket kérni, a „kérdésedre

az alábbi forrásokat futottam át” választípus azonban kíváncsiságunkat csak mechanikus módon elégíti ki. Abban viszont biztosnak kell lennünk, hogy semmilyen körülmény (pl. üzleti, politikai, ideológiai, stb.) nem gátolta a fontos források bevonását. A mesterséges intelligencia-alkalmazás akkor is működhet a háttérben, ha nem tudunk róla. Az alkalmazások egyre jobban megértik kérdéseinket, ezért a „nagy testvér figyel bennünket” nyomasztó érzése is felbukkan a kérdéseinkhez társított különböző ajánlatok mentén, miközben talán visszavágyakozunk régi könyvtári magányunkra. Természetesen merül fel a kérdés, mi áll a háttérben?

A gépi tanulás kérdése

A gépi tanulás vagy adaptálás képessége nélkül kevéssé beszélhetünk mesterséges intelligenciáról, hiszen a legegyszerűbb élőlényre is jellemző a számára (legalább az életben maradáshoz) szükséges tudás megléte vagy megszerzési képessége. A gépi tanulás, a természetes nyelvi folyamatok²⁸, a fejlődési stratégiák, víziók kutatása nem lezárt folyamat. Sokan kételkednek abban, hogy a gépek megtanulhatják a természetes nyelvi folyamatok intelligens (vagy tudatos) alkalmazását, jelenleg megelégednénk ennél kevesebbel is. Egyelőre hatalmas repozitóriumokban tárolják a szöveges tudásreprezentációkat és szakértői rendszereket²⁹ a gépi igénybevitelhez, nem véletlen, hogy a tőkeerős informatikai, könyvkiadó stb. vállalkozások mutatnak kiemelkedő eredményeket (Microsoft, Google, IBM, Facebook, Youtube, Elsevier stb.). A gépi programok fejlettségét műveltségi és egyéb ember-gép játékok során tesztelik, a látványos eredményekből sokan azt szűrik le, hogy a gépek

lassan meghaladják az emberi képességeket – holott annak csak egyes mutatóit képesek túlszárnyalni. Egyes kutatások szerint az emberi memória lehetséges terjedelmét nem haladják meg a jelenlegi gépi memória adottságai.

Vajon ha egy MI-rendszer sokkal több könyvet „olvas el” adott témában, mint amelyre mi képesek vagyunk, jobb és pontosabb választ tud-e adni, mint az ember, a tanár vagy a könyvtáros, aki egyébként művelnek tekinthető az adott témakörben? A sokszínű világ teljes gépi tükrözését valószínűtlennek tartjuk. Hogyan győződünk meg a válaszok pontosságáról, valóságáról? Ugyanarra a témakörre különböző rendszerek nem ugyanazt a választ fogják adni, hiszen a háttérben álló tudástár és a szelekciós, értékelő módszer valószínűleg nem azonos. A rendszernek meggyőzőnek lennie, hogy a lehetőségek közül a helyes választ kaptuk minden befolyásoló szempont nélkül. Lehetséges ez?

A 2017-ben elindított Semantic Scholar mesterséges intelligencia fejlesztői különös gondot fordítottak arra, hogy az évente megjelenő közel kétmillió tudományos szakcikk gépi feldolgozásában hiteles eredményeket tudjanak felmutatni. A gépi automatikus „olvasás”, feldolgozás és kategorizálás mennyisége messze meghaladja akár egy intézmény összes szakértőjének összteljesítményét is. A hitelesség a felkészülésben és az előkészítésben rejlik az érdekelt szakértők tömeges bevonása alapján. A szolgáltatás részletes bemutatására e cikk következő részében fogok kitérni.

Mesterséges neurális hálózatok modellezése és a gépi tanulás

A biológiai kutatások nyomán létrejött természetes neurális hálózatok mintájára tervezett „mesterséges” neurális hálózatok modellezése a mai informatika sok területén megjelenik, így a gépi tanulás fejlesztésében is. Az adaptáció és a tanulás az élő szervezetekre jellemző képességek, viselkedésüket a környezetből nyert ismeretek, tapasztalatok felhasználásával módosítani, javítani tudják. A neurális hálózatok mintáit az agyi működés leképzése alapján használják a programozók a tanulás és adaptáció folyamatainak matematikai algoritmusok alapján történő formalizálással. A tanuláshoz szükséges meglévő minták alkalmazásai a digitális tudástárakban nagy számban állnak rendelkezésre a törvényszerűségek, hasonlóságok levonásához.

Feladatmegoldás gráfként való értelmezése: a kere-

sés, vagy a gépi tanulás útkeresési problémaként is értelmezhető az információs gráfok alapján³⁰, amelyben adott csúcsból egy másik csúcsba való eljutás jelenti egy-egy programozható (keresési, stb.) feladat megoldását, ha a csúcsból kivezető élek száma véges. Ebben az esetben az adott csúcsból kiinduló utak halmaza jelenti a megoldandó probléma lehetséges válaszainak halmazát. A tudásreprezentációs tárákban mintákat lehet képezni a hasonló feladatok megoldására.

Az új típusú számítógépek nagy teljesítménye, a tanulási folyamat jobb megismerése és a formalizálás módszereinek szemantikus eszközei együttesen segítik megalkotni a gépi és mély tanulás lehetőségének feltételrendszerét. Ahhoz hasonlóan, ahogy a neuronok működnek az agyban, a mesterséges neurális hálózatokban is keletkeznek új impulzusok, és létrejöhetnek az ember által nem felügyelt tanulási útvonalak a végtelen számú adatkapcsolatok használatával.

*A tanulás a hálózatban lévő csatlakozások adaptációja, amelynek forrása a mesterséges intelligencia tudásreprezentációja. (Neurális modellezés). A tanulási rendszer keretként integrálható a mesterséges intelligenciába, vagy annak integráns részeként fejleszthető.*³¹

Az új számítási algoritmusokkal a mesterséges neurális hálózatokat sok bemeneti csomóponttal és sok réteggel társítják, ezáltal megteremtik az információs hálók kapcsolatait mentén pásztázó számítógépek számára a rejtett rétegek feltárását „deep learning” megoldásokban.³² Mivel a megértés és megismerés nem szorítkozhat egyes szavak vagy mondatok felismerésére és értelmezésére, minden információ a kapcsolatrendszerével együtt fejezheti ki a tárolt tudás tartalmát. A gépi tanulás esetében is bonyolult verbális és kommunikációs folyamatok beépítésére van szükség, az értelmezés nem egyedi mondatokra épül.

A gépi tanulás szempontjából tehát a szemantikus hálók lényeges fejlődési szakaszt jelentenek, mert „minden szemantikusként mondott rendszer a jelentéssel mint speciális, gépi nyelven leírható, kódolhatóvá tett objektummal foglalkozik: érzékeny rá, de nem „érti”, nem teremti [...], hanem a számára értelmezhető jellé lefordított formájában komputálja. Az intelligens rendszer nem egyszerűen létrehozza, módosítja, folyamatosan átalakuló alakzatokba szervezi a jelentéseket, hanem minden egyes észlelési ciklus kezdetén újratemti, újra értelmezi azokat, és azonnal összekapcsolja a jövő valamilyen elő-

re jelzett képéhez igazodó cselekvés tervezésével. Információja nem létezik önmagában, hanem egy időtengely mentén felépülő, csakis történetiségében értelmezhető, folyamatosan változó, komplex kognitív univerzum részeként. A gépnyelvre lefordított információ statikus, és a kognitív univerzum valamely szakaszának vagy elemének képesség- vagy kapacitás korlátját segít lebontani.”³³

A fenti megállapítások és kutatások alapján a könyvtári szakma érintettsége a felkészülésben magától értődik. Az elsajátítást és megértést támogató használati módszerekhez a rendelkezésre álló források feldolgozását, előkészítését, az adatok formalizálását, közzétételét a könyvtárosok hivatásszerűen végzik. A jövőben várható az adattudósok és könyvtári adatspecialisták együttműködése, a könyvtárosok tudják, milyen típusú adatokat kell kezelni, mire lehet őket használni, hogyan lehet keresni, az adatmérnökök pedig azt tudják, mit és hogyan lehet velük tenni egy adott célfüggvény szerint kialakított rendszerben és miért úgy.

A géppel értelmezhető könyvtári adatoktól a mesterséges intelligenciáig ívelő fejlődés összefüggései

Minden előzetes hagyományos és modern könyvtári eljárás a számbavétel, az elérhetőség és a teljesség kérdése körül forog, amelyeket a digitalizálás korában a rohamosan növekvő információmennyiség miatt egyre inkább lehetetlen plusz (gépi) erőforrás hozzáadása nélkül biztosítani. Könyvtári szempontból a mesterséges intelligencia fejlődésében érték-mérő, hogy intelligens számítógépes programozással hogyan lehet kibővíteni a könyvtárak áttekintő, értékelő és szolgáltatási tevékenységét, milyen módszerekkel alapozhatjuk a fejlődést a korábbi eredményekre, mennyiben kell átalakítani folyamatainkat és tevékenységünket az emberi intelligencia működésének leképezésével, milyen új szolgáltatásokat biztosíthatunk a segítségével? Talán vannak, akik félnek munkakörük elvesztésétől, de be kell látni, hogy az információmennyiség kezelésére a jelenlegi eszközeink kevésnek bizonyulnak. A rendelkezésre álló globális forráskínálat kihasználásához ugrás-szerű fejlődés szükséges a könyvtárakban is, amely a könyvtári adaptáció folyamatát megkönnyíti és kibővíti. Állandó kérdés, hogy a meglévőkből mennyit tudunk költségvetésünkől és a rendelkezésre álló munkaerő alapján megszerezni, fenntartani, előfizetni vagy bérelni?

A könyvtári kapacitásbővítés szüksége egyértelmű, csökkenő munkaerő mellett a fejlődő számítógépes technológia alkalmazásával bővíthetjük áttekintő képességünk és szolgáltatásaink határait. A folyamatos értékelés kulcskérdése, hogy adott információmennyiséggel milyen műveletek végrehajtási képességével rendelkezünk, vagy egy program (részben) emberi közreműködés nélkül mire képes? Az egyre nagyobb tárolt információtegmégből hogyan nyerhetünk mintákat az információforrások törvényszerűségeinek feltárására, és milyen módszerekkel építhetjük be ezeket a szolgáltatási eljárásokba? A fejlődés kétoldalú: az emberi intelligencia jobb megismerését szolgálják az egyre intelligensebb programok, viszont létrehozásuk és adaptációjuk is magasabb intellektuális tevékenységet és kreativitást igényel tőlünk. A korábbi stációk alapján nehéz innovatív megoldásokat alkotni, nem meglepő, hogy az újabb fejlődések a nagy könyvtári konzorciumok környezetében sűrűsödnek kutatási eredmények adaptálásával, amelyeket kisebb országokban, kisebb cégekben lehetetlen elérni. A fejlődés koncentrációja néhány nagy szolgáltató környezetében (Exlibris, EBSCO, OCLC, stb.) mintaszerű alkalmazásokat generál. Az „újrakezdés” helyett érdemes a csatlakozásra felkészülni, amelynek során fejlettebb módszereket sajátíthatunk el a fejlesztői és könyvtárosi együttműködés mintáival. A szisztematikus építkezéssel elkerülhetők a kockázatok és a folyamatos újra tervezés, mindketőre számos példa van.

A fejlődés másik oldala: saját eszköztárunk nemzeti, regionális vagy intézményi fejlesztése, innovációs lehetőségünk felismerése, amely lehet önálló kezdeményezés, vagy kapcsolódás és integráció egy fejlettebb rendszerrel, nagyobb könyvtári konzorciummal. A rendszerek integrációja háttérben számos szabályozási, egységesítési feladat áll a rendszerek, az intézmények és a munkafolyamatok területén is. Az online információk, szabályzatok, ajánlások, leírási szabványok lehetőséget nyújtanak a felzárkózásra és szinten tartásra, a nemzetközi fejlődési vonal szintjének megfelelő eljárásokat behozhatjuk könyvtárainkba, használhatjuk, adaptálhatjuk a már elkészült (általában ingyenesen hozzáférhető) külső rendszereket (lásd a szabványos névtereket, elnevezési szótárakat, leírási szabványokat)³⁴. Távolban kell átgondolnunk, hogy erőforrásaink korlátai mellett egy új rendszer létrehozásával (stratégiai fejlesztésével és fenntartásával) járunk-e jobban, vagy célszerűbb kész és referenciákkal rendelkező rendszereket bérebe venni vagy adaptálni.

Az általános mesterséges intelligencia rendszerek fejlesztését az alábbi területeken vélhetjük fontosnak könyvtári szempontból:

- automatikus szövegfeldolgozás, -értelmezés, elemzés, felismerés és szövegalkotás, gépi fordítás, természetes nyelvi módszerek (NLP);
- információforrások „mély” rétegeinek kutatása, keresése, értelmezése, öntanuló mechanizmusok beépítése;
- szakértői tudásbázisokkal összefüggő automatizált folyamatok a könyvtári munka minden területén kezdve a katalogizálástól a szolgáltatásokig, az elsajátítást és alkalmazást támogató számítógépes képszerkesztő, animációs, augmented reality, és workflow eszközök beépítése a megértést, tudást, és elsajátítást támogató ellenőrző programokkal;
- automatikus tranzakciók a korábbi manuálisan végzett folyamatokban, információk, vizsgálatok, eredmények, eszközök, megoldások automatikus értelmezésén alapuló elemzési és következtetési eszközök használata;
- külső megoldások adaptációi saját feladatokra, stb.

A könyvtári automatizálás valamilyen szintje értelemeszerű volt az előzményekben is, az újgenerációs, majd az intelligensnek nevezett rendszerek egyre magasabb szinten voltak képesek a monoton emberi tevékenységek kiváltására programozott automatikus megoldásokkal, rugalmas testre szabási módszerekkel. Az egyik legizgalmasabb kérdés az egyenes vonalú és logikus fejlődés a könyvtári informatika és gépesítés hőskorától napjainkig, a mesterséges intelligencia könyvtári alkalmazásáig. Kezdetei visszavezetnek az első számítógépes programokhoz, mikor megkezdődött az emberi tevékenységek kiváltása, az adatok és információk gépi felismerése – a MARC rendszeren alapuló információ feltárástól az adatszintű feldolgozásokig. A MARC rekordok merev, lineáris szerkezete nem tudja kielégíteni a hálózati adatok kezeléséhez szokott használói igényeket. A szemantikus adathálóok létesítése viszont csak akkor tekinthető bevált folyamatnak, ha a szolgáltatáshoz tömegesen rendelkezésre állnak az automatizált módszerek és kódolási folyamatok a szükséges ismeretekkel.

Ugrásszerű fejlődést hozott néhány körülmény „együttállása”: a neuronhálóok kutatása, az agy működésének megismerése, (az agy mint az információ-tárolás és aktiválás biológiai információs hálója), az új webtechnológia megjelenése a könyvtárakban és

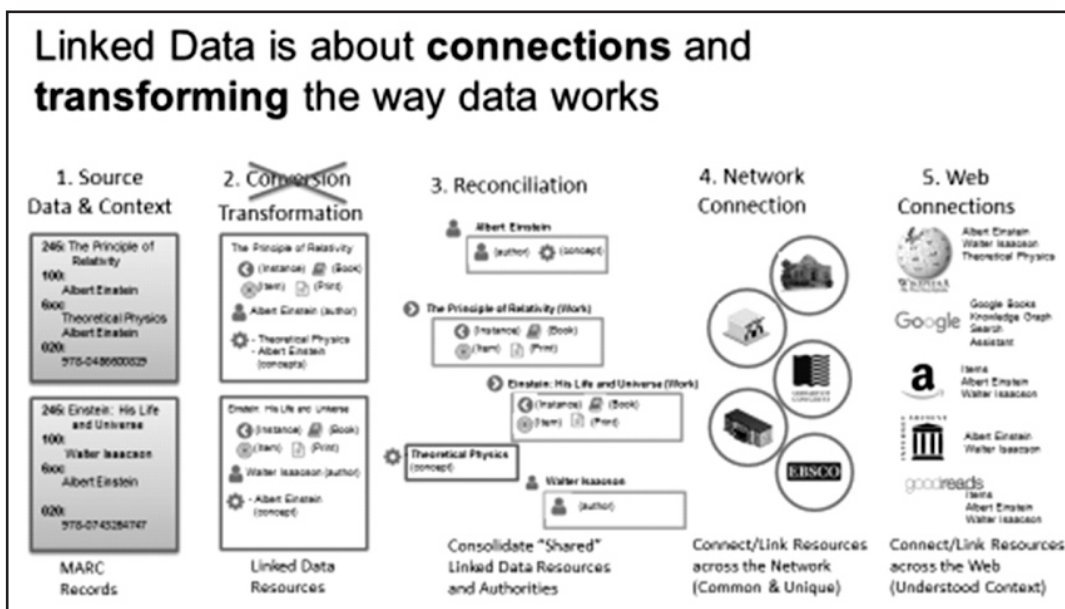
hozzá a szemantikus adatsémák, a vonatkozó szabványok és adatszótárak eszközeivel. Az adatszinten tárolt leírási egységek dinamikusabb információkezelést biztosítanak, az azonosított adatok önálló entitásként jelennek meg a weben és hálószerűen kapcsolódva új jelentéseket hordozhatnak. Az informatikai adathálózatok valamilyen elven vagy „rokonszinten” alapuló kapcsolódása (pl. asszociációs, időbeli, tematikai, alkotó szerinti, területi, stb.) azonos alapelveken nyugszik a mesterséges intelligencia tanulási képességének modellezésével. *Meggyőződésem, hogy a könyvtári informatika fejlődésében látható állomások egyike sem nélkülözhető a mesterséges intelligencia emberi működést szimuláló képességének kialakulásában, de a könyvtáron kívüli fejlődési irány és technológia jelentősen befolyásolja a könyvtári adat- és információkezelés módszereit.*

A szemantikai adatfeldolgozás mint a szövegértelmezés első lépcsője

A korai könyvtári informatika állomásait követően a *linked data* és a szemantikus web fejlődésnek stációit abból a szempontból érdemes érinteni, hogy milyen elemek járultak hozzá a mesterséges intelligencia programozásának fejlődéséhez, az információk géppel történő értelmezéséhez, kereséséhez, tranzakciók indításához, általában a tartalmak valamilyen géppel történő manipulációjához?

A weben látható adatok kapcsolatának létesítéséhez szükséges, a metaadatok értelmezésére használt RDF séma keretrendszerben az adatkapcsolatok egyszerű hármas szerkezetben (tripletek) történő rendszerezésével, dinamikus kapcsolatokkal, módosuló jelentéstartalmakkal jellemezhető az adott entitás jelenlegi állapota (fejlődik, stagnál, új elemekkel gazdagodik, változik, stb.). A szemantikus web könyvtári hálózati csomópontjai az adatokat mint entitásokat kezelik, az élek pedig az adatok közötti kapcsolatok létesítésével az adat tulajdonságait jelölik az automatikus gépi értelmezés (aratás, begyűjtés, szelekció, stb.) számára. A csomópontok közötti „haladással” a szöveges információk mély rétegeinek felismerésére modelleket lehet felállítani. Az adatmodellek jellemzőek adott intézményre, de elég általánosak ahhoz, hogy más, külső adatmodellek elemeivel kapcsolatok alakuljanak ki.

A megnevezések szabványosságának nem csak a keresés pontossága, a tartalom jobb jellemzése, és a gépi értelmezés megkönnyítése miatt van jelentősége. A mesterséges intelligencia fejlesztésében a

2. ábra

A BIBFRAME kutatásra alapozott linked data és hálózati adatfeldolgozás hatásai
(Eric Miller prezentációja, 35. forrás)

gépi szövegfelismeréshez és tanuláshoz az egységes megnevezésekre támaszkodhatunk a programozás során, amelyek segítik az eligazodást a világháló teljes tartalmában, az összefoglaló információkban, alapot adnak a hipertext kapcsolatok felépítéséhez és azok könnyű megértéséhez. A Wikipédia szócikkek alatt láthatóvá váltak a „nagykönyvtárak” RDF és más szemantikus adatformátumai, az adatok előhívhatók innen is az URI-azonosítók alapján. A fejlesztésekről szóló tanulmányaikból látható, hogy milyen alapos, nemzetközi kapcsolatokra épülő – és több évig tartó – előzetes szisztematikus tervezés és fejlesztés előzte meg az eredményt.³⁵ Elgondolkodtató, hogy mennyire érdemes nekifogni intézményi keretben az újratervezéshez, vagy inkább az adaptációra és megtanulásra fordítsuk erőforrásainkat?

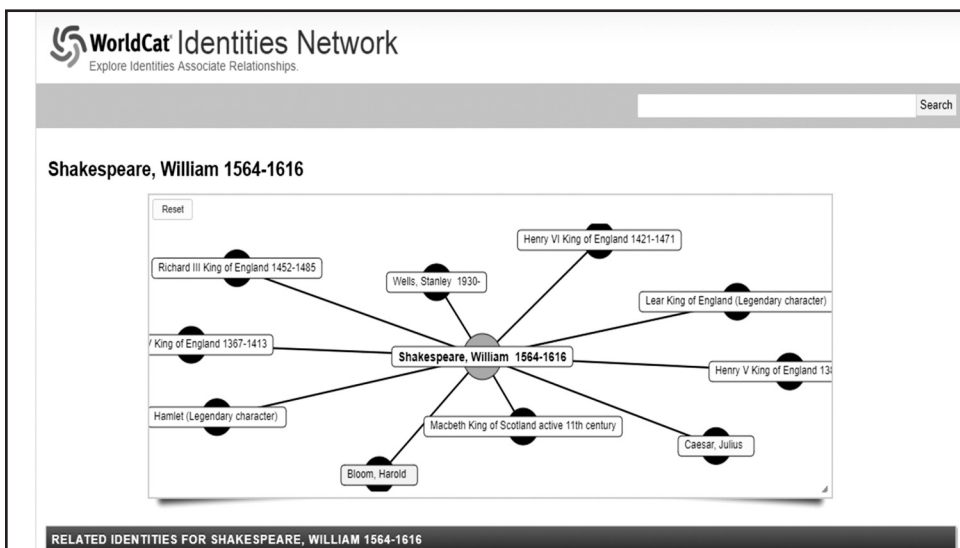
A nemzetközi névterekben a magyar vonatkozások már jelentős képvisellett rendelkeznek a külföldi könyvtárak állománya, és két éve az MTA KIK, a Szegedi Egyetem és a közeljövőben várható ELTE névadatok betáplálásának köszönhetően. Véleményem szerint önálló hazai rendszer fejlesztése mellett (helyett?) érdemes az elkészült globális névterekhez kapcsolódni.

A szemantikai adat- és információfeldolgozás alapfolyamatához kapcsolódnak a mesterséges intelligencia értelmezései közül a „cselekvőhálózat-elmélet”

(Actor-network Theory – ANT) tézisei az ember+gép kapcsolatának bővítésével és hálózati működés keretébe illesztésével. A rendszerben együttműködő (hibrid) elemek - emberek, technikai objektumok, jelentések (szemiotikai objektumok) hálózataként értelmezésével a csomópontjaik is hálózati természetűek. A működés bonyolult és finom eszközökkel árnyalt, mert „minden módosítás a cselekvő hálózat elemein és kapcsolatain kívül érinti az egyes elemek által egyszerűsített hálózatokat is.”³⁶

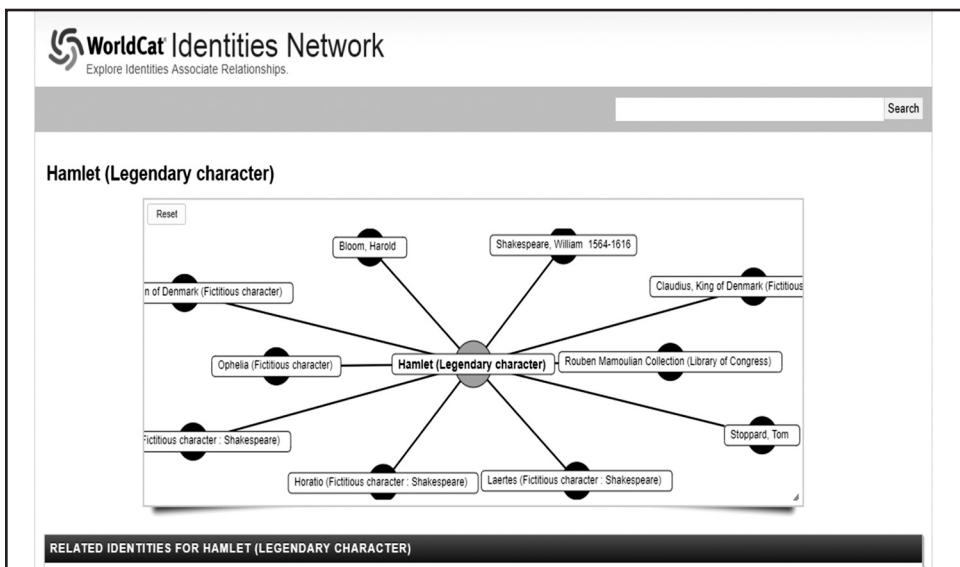
Érdekeseen szemléltethetők ezek az összefüggések az OCLC VIAF Identity Network authority hálójával, ahol az egyes csomópontokra kattintva megjeleníthető a kijelölt névhez tartozó másik hálózat. A csomópont lehet névelem, esemény, intézmény, műalkotás, stb.

„A szemantikus webben [...] az információforrások olyan egységes ontológianyelven lesznek leírva, amely a lehető legközelebb áll az ember tudásrepresentációs és következtetési képességeihez – legalábbis az informatikai fejlettségünk jelenlegi szintje szerint. Azaz a konkrét adatok szintjén az informatikai rendszerek egyre több munkát végeznek ugyan el az ember helyett, ugyanakkor - ezzel egy időben – az ember tevékenységének jellege átalakul, [...] munkája a metaadatok kezelésére kell, hogy fókuszáljon [...] meg kell teremtenie és működtetnie kell azt a

3-4. ábra

Az OCLC VIAF Identity network vizuális kapcsolati sémája Shakespeare nevéhez rendelve, illetve a Hamlet címszereplő kiválasztásával módosítva³⁷

szemantikus (értelmezési) környezetet, amely nélkül egyre növekvő mértékű, hatékony gépi feldolgozás nem lenne lehetséges.”³⁸

A mesterséges intelligencia fejlődését generáló általános tendenciák

Foglaljuk össze tehát azt a néhány jelentős körülményt, amely a mesterséges intelligencia elméleti alapozását követően elősegítette az elmélet, a gya-

korlat és a szolgáltatásokban eredményeinek jelentkezését:

1. Hatalmas digitális adatmennyiség, digitális transzformáció, globális információ menedzsment.
2. Számítógépes technológiai fejlődés nagy tároló kapacitással.
3. Fejlődő informatika és számítógép tudomány.
4. Szakértői szintek bővülése, emberi képességek és készségek fejlődése az 2. és 3. adottságok elsajátítása, alkalmazása és fejlesztése következtében.

Az 1. pontban jellemzett fejlődés világszintű a könyvtárakban is, amely az információt és a kapcsolatos könyvtári és archiváló tevékenységet globális jellegűvé tette. Az internetkapcsolattal rendelkező könyvtárak forrásgyűjteményeinek bősége csak a rendelkezésre álló kapacitásuk függvénye, bármely nyilvános könyvtár szolgáltatása közvetíthető, a nyilvános források rugalmasan illeszthetők saját gyűjteményeinkbe. Megszűnt a hagyományos fizikai gyűjtemény-centrikus szemlélet. A teljességet a tematikához vagy a könyvtár feladatához tartozó forrásnyilvántartással részben helyettesíthetjük és kiterjeszthetjük. A növekvő, gyakran milliós forrásgyűjteményekhez *discovery* szolgáltatásokkal biztosítják az egységesített, federatív platformokat akár több millió forrásból. Gyakorlatilag a forrásmennyiség meghaladja az áttekintés lehetőségét, amely arra készteti a fejlesztőket, hogy az emberi képesség kiterjesztését programozással segítsék.

A 2. pontban szándékosan nem intelligens gépeket említettem. Bár vannak ilyen típusú megjelölések, nyilvánvaló, és már említettük, hogy nem a gépek intelligensek, hanem azok az emberek által készített programok és rendszerek, amelyek szimulálják az emberi elme működését, és annak alapján tranzakciók generálására válnak képessé. Csak olyan „képességek” ültethetők be a gépek működésébe, amelyeket az emberi elme gondolati és ismereti szintjén rendelkezésre állnak és megfelelő algoritmusokkal jellemezhetők a gépi értelmezésre, ezért a mesterséges intelligencia korában még jobban érvényesül majd a tudományos és emberi fejlődés megjelenítése a rendszerekben.

A nagy tároló kapacitás több okból rendkívül fontos a tartalomszolgáltatásban, a szöveges információk tárolásában és közvetítésében. Az első és nyilvánvaló ok az exponenciálisan növekvő információ mennyisége, amelyet gyakran nehezít a rendszertelenül kiugró növekedés. Jelenleg még nincs minden adatkapcsolat feltárva, és minden kapcsolat új kapcsolatok kiindulópontja lehet. A kapcsolódási dinamizmusnak a *big data* jelenség az egyik tünete, amely kiugró adattörmölések kezelésére szolgáló (felhő) technológiát követel. A növekedés során a használati gyakoriságnak megfelelő tárolással tehermentesítik a használó oldali rendszereket clusterekkel és particionálással.³⁹ A friss vagy gyakran használt adatokat gyors memória tárolókba helyezik elkülönítve az archivált és kevésbé használt anyagoktól.

3. A informatika fejlődése a számítógépes kapacitás és eszközkinálat növekedésével párhuzamosan

és kölcsönösen ösztönző módon fejti ki hatását. Ha csak a könyvtári informatika területét nézzük, akkor is látható, hogy a könyvtári folyamatokban szinte lehetetlen lépést tartani a lehetőségekkel. Még csak kb. tíz éve kezdődött az *open linked data* és szemantikus web gyakorlati könyvtári alkalmazása világviszonylatban, és máris itt dörömböl a mesterséges intelligencia igénybevételének lehetősége, értelmezési és programozási problémákkal. Még folyik a MARC leírási korszerűsítése adatbővítésekkel, de még nem tudjuk, hogy a *linked data* technológia felválthatja-e teljesen a MARC leírásokat a tömeges használatban. A MARC lecserélése abban az esetben reális lehetőség, ha az adatok szemantikus konvertálása tömeges méretekben automatikusan zajlik, és a tesztelési eredmények meghozzák a teljesség és pontosság kívánt összhangját. Ezért figyeljük várakozással a potens és erős fejlesztési kapacitással rendelkező nemzetközi könyvtári konzorciumok eredményeit, a szükséges szellemi kapacitás, kutatási, elméleti háttér igényének tekintetében is.

4. Az emberi intelligencia, készség és tudás fejlődése és fejlesztése a mesterséges intelligencia és a számítógép tudomány haladásának mentén erősen technológia orientált, de nagyon sok humán oldali fejlesztést kíván a határterületekben. Az oktatásban, nevelésben, képzésben, pszichológiai és szociológiai, nyelvi képzési területen kooperatív fejlesztésre és az eredmények folyamatos megosztására van szükség az adaptálható összetevőknél. Ha megvizsgáljuk a mostani generáció tájékozódási, információkeresési és művelődési szokásait, aggodalommal érzékeljük a klasszikus szépirodalom hanyagolását, a gyorsolvassást, a képi információkon alapuló, képregény-szerű áttekintési, felismerési és kommunikációs szokásokat. A világ kevésbé egyértelmű összefüggéseinek megismerési készségét is fejleszteni kellene ahhoz, hogy az igen/nem válaszoknál bonyolultabb összefüggések felismerésére is képesek maradjunk. A gépesítés nem jelentheti az emberi gondolkodás formalizált keretekbe történő szűkítését, a szükséges logikai keretrendszer egyeduralmát.

Az emberek és gépek együttműködésének számos vetülete van a könyvtári feladatok között. Ahhoz, hogy gépi programozásra kerüljön sor, a szakértőknek tisztázott problémákkal kell dolgozni, nem véletlen, hogy minden könyvtári fejlesztés előzményeként erős elméleti felkészüléssel kell számolni, amely biztosítja a probléma megértését. Az alkalmas válaszok tervezését és átültetését a számítógépeket vezérlő algoritmusokba úgy kell megtervezni a könyvtárak-

ban, hogy a szolgáltatások színvonalának fejlesztése mellett a könyvtári szakmunka támogatásának jogos igénye is érvényesüljön.

*

A könyvtárak a digitális tartalmak létrehozásával, közzétételével és gondozásával hivatásszerűen támogatják a mesterséges intelligencia fejlesztésének elősegítését.

A könyvtári vonatkozások további kifejtését terjedelmi okokból írásom második részében, a folyóirat következő számában tervezem folytatni. Részletesebben a tudásreprezentációs alapú szakértői rendszerekre, a keresési folyamatokra, a megvalósult szolgáltatások áttekintésére és adaptációjára szeretnék kitérni, érintve a mesterséges intelligenciára vonatkozó előrejelzéseket és a kapcsolódó technológiák könyvtári felhasználásának lehetőségeit vagy példáit.

Jegyzetek

Az elektronikus hivatkozások utolsó megtekintése: 2018. augusztus 24.

- Mesterséges intelligencia (MI), angolul artificial intelligence (AI). Az elnevezés John McCarthytól ered, az AI egyes válfajaira még számos elnevezést használnak, pl. szuperintelligencia, augmented intelligence stb.
- The Cohrain Library a bizonyítékokon alapuló orvoslás területén újszerű szolgáltatásokat alakított ki, amelynek fontos eleme a tények változásának rendszeres közlése (alert funkciók).
- Z. KARVALICS László: Mesterséges intelligencia – a diskurzusok újratervezésének kora = Információs Társadalom, 2015. 4. sz. DOI: <http://dx.doi.org/10.22503/infars.XV.2015.4.1>
- Népszerű ügyfélfogadó robotok: kérdésekre válaszolnak, képesek információhiány közlésére, másik típusuk győztes játszmákra az emberrel. Ilyen robotok pl. Alexandra, Siri, Sophia, Wanda a T-Systemstől, Google asszisztens, IBM Watson, stb.
- Stephen Hawking megjegyzését lásd Z. Karvalics i. m.
- SZILÁGYI Szabolcs: Rossz hírünk van: soha többé nem hihet a szemének = Bitport, 2018. február 2. <https://bitport.hu/rossz-hirunk-van-soha-tobbe-nem-hihet-a-szemenek?=180201>
- Robert Trapp az Osztrák Mesterséges Intelligencia Kutatóintézet (OFAI) igazgatója.
- Warren McCulloch és Walter Pitts 1943-ban megjelenő kutatásaikban kimutatták, hogy az összekapcsolt neuronok valamilyen hálózatával minden kiszámítható függvény előállítható, ill. egyszerű hálóstruktúrákkal az összes logikai művelet (ÉS, VAGY, NEM stb.) kifejezhető. A deep learning (mélytanulás) a neuronhálózatok modelljére alapozott tanulási modell. A deep web (mélyweb) az internet rejtett, nem indexelt és nem strukturált tudásrétegét jelöli a kereséseknél. [Közli Russell és Norvig (ld. 14. jegyzet)].
- Tim Berners-Lee 2001-es bevezető írását követően 2006-ban már gyakorlati példákat is adott az open linked data szemantikus feltárási módszer bevezetéséhez, és további munkássága is korábbi elméleteit igazolja. <https://www.w3.org/People/Berners-Lee/Publications>
- A NISO (National Information Standards Organization) értékelése szerint az Exlibris és az OCLC discovery szolgáltatásai a legelterjedtebbek; kiemelték még az EBSCO EDS szolgáltatását is.
- Internet of Things (IoT), a tárgyak internete. Lásd a „smart city” és egyéb intelligens irányzatok fejlődését, az automatikusan generált utasításokat a közlekedésben, a termelési folyamatokban, energiagazdálkodásban, a műveleti instrukciók utasításában stb. Bővebben: ANDERSON, Janna – RAINIE, Lee: The Internet of Things will thrive by 2025 = IOT Council Ecosystem, 2014. 14. 05. <http://www.pewinternet.org/2014/05/14/internet-of-things/>.
- Üzleti intelligencia: adattárházakban sorosan tárolt információk és elemző eszközök együttese üzleti adatok kinyerésére, előrejelzésekre, kockázatok matematikai eszközökkel segített kimutatására. OLAP (Online Analytical Processing) és OLTP (Online Transactional Processing) eszközökkel és más alkalmazásokkal szabályozzák a gépi elemző és válaszadó folyamatokat. Egyes elemeik megjelennek a könyvtári elemzésekben is.
- BME Villamosmérnöki és Informatikai Kar közreadásában: Mesterséges intelligencia almanach = <http://mialmanach.mit.bme.hu/aima/index>
- RUSSELL, J. Stuart – NORVIG, Peter: Mesterséges intelligencia korszerű megközelítésben. Több kiadásban jelent meg. Lásd: <http://mialmanach.mit.bme.hu/aima/index>
- Felsőoktatási oktatási anyagok összefoglalói*
 - ELTE összefoglaló (tananyagról) gráf, MI, keresés, öntanulás, stb. témákhoz <http://people.inf.elte.hu/gt/mi/mi.html>;
 - ELTE IK Digitális Könyvtár, 2008. 300 dia <http://www.inf.elte.hu/karunkrol/digitkonyv/Jegyzetek/mi.pdf>;
 - GREGOROVICS, T.: Artificial intelligence. Elektronikus jegyzet. ELTE IK Digitális Könyvtár, 2015. <http://www.inf.elte.hu/karunkrol/digitkonyv/Lapok/2014-esjegyzettamoga>

- tásipályázatnyertoktatókésjegyzeteik.aspx;
- DUDÁS László: Mesterséges intelligencia <http://ait.iit.uni-miskolc.hu/~dudas/MIEAok/Mlea1.pdf> [MI-irodalomjegyzék-szöveges forrásban]
 - DUDÁS László: Alkalmazott Mesterséges Intelligencia = https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0046_al-kalmazott_mesterseges_intelligencia/adatok.html;
 - ORMOS László: Mesterséges intelligenciák. Neurális hálózati struktúrájú mesterséges intelligenciák = <https://slideplayer.hu/slide/2146557/>;
16. TÓTH Máté: Tudásbázisok, szakértői rendszerek. = Könyvtári szolgáltatások menedzselése <http://slideplayer.hu/slide/2060799/>
17. *Felsőoktatási fejlesztések*
- <http://aima.cs.berkeley.edu/contents.html>; <https://www.csd.cs.cmu.edu/research-areas/artificial-intelligence/>;
 - <https://ocw.mit.edu/courses/electrical-engineering-and-computer-science/6-034-artificial-intelligence-fall-2010/>;
 - BAIR: Berkeley artificial intelligence researc: Stanford Artificial Intelligent Laboratory = <http://ai.stanford.edu/stb>.
- Könyvtári vonatkozások*
- COLEMAN, Catherine Nicole: Library AI initiative = <https://library.stanford.edu/projects/artificial-intelligence/>;
 - JOHNSON, Ben: Libraries in the age of Artificial Intelligence (2018) = <http://www.infotoday.com/cilmag/jan18/Johnson-Libraries-in-the-Age-of-Artificial-Intelligence.shtml>;
 - HALL, Deme Wendy – PESENTI, Jerome: Growing the artificial intelligence industry in the UK = <https://www.gov.uk/government/publications/growing-the-artificial-intelligence-industry-in-the-uk>
18. BARANYI Péter: kognitív infokommunikáció. A HT és TMIT ünnepi tudományos ülése fennállásuk 60. évfordulója alkalmából. <http://www.tmit.bme.hu>;
BARANYI Péter – NÉMETH Géza – KORONDI Péter: 3D internet for cognitive infocommunication = http://alpha.tmit.bme.hu/speech/docs/education/kognitiv_3d_net
19. MIBE konferencia. 2018. június 6. Mesterséges intelligencia az információkeresésben és -feldolgozásban. (Előadók: Deliága Ákos, Jóföldi Endre, Fegyő Tibor, Varjú Zoltán, Szabados Levente IT fejlesztések, Horváth Zoltánné könyvtári oldalról).
20. McAllister kijelentése könyvtári szempontból jelentős az információelméletre, a bizonytalanságra, és a keresésnél a formalizálásra utalás miatt, amelyek matematikai módszerekkel jelennek meg a tudományban és gyakorlati példákkal a könyvtáraknál.
21. GDPR – a személyes adatok védelmére kialakított EU szabályzat. A mesterséges intelligencia korában különösen fontossá válhat a csalások, és a kép- és videofelvételek csalásra történő felhasználása elleni felkészülésben.
22. John McCarthy a Stanford professzora, a mesterséges intelligencia atyjának is szokás nevezni. Bővebben: The key definitions of artificial intelligence (AI) that explain its importance = <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/02/14/the-key-definitions-of-artificial-intelligence-ai-that-explain-its-importance/#6cb9cddd4f5d>
23. ORMOS László tanulmánya áttekinti a mesterséges intelligencia teljességét. (ld. 15. jegyzetben)
24. AITopics: The Association for the Advancement of Artificial Intelligence (AAAI) weboldala, amely az internet legnagyobb mesterséges intelligencia-információ gyűjtőhelyének nevezi a szolgáltatásait = www.aitopics.org; Lásd még: BORDONI, Luciana – MELE, Francesco – SORGENTE, Antonio: Artificial Intelligence for cultural heritage <https://www.cambridgescholars.com/download/sample/63242> stb.
25. ELTE összefoglalás <http://people.inf.elte.hu/gt/mi/mi.html>.
26. Talk to Books <https://books.google.com/talktobooks>– a Google Booksra alkalmazott szabadszöveges kereső, amelyhez szabadszöveges kérdéseket is fel lehet tenni, jelenleg már több százezer könyv tartalma alapján kapunk válaszokat a rendszerben már feldolgozott könyvek alapján.
27. Semantic Scholar jelenleg negyven milliónál több tudományos cikk alapján, beleértve a PubMed tartalmát, biztosítja a keresést. A tervezésben tudósok és orvosok vettek részt. Fejlesztője az AI2 – ALLEN Institute for Artificial Intelligence. Kombinálták a gépi tanulást, a természetes nyelvi folyamatok, a szemantikus analízis és a hivatkozási analízis módszereit. <https://www.semanticscholar.org>;
<https://www.quora.com/What-is-Semantic-Scholar-and-how-will-it-work>; stb.
28. Autonomy, jelenleg a HP tulajdona, korábban az Autonomy Corporation PLC, szoftvere volt (Cambridge, United Kingdom, 1996.). Enterprise szintű adaptációs kereső és tudásmenedzsment eszköz, mintafelismerő tulajdonsággal, Bayes következtető motorral. Jelenleg a big data és más innovatív IT fejlesztésekkel foglalkoznak. Advise: a T-Systems intelligens, közös kereső rendszere, testre szabható szelekcióval, kommentekkel és egyéb használó központú megoldásokkal.
29. NLP (Natural Language Process): a modern nyelvészet és az MI nagyjából ugyanabban az időben született meg, együtt fejlődött, a nyelv használatára összpontosító számítógépes nyelvészetnek (computational linguistics) vagy természetes nyelvfeldolgozásnak (natural language processing) nevezett

- hibrid területen találkozza egymással. A nyelv megértésének problémája továbbra is aktuális feladat. Lásd bővebben Russell–Norvig i. m.; A mesterséges intelligencia tudásai nagyrészt korlátozott szókincsben és szintaxissal építették ki a természetes nyelvi felületet, amely lehetővé teszi a számítógép számára, hogy megértse a főbb nyelvi fogalmakat egy kérdésben vagy megoldásban. Lásd: MOGALI, Shivananjini: Artificial intelligence and its applications in libraries = https://www.researchgate.net/publication/287878456_Artificial_Intelligence_and_its_applications_in_Libraries.pdf
30. Tudásreprezentációk és szakértői rendszerek: a tudásreprezentáció (knowledge representation) annak a kutatása, hogy a tudást hogyan fejezzük ki a számítógép által feldolgozható formában (ld. Russell–Norvig i. m. és Ormos László i. m.); szakértői rendszerek: MUQUEEM, Shaista: Expert systems applications in libraries = <http://www.klibjils.com/2.14.pdf> stb.
 31. Gépi tanulás, reprezentációs gráfok: a gépi tanulás képessé teszi a gépeket ismeretek adaptálására előzetes programozás nélkül. Lásd Ormos László i. m. <https://www.slideserve.com/thais/mesters-ges-intelligenciak>; <http://www.neuralnetworksanddeeplearning.com/chap5.html>
 32. A feladatmegoldás reprezentációs gráfjairól lásd az ELTE tananyag összefoglalót = <http://people.inf.elte.hu/gt/mi/mi.html>. „A feladatok útkeresési problémává alakítása során a gráf adott csúcsából adott csúcsba vezető utak jelképezik a feladat megoldását, amelyet a feladat gráfrepresentációjának is szokás nevezni.”
 33. Deep learning – mélyhálós tanulás. Lásd MILACSKI Zoltán Ádám: Deep learning – mélyhálós tanulás. Mesterséges neuronhálók (2015) http://milacski.web.elte.hu/ann2015/ann_deep_learning.pdf; KONDACS Attila: Tanuló algoritmusok újragondolva = <http://web.cs.elte.hu/tdk/TDK-szemin/tdk150629b.pdf>; A mélyhálós tanulási szoftver megkísérli utánozni az aktivitást az agyi neuronok rétegeiben, ahol a gondolkodás történik. A szoftver valóságghűen felismeri a hangok, képek és egyéb adatok digitális ábrázolásának mintáit. Az alapötlet 1943-ból származik, sok probléma után jelenleg a matematikai képletek és az egyre erősebb számítógépek fejlesztése miatt a számítógépes tudósok több virtuális neuronréteget tudnak modellezni, mint valaha. Lásd MIT Technology Review’s 10 breakthrough technology from 2013 (és évenként) = <https://www.technologyreview.com/s/513696/deep-learning>; Z. Karvalics i. m., Uő.: Szemantikus háló alapú tudásszemléltetés: <http://ait.iit.uni-iskolc.hu/~dudas/MIEAok/Mlea6.PDF>; PAKSI Attila – KÁRPÁTI Andrea: A szemantikus háló az oktatásban. A multimédia annotációs eszközök új nemzedéke http://edutech.elte.hu/karpati/content/download/publikacio/PA_KA_SMAT.pdf
 34. VIAF (Virtual International Authority File); DBpedia, ISNI, Wikidata, Geonames, Schema.org; Bibliograph.net, WorldCat világhatalógus, stb.
 35. A 2. ábra forrása: MILLER, Eric: Becoming data native. How BIBFRAME extensibility delivers libraries a path to scalable, revolutionary evolution = <https://www.loc.gov/bibframe/news/source/ala2017-june-bferic.pptx>; További információ: GODBY, Jean – VIZINE-GOETZ, Diane: BIBFRAME and OCLC Works: defining models and discovering evidence = <https://www.slideshare.net/oclc/bibframe-and-oclc-works-defining-models-and-discovering-evidence>; Bibframe update forum at ALA annual conference 2017 = <http://www.loc.gov/bibframe/news/bibframe-update-an2017.html>;
 36. OCLC linked data adatközpont: <https://www.oclc.org/developer/develop/linked-data.en.html>;
 37. VIAF: The Virtual International Authority File (OCLC) kombinálja és elérhetővé teszi a különféle authority fájlokat, összekapcsolja a könyvtárakból származó (2,5 milliárd) rekord hitelesített, a WorldCat alaprendszerben tárolt adataival a szabványos authority adatokat és rekordokat, amelyek azonosítókkal ellátva elérhetők a weben is, pl. a Wikipédia szócikkek alatt. Az authority adatok szemantikus adatformátumait is közzéteszik, és a hálókapcsolatokat vizuálisan is ábrázolják az Identity Network alkalmazással. A kapcsolatok átrendeződnek, ha a kiválasztott csomópontra kattintunk: <http://experimental.worldcat.org/IDNetwork/display.html?query=lccn-nb2016004794>
 38. Tudás és hálózat. Beszélgetés Krauth Péterrel. Véry Zoltán interjúja = www.miau.gau.hu/miau/84/vz3.doc;
 39. Particionálás: helytakarékos adattárolás a szervereken, a részekre szedett adatmennyiség akár több részre bontva számítógépes clustereken helyezhető el, a gyakran használt állományokat gyors elérésű memóriába helyezik és háttértárolókba az archív jellegű anyagokat.

Beérkezett: 2018. augusztus 25.

Bevezető

Tóvári Judit: A katalógus metamorfózisa. A Nyilatkozat a Nemzetközi Katalogizálási Alapelvekről (2016) magyar fordítástervezetének terminológiai kérdései című írása elé

„A Könyvtáregyesületek Nemzetközi Szövetsége 1961 októberére Párizsban konferenciát hívott össze, amelynek az volt a feladata, hogy megállapodjék a rendszóra, illetve a címfejre vonatkozó címleírási szabályoknak az egész világon egységesen alkalmazandó rendszerét illetően. Az 53 ország és 12 nemzetközi könyvtári szervezet delegátusainak részvételével megtartott konferencia a kitűzött feladatot meg is oldotta – megalkotott egy szabályzatot, amelynek magyar fordítását alább közöljük. Most az egyes országokra vár a feladat, hogy eldöntsék, mit fogadnak el a párizsi konferencia szabályzat-tervezetéből, hogy melyek azok a pontok, ahol hajlandók csatlakozni a katalogizálás tervezett egységes nemzetközi módjához. Magyarországnak is meg kell hoznia az erre vonatkozó döntéseit. A csatlakozás nagy előnyökkel jár, nagymértékben megkönnyíti a csatlakozó ország részvételét a nemzetközi bibliográfiai és katalogizálási vállalkozásokban, de előmozdítja a vállalkozások eredményeinek kiaknázását, saját hasznára fordítását is.” – Ekképpen számolt be¹ a Könyvtári Figyelő 1962. évi első számában az előző év október 9-e és 18-a között zajló nemzetközi katalogizálási konferenciáról, ahol megfogalmazást nyertek azok a gondolatok, amelyek „Párizsi Alapelvek”-ként váltak a későbbiek során a szakma fontos hivatkozási forrásává.

Azért bátorkodunk a szakmának szánt felhívást ilyen hosszán idézni, mert az célkitűzésében összecseng a nemzeti könyvtár blogján 57 évvel később megjelent, a szakma képviselőit a nemzetközi katalogizálási alapelvek harmadik, 2016-os kiadásának fordítása kapcsán hozzászólásra buzdító bejegyzéssel², valamint – ugyancsak célját tekintve – egybevág a folyóirat mostani számában olvasható vitaindító cikk elé szánt rövid felvezetőben, azaz a jelen írásban megmutatkozó szerzői szándékkal.

A hivatkozott szöveg 1962-ben ugyanis így folytatódott: „Ugyanakkor azonban a változtatás, az átállás nem kis nehézségekkel is jár, éppen ezért a magyar álláspontot az egész magyar könyvtáros társadalom véleményének meghallgatása alapján szeretnők leszűrni. Felhívunk ezért minden magyar könyvtárat a Párizsi Tervezet kollektív megvitatására, és felkérjük őket, hogy a vita eredményét, s minden, a Tervezetre vonatkozó megjegyzésüket juttassák el legkésőbb f. évi szeptember hó 30-ig a Könyvtártudományi és Módszertani Központba (Bp. VIII. Múzeum u. 3.). Kérjük a könyvtárakat, tegyék ezen az úton lehetővé, hogy könyvtári csúcsszerveink a magyar könyvtárostársadalom egészének véleményére támaszkodva hozzassák meg majd döntésüket.”

A felhívásnak egy lényegi pontja kíván itt kiigazítást: a rövidebb megjegyzéseket az említett blogbejegyzéshez várjuk, a terjedelmesebb vélemények közlésére a következő, vitaindítónak szánt írást is megjelentető Könyvtári Figyelő nyújt lehetőséget, de azt is szívesen vesszük, ha hozzászólásaikat a könyvtárosok szakmai levelezőlistájára (KATALIST) küldik, vagy az RDA-HU munkacsoportunk³ valamely tagjának juttatják el.

Dancs Szabolcs
az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság elnöke,
az RDA-HU munkacsoport vezetője

Jegyzetek

1. ICP (1961). A párizsi nemzetközi katalogizálási konferencia, 1961. október 9-18. = Könyvtári Figyelő, 8. évf. 1962. 1. sz. 1-8. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00159/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1962_01_01-08.pdf
2. ICP (2018). A Nemzetközi katalogizálási alapelvek magyar fordítása – várjuk a hozzászólásokat! https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2018/08/17/a_nemzetkozi_katalogizalasi_alapelvek_magyar_forditasa_varjuk_a_hozzaszolasokat
3. <http://www.oszk.hu/rda-hu-munkacsoport>

A katalógus metamorfózisa

A Nyilatkozat a Nemzetközi Katalogizálási Alapelvekről (2016) magyar fordítástervezetének terminológiai kérdései

TÓVÁRI Judit

Új katalogizálási szabályzat, az RDA (Resource Description and Access) bevezetése előtt állunk, amivel adott a lehetőség a könyvtári információvagyron mélyebb és – a nagyobb információs rendszerekkel kombinált – szélesebb körű feltárására, a felhasználói igények jobb kielégítésére. Ez magával hozza olyan alapvető fogalmunk megváltozását is, mint a katalógus. A felhasználói igények figyelembevétele, a katalógusrekordok funkcionális vizsgálata, a linkelt nyílt adatok felhasználásának technológiai követelményei alapvető szemléletbeli változást indítottak el a bibliográfiai források feldolgozását, az adatok nyílt közzétételét illetően. Mindezek – a hagyományos katalógusfunkciók mellett – új feladatokkal is felruházzák a katalógusokat. Az egész világ katalogizálási gyakorlatát befolyásoló Párizsi Alapelvek (1961) első felülvizsgálatát (2009) követően az IFLA 2016-ban fogadta el az új katalogizálási alapelveket¹, ami számos szabályzat újra gondolásával jár, a digitális világ pedig új terminológiákat igényel. A

Nemzetközi Katalogizálási Alapelvek (International Cataloguing Principles, ICP) szakkifejezései a ráépülő szabályzatok egész sorozatában tükröződnek vissza, ezért fontos fogalmainak pontos, egyértelmű megnevezése.

A 2016-os ICP vitaanyagként közzétett magyar nyelvű fordítása² lehetőséget ad a szakmának, hogy javaslataikkal hozzájáruljanak a magyar nyelvű terminológia alakításához.

Világszerte elkezdődött a katalogizálás gyakorlatának FRBR (Bibliográfiai Rekordok Funkcionális Követelményei) szempontú átalakítása, a szabályoknak a szemantikus web működési elvéhez közelítése, ami alapvető szemléletbeli különbség az eddigi gyakorlathoz képest, ugyanakkor – legalábbis egyelőre – továbbra is MARC rekordokban gondolkodunk, új mezők, almezők, kódok beiktatásával megpróbáljuk alkalmassá tenni az új szemlélet érvényesítésére, de a cél valójában egy MARC-ot felváltó rendszer létrehozása. Ez egy hosszú folyamat, és a Nemzetközi

Katalogizálási Alapelvek 2016-os kiadása^{3*} ebben az átmeneti időszakban kívánja lefektetni a katalogizálás sarkalatos téziseit, vagyis meg akar felelni az átalakuló, de végkifejletéhez még el nem érkezett gyakorlatnak. Ez szükségszerűen magával hozza fogalmaink, ezáltal terminológiánk átalakulását is, aminek központi kérdése magának a MARC rekordba nem zárt adatnak az értelmezése, hitelességének a biztosítása és ezzel összefüggésben az ICP szerinti használata. A legkritikusabbak azok a pontok, amelyek olyan, több évtizede használt kifejezéseink újraértelmezését kívánják, mint az egységesített besorolási adat, főtétel, melléktétel, az információ FRBR alapú megközelítésével és az abból következő információszervezéssel összefüggő új terminusok magyar megfelelői, mint a rekord, a hozzáférési pont és az adat angol nyelvű jelzőinek (authorized, authority és származékai), valamint az agent magyar megfeleltetése. Most hosszú évekre, talán évtizedekre döntünk terminológiai kérdésekben, alaposan meg kellene fontolni ezeket az elnevezéseket.

A terminológia nagy fordulópontjai

A könyvtári katalogizálás alapelveit világméretben meghatározó, szükségszerűen terminológiai kérdéseket is felvető nagy fordulópontok: 1961, 2003–2009, 2016. Témánk szempontjából a fő kérdés kezdetben a külön utakon járó, más-más szerkesztési és információkeresési elveket valló német és angolszász katalógusépítési rendszer egymáshoz közelítése, megállapodás a rendsző megválasztásában, majd egyrészt a terminológia, másrészt az angol nyelvű szakkifejezések magyar nyelvű megfelelőinek megtalálása. Nézzük az utóbbi, bő ötven év vázlatos áttekintő időrendjében a katalogizálást érintő szakkifejezések változását, illetve az okokat!

A 20. század közepe még jellemzően a nyomtatott kiadványok és a cédulakatalógusok világa, így a katalogizálási alapelvek és a terminológia is ezt a technikát tükrözik, alapvetően csak a nyomtatott könyveket, azaz a megjelenési forma leírását tartalmazó tételek – akkori megnevezéssel: katalóguslapok – fajtáinak funkciójával, a besorolási adatok és a rendsző megválasztásával, alakjával, illetve a leíró katalógus szerkezetét meghatározó egyetlen, az egy helyre gyűjtés funkcióval foglalkoztak. A könyvtár birtokában levő dokumentumvagyonnal összefüggésben kiemelt szerep jutott a szerzőnek: a kataló-

gusnak lehetővé kellett tennie egy szerző valamennyi leírt művének együttes visszakeresését. Viszont egy mű valamennyi kiadásának egy helyre gyűjtését csak *lehetőségként* vetette fel. Ez később, az FRBR szemléletű megközelítésben – ellenkező előjellel – központi kérdéssé válik.

Az 1961-es Párizsi Alapelvek magyar fordítása⁴ még az *entry*vel és a *heading*gel küzdött, az előbbit katalóguslapként (főlap, melléklap, utaló), az utóbbit pedig címfejnek nevezte, elismerve azt, hogy nem teljesen fedi az eredeti szöveg jelentését, és kéri a könyvtarostársadalmat, hozzászólásaikkal segítsék a megfelelő terminológia kialakítását. (Mindössze két hozzászólás került nyilvánosságra, de az sem terminológiai kérdésekkel foglalkozott). A katalóguslap majd a 3440/1-es magyar szabvánnyal⁵ lesz hivatalosan is *bibliográfiai tétel* 1979-ben, elnevezésével is jelezve, hogy nemcsak a katalógus, hanem a bibliográfia-szerkesztés szempontjából is a bibliográfiai adatok egységben kezelt halmaza. A Párizsi Alapelvek magyar fordítása nevezi először *egységesítettnek* a címfejet (későbbi nevén besorolási adatot) azzal a megjegyzéssel, hogy az egységesített jelzőt csak azért használják a konferencia elé terjesztett eredeti „standard” helyett, mert a címfej egységesített formája alatt nem szabvány által megállapított adatot értenek⁶. Az 5.2. ponthoz fűzött megjegyzés ezzel is jelezni akarta, hogy abban az időben még nem létezett szabvány a címfej (a későbbi besorolási adat) alakjának előírására. A *címfej* kifejezés is új volt 1961-ben és gyakran *rendszo* értelemben használták. A Párizsi Alapelvek egységesített címfejek fordított *uniform heading* kifejezése is jobban érthető, ha történeti kontextusban vizsgáljuk. Mindenekelőtt figyelembe kell venni, hogy a párizsi konferencia nemzetközi érvényű alapelveket kívánt lefektetni egy olyan korban, amikor még egy országon belül sem föltétlenül azonos elvek alapján történt a katalógusépítés és az azzal rokon jegyzékek összeállítása. (Bár voltak előzményei, de Magyarországon is csak 1952-ben született az első, kötelező érvényű szabvány, a 3424-52-es Könyvtári címléírás szabályok). Nem volt egységes gyakorlat, egységes terminológia pedig végképp nem. Úttörő munkát végeztek mind az első egységes szabályalkotók, mind a szabályzatok fordítói. Két nagy irányzat, a német (porosz) és az angol-amerikai típusú szabályozás osztotta meg a világ könyvtáros társadalmát, a kettő között kellett megteremteni világméretben az összhangot, kialakítani

* A továbbiakban: 2016-os ICP

az új terminológiát mind az eredeti angol nyelven, mind a magyar fordításban, ami nem kis erőfeszítésbe került. A Párizsi Alapelvek *uniform heading*jében a uniform tulajdonképpen azt az egységességet akarta kifejezni, amire az Alapelvek törekedett: a katalógus-építés, a kereshetőség egységes szemléletét. Ennek az egységességnek a megteremtését a címfej *megválasztásának* egységes gyakorlatában látták. A *uniform heading*gel azt akarták kifejezni, hogy a katalógus tartalmazzon a könyvről olyan katalóguslapot, amit a szerző nevéhez, vagy a könyvön előforduló címhez tesznek, nem pedig – ahogyan például azt a Porosz Instrukció előírta -, a címben előforduló, legjellemzőbbnek ítélt főnévhez, amit a főcím elé kiemelnek. Ezt a főcím elé kiemelt, főcímből származó főnevet, vagy a szerző nevét - amivel a címleírást kezdték – nevezték hol címfejnek, hol rendszónak. Tizenhárom évvel az IFLA párizsi konferenciája után, 1974-ben indult útjára a 20. század meghatározó programja, az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel, a UBC. Nagyívű programjának megvalósításához nemzetközi érvényű keret-szabályzatok kidolgozására volt szükség, ami a bibliográfiai adatok értelmezési és formai kompatibilitását biztosították. Ekkor készültek el a bibliográfiai leírást szabályozó ISBD-k és majd a típusokba sorolt besorolási adatok szerkesztését szabályozó 3440-es magyar szabványcsalád adja meg az *egységesített* jelző új értelmét a besorolási adathoz kapcsolva. Ekkor a számítástechnika alkalmazása még csak törekvés szinten került a feladatok közé, de már mint kihívás, mint fejlesztési lehetőség, megjelent az authority állományok létrehozásának javaslata is. A UBC program megvalósítása a Párizsi Alapelveken nyugodott, így a szabályalkotók értelemszerűen annak szakkifejezéseit alkalmazták és fejlesztették tovább, amivel ki kellett fejezniük a leíró katalógus egy helyre gyűjtő funkcióját, amit csak úgy tudtak megvalósítani, ha szigorú szabályok szerint alkották meg, tették egységessé a tulajdonnév típusú besorolási adatok szerkezetét. (Csak a formai adatokkal foglalkoztak). Ekkor került a szakkifejezések közé a *bibliográfiai leírás* a címleírás helyett, a *bibliográfiai tétel*, a *leíró katalógus*; az utóbbival pontosították, megkülönböztették egymástól a formai és a tartalmi feltárás eredményeként létrejött katalógusfajtákat. A párizsi konferenciától a funkcionális elvek megjelenéséig eltelt szűk négy évtizedig az egy helyre gyűjtő funkció állt a katalógusokról és ezzel összefüggésben az adatokról történő gondolkodás középpontjában. Ezek, a UBC-program megvalósításának és kiteljesítésének éveit azoknak a szabványoknak

a megalkotásával és gyakorlatba történő átültetésével teltek, amelyek ezen alapelvek szerint rendezték be a leíró katalógusokat, miközben a számítástechnikát – mint gépi eszközt – ennek a folyamatnak a meggyorsítására használták. Jól mutatja ezt például a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia (1970) ajánlása nyomán a Magyar Nemzeti Bibliográfia kiadására létrehozott kiadvány-előállító rendszer, amit a központi katalóguscédula-ellátás eszközeként is használtak⁷. A számítástechnika információszervezési lehetőségeinek kihasználása majd csak a század utolsó évtizedében válik központi kérdéssé, alaposan felforgatva mind az elméletet, mind a gyakorlatot.

Hogy huszonekét évvel a Párizsi Alapelvek elfogadása és tizenöt évvel az első MARC szabvány megjelenése után a leíró katalógusok tételeinek szerkesztéséről rendelkező 3423/1-83 magyar szabvány mennyire a 1961-es Párizsi Alapelveket tükrözi, jól mutatja, hogy leíró, azaz cédulakatalógusról beszél; feladatának a *dokumentumok* azonosítását tűzi ki célul, ami olyan bibliográfiai forrásokat jelöl, amelyekben a szellemi tartalom fizikai hordozóanyagon jelenik meg. (Értelemszerűen ekkor még nem térhetett ki az online forrásokra).

Új évszázad – új technológia – új alapelvek – új terminológia

A 20. század végén kezdődik egy új gondolkodás a világ vezető könyvtáros társadalmában arról, hogy a számítástechnika valóban „csupán” arra való-e, hogy meggyorsítsa a feldolgozó munkát, hogy kiváltsa a helyigényes cédulakatalógusokat, magának a katalógusnak pedig csupán a fizikai állomány tükörképének kell-e lenni vagy emellett új értelmet is adjanak ezeknek az eszközöknek azzal, hogy kihasználják információszervezési képességeiket és figyelembe veszik felhasználók igényeit is. Nemzetközi elvekről lévén szó, a felhasználók és szükségleteik is sokfélék lehetnek, kulturális identitásuk függvényében. Ehhez járul még új felhasználói kör megjelenése, viselkedésük megváltozása, és a robotok is feltűnnek a felhasználók között.

Az első katalógizálási alapelvek elfogadása után közel negyven évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy elkezdjék vizsgálni a felhasználók könyvtárral szemben támasztott információs igényeit és azokat a módszereket, amelyekkel ezek az igények a katalógusok szintjén kielégíthetők. Ebből a vizsgálat sorozatból rajzolódott ki a bibliográfiai adatok fogalmi modelljei (FRBR, FRAD, FRSAD,⁸ majd ezek össze-

vonásával az LRM, a könyvtári referenciamodell), amelyekkel meg lehetett állapítani a bibliográfiai és az authority rekorddal szemben támasztható követelményeket. (Az elsőként megjelent FRBR idején már a számítógépes katalógusok időszakában vagyunk!) Az 1998-ban megjelent bibliográfiai rekordok funkcionális analízise⁸ öt évvel később alapidokumentuma lett a katalogizálási alapelvek újrafogalmazásának. A felhasználói igények és katalógusrekordok funkcionálisának összevetése hozza felszínre az *agent* magyar nyelvű fordításának kérdését. A 2016-os ICP a katalógus céljai között sorolja fel, hogy legyen hatékony eszköze annak, hogy használója azonosítani tudjon – többek között – egy ágenszt. A fordítástervezet az *agent* kifejezést tényezőnek nevezi. Az ICP terminológiája és a Könyvtári Referenciamodell szerint az *agent* egy személyt, családot vagy testületet magában foglaló entitás, akit/amelyet felelősségi viszony fűz a műhöz, a kifejezési formához, a megjelenési formához vagy a példányhoz. Lehet tehát alkotó, lehet a szellemi tartalom közreműködője, de lehet egy kiadó, egy possessor, és sorolhatnánk tovább a művel és a többi entitással kapcsolatba hozható személyeket, családokat, testületeket.

Fordítására van ugyan magyar szó, de nem igazán találó például egy alkotó, művet létrehozó személy funkciójának megnevezésére. Ha személyre alkalmazom a *tényező* szót, akkor feltételezek egy már létrejött művet, amire az a személy befolyással bír, azaz mondjuk, fordítja, átírja stb. A kifejezésből hiányzik az eredeti alkotásra utaló hatás. Én maradnék az *agens*nél, mert abban legalább benne van az eredeti cselekvés, valaminek a véghezvitele, az eredeti latin *ago*⁹ igéből kiindulva. Ahogy az authorityt, úgy az agentet is megtartják az európai nyelvek szakkifejezésként. Mi miért ne tehetnénk ugyanezt? Az „agens” megfelelő lenne, az RDA magyar fordítói már most is ezt használják.

Az IFLA 2003 és 2007 között az egész világra kiterjedő, öt regionális katalogizálási tanácskozást tartott azzal a céllal, hogy felülvizsgálják a négy évtizeddel korábban Párizsban megállapított alapelveket a katalógus funkcióiról, különös tekintettel az informatika okozta változásokra, és a szakértők megegyezzenek a bibliográfiai és az authority rekordok tartalmának szabályozásában, támogatva ezzel az osztott katalogizálás elterjedését világszerte⁹. (Magyarországon

például a műszaki könyvtárak osztott katalogizálási rendszerének, az OSZKÁR-nak a kifejlesztése már 1990–1992-ben megtörtént, de nagyobb lökést e fejlesztésekre majd az 1993-as felsőoktatási könyvtári fejlesztési pályázatok és az OTKA támogatások adnak). Az öt regionális találkozó, közismert nevén IME ICC az új nemzetközi katalogizálási alapelvek megalkotásának előmunkálata volt. Célja olyan irányelvek megfogalmazása, amelyeket nemcsak könyvtárak, hanem múzeumok, levéltárak és más közösségek is használhatnak adatállományuk összeállításához. Ez a kiterjesztett alkalmazási terület a 2016-os ICP-ben már csak a könyvtári tevékenységekre és elméleti modellekre korlátozódik úgy, hogy az adatok létrehozása, kezelése, megosztása területén a könyvtárak továbbra is partnerek, de az együttműködés nem jelenti ugyanazon alapelvek vagy definíciók elfogadását. A szakértők Frankfurtban tartott első találkozásának záró dokumentuma 2003-ban értelemszerűen még csak egy tervezet a katalogizálási alapelvekről¹⁰.

Az egységestől az egységesítetten át az autorizált adatig

Mint az előzőekben már kitértünk rá, az egységes és az egységesített nagyon hasonlóan hangzó, de egészen mást jelentő két fogalom jelzője.

A frankfurti találkozón döntöttek úgy a résztvevők, hogy a Párizsi Alapelvekben szereplő *uniform* heading kifejezés helyett célszerűbb lenne az *authorized* heading használata¹¹, hiszen 2003-ban már nem a katalógusok szerkesztésének egységes szemléletéről kellett dönteni, és ekkorra már a besorolási adatok egységesítésének a szabályait is megalkották az egyes országok. A uniform a párizsi konferencia óta eltelt negyven év alatt szép csendben átalakult *authorized*-ra, az egység egységesítetté, vagyis a tétel vezérszava, amit korábban még hol címfejnek, hol rendszónak hívtak, önálló, saját szabályok szerint szerkesztendő formát kapott, így lett *authorized*. Így került be a katalogizálási alapelvek 2003-as tervezetébe¹², ami már *authorized heading*nek (magyar fordításban *egységesített besorolási adat*) nevezi az entitást következetes módon azonosító adatot (5.1.2. pont). Az IME ICC öt regionális találkozásának összegzéseként fogalmazták meg 2009-ben az

* FRBR – Functional Requirements for Bibliographic Records; FRAD – Functional Requirements for Authority Data; FRASD – Functional Requirements for Subject Authority Data

**ago3 – egi, actum

újabb katalogizálási alapelveket, ami tovább pontosította az első, frankfurti találkozón még *authorized heading*nek nevezett adatot. A regionális találkozók végső dokumentuma¹³ már a *headinget* – a 2003-ban közzétett szójegyzékben még *rendszo lásd hozzáférési pont*nak fordított kifejezést – a tovább nem használatosak közé sorolja, és helyette bevezeti az *authorized access point, controlled access point* terminust. Ugyancsak ekkor lesz a *uniform title* (egységesített cím) megnevezése *authorized form of name* mint az *authorized access point* egyik típusa.

A hozzáférési pontok nevének alakulása az ICP-kben

uniform heading (1961) → authorized heading (2003) → authorized access point (2009) → authorized access point (2016)

Ugyanezek a kifejezések a magyar fordításokban

egységesített címfej (1961) → egységesített besorolási adat (2003) → 2009-es ICP-nek nincs magyar fordítása → hitelesített hozzáférési pont (2018-as fordítástervezet).

A frankfurti találkozó eredményeiről írott beszámolójában¹⁴ *Berke Barnabásné szabványosított* vagy *ellenőrzött* besorolási adat fordítást javasol az *egységesített* helyett, ami jobban kifejezné a párizsi konferencia óta eltelt időszak változásainak hatását az adatra. A magyar szaknyelvben azonban továbbra is maradt az *egységesített besorolási adat* megnevezés.

Már a 2009-es Frankfurti Alapelvek tervezete túllépett az egységesítés merev szabályán, mert megvalósíthatatlan, nem veszi figyelembe a felhasználók kulturális különbözőségét. A nyelvterületi szokásoknak nagyobb a hatalmuk, ezért a megtalálhatóságra helyezi a hangsúlyt, így a névforma-változatok szerepe is megnövekszik a keresésben. Ma már egyenrangúak a névvariánsok, amelyek közül kiválasztható a kitüntetett névalak, a többi kezelése pedig az authority rekord és a webtechnológia feladata. (Igen szemléletes, ha vetünk egy pillantást a 2003 óta működő VIAF-ra: William Shakespeare egyszerű nevének több mint 90 változatát ismeri).

A magyar terminológiában 2009-ben törés következett be: bár a 2009-es ICP helyére tette az *authorized access point* és a *controlled access point* fogalmat, viszont az IME ICC regionális találkozóit záró ICP-nek¹⁵ nem lett nyilvánosságra hozott magyar fordítása, ami segített volna a magyar nyelvű terminológia tisztázásában, mint ahogyan az e találkozókön tervezett és azóta elkészült katalogizálási kifejezések

többnyelvű szótárában, a MulDiCatban sincs magyar nyelvű szakkifejezés! Ennek valószínűsíthető oka a magyar könyvtári szabványosítási tevékenység szünetelése. Az 1997 és 2006 között reményt keltően feléledt szabványosítási munka eredménye szinte kizárólag leírási kérdéseket szabványból szabályzattá formáló kiadványok és a HUNMARC bibliográfiai rekordok tartalmát előíró szabályzat közzététele¹⁶. Leragadtunk 2003-nál, és 2018-ban, az ICP 2016-os kiadásának fordításával került elő ismét a probléma. Közben eltelt másfél évtized, megváltozott a technológiai környezet, a cédulakatalógust felváltotta az elektronikus katalógus, a tételt a rekord, sőt a 2016-os ICP már a rekord kifejezést is a tovább nem használatos fogalmak listájára tette. Tétel a cédulakatalógusok világában volt, amikor papírra írták az adatokat és az eredményt katalógustételnek vagy bibliográfiai tételnek hívták attól függően, hogy a tételeket fiókokban rendezték-e betűrendbe, vagy bibliográfiát szerkesztettek-e felhasználásukkal. Az egykori cédulakatalógus-fajták megkülönböztetésére használt kifejezések, mint a leíró-, a tárgyi-, a szakkatalógus és társai is okafogyottakká váltak az elektronikus katalógusok világában. Szóhasználatuk mindenféle körülírás nélkül az egykori cédulakatalógusokat jelöli. Megváltoztak a felhasználói igények, megváltozott gondolkodásunk a könyvtári állományról, központba került a mű és kapcsolatai. *Tim Berners-Lee* 2001-ben vázolta a szemantikus web gondolatát¹⁷, ami a rekordkapcsolatokat felváltó adatkapcsolatok könyvtári alkalmazásának lehetőségét is magában rejtette. *Barbara Tillet* amerikai könyvtáros érdeme, hogy ezt felismerte.

Mi a különbség?

Ezek után feltehetjük az alábbi kérdéseket:

- mi is a különbség *egységesített besorolási adat* és *autorizált hozzáférési pont* között, illetve a hozzáférési pont azonos-e egyáltalán a besorolási adattal?
- mi a legelfogadhatóbb fordítása az *authorized access point* kifejezésnek?
- azonos-e az authority rekord, az authority data és a besorolási adat?

Vegyük sorra:

Látszólag nincs semmi különbség egységesített besorolási adat és autorizált hozzáférési pont között, ugyanakkor óriási az eltérés, mert a kettő nem ugyanaz, bár vannak érintkezési pontjai. Az *egységesített*

besorolási adat kifejezés az 1979-es 3440-es magyar szabványcsaláddal került szabvány szinten a szakmai köztudatba. A katalógustételek rendezésére és visszakeresésére szolgáló adatként nevezi meg a szabvány. Egységesített, ha a bibliográfiai tétel visszakeresésére szolgál, nem egységesített, ha az utalótétel besorolási adata. Mindezek a cédulakatalógusok kifejezései és az 1961-es Párizsi Alapelvek célkitűzéseit voltak hivatva megvalósítani: a katalógusok „egy helyre gyűjtés”, ezáltal a rendezés és a leírt dokumentumok visszakereshetősége feladatának teljesítését. A leíró katalógus szerkesztését szabályozó *A bibliográfiai tételek betűrendbe sorolásának szabályai* (MSZ 3401-81) értelmében nem volt különösebb jelentősége annak, hogy a besorolási adat kiegészítő adatában a szerzőségi funkciót miként nevezik meg, mert – bár csoportalkotó feladata volt –, alakjának nem volt szerepe a betűrendbe rendezésben.

Arany János (1817–1882) (ford.)
Ács Barnabás (közrem.)

Ez harmonizált azzal a hagyománnyal, hogy a katalógusnak a könyvtár állományában kell eligazítania, az állományt kell tükröznie. A leírás tárgya csak a kézzelfogható megjelenési forma, a könyvtár tulajdonában levő dokumentumvagyron volt. Ezen a szemléleten ütött rést a felhasználók szükségleteit szem előtt tartó funkcionális követelmények vizsgálatsorozat, aminek első eredménye a bibliográfiai rekord funkcionalitását elemző, 1998-ban megjelent FRBR¹⁸, majd ezt követte már a 21. század első évtizedében a FRAD¹⁹, 2011-ben pedig a FRSAD²⁰ megjelenése. E vizsgálatok összegzéséből született végül 2017-ben az IFLA Könyvtári Referenciamodellje (LRM)²¹, ami a továbbiakban meghatározza, milyen elveknek kell megfelelni a katalógusoknak ahhoz, hogy kielégíthessék a felhasználók információigényeit, amelyek teljesítése messze túlmutat a katalógusok egykori feladatainak keretein, és a könyvtár tulajdonában lévő dokumentumok kereshetősége érdekében kiemelten kezelt *egy helyre gyűjtés* szempontjairól átteszi a hangsúlyt az *információ megtalálhatóságra*. Ezzel megnyitja az utat az adatgazdagítás felé, ami lehetővé teszi könyvtáron kívüli források kapcsolását is a könyvtári források adataihoz, felhasználva a szemantikus web technológiai háttérét, ami viszont megkérdőjelezi a MARC egyeduralmát.

A funkcionális modell alkalmazása átalakítja a katalógizálási szabályokat és gyakorlatot, aminek kiindulópontja, hogy a művet (a szellemi tartalmat) és kapcsolatait helyezi a gondolkodás előterébe. Eddig

elsősorban a végtermék, a megjelenési forma katalógizálásában gondolkodtak a könyvtárak, az új elméleti modell szerint viszont szükség van a mű és a kifejezési forma katalógizálására is, mindezek kapcsolati hálójának feltárásán keresztül. Erről szól az új katalógizálási szabályzat, az RDA.

Az eredeti cím egységesített besorolási adatként történő felhasználását eddig csupán, mint lehetőséget engedte meg a 3423/2-es magyar szabvány. Elfogadásakor, 1984-ben még csak arról volt szó, hogy a bibliográfiai tételt meg *lehet* fejlni az eredeti címmel és az ahhoz kiegészítő adatban társuló nyelv megnevezésével vagy más jellemző adattal, elősegítve az azonos című mű más nyelvű kiadásainak *egy helyre gyűjtését*.

Például ez lett a megengedett, de nem kötelező szerző/cím szerinti *besorolási adat* a cédulakatalógusban a Márai-mű angol nyelvű fordításának bibliográfiai tételén:

Márai Sándor (1900–1989)
A gyertyák csonkig égnek (angol)

Ugyanez látható a gépi katalógizálás ISBD alapú megjelenítési formátumán ma is, de ne feledjük, hogy a MARC-ban dolgozó rendszerek eredeti célja a cédulakatalógusok tételeinek gyorsabb előállítása volt, ezért olyan formátumot kellett produkálniuk, amelyek megfeleltek ennek az igénynek.

Az új katalógizálási alapelvek ettől pontosabb, hitelesebb adatot kívánnak.

Mi változott azzal, hogy a mű és kapcsolatai kerültek a gondolkodás középpontjába?

Mindenekelőtt szükség lett az authority rekord adatszerkezetének újra gondolására, adatainak bővítésére, ami már a 2003-as tervezetben is fellelhető. Lehetővé kellett tenni, hogy a mű és a kifejezési forma ismérveit a megjelenési forma adataitól függetlenül lehessen összegyűjteni, hitelességüket biztosítani és saját hozzáférési pontjukat összekapcsolni (felhasználni) a megjelenési formát leíró bibliográfiai rekordban. Ez az *authority rekord* keretei között volt megvalósítható. A hitelesség biztosítása egyrészt szabványismertet kívánt a munkatársaktól, másrészt adott esetben hosszas kutatómunkát, amivel felderítették az entitás azonosításához szükséges forrásokat, névváltozatokat és egyéb azonosítókat. Ennek a munkafolyamatnak és eredményének a megnevezésére a szakmai gondolkodásban élenjáró angolszász könyvtárak megtalálták a megfelelő szót (*authority*), amit magyar nyelven csak hosszas körülírással lehetne visszaadni.

A művet mint szellemi tartalmat a *címe* képviseli

mind a bibliográfiai (130 vagy 240 mező), mind az authority rekordban (1XX mező), ami többnyire az eredeti cím. Az authority rekordban ez a kitüntetett cím kiegészül az ágens autorizált nevével. Eddig ugyanaz történik, mint a hagyományos cím- és név-egységesítéskor. A folyamat további részében teljesül ki az azonosítási, hitelesítési funkció, ami korábban nem volt követelmény. Ha szükséges, olyan további ismérveket kell hozzáadni, mint

- a mű azonosítója,
- formája, (például költemény, színmű, mozgókép, televíziós program stb.)
- keletkezésének dátuma,
- a mű eredetének a helye stb.

Például:

A művet azonosító authority rekord a VIAF-ban (csak szorosan a témához tartozó mezők közül pár):

```
008 170608n| azannaabn |n aaa
040 |a DLČ||b eng||e rdá||c DLČ
046 |k 1942||2 edtf|
100 1 |a Márai, Sándor,||d 1900-1989,||t Gyertyák
      csonkig égnek|
380 |a Novel$||2 lcgft|
670 |a Tutino, M. Le braci [SR] p2016,||b insert (A
      gyertyák csonkig égnek (1942); most famous
      novel by Márai)|
993 |a Márai, Sándor,||t Gyertyák csonkig ég-
      nek||l English||s (Janeway :||f 2001)||2
      XR|VIAFXP46918187||3 worktoexp|
993 |a Márai, Sándor,||t Gyertyák csonkig égnek||l
      English||2 LC|n 2001023846||3 worktoexp|
993 |a Márai, Sándor,||t Gyertyák csonkig égnek||l
      German||f 1999||2 XR|VIAFXP43824135||3
      worktoexp|
993 |a Márai, Sándor,||t Gyertyák csonkig égnek|
      ||l Spanish||s (Xantus Szarvas :||f 2001)||2
      XR|VIAFXP271404988||3 worktoexp|
993 |a Márai, Sándor,||t Gyertyák csonkig égnek|
      ||l Spanish||s (Brachfeld :||f 1966)||2
      XR|VIAFXP24334408||3 worktoexp|
998 |a Márai, Sándor,||t A gyertyák csonkig égnek||2
      DNB|100553313X||3 worktosib|
998 |a Márai, Sándor,||t Gyertyák csonkig égnek||2
      XR|VIAFWORK22938455||3 worktosib|
```

A példában az authority rekord 046, 100, 380-as mezői a mű olyan saját ismérveit tartalmazzák, mint

- a mű eredeti címe és a szerző nevének autorizált alakja alapvető elemekként, amelyek együtt képviselik a művet (100 mező). (A szerző nevének autorizálási folyamata a személy entitás authority rekordban történik),
- ennek a műnek a keletkezési dátuma (046),

– a mű formája (380).

A forráshivatkozás (670) művek közötti kapcsolatok létrehozásának és a rekordban rögzített adatok hitelességének egy bizonyítási módja. Ahogyan egy tudományos írásmű nem lehet meg a felhasznált forrásokra történő hivatkozás nélkül, úgy az authority rekord, amiben a felvett adatok állítanak valamit az entitásról, szintén igényli a hivatkozást az adatok forrására. (A 670-es mező információi szerint Marco Tutino Le braci című zeneművében a dialógusok Márai leghíresebb, A gyertyák csonkig égnek című regényéből származnak). A forráshivatkozás kötelezővé tételét az IME ICC frankfurti találkozóján részt vevő katalógizálási szakértők javasolták 2003-ban²².

Maga a mű nem változik a nyelvi fordítások következtében, és mivel az authority rekord 100-as mezője a művet azonosító authority rekord kitüntetett hozzáférési pontja, ezért nem tartalmaz nyelvi ismérveket, mert beleértendő, hogy az összes nyelvi változatra érvényes hozzáférési pont. Ez így önmagában azonban nagyon pontatlan lenne, mert a fordítások következtében egy műnek több nyelvre is lehet, ami újabb kapcsolatot generál a mű és fordítója között. A kifejezési forma nyelvre egyúttal a mű nyelvére is, amelyen kifejeződik a tartalom. Ez még mindig a mű entitás ismérve és kapcsolata a személlyel (a fordítóval), amit a VIAF a 993-as mezőben fejez ki. Ugyanazon a nyelven több kiadás is létezhet, ez viszont már a megjelenési formához tartozó jellemző, a bibliográfiai rekord adata. Ezekből az ismérvekből a bibliográfiai rekord 240-es mezőjében kapcsolódik össze a művet képviselő eredeti cím és a kifejezési formát reprezentáló nyelv megnevezése.

A Library of Congress kapcsolódó bibliográfiai rekordjának válogatott mezői:

```
100 1_ | a Márai, Sándor, |d 1900-1989.
240 10 | a Gyertyák csonkig égnek. |l English
245 10 | a Embers / |c Sándor Márai ; translated by Carol
      Brown Janeway.
260 __ | a New York : |b A.A. Knopf, |c 2001.
```

Ezzel a folyamattal létrejött egy megbízható, hiteles adatokkal alátámasztott, biztos találati eredményt adó ellenőrzött adatelemek halmaza, az authority rekord, a 2016-os ICP újabb kifejezésével – amivel linkelt (kapcsolt) adatkörnyezetben is értelmezhetővé kívánja tenni a katalógizálási alapelveket – az authority data, magyarítva (ha föltétlenül szükséges) autorizált adat, aminek egy-egy eleme egyelőre a MARC-ban egy-egy mezőben rögzített jellemző. Az információk entitás-kapcsolat megközelítési módja szükségessé tette az entítások tulajdonságainak pontos definíció-

ját, azok pontos megfogalmazását. Amikor egy személynév egységesített alakja *autorizált hozzáférési ponttá* válik, megnő az egykori besorolási adat szöveges kiegészítő elemeinek jelentősége. Ezek konkrét tartalmát és formáját az ICP keretszabályozása mentén megalkotott konkrét szabályzatok tartalmazzák, így például az RDA az egykori ún. kiegészítő adatokat attribútumokká, az attribútumokat kapcsolati jelölökké minősíti, amelyek ellenőrzött szótárakból származnak, ID-jük van és a kapcsolatokban (például egy személy és egy kifejezési forma kapcsolatában) szerepet játszanak. Az RDA Toolkit tartalmazza az entitásokhoz rendelt ismérveket, az RDA Registry pedig az ismérvek azonosítóit is nyílt hozzáféréssel. Nagyon leegyszerűsítve: megnyílik az út a linkeltadat-technológia alkalmazása irányába és a különböző adatforrásokból származó adatok összekapcsolására. Ez utóbbin van a hangsúly: rekordkapcsolatok helyett adatkapcsolatok, hogy a könyvtári információvagyon kiszabadulhasson az OPAC-ok zárt világából. Ehhez a MARC-nál megfelelőbb struktúrára van szükség. Egyelőre a MARC kiegészítésével, foltozgatásával próbálnak olyan adatállományt létrehozni, ami majd konvertálható lesz egy új keretbe. Ennek kísérlete (például a BIBFRAME) jelenleg is folyik. Egyelőre azonban MARC-ban dolgoznak a könyvtárak, és rekordról is csak addig beszélhetünk, amíg a MARC-ot fel nem váltja egy másik rendszer. Ez viszont a katalógusok újraértelmezését is jelenti: a könyvtáron kívülről érkező információk kapcsolódását a könyvtári keresésekhez, teljes szövegek elérhetőségét stb. Követendő példája az adatgazdagításnak az ausztrál nemzeti könyvtár platformja, a Trove. Érdeemes megnézni például a Márai Sándorral kapcsolatos információkat: <https://trove.nla.gov.au/result?q=m%C3%A1rai+s%C3%A1ndor>.

Egy ismerős példa, egy bibliográfiai rekord kétezője MARC keretben²³:

100 1 \$aFlanagan, Terry
245 10 \$aSnoopy on wheels /\$c[designed by Terry Flanagan].

Hajlamosak vagyunk azt mondani, hogy a 100-as mező egy személynév típusú *besorolási adat*.

Vajon ugyanerre az adatra akkor is a besorolási jelzőt használnánk, ha az az entitás-kapcsolat elvet jobban támogató BIBFRAME rendszerben látjuk? Íme:

bf:contribution [a bf:Contribution ;
bf:agent <<http://id.loc.gov/authorities/names/n82247773>>
bf:role <<http://id.loc.gov/vocabulary/relators/ctb>>] ;

A besorolási adat kifejezéssel együtt a *rendszo* is eltűnt, helyette nem született más; a 2016-os ICP körülírja az 5.3.4.1., személyek névformája alfejezetben. Ez azt is jelenti, hogy a továbbiakban nem követhető az egységesség, nincs ún. „egységesítés”, ennek a problémának a megoldását rábízta az ontológiákra és az azonosítókkal dolgozó forrásleíró keretrendszerre.

Mihez enged hozzáférést a hozzáférési pont?

Hozzáférési pontja mind a bibliográfiai, mind az authority rekordnak van, különben azok nem lennének kereshetők. A Könyvtári Referenciamodell mű, kifejezési forma, ágens, nomen, hely, időtartam entitásainak authority rekordjai különféle névterekben jelennek meg, mint például a VIAF, az ISNI, a NAF stb., ahonnan azok kitüntetett hozzáférési pontjai adott esetben hozzárendelhetők a bibliográfiai rekordhoz, és abban a kontextusban a megjelenési forma (a könyv, kép, film stb.) *kiemelt* vagy *további* hozzáférési pontjaivá válnak.

A bibliográfiai adat (bibliográfiai rekord) authority adatból (authority rekordból) származó hozzáférési pontja mindig *ellenőrzött*, azaz szabályok, szabványok előírásai szerint szerkesztett névalak, forráshivatkozással hitelesített adat egy eleme, míg a bibliográfiai rekordban a megjelenési forma főcíme (245 mező) – bár az is *alapvető hozzáférési pont* – autorizálással *nem ellenőrzött*, azaz nem szerkeszthető, nem változtatható, a forrásban közölt névalakot kell tükröznie, különben nem lenne megvalósítható a főcím szerinti keresés. (A bibliográfiai forrás főcíme is név, magának a forrásnak a tulajdonneve).

A bibliográfiai rekordban a hozzáférési pont *kiemelt* vagy *további* lehet, míg az authority rekordnak *kitüntetett* hozzáférési pontja van. Hogy mikor nevezünk *kiemelt hozzáférési pontnak* egy adatot, az az adat tartalmától, tulajdonságától, kapcsolataitól függ. Például: ha az adat tartalma, ismérve, hogy személynek a neve és az a személy alkotó kapcsolatban van – mint szerző – a művel, akkor a név – a személy authority rekordjának hozzáférési pontjából – hozzákapcsolható a bibliográfiai adathoz. Ekkor lesz a neve *kiemelt hozzáférési pont* (MARC 1XX mező). De ha társszerző vagy közreműködő, akkor *további* hozzáférési pont (7XX mező), ugyanolyan szabályok szerint szerkesztett adatelemekkel. Itt található a névterekben, ontológiákban tárolt, önmagában konkrét bibliográfiai adatoktól függetlenül szerkeszthető autorizált adat és ezekből a névterekből, ontológiákból felhasznált,

megjelenési formák konkrét bibliográfiai adataihoz kapcsolható *hozzáférési pont*.

Az ICP csak alapelveket sorol, nem konkrét katalógizálási szabályokat, ezért abban csupán a hozzáférési pontok típusairól van szó. Ezek pontos megnevezése konkrét szabályzatok dolga. Nem írja elő például, hogy az autorizált adatban (az authority rekordban) adott esetben melyik névvariáns legyen a *kitüntetett*. Azt viszont alapelvvé teszi, hogy a lehetséges ismérvek közül, amelyekkel egy-egy entitást jellemezni lehet, melyekből lesznek a katalógus feladatainak teljesítéséhez szükséges *alapvető* (7.1.2.) és *további* (7.1.3.) hozzáférési pontok. Ha a bibliográfiai rekordot (bibliográfiai adatot) nézzük, mind az *alapvető*, mind a *további hozzáférési pontok* megválasztási szempontjai ugyanazok, mint eddig voltak, vagyis *alapvető* az alkotó nevének autorizált alakja, az eredeti cím, a megjelenési forma főcíme, a tárgyi hozzáférési pontok, *további hozzáférési pontok* a közreműködők autorizált nevei, a címváltozatok, a sorozatcímek stb. Újjonnan kellett azonban megfogalmazni az authority rekord (autorizált adat) alapvető hozzáférési pontjait: az entitás (személy, család, testület) autorizált neve, névváltozatai, tárgyi hozzáférési pontok, azonosítók stb.

Arról is általánosságban szól az ICP (5.3. pont), hogy ezeket a hozzáférési pontokat milyen formában kell megadni, de nem vállalja magára a konkrét autorizálási szabályok megalkotását, mert az is a konkrét szabályzatok dolga. (Például: 5.3.1.: Az autorizált hozzáférési pontokat szabványos formában kell létrehozni).

Az 5.3.3. pont is általánosságban szól arról, hogy a névvariánsok közül milyen elvek mentén kell kiválasztani (előnyben részesíteni) azt a nevet, amelyik az entitás autorizált hozzáférési pontja lesz. A többi variant access point, azaz *hozzáférésipont-variáns* lesz. Így alakul át a cédulakatalógus *utalás* fogalma *hozzáférésipont-variánssá*. Konkrét esetben ebből a *preferált*, előnyben részesített, az autorizált adat *kitüntetett* névalakjából lesz a bibliográfiai rekord (bibliográfiai adat) *kiemelt* vagy *további hozzáférési pontja*.

Az 5.3.4. pont az autorizált hozzáférési pontok, azaz a személyek, családok, testületek, címek névformaszerkezetének kialakításához ad iránymutatást. Nem használja a rendsző–egyéb elem–kiegészítő elem jól ismert fogalmait, de tulajdonképpen erről van szó. Az ICP-nek ebben a pontjában érhető tetten az Alapelvek elszakadása a szigorú névegységesítési szabályoktól: Amikor egy személy neve több szó-

ból áll, az autorizált hozzáférési pont első szavának megválasztásában követni kell az illető személyhez leginkább kötődő ország és nyelv szokásait a megjelenési formákon, vagy referenz forrásokban található előfordulásoknak megfelelően (5. 3. 4. 1.).

Mindezek fényében a *hozzáférési pont* egy-egy entitás adatelemeinek összességéhez enged hozzáférést, lehetőséget adva a felhasználónak arra, hogy az entitás ismérveinek elemein keresztül azonosítani tudja azt, és legyen képes kiválasztani azt az egyet, amelyekre szüksége van.

Ezzel szemben az adatfeldolgozás és -kezelés mai technológiai körülményei között már elvesztette jelentését a cédulakatalógusok időszakában rendezőelvként használt *besorolási adat*. A cédulakatalógusok tételein megjelenített, a tételek betűrendbe rendezését szolgáló adat formáját előíró 3440/1-79 magyar szabvány²⁴ a besorolási adat fogalmát elég egyértelműen határozza meg: olyan adat, ami a bibliográfiai tétel rendezésére, illetve visszakeresésére szolgál. Ha még hozzátesszük az *egységesített* jelzőt is, akkor teljeseedett ki egykori feladata, a Párizsi Alapelvekkel deklarált egy helyre gyűjtés megvalósítása. Ettől többet nem lehetett elvárni a *besorolási adattól*. A *besorolás* szóba persze bele lehet magyarázni egy bizonyos fogalmi rendbe történő besorolást is, de ilyet a 3440/1-es magyar szabvány a fogalom meghatározásakor nem ismer.

*Az autorizálás tehát az entitás bonyolult kapcsolati rendszerének feltárását jelentő komplex információszervezési folyamat*²⁵, eredménye egyelőre az authority rekordban testesül meg, és ezeknek a hiteles adatoknak a hozzáférési pontjait felhasználva válik kereshetővé a bibliográfiai rekord is. Az entitás-kapcsolat elvű, informatikai eszközöket használó feldolgozásban a hozzáférési pont sem a tudományrendszerbe, sem a betűrendbe nem sorol be, hanem a bibliográfiai és az authority rekordokban megtestesülő entításokhoz enged hozzáférést, ahol az entítások ellenőrzött szótárakban közzétett ismérveinek hálóján keresztül történik az azonosítás; egységességét a szabványok előírásainak megfelelő szerkezet biztosítja, hitelességét pedig a forráshivatkozás erősíti. A tárgyi hozzáférési ponttal is ugyanez a helyzet: megadja azt a szabványosan megnevezett pontot, amelyen keresztül el lehet jutni a téma-entitás tudományrendszerben elfoglalt helyéhez, azaz tezaurszokhoz, ontológiákhoz. Így válik a *hozzáférési pont autorizálttá, a rekord pedig authority rekorddá*, és majd ha a MARC-ot felváltja egy másik, a szemantikus web igényeinek jobban megfelelő

rendszer, akkor átnevezhetjük az authority rekordot *autorizált adattá, a bibliográfiai rekordot pedig bibliográfiai adattá.*

A továbbiakban nincs tehát egységesített név, preferált névalak van, a kulturális hagyományok, a nyelv szokásai hangsúlyosabbak a felhasználók kényelme érdekében. A hangsúly átkerül az egy helyre gyűjtésről a megtalálhatóságra, amit viszont az authority rekordban a névvariánsok kapcsolatain keresztül biztosítani kell.

Az ICP hatása a MARC mezők neveire

Az 1961-es Alapelvek még nem vehette figyelembe a feldolgozó munka automatizálásának igényeit. Az 1960-as évek közepén a számítástechnika igen gyerekcipőben járt, nehezen kezelte a szöveges adatokat, korlátozott mezőméretei voltak, gyakran az írásjelekkel sem birkózott meg, a könyvtári feldolgozó munka viszont változó hosszúságú mezőket, változó írásjelek használatát igényelte. Ezért volt korszakalkotó 1965 és 1968 között a Kongresszusi Könyvtárban *Henriette Avram* vezetésével folyó fejlesztés, amelynek kezdeti elsődleges célja a katalóguskártyák nyomtatásának automatizálása volt. Az első MARC szabvány olyan formátum létrehozására törekedett, amivel emberek és gépek számára egyaránt olvasható digitális nyilvántartást lehet létrehozni. 1969-ben már létezett a Telnet, ugyanezen év októberében indított hálózati kapcsolatot az USA-ban az ARPANET az egyetemek és a kutatólaboratóriumok számára is. Az LCMARC-nak (későbbi nevén USMARC-nak) nevezett első MARC szabványt az Egyesült Államokban 1971-ben, nemzetközi szinten 1973-ban fogadták el. Ez a – csak helyi terminálokon keresztül elérhető – első generációs OPAC-ok kezdeti időszaka is az OCLC fejlesztésében. Ezt követően indult el a nemzeti MARC formátumok fejlesztése és 1977-ben a kompatibilitási problémák kiküszöbölési kísérletének számító UNIMARC. A magyar nemzeti MARC formátum, a HUNMARC első megjelenésére azonban csak 1994-ben, második kiadására pedig 2002-ben került sor. Ami most a webes világban a MARC-kal kapcsolatban a legnagyobb problémát – beleértve a terminológiai is – okozza, az visszavezethető a számítógépes katalógusokat létrehozó igények természetére. Ez az igény nem a könyvtárhaználóknak igénye volt, hanem gazdaságossági elvek vezérelték. Kiindulópontja a nagy amerikai egyetemek könyvtárainak (Ohio College Library Center, Stanford, Torontói Egyetem) automatizálási törekvései. A hatvanas évek

végén, hetvenes évek elején például a Kaliforniai Egyetem könyvtárai 100–150 ezer katalóguskártyát helyeztek el a katalógusokban, ami azt jelentette, hogy három hónapra volt szükség ahhoz, hogy az új könyvek kereshetők legyenek²⁶.

A 20. századi MARC formátumok – leszámítva az adatbázis működéséhez szükséges kódokat, tartalomjelölőket, hívőjeleket – a hagyományos cédulakatalógus tételeinek gépi értelmezései voltak. A magyar MARC 2002-es kiadásában²⁷ is a cédulakatalógus 1980-as évek magyar szabványaiával bevezetett terminus technicusai köszönnek vissza egyes mezők elnevezésében – ráadásul helytelen szóhasználattal.

A bibliográfiai rekord 1XX mezőinek elnevezése például Személynév, főtétel; Testületi név főtétel stb. már a szabályzat első megjelenésekor (1994) is helytelen és félrevezető volt, mert főtétel a cédulakatalógusok világában volt és olyan bibliográfiai tételt jelölt, ami egyaránt tartalmazott bibliográfiai adatokat teljes leírással, az összes besorolási adatot és ki volt jelölve rajta a tétel saját besorolási adatának rendszava. Ez a bibliográfiai tétel így, ezzel az adattartalommal együtt volt *főtételnek* nevezhető. Ha a tételnek azt a részét nevezték meg, ami annak rendezésére és visszakeresésére szolgált, akkor annak a neve a *főtétel besorolási adata* volt. Ugyanazt a megnevezést nem lehet két különböző dologra alkalmazni. Az 1XX mező az elektronikus katalógusok világában csupán az egykori cédulakatalógus főtételének besorolási adatát takarja, semmiképp nem nevezhető főtételnek.

Még több fejtorésre ad okot a 7XX mezők értelmezése. Például: *Személynév – további.* További micso-da? A mező nevének orientálni kell, amit csupán egy melléknévvvel nem lehet teljesíteni akkor sem, ha a mező meghatározásában ez a feladat le van írva. Ez nem szórszálhasogatás, hanem a pontos információadás előfeltétele, egy szabályzat követelménye, aminek pontos iránymutatásul kell szolgálni egy eszköz használatához.

Hasonló a probléma a 6XX mezők elnevezésével. Ahogyan a 1XX mezőket nem lehet főtételnek nevezni, a 6XX mezők hasonló oknál fogva nem lehetnek *melléktételek*.

E cikk megírásának időpontjában folyik a 21. századi igényekhez alakított MARC 21 magyar fordítása és remélhető, hogy abban már nem főtételnek és melléktételnek nevezik majd a hozzáférési pontokat.

Javaslataim:

- 100 Személynév – Kiemelt hozzáférési pont
- 110 Testületi név – Kiemelt hozzáférési pont
- 111 Rendezvénynév – Kiemelt hozzáférési pont
- 130 Preferált cím – Kiemelt hozzáférési pont
- 240 Preferált cím – További hozzáférési pont
- 600 Személynév – Tárgyi hozzáférési pont
- 610 Testületi név – Tárgyi hozzáférési pont
- 611 Rendezvénynév – Tárgyi hozzáférési pont
- 630 Preferált cím – Tárgyi hozzáférési pont
- 651 Földrajzi név – Tárgyi hozzáférési pont
- 700 Személynév – További hozzáférési pont
- 710 Testületi név – További hozzáférési pont
- 711 Rendezvénynév – További hozzáférési pont
- 720 Nem ellenőrzött név – További hozzáférési pont
- 730 Preferált cím – További hozzáférési pont
- 800 Személynév – Sorozati további hozzáférési pont
- 810 Testületi név – Sorozati további hozzáférési pont
- 811 Rendezvénynév – Sorozati további hozzáférési pont
- 830 Preferált cím – Sorozati további hozzáférési pont

Szemantikus web – az eltűnt rekord nyomában

A 2016-os ICP utószava tovább nem használatos kifejezéssé és fogalomná nyilvánította a *rekord* szót abból a megfontolásból, hogy az az adatszerkezet, amit ez a szó jelöl, az adatok összesítésének és láthatóvá tételének nem egyetlen módja. Ezzel nyilvánvalóan azt a célt kívánta elérni, hogy az Alapelvek a linkelt adatok környezetében is alkalmazható legyen. Az *authority rekord* kifejezés helyére az *authority data* (autorizált adat), a *bibliográfiai rekord* helyére pedig a *bibliographic data* (bibliográfiai adat) kifejezés lép. A *data* szót egyes számú főnévként használja, amint az az ICP szójegyzékéből kiolvasható. Egyetlen adatnak fogja fel a megjelenési formát leíró ismérvek összességét éppúgy, mint ahogy a többi entitás jellemzőinek halmazai is egy-egy adatot jelentenek. Az adatban leírt egyes ismérvek adatelemek, és az adatelemek együttese jelenti az adatot.

Ez a mindössze két szóból álló rövid megnevezés: *authority data* vagy *authority adat*, vagy *autorizált adat*, amit a besorolási rekord helyett használ az ICP, és amiből a bibliográfiai adat hozzáférési pontjai is származnak, egy hosszú autorizálási folyamat eredménye. Elemeinek hitelességét az entitás ismérveinek összegyűjtése és szabályok által körülírt formában történő közzététele biztosítja, azaz az ellenőrzést a szabványosan leírt jellemzők összessége végzi. Ha MARC-ban gondolkodunk, akkor például egy személynév típusú *authority rekord* a személy nevén kívül a nemére, születési, halálozási dátumára,

szakértelmére, honlap-címére stb. vonatkozó adatelemeket is tartalmazza, és mindezeket hitelesíti azon forrás(ok) adatainak a megadásával, amely(ek)ből az adatok származnak. Ha nem MARC-ban gondolkodunk, akkor az autorizált adat teszi ugyanezt az ontológiákban, névterekben leírt ismérvek ellenőrzött alakjaival, a linkelt adatok hálóján keresztül. Ezek az ismérvek az Open Metadata Registryben közzétett nyílt adatok, bárki által elérhetők és szabadon felhasználhatók.

Kissé nehéz átállítanunk a gondolkodásunkat a *rekord* kifejezésről az *adatra* és elszakadni a MARC gyakorlatában használt fogalmainktól. A változást a szemantikus webben való megjelenés igénye generálja, és előrevetíti a MARC-ot felváltó, linkelt adatokkal történő feldolgozás lehetőségét, amire már most is vannak kísérletek, de egyelőre a funkcionális analízisek hatására beiktatott új mezőkkel, almezőkkel, kódokkal kibővített MARC-ban dolgoznak a könyvtárak. Amíg így van, addig nevezhetjük rekordnak az entításokat külön-külön leíró, de egymással összekapcsolható adatszerkezeteket. A katalógizálási szakértők a 2009-es ICP-ben a rekord fogalmát mint egy entitást azonosító adatelemek halmazát határozták meg. A Tim Berners-Lee által 2001-ben megfogalmazott szemantikus web és könyvtári alkalmazásának igénye 2016-ra különféle ontológiákhoz és névterekhez vezető linkekkel alakítja az egykori rekordok adatelemeit. Az egy-egy entitást jellemző adatelemek összességét nevezi ezentúl adatnak (*authority data*, *bibliographic data*) az *authority rekord* és a *bibliográfiai rekord* helyett. Tulajdonképpen ugyanezt teszi a rekord is, csak más szerkezetben gyűjti össze az entitás ismérveit.

Amikor bibliográfiai rekordnak vagy *authority rekordnak* nevezünk egy adatszerkezetet, azt üzenjük vele, hogy MARC struktúrában dolgozó rendszerről beszélünk. A *bibliográfiai adat*, az *autorizált adat* pedig egy-egy entitás ismérveinek ontológiákban, névterekben közzétett összességét, a különféle keretrendszerekben kezelt linkelt adatot jelenti.

A katalógizálási szakértők 2003-as frankfurti találkozója óta eltelt másfél évtizedben bekövetkezett változások a katalógusok új alapokra helyezését igénylik, ami számos szabályzat újragondolásával jár, a digitális világ pedig új terminológiákat igényel. A fogalmi tisztázottság terminusai az utóbbi másfél évtizedben nem tudtak lépést tartani a szakma halmozódó anyagával. Most viszont a Nemzetközi katalógizálási alapelvek, a MARC 21, a Könyvtári Referenciamodell és az RDA szövegének fordítása

minden eddiginél aktuálisabbá és sürgetőbbé teszik, ugyanakkor kiváló lehetőséget is kínálnak fogalmaink pontos megfogalmazására. Ez a folyamat elindult, és bízom benne, hogy idővel mindennek megtaláljuk a megfelelő megnevezését.

A szokás nagy úr. Aki hosszú éveken át használta munkája során a besorolási adat, főtétel, melléktétel stb. kifejezéseket, annál teljesen érthető, hogy ragaszkodik a megszokotthoz, és talán nem is gondol bele, hogy a szóhasználatával egy eltűnőben levő gyakorlatot reprodukál. Ez a terminológia területén jóval nagyobb méretű változás, mint amikor *címleírás* helyett *bibliográfiai leírás* lett a formai feltárás neve. Itt kopogtat az új nemzedék, akik már a szemantikus világot fogják megvalósítani a katalogizálás területén is. Nekik már értelmezhetetlen a besorolási jelző, és a cédulakatalógust is nehezen tudják elképzelni. Nem taníthatjuk nekik egy eltűnőben levő gyakorlat kifejezéseit, amit az új módszerre nem tudnak majd értőn alkalmazni.

Hivatkozások és jegyzetek

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2018. augusztus 31.

1. ICP (2016)
2. ICP (2018)
3. ICP (2016)
4. ICP (1961)
5. MSZ 3440/1(1979).
6. „Az >>egységesített címfej<< kifejezést annak az érvnek engedve tettük a Konferencia elé terjesztett szövegben használt >>standard címfej<< helyére, hogy az utóbbi azt a benyomást keltheti, hogy valamely szabványosító szervezet által elfogadott címfejet jelent”. (4. jegyzet (2) lábjegyzete)
7. FÜGEDI (1982)
8. 8 FRBR (1998)
9. TILLET (2008)
10. ICP (2003)
11. TILLET (2003)
12. ICP (2003)
13. ICP (2009)
14. BERKE (2004)
15. ICP (2009)
16. A szabványosítási munkáról átfogó képet rajzol DANCS (2016)
17. BERNERS-LEE, HENDLER, LASSILA (2001)
18. FRBR (1998)

19. FRAD (2008).
20. FRSAD (2011)
21. LRM (2017)
22. TILLET (2003)
23. A teljes adatsort lásd: <http://id.loc.gov/tools/bibframe/compare-id/full-ttl>
24. MSZ 3440/1(1979)
25. Az autorizálás kérdéseit, módszertanát tárgyaló firenzei konferencia kiadványát ismerteti DUDÁS (2006)
26. COYLE (2016)
27. K SZ 4.1 HUNMARC (2002)

Irodalom

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2018. augusztus 31.

- BERKE Barnabásné (2004) : Párizstól Frankfurtig és tovább ... : beszámoló az IME ICC tevékenységéről = Könyvtári Figyelő. 51.évf. 3. sz. (2004). p. 581-596. <http://ki2.oszk.hu/kf/2004/02/parizstol-frankfurtig-es-tovabb-beszamolo-az-ime-icc-tevekenysegerol/#more-7400>
- BERNERS-LEE, Tim, HENDLER, James and LASSILA, Ora (2001): A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities. = The semantic web (May 17.) http://web.archive.org/web/20070713230811/http://www.sciam.com/print_version.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21
- COYLE, Karen (2016):. The evolving catalog : cataloging tech from scrolls to computers = American Libraries. (January) <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/01/04/cataloging-evolves/>
- DANCS Szabolcs (2016): Hírek a könyvtári szabványosítás háza tájáról = Könyvtári Figyelő. 62. évf. 1. sz. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00307/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_1_030-033.pdf
- DUDÁS Anikó (2006): Az autorizálás (authority control) az információszervezés és -hozzáférés feladatkörében – definiálás és nemzetközi tapasztalatok = Könyvtári Figyelő, 52. évf. 4. sz. <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2006/4/dudas.html>
- FRAD (2008). IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR) : Functional Requirements for Authority Data : a conceptual model : final report https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frad/frad_2013.pdf
- FRBR (1998). IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records : Functional requirements for bibliographic records : final report. — München : K.G. Saur, 1998. — viii, 136 p. — (UBCIM publications ; new series, vol. 19) <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/>

- frbr_2008.pdf
- Magyar fordítása: A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei : zárójelentés / készítette az IFLA Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei Munkacsoportja ; jóváhagyta az IFLA Katalógizáló Szekciójának Állandó Bizottsága ; fordította: Berke Barnabásné. — [Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2006]. <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf>
- FRSAD (2011). Functional requirements for subject authority data: a conceptual model by Marcia Lei Zeng; Maja Žumer; Athena Salaba; IFLA Working Group on the Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR). Berlin : De Gruyter Saur, cop. 2011.
- FÜGEDI Péterné (1982): Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (UBC) : a magyar részvétel eredményei és problémái = Könyvtári Figyelő, 28. évf., 6. sz. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00264/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1982_06_564-572.pdf
- ICP (1961). A párizsi nemzetközi katalógizálási konferencia, 1961. október 9-18. = Könyvtári Figyelő, 8. évf., 1962. 1. sz. 1-8. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00159/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1962_01_01-08.pdf
- ICP (2003). Statement of International Cataloguing Principles : draft approved by the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003 https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/IMEICC/IMEICC1/statement_draft_2003.pdf Magyar fordítása: Nyilatkozat a Nemzetközi katalógizálási alapelvekről : az IFLA szakértők 1. Tanácskozása által elfogadott tervezet a Nemzetközi Katalógizálási Szabályzatról 2003 Frankfurt, Németország / ford. Berke Barnabásné. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/IMEICC/IMEICC1/statement_2003_hungarian.pdf
- ICP (2009). Statement of International Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary / by Barbara Tillett & Ana Lupe Cristán eds. - München: K.G. Saur, 2009. – (IFLA Series on Bibliographic Control ; 37.). - ISBN 978-3-598-24285-4 https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-en.pdf
- ICP (2016). IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code: Statement of International Cataloguing Principles (ICP) https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf
- ICP (2018). A Nemzetközi katalógizálási alapelvek magyar fordítása – várjuk a hozzászólásokat! https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2018/08/17/a_nemzetkozi_katalogizalasi_alapelvek_magyar_forditasa_varjuk_a_hozzaszolasokat
- KSZ 4.1 HUNMARC (2002). A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma : könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat. Budapest : OSZK.
- LRM (2017). IFLA Library Reference Model : a conceptual model for bibliographic information / Pat Riva, Patrick Le Boeuf, and Maja Žumer Consolidation Editorial Group of the IFLA FRBR Review Group. 2017. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712.pdf
- MSZ 3440/1(1979). A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Fogalommeghatározások. Budapest, MSZH.
- Szójegyzék (2004) : az IME ICC (IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code) által a 2004. április 2-ig érkezett észrevételekre alapozott jegyzék = Könyvtári Figyelő, 50. évf., 3. szám <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00052/szojegyzek.html>
- TILLET, Barbara (2003): IME ICC : Report of the 1st meeting, Frankfurt, Germany July 28-30, 2003 https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/IMEICC/IMEICC1/ime_icc_report_2003_berlin.pdf
- TILLET, Barbara (speaker) (2008). Cataloging principles and RDA [video]. - 49 min. http://www.loc.gov/today/cyberlc/feature_wdesc.php?rec=4327

Beérkezett: 2018. szeptember 4.

Informatio et Scientia. Information Science Research – új információtudományi e-folyóirat

A lublini Maria Curie Skłodowska Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Intézete nyílt hozzáférésű, évi két alkalommal megjelenő, lengyel és angol nyelvű, lektorált, információtudományi szakfolyóiratot indított *Informatio et Scientia. Information Science Research* címmel.

Elérhetősége: <http://olddrji.lbp.world/JournalProfile.aspx?jid=2544-9664>

A folyóirat nemzetközi tanácsadó testületébe Kiszl Péter, az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet igazgatója is meghívást kapott. A nyáron megjelent első számban olvasható Fodor János és Kiszl Péter: Developing Digital Collections: a Training Model of Digital Humanities Web Projects in Library and Information Science Education (Digitális gyűjtemények fejlesztése. A digitális bölcsészeti képzés modellje a könyvtár- és információtudományi oktatásban) című tanulmánya is.

Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2018/07/informatio-et-scientia-information.html>

Módszertan és eszköztár elektronikus oktatási környezetben

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit

Bevezető gondolatok

Az információs és kommunikációs technológiai (IKT) eszközök fejlődése megreformálta a kommunikációra, együttműködésre és önkifejezésre épülő internetes tartalmakat. A tudás megszerzéséhez új képzési formák, az oktatásban új módszerek jelentek meg. A tanulás az ismeretszerzés képességévé vált, a tudás pedig e képességek alkalmazásává.

Írásunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy elektronikus környezetben milyen hatékony módjai, módszerei lehetnek az ismeretek és a tudás átadásának, és hogy azok milyen szervezési feladatokkal járnak együtt.

Az oktatók feladatai és kompetenciái elektronikus oktatási környezetben

A sorozat korábbi cikkeiben^{*} már utaltunk arra, hogy az elektronikus eszközökkel támogatott továbbképzések esetében az oktatóknak is megváltozik a szerepük a tantermi oktatáshoz képest, ezért a szakmai tudásuk mellé el kell sajátítaniuk olyan kompetenciákat, amelyekkel az online oktatási környezetben eredményesek lehetnek.

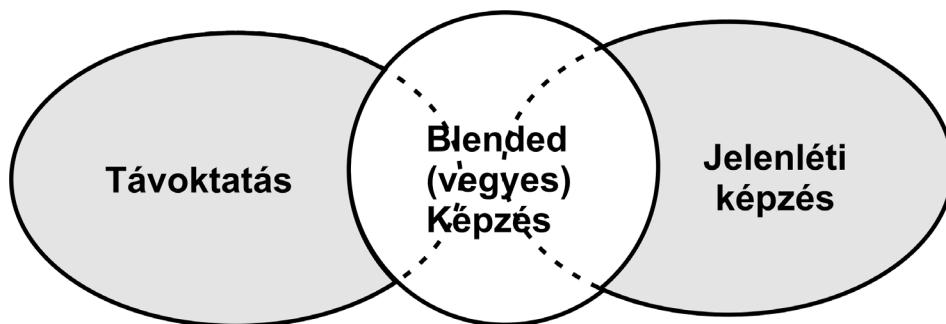
Különösen igaz ez az olyan belső képzésekre, amelyeknél az oktatók általában nem képzett pedagógusok, hanem az adott szakterület több éves szakmai tapasztalattal rendelkező, elismert képviselői, akik

^{*} A sorozat előzményei: Bánkeszi Katalin – Szepesi Judit: Az elektronikus tanulás, avagy gondolatok az e-learning világról = Könyvtári Figyelő, 27. (63.) évf. 2017. 4. sz. 541–548. p. ; Bánkeszi Katalin – Szepesi Judit: Javaslatok az elektronikus tanulási környezet kialakításához. 28. (64.) évf. 2018. 1. sz. 83–90. p. ; Bánkeszi Katalin – Szepesi Judit: Az elektronikus tananyag = Könyvtári Figyelő, 28. (64.) évf. 2018. 2. sz. 247–256. p.

képesek a tudásukat – akár a távoktatás keretei között is – hatékonyan átadni.

A belső (intézményi) képzések többségére nem a formális oktatás, hanem inkább a nonformális tudásátadás jellemző. Ha ez webes környezetben, IKT-eszközök alkalmazásával, részben önálló tanulással történik, akkor a hagyományos oktatói kompetenciákon felül szükségesek további készségek is, amelyek ebben a sajátos környezetben elengedhetetlenek az eredményes tanuláshoz, tanításhoz. A távolság, a személyes kapcsolat hiánya, a résztvevők eltérő időgazdálkodása, a szinkron (pl. skype) és aszinkron kommunikáció (pl. e-mail) biztosítása felvetnek olyan problémákat, amelyekre hatékony megoldást kell nyújtani.

Az elektronikus tanulási környezetben jelentősen átértékelődik az oktató szerepe. A klasszikus tantermi oktatásnál a tanár jelenléte meghatározó, egyénisége, személyes kisugárzása is motiváló lehet. Ő az oktatás főszereplője, a tanulók többnyire passzív hallgatók. Az e-learning esetében előtérbe kerül a tanuló, aki már nemcsak „meghallgatja” a tanár előadását, hanem aktív résztvevője a tanulási folyamatnak. Minél jobban átszövik a tananyagot az elektronikus tartalmak és az interaktív elemek, annál erőteljesebben érvényesül az önálló, önszervező tanulás, amelyben az oktató segítő, támogató, motiváló szerepet játszik. Az oktató ebben a környezetben is irányítja a tanulási folyamatot, de más értelemben, mint a jelenléti oktatásnál, ahol személyes kapcsolat alakul ki a tanár és a diák között.

1. ábra
Képzési formák

A napjainkban legeredményesebbnek tekintett „blended” képzési forma egyesíti a hagyományos oktatás és a távoktatás elemeit: az oktatás egy része személyes jelenléttel, kontakt órák keretében zajlik szinkron módon, másik része e-tananyagokkal támogatott aszinkron tudásátadás. Ebben az esetben a képzés egy részében háttérbe szorul az oktató, kisebb mértékben és más módon szükséges a közreműködése. Alapvetően nem ő adja át az ismereteket, sokkal inkább tutor vagy mentor szerepben támogatja a tananyag önálló elsajátítását, segíti a résztvevőket. Nem nélkülözheti a magas színvonalú szakmai tudást, hiszen ismernie kell a tananyagot, tudnia kell válaszolni a felmerülő kérdésekre. Ugyanakkor erőteljesebb a motiváló szerepe, „beindítja” a tanulási folyamatot, fenntartja az érdeklődést, figyelemmel kíséri a résztvevők munkáját, haladását. Ehhez merőben másfajta hozzáállásra van szükség, mint a jelenléti oktatás esetében.

A továbbiakban áttekintjük, hogy az e-learning környezetben milyen sajátos kompetenciákkal kell ren-

delkezniük az oktatóknak, és milyen eszközökkel tudják támogatni az eredményes tanulást.

Az oktatói szerepkörök online környezetben

Távoktatási környezetben, e-learning tananyagok használatánál az oktató közreműködése igen sokrétű lehet. A tanulási folyamatban az oktatói tevékenység változhat a képzés során, illetve a tanfolyam előtt és után is más-más feladatokat jelent.

A szakirodalomban különböző elnevezéseket használnak erre az új típusú szerepkörre, bár ezek értelmezése nem mindig következetes. Elektronikus környezetben általában ttorról vagy mentorról beszélünk, de használják az online facilitátor, a navigátor, a konzulens, az e-learning guide elnevezéseket is, melyek közül nálunk a tutor a legelterjedtebb. Valójában az oktatói részvétel mértéke és módja különbözteti meg a szerepeket, amelyeknek főleg a távoktatás során van jelentősége. A blended képzésben létre tud jönni a személyes találkozás, amely

megalapozza a kapcsolatot az oktató és a résztvevő között, de a „tiszta” online környezetben, távolról történő oktatás és nagyrészt önálló tanulás esetében általában nincs lehetőség a személyes találkozásra, legfeljebb az elektronikus eszközökkel folyó személyes kommunikáció pótolja ezt valamelyest. Ezért a szakmai továbbképzéseken a távoktatási forma mellett is érdemes konzultációs napot tartani, hogy lehetőséget adjunk a tanulási problémák kezelésére, megbeszélésére.

Antalovits Miklós az e-learning alapú oktatói kompetenciákat taglalva egy amerikai portálra hivatkozva sorolja fel azokat az elvárásokat, amelyeket a tutorral szemben támasztanak. Ezeknek lényeges eleme, hogy az oktató jól ismeri, akár ő írja a tananyagot, maga is motivált, és a tanulóknak is igyekszik felkelteni és fenntartani az érdeklődést. Ehhez sokféle eszköz áll rendelkezésére, melyekből a tartalomhoz és a résztvevők előzetes ismereteihez igazodva választja ki a leghatékonyabbakat. Visszajelzéseket kér, illetve a tanulási környezet adta lehetőségekkel élve a háttérből folyamatosan figyelemmel kíséri a résztvevők haladását a tananyagban. Közös munkára, kommunikációra ösztönzi őket, feladatokat ad számukra, időről-időre ellenőrzi a megszerzett tudásukat.

Oktatói feladatok

Az oktató feladatai már a tanfolyam előkészítésekor elkezdődnek: a célcsoportnak és az elérendő tanulási célnak megfelelően kiválasztja és összegyűjti az ismeretforrásokat, megírja a témaköréhez tartozó tananyagot, háttéranyagokat, az ajánlott és a kötelező irodalmat; létrehozza a módszertani elemeket, önellenőrző tesztek és feladatokat készít elő a csoport számára; megtervezi a javasolt tanulási útvonalat, az ismeretelsajátítás folyamatát.

A tanfolyam indulása előtt célszerű megismernie a résztvevők adatait, érdeklődési körét, fontos tájékozódni a tudásszintjükéről, előzetes ismereteikről, mert ennek megfelelően lehet számukra egyéni szabott támogatást nyújtani. Elektronikus tanulási környezetben a személyes kapcsolat hiányában ez nem is olyan egyszerű feladat.

Bizonyos értelemben az információs műveltség elterjesztésében is szerepe van az oktatónak (tutornak), amennyiben szükség esetén megtanítja a hallgatókat a kommunikációs és kollaboratív eszközök gyakorlati használatára. Magának az oktatónak is rendelkeznie kell digitális készségekkel, digitális írástudással, hiszen már a tananyag létrehozásakor szüksége van

AZ OKTATÓ ÉS AZ E-LEARNING

**Az oktatónak tutorként,
mentorként jelentős szerepe van
a tanulás céljának elérésében.**

TARTALMI ELEMEK

- tananyag megírása
- módszertani elemek létrehozása,
- jegyzet, háttéranyag összeállítása
- ajánlott irodalom kiválasztása

KÖZREMŰKÖDÉS

- motiválás,
- önálló tanulásra ösztönzés,
- tutori/mentori támogatás,
- konfliktuskezelés, kommunikáció,
- a haladás követése

DOKUMENTÁLÁS

- előzetes tudásmérés,
- haladási jelentések,
- feladatok értékelése,
- eredményesség igazolása,
- elégedettségmérés.

Az online oktatás esetében nem az oktatóé a főszerep, munkája mégis fontos az eredményes tanulás érdekében.

2. ábra

Az oktató és az e-learning

ezekre az ismeretekre, és az online tanulás irányításakor is használnia kell az IT-eszközöket, a webes szolgáltatásokat, az elektronikus kommunikációs csatornákat. Előfordulhat, hogy a tananyagok mo-

bil eszközökön való használatában is segítenie kell a résztvevőket.

Az oktatási/tanulási folyamat során az oktató amolyan virtuális vezetőként funkcionál. A tanfolyam kezdetekor felkészíti a jelentkezőket az online tanulásra: felvilágosítja a résztvevőket a tanulás menetről, az elérendő célokról, a rendelkezésre álló eszközök használatáról. Ismerteti a követelményeket és elvárásokat, segít kiválasztani a tanulási technikát. Ösztönzi a csoportos munkát, a feladatok közös megbeszélését és igyekszik barátságos légkört teremteni a tanuláshoz. „Távolról” észlelnie és kezelnie kell az esetleges konfliktusokat is, mint ahogy sokat tehet azért, hogy az egymástól távol élő és tanuló, egymást nem ismerő emberek között segítsen feloldani az esetleges gátlásokat, és aktivitásra ösztönözze őket. Célszerű a résztvevők körében kezdeményezni az egymás közti kommunikációt, a vitás kérdések megbeszélését, a problémákhoz a megoldás megkeresését. Hasznos segítséget tud nyújtani az időbeosztás kezeléséhez. Figyelemmel kíséri a határidőket, beavatkozik, ha lelassul a tanulás üteme a csoportban vagy néhányan nagyon lemaradnak.

Az ismeretek elsajátításának, begyakorlásának eszköze lehet a csoportos feladatmegoldás, amelyet az oktató kezdeményez. Ennek keretében rendezhetnek vitákat, konzultálhatnak megoldásokról, valamint gyakorlati bemutatásokat, szimulációkat alkalmazhatnak az eredményesség érdekében és az érdeklődés fenntartására.

Az oktató figyelje a háttérből a résztvevők munkáját és legyen elérhető: nyújtson segítséget e-mailben, fogadjon kérdéseket chaten, skype-on vagy telefonon az előre meghatározott keretek között. Ez történhet folyamatosan vagy egyeztetett (megbeszélte) időszakokban, egyénileg vagy csoportosan. A sokrétű elektronikus kommunikáció nem helyettesíti a személyes találkozást, nem pótolja a metakommunikációt, de megfelelő eszközök segítségével lehetővé teszi a személyre szabott tájékoztatást, az egyéni konzultációt is.

A sikerélmény, a pozitív visszacsatolás, a bátorítás motiváló hatása vitathatatlan, ezért az oktatónak is célszerű rendszeresen visszajelzést adni a résztvevők felé, hogy ezzel is a további tanulásra ösztönözze őket. Kezelnie kell az elakadásokat, lemaradásokat, hogy minél többen eljussanak a tananyag végére. Szerepe van abban is, hogy végül hányan és milyen eredménnyel végzik el az adott tanfolyamot.

A tanfolyam zárásakor a teljesítmények értékelése és a dokumentáció elkészítése vár az oktatóra. Az

elégedettség mérés fontos visszajelzés a tanfolyam sikeréről vagy hiányosságairól. Az értékelések elemzése felhasználható a következő tanfolyamok eredményességének növelésére.

A tananyagírás sajátosságai

Cikksorozatunk előző, 3. részében már foglalkoztunk az elektronikus tananyag készítésének lépéseivel és a jó tananyag ismérveivel. Ezeket egészítenénk ki néhány további szemponttal, amelyeket a tananyag írásakor szem előtt kell tartani, különös tekintettel a munkahelyi képzésekre.

Fontos, hogy világosan lássuk az oktatás – és így a tananyag – célját: milyen új ismeretet szeretnénk átadni, milyen kompetenciákat kívánunk fejleszteni, milyen módon lesz ez hasznos a résztvevőknek, hogyan tudják a mindennapi munkájuk során alkalmazni a tanultakat. A cél elérése érdekében ismerni kell, hogy honnan indulunk, azaz jelenleg milyen tudásszinttel rendelkeznek a leendő résztvevők, milyen ismereteik hiányoznak az eredményes munkavégzéshez, illetve milyen új információk gyors elsajátítására van szükségük. Ha van rá lehetőség, viszonylag homogén csoportokat célszerű kialakítani, vagyis a hasonló munkakörben dolgozó, hasonló tanulási igényekkel rendelkezőkből álljon az együtt tanuló csoport. Ilyen esetben könnyebb a célnak megfelelő tananyagot és eszköztárat kialakítani, és a tanulási folyamat kevesebb közreműködést igényel a tutortól is. Ha vegyes a csoport, akkor több időt kell fordítani arra, hogy ha szükséges, eltérő módon segítsük az egyes résztvevőket, személyre szabott támogatást tudjunk nyújtani. Ugyanakkor, ha egy csoportban tapasztaltabb és kevésbé tapasztalt munkatársak tanulnak együtt, akkor érdemes arra inspirálni őket, hogy egymásnak is segítsenek a tanulásban, vitassák meg a felmerülő kérdéseket.

Az önálló tanulásra szánt tananyagnál lényeges elem, hogy jól érthető, könnyen elsajátítható formában közvetítsük a tudnivalókat, hiszen nincs mód arra, hogy a tananyagot szóbeli magyarázattal egészítsük ki, vagyis az oktatóanyagának meg kell állnia saját lábán, sőt, akár tutori, mentori segítség nélkül is elsajátíthatónak kell lennie. Ez azt jelenti, hogy minden szükséges ismeret tartalmaznia kell, de nem lehet túlságosan bőbeszédű, mert a tanulóknak könnyen elmegy a kedve a tanulástól, ha hosszú, száraz szöveges tartalmakkal találkoznak.

Az online oktatási anyagok sajátossága, hogy kis egységekre bontva „adagolják” a tudást, egyszerre

csak egy jól körülhatárolt témát dolgoznak fel: egy-egy lecke rövid idő alatt áttekinthető, elsajátítható. A munka mellett tanulók számára fontos szempont, hogy egyszerre nem tudnak több órát a tananyag mellett tölteni, ezért jobban szeretik, ha néhány perc alatt végére érnek egy kisebb egységnek, és ezáltal jobban érzékelik, hogy haladnak a tananyagban, kevésbé megy el a kedvük a folytatástól.

Önálló tanuláshoz a rövid, tömör megfogalmazás ajánlott, sokféle eszközzel szemléltetve, több érzékszervet „megszólítva”. A tudnivalók lényegét kell jól megfogalmazni, a fontos elemeket képekben, animációkban is megjeleníteni, a szöveges részeket akár felolvasással is megtámogatni. A hátrányos helyzetű tanulók – pl. látás- vagy hallássérültek – is könnyebben tanulhatnak, ha a szövegek felolvastathatók, vagy a videókon a hangalámondás mellett feliratok is szerepelnek. Így mindenki számára a legkényelmesebb megjelenítési mód választható.

Az önálló tanulást segíti, ha a leckék közötti átjárás, illetve a megfelelő tanulási útvonal kiválasztását információkkal segítjük a tananyagban belül. A leckék elején rövid összefoglalót helyezünk el, amelyből kiderül, hogy az adott tanulási egység milyen új ismereteket ad át, és a lecke végén útmutatást adunk a lehetséges továbblépési irányokról, a következő lecke tartalmáról. Ezek az információk nemcsak a tájékozódást segítik, hanem a személyre szabott haladási útvonal kialakítását is támogatják. Az önellenőrző kérdések összeállításánál törekedjünk arra, hogy a legfontosabb ismeretekre kérdezzünk rá, és adjunk lehetőséget arra, hogy a kérdéshez kapcsolódó tananyaghoz visszaléphessen a résztvevő, hiszen itt nem a vizsgáztatás a cél, hanem az, hogy a tanuló felismerje, hogy kellően megértette-e a tananyagot, illetve ha szükséges, akár többször átismételhesse.

Minden tananyag elején helyezzünk el egy bevezető áttekintést a célokról, a megszerezhető ismeretekről, a végén pedig emlékeztetőül foglaljuk össze, hogy milyen témákat tárgyalt az oktatási anyagunk.

Gondoljunk arra is, hogy a játékos elemek alkalmazása és a dicséret, a jutalmazás is segíti a motiváció fenntartását, a sikerélmény elérését. Azonban arra is legyünk figyelemmel, hogy ne essünk túlzásba a játékosággal, és megfelelő arányban alkalmazzunk ilyen elemeket, nehogy komolytalanná váljon a tananyag.

Tanulásméletek és hatásaik az online oktatási-tanulási környezetre

Az online oktatási módszertanok háttérében négy tanulásméleti irányzatot találunk: behaviorizmust, kognitívizmust, konstruktívizmust és a konnektívizmust.

Behaviorizmus

A behaviorizmus a viselkedésközpontúságra épül. Jellemzője a tradicionális oktatási környezet, a hagyományos tanár-diák felállás, melyre a feladatorientált tanulás és a frontális oktatás jellemző. A tananyag lineáris rendben épül egymásra, ismétlés után sajátítható el, a tanár átadja a tananyagot, a tanuló megtanulja, majd visszamondja vagy leírja azt.

Az elmélet hatása az elektronikus tanulásra: a tananyagok fejlesztésekor a következő elemek behaviorista eszközök: mérhető célkitűzések, tesztek, pozitív, azonnali visszajelzés.

A tanulás felépíthető apró lépések láncolatából (tanuló program), melyben minden egyes tanulási lépés egy kis instrukciós (utasítás) elem. Minden instrukció ingert ad a tanulónak (valami új megtanulandó anyag prezentálásával), válaszra készíti a tanulót (tesztekkel), és megerősíti, ha a válasz jó volt, majd jön a következő instrukciós elem. Ha a tanuló válasza nem megfelelő, a tanuló az előző instrukciós elemnél marad. Ez a fajta tanulás/tanítás főleg az intézménysített oktatáshoz szokott, kevés online tapasztalattal rendelkező felhasználók számára ajánlott, hiszen ez a jelenléti képzés módszerét szimulálja.

Gyakorlati megvalósítását a Moodle vagy hasonló keretrendszerek használatában láthatjuk. Egy adott tanulási időszakhoz meghatározott tananyag tartozik, meghatározott feladatokkal, instrukciókkal, ellenőrzéssel.

Kognitív megközelítés

A kognitív megközelítés leginkább a számítógépes információfeldolgozás folyamatának modelljét tükrözi. Az agyat információfeldolgozó berendezésnek tekinti, és érdeklődése az agy belsejében lejátszódó folyamatoknak a modellezésére és megértésére irányul. A megismerési folyamatokkal foglalkozik, és azzal, hogy mi történik az inger és a válasz között, fontosnak tartja az egyéni tanulási folyamatok közötti különbségeket.

Az elmélet hatása az elektronikus tanulásra: a kognitív elmélet több területen is hatást gyakorolt a tananyagkészítőkre.

Az ismeretek tárolása: a tananyagok tervezése során a készítők felhasználják az úgynevezett „hólabda” technikát (új ismeretek periodikus ismétlése), amelyek az ismeretek előhívása révén rögzítik a tanult információt.

Szemantikus kapcsolatok: az új információt úgy tanítják, hogy azt megpróbálják egy már megtanult ismerethez kapcsolni. A tananyagok tervezésénél szintén erre az elvre vezethető vissza a sok kereszt-hivatkozás alkalmazása.

A tananyag elsajátításához szükséges háttértudás: agyunk az előzetes ismeretekkel koherens új információt gyorsan beolvasztja, míg az azzal ellentéteshez alkalmazkodik vagy elveti. Felnőttképzésben ezért a tananyagtervezésben nagy szerepe van az előzetes ismeretek előhívásának és az arra történő építkezésnek. A tananyagkészítésnél mindig fel kell tüntetni, milyen háttértudás szükséges annak elsajátításához. *Észlelés és figyelem:* az információnak könnyen észlelhetőnek kell lennie, mivel az információ helyzete (a képernyőn) hat a figyelmünkre. A változások és különbségek felkeltek és fenntartják a figyelmet. Ezeket az elveket főképp a képernyő tervezésénél érdemes alkalmazni: könnyen olvasható szövegeket tervezzünk, jól helyezzük el a szöveget (balról jobbra, felülről lefelé) és alkalmazzuk a figyelem fenntartásának különböző technikáit (ilyenek a képernyőn létrehozott mozgások, képek, színek, ütemezetten felépített képernyőtartalom).

Kettős kódolás: a hatékony tanulás érdekében az ismereteket kódolni kell. Tananyagkészítés során érdemes több csatornán is eljuttatni a tanulóhoz az új információt (pl. képekben, videón, szövegesen és hallás útján is).

Konstruktív szemlélet

A konstruktív szemlélet szerint a befektetett munka eredményeképpen jön létre a tudás, amely a visszajelzésekből és a tapasztalatokból táplálkozik. A tanuló nem passzív befogadóként, hanem aktív szereplőként vesz részt a tanulás folyamatában. Önállóan igyekszik alkalmazni a tanultakat a megfelelő útmutatás segítségével. A gyakorlatban ez a szemlélet a *tanulóközpontúságra épül*, a diák saját maga dolgozza fel a tananyagot, megkeresi az információk között összefüggéseket, az oktató/tutor szerepe a tanácsadás, útmutatás.

Az elmélet hatása az elektronikus tanulásra: a tervezés sokkal inkább a források összegyűjtéséről, azok össze-

kapcsolásáról, a tanulók egyéni és csoportos moderálásáról szól, és kevésbé a tanulás instruálásáról.

Felfedezéssel tanulás: lényege, hogy a tanulóknak a tanuláshoz nem irányításra, hanem motivációra van szüksége, ezért interaktív tananyagokat igényelnek. A multimédia enciklopédiák sűrűn linkelt témái, a kalandjátékok vagy felfedezéssel játszható szoftverek, a virtuális tanulási környezetek jól illenek ehhez a tanulási módhoz.

Kontextuális tanulás: az összefüggésekre koncentrálnak, igyekeznek minél több valódi szituációt bemutatni. A tervezők ezt esettanulmányok, szimulációk, szerepjátékok beépítésével támogatják.

Konnektivista szemlélet

A konnektivista szemlélet – mint hálózatalapú tanulás – az informatika, a pedagógia és a hálózatok kutatás metszéspontjában helyezkedik el. (Önmagát tanuláselméletnek mondja, de inkább a tanulási folyamatok szervezését támogatja.) Nem hierarchikus tanulási forma, hanem sokirányú, decentralizált és sokcsatornás. Kollaboratív szemléletű, mely tanulásra ösztönzi a tanulót, ezzel segítve kibontakozását és kreativitását.

Az elmélet hatása az elektronikus tanulásra: a tanulás szinkron kommunikációs elemekkel érhető el leginkább, ilyenek a csevegés, videókonferencia, de ezek az eszközök is igénylik a tervezettséget. Tehát jól átgondolt forgatókönyvek, moderálási elvek és feladatok szükségesek a hatékony tanuláshoz. Az együttműködéses tanulás a projekt munkában vagy csoportos kutatásban jól támogatható.

A hálózat alapú tanulás egyik típusa a MOOC (ld. később).

Elektronikus tanulásnál/tanításnál és tananyag-szerkesztésnél az előbb vázolt elvek, módszerek és technikák keverhetők, de nem feltétlenül hoznak új minőséget vagy jobb tananyagot.

Napjainkra a tanulás környezete jelentősen megváltozott, amelynek kialakításához az előzőekben röviden bemutatott, tanuláselméletekhez kapcsolódó ismeretek is felhasználhatók. *A behaviorista elmélet még mindig nélkülözhetetlen a tananyagok vázának megtervezésekor, a kognitív elmélet az információ befogadását, míg a konstruktivista szemlélet a tananyag feldolgozását, kontextusba helyezését és a kompetencia építését szolgálja.* A módszertani fejlődés megköveteli, hogy minden elméletet figyelembe vegyünk a tananyag tervezésénél.

E-learning vagy blended learning?

Az első online tananyagok megszületésekor sokáig az önálló, önmenedzsel, oktatói támogatás nélküli tanulási formát használták a tanulni vágyók. A visszajelzések során kiderült azonban, hogy az e-learning hatékonysága elmaradt a remélttől, mert

- hiányzott a valós emberi kapcsolat (nagyon sokan a mai napig ezért utasítják el teljesen az e-learning típusú képzéseket),
- rengeteg olyan oktató szoftver, ergonómiailag rosszul elkészített tananyag és képzési keretrendszer készült az évek során, amelyek számos esetben figyelmen kívül hagyták a pszichológiai, pedagógiai és andragógiai fejlesztési szempontokat,
- a formális képzési formák többsége nem készítette fel a tanulni vágyókat az önmenedzsel tanulásra.

Az oktatás fejlesztésekor mindezek ellenére sem érdemes lemondani az online oktatási és tanulási környezet nyújtotta előnyökről:

- a képzési tartalmak idő- és helyfüggetlen elérhetőségéről,
- a kommunikáció egyszerűségéről,
- a nagyszámú felhasználó egyidejű képzésének lehetőségéről,
- az igény szerint aktualizálható képzési tartalmak szolgáltatásáról.

A fenti fontosabb előnyök és hátrányok figyelembevételével született meg a vegyes/kevert rendszerű oktatási forma, (blended learning), amely az online tanulási környezetet és tananyagait kombinálja, kapcsolja össze a hagyományos, jelenléti képzéssel. Összetevője az online tanulási környezet, az elektronikus oktatási tartalom, a személyes kapcsolat és a jelenléti képzés során tartott hagyományos előadások. A képzések során az online és a jelenléti szakaszok felváltva követhetik egymást, ezek mennyisége és sorrendje változó lehet.

Tapasztalataink alapján a blended learning fogalma nem teljesen problémamentes, mert van, aki pedagógiai stratégiának, van, aki tanulási formának, esetleg a kettő keverékének tartja.

Talán a következő meghatározás ragadja meg leginkább ennek az oktatási módszernek a lényegét: *Olyan oktatás-módszertani megoldás, amely egymásba integrálja a jelenléti oktatási tevékenységet az online oktatási tevékenységekkel, az irányított tanulást az önszabályozó tanulással, és a szinkron kommunikációt az aszinkron kommunikációval.*

A blended learning típusai

A blended learningnek három típusa van, az egyes típusok között árnyalatnyi a különbség.

Készségközpontú modell

- Többnyire önálló tanulás történik.
- A tanuló elektronikus oktatóanyagokból sajátítja el az ismereteket, és a tanulás folyamatához tutort is rendelnek.
- A kommunikáció a ttorral és a tanuló társakkal nagyrészt aszinkron módon történik.
- A képzés menetét többnyire valamilyen ütemterv/ haladási terv írja le.

Javasolt alkalmazása: olyan képzéseknél érdemes használni, amelyek során az online ismeretek elsajátítása után gyakorlat központú jelenléti oktatás következik.

Attitűdközpontú modell

- Általában csoportos tanulás történik.
- A tanulók az e-learning szakaszban elérhetnek elektronikus oktatóanyagokat is, de a hangsúly az online kooperatív, illetve kollaboratív csoportmunkán van.
- A jelenléti szakasz tréning jellegű, az elsajátított ismeretek begyakorlását szolgálja.
- A kommunikáció szinkron és aszinkron módon is zajlik.

A felhasználása például csapatépítő tréning során javasolt.

Kompetenciaközpontú modell

- Többnyire mentorált tanulás történik.
- A tartalom általában a munkaköri feladatokhoz kapcsolódik.
- Az e-learning megoldások elsősorban egyfajta képzési háttérként, tudásbázisként érhetők el, amelyek a cél érdekében számos esettanulmányt tartalmaznak.

Döntéskészséget fejlesztő tanfolyamok esetében használják ezt a modellt, alkalmazása például a vezetőképzés során javasolt.

Megfigyelhető, hogy formális oktatási keretek között nehéz szétválasztani a jelenléti és az online szakaszokat, az e-learning megoldások egyre jobban integrálódnak a hagyományos képzési formákba, kiegészítve, nem pedig helyettesítve azokat. Bármelyik modellt is alkalmazzuk, fontos, hogy az online környezet tartalma, az online tanulás, online feladatok megoldása tervezetten kerüljön bele egy adott képzés folyamatába.

Csoportos tanulás online környezetben

Az online tanulási felületek, ma már olyan eszközöket biztosítanak, amelyek a csoportos tanulást is támogatják. Két típusát érdemes megismerni: a kollaboratív és a kooperatív tanulást.

Kollaboratív tanulás

Kollaboratív tanulás esetében közös cél az együtt tanulás során a feladat teljesítése. Ennek megfelelően a tevékenység szervezett és szinkron módon történik. Minden csoporttag egyszerre vesz részt a munkában, amely egy közös probléma megoldására irányul. A munkamegosztás számos esetben spontán történik, nincsenek előre leosztott csoportszerepek, azok a munka közben cserélődhetnek.

Kooperatív tanulás

Kooperatív tanulás esetén a közös cél eléréséhez egyedi célok társulnak. A tanulás egyedi szinten történik. A résztvevők maguk dolgoznak fel egyes, előre kiosztott, egymástól jól elkülönülő részfeladatokat, amelyek eredményeit adott időközönként megosztják a csoport többi tagjával. A csoporton belül a szerepek előre kiosztottak és rögzítettek.

Online tanulási-oktatói környezetben a tanulási folyamatot a benne szereplő személyek, elemek (tanulók, tanár, valamint információk, adatok stb.), valamint a közöttük fellelhető kapcsolatok befolyásolják. A kapcsolatok erőssége biztosítja az információ terjedését, másrészt az így létrehozott hálózati minta a tanulás alapjául szolgálhat.

A kapcsolatok kialakulását természetesen számos tényező – motiváció, érzelmek, logikus gondolkodás, meglévő tapasztalat, sokféle minta – befolyásolhatja. Online környezetben a tanár egyik feladata az, hogy a szereplőket aktiválja, visszajelzésekkel szolgáljon és új kapcsolatok létrehozására ösztönözzön.

A tanulási modellek tökéletesen alkalmazhatók napjaink IKT környezetében is, kiegészítve a hálózatok működésével kapcsolatos ismereteinkkel. A jelenléti és az önmenedzsel, elektronikus környezetben zajló tanulás egyike sem olyan hatékony önmagában, mint ha a két képzési formát, azok módszertanát kevernénk. Mindezt megtámogatják a web2-es alkalmazások, amelyek bárki számára lehetőséget biztosítanak a tartalom előállításán túl a csoportmunkában történő konstruktív munkavégzésre.

Az e-learning szerepe a belső képzésben – a munkatársak tudásszintjének növelése

A munkatársak képzése, ismereteik frissítése és bővítése állandó feladatot jelent, különösen napjainkban, amikor a könyvtári munka jelentősen átalakulóban van: a hálózati szolgáltatásokkal kitágulnak a könyvtári terek, a közösségi oldalakon való megjelenéssel „használóink” nem csupán az épületbe betérő olvasók és a mobil eszközök elterjedésével az információközvetítésben is új dimenziók nyílnak. A digitális átállással, a digitális tartalmak mennyiségi növekedésével együtt jár egyfajta filozófiai váltás a könyvtári dokumentumok kezelése, leírása, használata terén. Mindez az átalakulás, amely a jóslatok szerint a következő években soha nem látott méreteket fog ölteni, kikényszeríti a lépésváltást az oktatás terén is, hiszen csak könnyen, gyorsan megszerezhető, frissíthető tudás révén lehet lépést tartani a változásokkal.

A könyvtárak és a könyvtárosok közös felelőssége, hogy az intézmény, és azon belül az egyes munkatársak tudásvagyonával hogyan gazdálkodnak, hogyan gyarapítják azt. Elkerülhetetlen, hogy a tanulás beépüljön az életünkbe, a munkánkba. Az online oktatási anyagok használatával számos előnyhöz jutunk, hiszen akár időtől és helytől függetlenül, saját igényeink szerint szerezhethetjük meg a feladataink ellátáshoz nélkülözhetetlen ismereteket. Szinte minden könyvtáros rendelkezik alapvető digitális készségekkel, amelyek szükségesek az e-tananyagok használatához, és talán az önálló tanulás szervezés sem okoz komoly gondot. A tanuláshoz szükséges szabadidő már nehezebben teremthető meg, ezért lenne fontos, hogy alkalmazzuk a korszerű oktatási formákat, és hogy elegendő szakmai ismereteket közvetítő elektronikus tananyag álljon rendelkezésre az ismeretek átadására. Itt nem csupán az akkreditált továbbképzésekre kell gondolni, hanem a kisebb témaköröket feldolgozó vagy a gyakorlati ismereteket kompakt formában átadó intézményi belső képzésekre is, valamint akár a kompetenciafejlesztést célzó mikroanyagokra, amelyek bárhol, bármikor elérhetők, és egy adott, jól körülhatárolt probléma megoldásához nyújtanak gyors segítséget.

A tematikus szakmai továbbképzésekre sok helyen találunk példát, a mikrooktatás viszont hatékonysága és rugalmassága ellenére is kevésbé ismert, kevésbé használatos formája a képességfejlesztésnek.

A mikrooktatás helye az önképzésben és a belső képzésben

A munkatársak új generációja már másfajta tanulási igényekkel rendelkezik: saját eszközeiket használva, bármikor szeretnék elérni a forrást, amelyből a tudásukat bővíthetik. Rövid, tömör információkat keresnek, amellyel szinte azonnal megoldhatják az előttük álló problémát. Nem akarnak hosszú tanfolyamokra járni, ahol óhatatlanul foglalkozniuk kell olyan témákkal is, amelyeket nem tudnak azonnal felhasználni, nem releváns a feladataik ellátásához.

Sokszor vagyunk olyan helyzetben, hogy egy adott probléma megoldásához hiányzik egy apró láncszem az ismereteinkből: például naponta használunk egy bizonyos szolgáltatást vagy alkalmazást, de valamelyik funkciójára még nem volt szükségünk, ezért első alkalommal utána kell néznünk, hogyan is működik. Egy ritkán használt eszköz vagy kevésbé ismert módszer alkalmazása során nem árt feleleveníteni korábbi ismereteinket vagy megszerezni a hiányzó tudást. Ilyen helyzetben gyors és hatásos megoldás, ha egy mikroanyag révén szinte percek alatt „képbe kerülünk”. Az is igaz, hogy nem minden téma alkalmas arra, hogy ebben a formában dolgozzuk fel, vagyis a mikroanyagoknak is megvan a megfelelő alkalmazási területe.

Mire alkalmas a mikrooktatás?

Az ismeretszerzésnek ez a gyors formája a következő esetekben lehet hasznos:

- a munkatársaknak időről-időre továbbképzésre van szükségük, hogy naprakész tudással rendelkezzenek a munkájukhoz;
- a munkatársaknak kész válaszokra és gyors megoldásokra van szükségük egy probléma kezeléséhez;
- a munkavégzéshez szükséges információk gyorsan változnak, rendszeresen aktualizálni kell őket;
- a szervezet szeretné kiaknázni az új technológiákat, amelyek lehetővé teszik a korszerű tanulási formákat.

A munkahelyi képzésben a hosszú tanfolyamok helyett eredményesebbnek bizonyul a célzott, gyors ismeretátadás. A mikrooktatás egy olyan stratégia, melynek lényege, hogy kisebb adagokban, de annál hatékonyabban közvetítjük az információkat. Alkalmas lehet például egy munkafolyamat egyes lépéseinek begyakorlására vagy egy szabályozásbeli változás megismertetésére, egy új kiadvány bemutatására, az újonnan felvett munkatársak részére az intézmény

rövid bemutatására, de sorolhatnánk még a számtalan alkalmazási lehetőséget.

Melyek a mikroanyag előnyei?

- egy adott, körülhatárolt témakörre fókuszál,
- speciális, célzott információval szolgál egy szűk területről, témáról,
- rövid, néhány percen megtanulható,
- sokféle eszközön (pl. mobiltelefonon is) megjeleníthető,
- gazdag eszköztárat használ (infografika, videó, animáció, játék stb.), melyek a gyors ismeretszerzést támogatják,
- a tanulási ciklusban bárhol alkalmazható (előtanulmányok során, a képzés folyamatában, vagy a korábban tanultak utólagos felelevenítéséhez),
- rövidege ellenére, új ismeretet ad át,
- használhatók önálló egységként vagy egy komplexebb tananyag részeként,
- beépülhet mind a formális, mind az informális oktatásba, továbbképzésbe.

A mikrooktatás azoknak a felnőtt munkavállalóknak a képzési igényeit támogatja, akik szeretnek kötöttségek nélkül tanulni, motiváltak, elsősorban alapvető ismereteik kisebb-nagyobb kiegészítésére van szükségük és gyakorlatias válaszokat keresnek a kérdéseikre. A jól szervezett, rövid, tömör anyagokból a mobil eszközeik használatával akkor és ott található választ a kérdéseikre, amikor szükségük van rá, és akár már alkalmazhatják is a tanultakat. Ezek a minitanfolyamok könnyen módosíthatók, tartalmuk egyszerűen és gyorsan aktualizálható vagy akár személyre szabható. Alkalmazásuk egy intézmény szempontjából is előnyös lehet, mert költséghatékonyan létrehozhatók és frissíthetők, segítségükkel optimalizálható a képzésre fordított idő, sokkal konkrétabb a közvetített tudás – összességében elmondható, hogy meglehetősen jó az ár-érték arányuk.

Mobiltanulás (m-learning/mobil learning)

Tovább folytatva az online oktatási és tanulási típusok bemutatását, a következőkben az m-learning (mobiltanulás) fogalmát, annak jellemzőit mutatjuk be.

Az m-learning fogalma és jellemzői

Többféle definíció létezik az m-learning kifejezés meghatározására, ezek közül válogatunk, és kialakításuk sorrendjében soroljuk fel azokat.

Nyíri Kristóf a Towards a Philosophy of M-Learning

című tanulmányában írt a mobiltanulásról. Két módon közelítette meg a fogalmat. Az elsőben az e-learning egyszerűen m-learninggé válik anélkül, hogy különösebb változás következne be a tartalmában. Ehhez internetelérést és vezeték nélküli eszközt kell biztosítani. A második megközelítésnél azt hangsúlyozza, hogy a mobiltanulás jellemzően a helyfüggetlen és szituációfüggő tudást fogja megcélozni. Végül összegzésként megállapítja, hogy a mobiltanulás a személyek közötti mobilkommunikáció során kialakuló tanulás, amely szituációfüggő tudást céloz meg, átível tudományterületeken és tartalma multiszenzorális.

További meghatározások az m-learningről

„Bármely olyan oktatás, ahol az egyedüli vagy a domináns technológia a kézi vagy palmtop eszköz.” (Traxler, 2005)

„A mobiltanulást azokra az eszközökre kell korlátozni, amelyek egy hölgy retiküljében vagy egy úr zsebében elférnek.” (Keegan, 2005)

„A helyfüggetlen kézi hardver hasznosítása, vezeték nélküli hálózat és mobiltelefonia a tanítás és tanulás gazdagításának javításához és kiterjesztéséhez.” (MoLeNET, 2007)

Az UNESCO mobiloktatásról szóló összefoglaló tanulmányában a mobiltanulás meghatározása: „kézi technológiák a vezeték nélküli és mobiltelefon-hálózatokkal, hogy a tanításhoz és tanuláshoz hozzáférést könnyítsék, támogassák, javítsák és kiegészítsék.” (Schofield et al., 2011)

„Bármilyen, mobileszközön hozzáférhető, tanuláshoz kapcsolódó tartalom, tevékenység.” (Vágvölgyi, 2011)

Sok kutató szerint a tartomlélrehozás egyre fontosabb része a mobileszközökön végzett tanuláshoz – hiszen aktív tanulási tevékenység nélkül nincs ismeretszerzés, nincs tanulás.

A meghatározások elolvasása után felmerülhet bennünk, hogy mobiltanulás megvalósulhat a szervezett, tanár által irányított, értékeléssel záródó tanulás esetén is. (Például a kiadott feladatok megoldásakor, illetve könyvekből, jegyzetektől helytől függetlenül is tanulhatunk.)

Jelenleg a mobiltanulás (mobile learning) kifejezést a hordozható, interneteléréssel rendelkező *személyes elektronikus eszközökkel* támogatott tanítás-tanulásra használjuk, amely támogatja a

- személyre szabott tanulási tevékenységeink irányítását,

- a tanulási folyamat során végzett interakcióinkat,
- az új, számunkra releváns információforrások elérését, helytől- és szituációtól függetlenül;
- a kapcsolatteremtés módjait bárhol, bármikor;
- az azonnali visszajelzést a teljesítményünkről az elektronikus rendszerben;
- az új tartomelemek létrehozását, amelyeket a képzésben résztvevők számára publikálhatunk.

A fenti megfogalmazásból a „személyes elektronikus eszközök” kifejezést kell kiemelnünk. Okos eszközeinket (mobil eszköz) mindig magunknál tartjuk (a felhasználó is „mobil”), segítségükkel interaktív módon juthatunk információkhoz.

Mikrooktatási tartalmak az m-learningben

Az m-learning oktatási tartalmakról az alábbiakat állapíthatjuk meg:

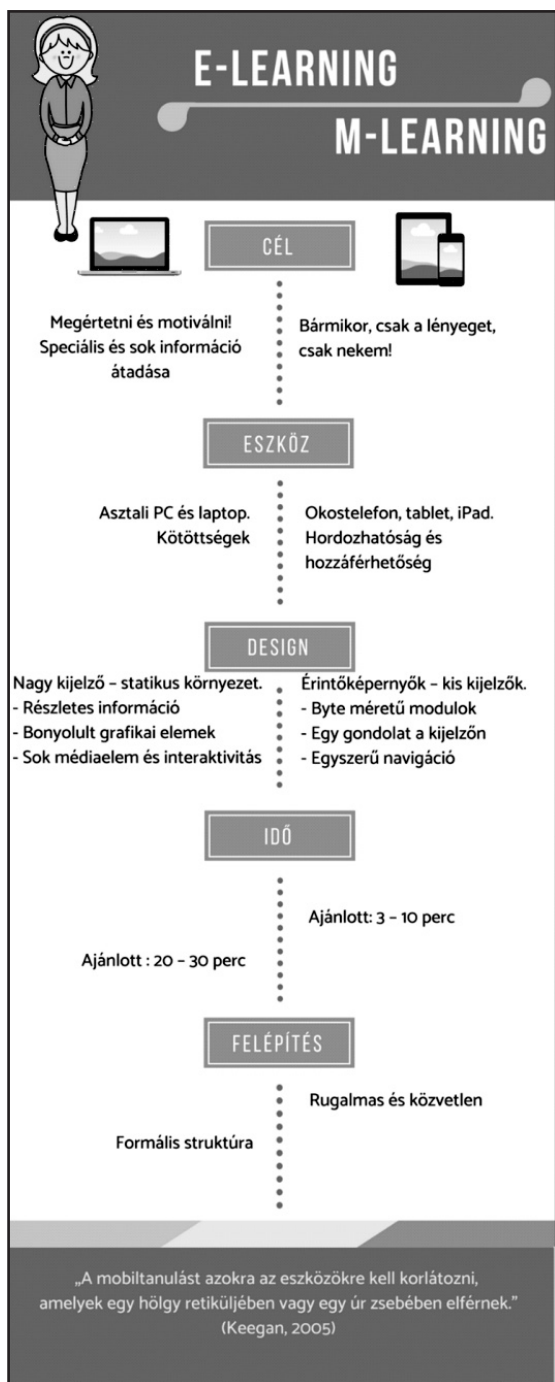
Hozzáférés az oktatási tartalomhoz: a hozzáférés és megjelenítés körülményei mások, mint az e-learning esetében, gondoljunk csak a mobil eszközök képernyőméretére és felbontására, amely jelentős mértékben meghatározza a megjeleníthető információ mennyiségét és típusát, szemben a helyhez kötött asztali gépekkel. További problémát okozhat ebben a környezetben a tartalom fájlformátuma és az eszközön található operációs rendszer.

A kurzusok hossza: az m-learning mint módszer leginkább rövid, tömör, könnyen érthető elméleti tananyagok közvetítésére alkalmas, mintsem hosszú, gyakorlat-orientált kurzusok lebonyolítására. (Gondoljunk csak arra, ki szeretne egy mobil képernyőjén több órán keresztül olvasgatni.)

Struktúra és forma: az m-learning anyagoknak egyszerűbb felépítéssel kell rendelkezniük, mint egy e-learning tananyag, amely általában meghatározott struktúrája van.

Igényekhez és körülményekhez való igazítás: az m-learning általában időben kötetlen, rövid és az adott körülményekhez rugalmasan igazodó tanulási forma, ellentétben az e-learninggel, amely általában több időt szán a megértésre és az elsajátításra. Az e-learning kurzusok hallgatóitól elvárás, hogy a tanultakat hosszabb távon tudják alkalmazni a szakmájuk gyakorlása közben. Az m-learning tananyagok gyakran gyors, az adott feladatnak megfelelő praktikus információkat adnak át.

Visszacsatolás: Az e-learning kurzusokban bevett

3. ábra

Az e-learning és az m-learning összehasonlítása

szokás a tudásteszt vagy ellenőrző feladatok időhöz kötött elvégzésére, ami nem minden esetben ad lehetőséget a tanultak kipróbálására, a problémamegoldó gondolkodás fejlesztésére. Az m-learning esetében a rövidebb kurzusok miatt több lehetőség

adódik olyan feladatok elvégzésére, amelyek a gyakorlatban könnyebben kipróbálhatók és ellenőrizhetők. (Problémát az adatbevitel okozhat, amely több módon is megvalósulhat – pl.: QUERTY billentyűzet, toll, érintőképernyő –, de lényegesen lassúbb, mint egy hagyományos PC-n vagy laptopon.)

Napjainkban a legnépszerűbb mikrotartalom az infografika.

Infografika

„Egy kép többet mond ezer szónál.” A régi mondás találó az infografikák esetében, amelyek használata igen népszerű napjainkban, ugyanakkor nem könnyű definiálni a fogalmát, mivel mindenki mást ért alatta. Van, aki már egy egyszerű diagramot is infografikának tekint, míg más csak a bonyolult, összetett ábrát sorolja ide. De mit is takar ez a fogalom?

A jó infografika figyelemfelkeltő, informatív, közérthető; a rajz, a fénykép és a szöveg együttes alkalmazása, mindezen területek formanyelvének felhasználásával létrejött illusztráció. Több mint egy fénykép, összetettebb, mint egy rajz és sokkal informatívabb, mint az önmagában álló írott szöveg. Az adatelemzés, a kommunikáció és a design találkozásából megszülető új képi közlési forma.

Az infografikának az a célja, hogy valamilyen információt a vizualitás nyelvére fordítson le, és így segítse annak befogadását. Ez az információ lehet egy folyamat magyarázata, számadatok átadása, rávilágítás egy összefüggésre, párhuzamra vagy ellentmondásra, tendenciák bemutatása stb. A kiemelés, csoportosítás, szelektálás eszközeivel a lényegre világít rá, egyszerűsít, magyaráz. Jól előkészített, érthető információt ad át, amelyet szövegesen talán bonyolultabb lenne megérteni.

Az infografikákat több módon lehet csoportosítani attól függően, hogy kinek szól, mi a tartalma és a célja. Egyik lehetséges és átfogó tartalmi csoportosításuk szerint lehet:

- adatvizualizáció;
- folyamat- vagy magyarázó ábra;
- térkép;
- plakát típusú, illetve összetett infografikák.

Miért jó, ha van infografikánk?

Az infografikák felhasználási területei napjainkban igen széles skálán mozognak; a beszámoló készítésénél, a médiában és az oktatás területén is megtalálhatjuk különböző típusukat. Elektronikus tananyagot

4. ábra
Infografika

illusztrálhat vagy egészíthet ki, ugyanakkor – mivel önmagukban is hordozhatnak oktatási üzenetet – a mikrooktatást is támogatják. Használatukkal a tanulási folyamatok felgyorsulhatnak – az emberek 65%-a vizuálisan tanul, az információ 75%-át látás útján fo-

gadjuk be –, időt spórolunk velük. A közvetített üzenetek könnyen megjegyezhetők, azok egyszerűsége csökkenti az információs túlterheltséget.

Az infografika készítésének fontosabb szabályai

Infografika készítése előtt érdemes terveket készíteni, hogy olyan dokumentum szülessen meg, amely elég érdekes ahhoz, hogy valaki megnézze és elolvassa. Az infografika nevében nem véletlenül van benne az információ szó rövidítése. E nélkül az eredmény csak egy művészeti alkotás lesz.

Az átadandó információt tervezzük meg: a jó infografikának van eleje, közepe és vége, mint egy jó történetnek. A vázlatunk készítése közben koncentrálnunk az üzenetre, amelyet egyszerűen fogalmazzunk meg. Tervezés közben érdemes a színvilágra és a betűtípusra is figyelni. A láblécből ne felejtsük ki az intézményi elérhetőségeket.

A megvalósításhoz az interneten sok ingyenes és fizetős szolgáltatást találunk, amelyek kifejezetten abból a célból készültek, hogy infografikáinkat előre elkészített elemekből, grafikusai előtanulmányok nélkül is összeállíthassuk. Jellemzőjük a rugalmasság, az opciók sokfélesége és az egyszerű kezelhetőség. (pl.: Piktochart, Canva, easelly, infogram).

Ha már logikailag végigvezettük, mit és hogyan szeretnénk bemutatni, a kivitelezésben segítséget nyújthatnak az előbb felsorolt internetes portálok. Ha megtaláltuk a számunkra megfelelő weboldalt, válasszuk ki a szükséges sablont (template) és töltsük fel az adatainkkal.

Az infografika egyszerű, gyorsan értelmezhető szimbólumokkal adja át az információk esszenciáját, így a célközönségnek nem szükséges hosszú értekezéseket és bonyolult táblázatokat böngésznie, egyszerűsítve kapja kézhez azt az adathalmazt, amelyet más formában kevesen olvasnának el idő vagy érdeklődés hiányában.

MOOC (tömeges, nyitott online kurzusok)

A MOOC 2008-ban jelent meg és 2012-ben vált a tanulás népszerű módjává; időszerű és széles körben kutató fejlesztési irányoknak tekinthető a távoktatás és a felnőttképzés területén. A MOOC egy angol kifejezésből alkotott mozaikszó: Massive Open Online Course, amit magyarra tömeges nyitott (nyitott) online kurzusnak lehetne fordítani. Olyan nyitott oktatási rendszer, amelynek a keretében a résztvevők korlátlanul és ingyenesen hozzáférhetnek az online kurzusokhoz. Ahhoz, hogy valaki részt vegyen egy ilyen kurzuson, csupán a tudásvágyára (motivációra) és

önálló tanulási képességre van szükség.

A legismertebb külföldi MOOC-ok a Coursera, az Udacity és az edX. Magyarországi MOOC kezdeményezések: Virtuális-egyetem, Kárpát-medencei Online Oktatási Centrum, Videotorium, Mathias Corvinus Collegium, MeMOOC, webuni, zanzatv.

A MOOC első ismert példája az a CCK08 kurzus volt, amelyet lebonyolításakor és azután még több évig, mint a konnektivista tanulásmélet úttörőjét emlegettek. *George Siemens* és *Stephen Downes* közös, két egyetem által üzemeltetett nyílt online kurzusa több ezer résztvevőt mozgatott meg. A nagy létszámú tanulói tömeg hálózatba kapcsolásán túl munkájuk során támogatták a hálózatban való kölcsönös tanulást és a közös tudásanyag létrehozását.

A MOOC jellemzője, típusai

A MOOC túllép a hagyományos oktatás keretein, nem kötődik egy adott időszakhoz és az ahhoz tartozó tudásanyaghoz, és a folyamatos (ön)művelődés lehetőségét nyújtja. A tradicionális tananyagokhoz (tankönyv, prezentációk, esettanulmányok) képest rövid órai videókat és számos interaktív eszközt biztosít a felhasználóknak (pl.: önellenőrző tesztek), támogatva ezáltal a tudásmegosztást, a csoportmunkát, valamint a kommunikációt a képzésben résztvevők, az oktatók és az oktatást segítők között. A MOOC mint kifejezés minden olyan tanulási folyamatot lefed, amelyben

- mind a tartalom közvetítése, mind a szereplők kommunikációja és az értékelése online zajlik, internet kapcsolattal rendelkező digitális eszközök segítségével;
- nincs konkrét bemeneti szűrőfeltétel, szintfelmérés;
- a kurzusok kialakítása során – egy kurzus átlagos hossza 8–10 hét is lehet – a szervezők nagyszámú résztvevőre számítanak, így számos feltételt, például a tartalmak elérhetőségét, a tanulási tevékenységeket és az értékelési szisztémát is ehhez alakítják.

Az oktatásszervezők igyekeznek automatizálni a kurzus támogatásának és a résztvevői teljesítmények értékelésének minél több szegmensét.

A MOOC kurzusok típusai

A kurzusokat több szempont szerint csoportosíthatjuk, pl. az időtartam, a cél fókuszáltsága, a meglévő tartalomhoz és akkreditált kurzusokhoz való viszony, a felépítés és a szervezés sajátosságai, a támogatás módszertana, a szervezeti környezet, a csatlakozási szempontok, a validációs körülmények, valamint a

tematikus terület és a képzési szint szerint. Az ismertebb típusok:

- xMOOC: a leggyakoribb típus, egy központi oktató köré összpontosul és tantervhez kötött.
- cMOOC (Connectivism MOOC): konnektivista MOOC, a tanulók közötti interakciók alakítják a témákat, tananyagot. Egy egyetemi szemináriumhoz hasonló.
- DOCC (Distributed Online Collaborative Courses): megosztott online kollaboratív kurzusok, amelyekben a képzés tananyaga megosztott a tanulók és az intézmények között, de az adminisztráció az intézményeknél eltérő lehet. A különböző intézményeknél tanuló hallgatók dolgozhatnak egymással online eszközök segítségével.
- BOOC (Big Online Open Course): hasonló a MOOC-hoz, de kisebb számú hallgatót fogad be, körülbelül ötvenet.
- SMOOC (Synchronous MOOC): az előadások élőben zajlanak, megkövetelik a tanulóktól a bejelentkezést, hogy hallják az előadást.
- SPOC (Small Private Online Courses): az osztály mérete limitált. A tanár-diák interakció sokkal zártabb, mint a hagyományos osztálytermi interakció. Leginkább a „flipped classroom”, azaz fordított osztályteremhez hasonlít.
- Intézményi (Corporate) MOOC: munkáltatók által szervezett vagy valamilyen egyesülethez köthető kurzusok.

A MOOC kurzusok problémája, hogy jelenleg nem illeszkednek be szervesen a formális felnőttképzési intézmények tanulási folyamataiba. Nem rendelkeznek egységes elismertetési kritériumokkal, hatókörrel. (Az elismerés csak adott intézményekre vihető át.) A célcsoportok meghatározása és a szűkebb/tágabb cél közötti döntés szintén erősen rányomja a bélyegét a kurzusok működésére. Választanunk kell aközött, hogy egy (vagy több) nagy célcsoportot kívánunk megszólítani, kevésbé jól prognosztizálható és elnagyoltabban megvalósítható hatékonysággal, vagy szűkebb, specializáltabb csoportokat, jobban testre szabható tematikával, tartalommal és módszerekkel. Ettől függhet a kurzusok humán erőforrás-szükségletének felmérése, biztosítása és finanszírozása.

A MOOC kurzusok a moduláris felépítésű képzések kiegészítő szolgáltatásaként jól tudnak működni. A felnőttképzések lassú, de elkerülhetetlen átalakulása során valószínűleg egyre növekvő szerepet fognak játszani; a változások jellemzője, de nem a kiváltója lesz.

Összefoglalás

Az e-learning területén nélkülözhetetlenek azok a multimédia technológiák, amelyek az oktatás és az ismeretszerzés területén új lehetőségek, módszerek és eszközök kialakulását, kibontakozását támogatják. A mobil eszközök felértékelődését a nemzetközi statisztikák is bizonyítják. Az okostelefonok négyszer gyorsabban terjednek, mint a hagyományos eszközök – csak 2011-ben 450 millió okostelefon készült. Ennek fontos következménye az oktatásra nézve, hogy az e-learning után egy új tanulási és oktatási forma született meg: az m-learning, amely egyszerre jelenti a mobil technológia oktatási célú felhasználását, valamint a helyhez nem kötött, azaz a mobil tanulási formát.

A webes multimédia az információ közvetítése köré épül, a különböző platformok a tartalom létrehozásának, megosztásának és újraszervezésének a közegét valósítják meg. A tanulási tér kiterjedt, kilépett a tantermek világából és ma már az otthoni, munkahelyi környezet csakúgy, mint a könyvtári, múzeumi közösségi terekre épülő tanulás, egyaránt része az oktatásnak. A tananyagtartalmak és a prezentációk is jelentősen megváltoztak, hiszen a digitális multimédia megjelenésével a színes, hangos, filmes anyagok – amelyek valamennyi érzékszerven keresztül egyszerre juttatják el az információt a tanulókhöz – jelentős áttörést eredményezhetnek a tanulás hatékonyságában.

Irodalom

- ANTALOVITS Miklós: Az e-learning alapú továbbképzésekhez szükséges oktatói kompetenciák és azok fejlesztése. Budapest, BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék, 2014. 80 p.
- BERECZ Antónia – SERES György: Mobilizáljuk az e-learninget? = Journal of Applied Multimedia, 2. vol. 2013. 8. no. 49-58. p.
- CSOMA Gyula – LADA László: A távoktatás lehetőségei a felnőttoktatásban. Budapest, OFI, 2009. <http://ofi.hu/tudastar/problemak-kerdesek/tavoktatas-lehetosegei> [2018. júl. 25.]
- DUCHON Jenő: Elektronikus tanulás. Budapest, Óbudai Egyetem, 2015. 190 p.
- FODORNÉ TÓTH Krisztina: E-learning trendek. = Opus et Educatio, 5. évf., 2018. 1. sz.123–131p.
- GRUCA, Anna N.: E-learning in academic libraries = New Review of Information Networking. 15. vol. 2010. 1. no. 16-28. p. Címfordítás: Az e-learning és a lengyel felsőoktatási könyvtárak
- LENGYEL Tünde [et.al]: IKT innováció. Eger, 2015. 145 p. http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/kezek/05_ikt_02_27/index.html
- MAR GUTIÉRREZ-COLÓN PLANA: Mobile learning (smart-phones) as a support tool in the language classroom <https://www.youtube.com/watch?v=kcBEMtNv3XM> [2018. júl. 16.]
- Microlearning. A beginners guide to powerful corporate training by CommLab India, [2017] (ingyenes e-book) <https://elearningindustry.com/free-ebooks/microlearning-a-beginners-guide-to-powerful-corporate-training> [2018. júl. 16.]
- NYÍRI Kristóf: Towards a philosophy of m-learning http://www.hunfi.hu/nyiri/m-learning_vaxjo.htm [2018. júl. 16.]
- O'MALLEY, C. [et al.]: Guidelines for learning/teaching/tutoring in a mobile environment. MOBllearn project report <http://www.mobilelearn.org/download/results/guidelines.pdf> [2018. júl. 16.]
- PAYER Barbara: A korszerű használoképzés, avagy e-learning egyszerűen = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 6. sz. 17–26. p. Címfordítás: Modern user education, or the basics of e-learning <http://ki.oszk.hu/3k/2013/06/a-korszeru-hasznalokepzes-avagy-e-learning-egyszeruen/#more-5105> [2018. júl. 25.]
- VÁGVÖLGYI Csaba – PAPP Gyula – CSERHÁTINÉ VECSEI Ildikó: mLearning – „Mobil tanulás” a gyakorlatban. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, 2011. <http://nws.niif.hu/ncd2011/docs/phu/056.pdf> [2018. júl. 16.]

Beérkezett: 2018. augusztus 3.

Historia Domus 1945–1950

Források és adalékok az Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtára és a *Honvédorvos* című szakfolyóirat történetéhez

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

A Magyar Honvédség Egészségügyi Központ (MH EK) Védelem-egészségügyi Igazgatóság Tudományos Kutató és Laboratóriumi Intézet Tudományos Könyvtárának története a XIX–XX. századi katonai kórház-építési szabályzatokban, a helyőrségi kórházakkal szemben támasztott elvárásokban foglaltakat figyelembe véve bizonyosan majdhogynem a kórház alapításáig vezethető vissza. Mindazonáltal az indirekt bizonyítékok és források mellett már konkrétumokat tartalmazó kútfők száma a kórház történetének jelentős részéből nemigen maradt fenn. A Könyvtárban őrzött leltárkönyvek legkorábbika az 1954-es esztendő beszerzéseivel indul¹, a *Honvédorvos* című, ekkor már az MH EK jogelődjéhez, az akkori Honvéd Központi Katonai Kórházhoz kötődő szakfolyóirat pedig 1949-ből közli az előfizetett folyóiratok listáját².

Az MH EK előtörténete

II. József a mai Róbert Károly körüti kórház elődjét 1781-ben³ alapította a mai Kossuth Lajos utca és a Semmelweis utca sarkán állott volt jezsuita kollégiumban, majd 1783-ban helyezték át a lazarettet (helyőrségi kórház) az Invalidus-palota (a későbbi Károly Kaszárnya, másik nevén a Gránátos laktanya) hátsó traktusába, az 1894-ben a főváros tulajdonába került épületbe, amely ma is a Városháza otthona.⁴ „Ebben a kórházban [a XIX. században] évente mintegy 5000 katonát, hadirokkantat kezeltek. A kórház a helyőrség nagy létszáma miatt meglehetősen zsúfolt volt.” – olvasható a Budapest történetében.⁵

A Pesten lévő katonai kórházból az 1808-as szabályzat, a *Militär-Sanitäts-Reglement*⁶, illetve annak 1815-ös edíciója, a *Revidierter und verbesserter Auszug aus dem Militär-Sanitäts-Reglement*⁷ alapján vált helyőrségi kórház, amely saját tiszti és orvosi

karral, igazgatással és személyzettel rendelkezett. A helyőrségi kórházi rang már a XIX. század elején is szélesebb feladatkört jelentett; orvosai gyógyító tevékenységük mellett régiójuk többi egészségügyi intézménye számára módszertani segítséget nyújtottak, illetve gyakorlati képzésben részesítették a civil orvosokat és sebészeket, felkészítették őket a katonai egészségügy szabályzataiból, a kórházvezetés, a gazdálkodás és a személyzet irányításának kérdéseiből. Mindemellett feladatuk volt mozgósítás esetén a harctéri ellátás lehetőség szerinti gyors megszervezése⁸. 1829 és 1840 között a császári sereg katonai egészségügyi irányítása a helyőrségi kórházakat, köztük a pestit is, katonai kórházzá minősítették le, és az intézmények csak az 1850-től megkezdődő reformfolyamat során kapták vissza korábbi rangjukat. 1870-ben az akkori 23 kórházat székhelyük megnevezése helyett sorszámokkal látták el: így lett a Pesten működőből a császári és királyi sereg 16. számú helyőrségi kórháza.⁹

A katonai kórház az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc alatt a Ludovika épületébe költözött¹⁰, és csak a kiegyezés után lett reális esély arra, hogy a Ludoviceumot eredeti céljaira lehessen használni. A 16. helyőrségi kórház számára 1871-ben a külső Üllői úton épültek barakkok¹¹. Ekkoriban a pesti Garnisonsspital a Monarchia 23–26 hasonló intézménye között¹² a két bécsi székhelyű után a harmadik legnagyobb helyőrségi kórház volt¹³, de egyre sürgetőbbé vált részére korszerű kampusz kiépítése. A közös hadsereghez kötődő *Militär-Zeitung* már 1875-

ben arról panaszkodott, hogy az egész Birodalomban nincsen egyetlen olyan helyőrségi vagy katonai kórház sem, amely legalább megközelítően megfeleljen a modern elvárásoknak. Az általánosságok után a kiemelt példák között a pesti lazarett is szerepel, ahol „sok pénzért megvásárolt eszkimókunyhók”-at neveznek barakk-kórháznak.¹⁴

1894. június 20-án Budapest főváros közgyűlése a 20.450/1894 VI. számú előterjesztés tárgyában hozott határozatában elfogadta és kimondta, hogy a 16. helyőrségi kórház számára a „bérletet 1899. évi december végén túl többé meghosszabbítani nem fogja; minélfogva fölhívandó a cs. és kir. katonai hatóság, hogy ezen végső határidőre a teleknek kiürítése és az épületeknek eltávolítása iránt intézkedjék.”¹⁵ Mindazonáltal az új helyőrségi kórház építésének előkészítése már korábban megkezdődött, bizonyítja ezt a *Fővárosi Lapok* 1889 nyarán közzétett írása: „Új katonai kórház építése van tervben. Az egyik helyőrségi kórház [a pesti mellett Budán is működött egy ispotály, ennek épülete 1872-ben készült el] célszerűtlen s a katonai kincstár e helyett az Angyal földön, a kaszárnya mellett, akar újat építeni. Egy katonai bizottság most gyűjti a terv sikere érdekében az adatokat, s már meg is kezdte a tanulmányozást a kórházak megtekintésével. A bizottság tagjai: [Joseph] Höferer főtörzsorvos [16. Helyőrségi Kórház], Scheffel József egészségügyi őrnagy és Glossauer Gyula mérnökkari százados tegnap a főváros üllői úti [1894-től Szent Istvánról elnevezett¹⁶] kórházát látogatták meg. Dr. Dulácska Géza h. igazgató kalauzolása mellett meg-

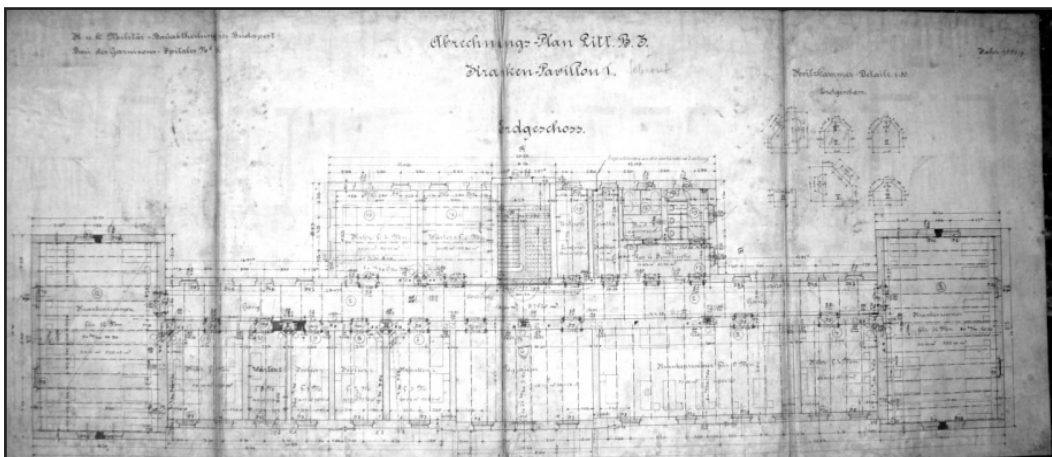
1. ábra

A Róbert Károly körüti katonai kórház első épülete (1899), a törzépület, ma az MH EK Tudományos Könyvtár helye

néztek mindent s nagy dicsérettel nyilatkoztak a látottakról. Azt mondták, az építkezésnél elsősorban ezt a nagy kórházat veszik mintául.”¹⁷

Az új kórház valóban Angyalföldön, az erdőtelki dűlőn a Hungária¹⁸ (ma: Róbert Károly) körút és a Levente, a Gömb, illetve a Hajdú utcák által határolt

területen kapott elhelyezést, az ispotály használatbavételi engedélyt a főváros 1899. június 30-ai dátummal adta ki.¹⁹ Elsőként a törzsepület készült el, ez ma is a parancsnoki épület, és jelenleg többek között a Tudományos Könyvtár szintén itt működik.

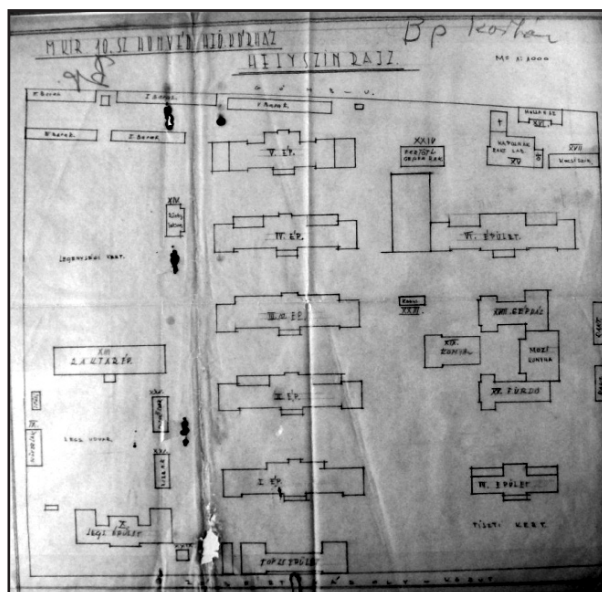

2. ábra

A 1. betegpavilon földszintjének alaprajza. Budapest, 1901. március.
HL. VII. 244. Katonai objektumok építési anyaga. 1898–1944.

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után a kórház de facto azonnal a Magyar Királyi Honvédséghez került át (a kérdés jogi rendezése azonban sokáig váratott magára), az intézmény 1944-ig elő-

szőr a „vlt 16.”, majd 2., 8., illetve 10. helyőrségi kórház néven működött.²⁰ A kampusz kiépítése, majd bővítése és korszerűsítése azonban még az I. és II. világháború éveiben is folyamatos volt.

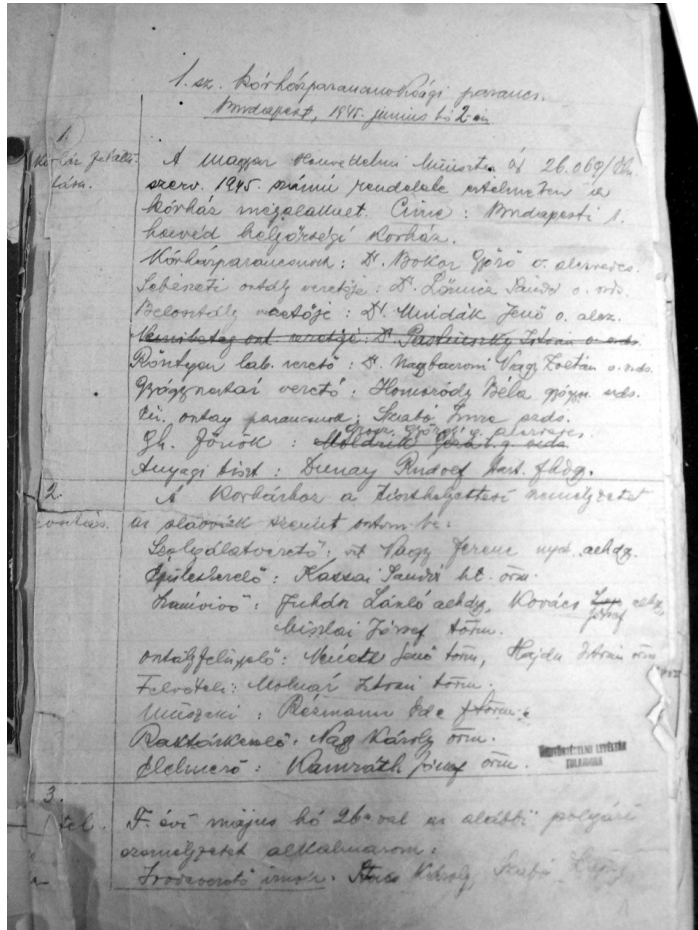

3. ábra

A kórházi kampusz 1940 körüli alaprajza.
Hadtörténelmi Levéltár. VII. 244. Katonai objektumok építési anyaga. 1898–1944.

A II. világháború utolsó hónapjaiban „A fővárost ért bombázások 1944-ben súlyosan megrongálták a kórház épületeit is. 1944 decemberében a kórház anyagával és beosztott személyzetének egy részével a budai Kiskorona utcai iskolába kényszerült áttelepülni. A beosztott személyzet később nagy veszélyek közepette visszatért Pestre és a jelenlegi Honvédelmi Minisztérium épületének pincéjében egy rögtönzött kórházat létesített. Innen a harcok következtében tovább mentek a Magyar Nemzeti Bank pincéjébe. A visszamaradt csekély létszám hamarosan szovjet fogságba esett”.²¹ A 10. számú helyőrségi kórház elhagyott épületeiben 1944 decemberétől 1945. május 1-jéig a Svéd Vöröskeresztes Hadikórház működött (ennek vezetője Michail Pavlovics Kutuzov-Tolsztoj gróf [1896–1980], a nagy orosz író ekkortájt Magyarországon élő leszármazottja volt²²), június 2-áig pedig szovjet hadikórházként látta el a betegeket.²³

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945. május 25-ei keltezéssel engedélyezte a kórház újjászervezését 300 férőhellyel²⁴, így a honvédelmi miniszter 26.069/Eln. szerv. 1945. számú rendelete alapján szerveződött meg a 10. számú magyar királyi helyőrségi kórház jogutódjaként a Budapesti 1. számú Helyőrségi Kórház²⁵, amely 1945. június 5-én kezdte meg a gyógyítást. 1945. június 2. és 1947. augusztus 1. között a Gyáli úton 1898-ban felépített és eredendően a Magyar Királyi Honvédség számára készült intézmény nevét vette át a Róbert Károly körúti gyógyintézet, és mivel az ekkor még szovjet katonai használatban volt, így eredeti funkciójában nem működött.²⁶ A helyőrségi kórház 1947. augusztus 1-jével kapta meg egészen 2007. július 1-jéig használatos „Központi Honvéd Kórház” elnevezését.²⁷

4. ábra

Az 1945. évi 1. számú, még nem is írógéppel megírt kórházparancsnoksági parancs. Budapest, 1945. június 2. HL. MN Központi Kórház. 102/03. 1945.

A kórházi könyvtár a levéltári források tükrében

A háború utáni „szellemi, eszmei megújulás” és az újjáépítés céljából már 1945 kora nyarán megkezdődött a honvédségi intézmények legénységi könyvtári állományainak megrostálása. A fasiszta könyvek kivonása a könyvtári állományokból az általános gyűjtőkörű, illetve nagyrészt rekreációs irodalmat szolgáltató bibliotékákat érintette határozottabban, az orvosi szakkönyvtár anyagának szelektálása a rendelkezésben nem vetődött fel. A vonatkozó levelezésből ismeretes, hogy a helyőrségi kórházban a háború előtt és alatt legénységi bibliotéka nem működött²⁸ (vagy legalább is az 1944–1945-ös budapesti harci cselekményekben, a bombázásokban az orvosi szakkönyvtárral együtt nagyrészt szétszóródhatott, megsemmisülhetett), bár a helyőrségi kórházak építészeti kialakítását meghatározó XIX. századi szabályzatok erről is rendelkeztek. Az aktív gyógyító és tudományos munkához, valamint a (katona)orvosok képzéséhez szükséges szakkönyvtár mindenkor rendelkezésre állt.²⁹ (A rendelkezés orvosi szakkönyvtár mellett a betegek – tiszték és a legénység – bibliotékáiról is említést tesz. A korabeli helyőrségi kórházakban az ott ápolt katonák jogi, fegyelmi szempontból az alakulathoz „vezényelt” személyek voltak, életüket a rájuk vonatkozó katonai előírások szerint folytatták; civil, nem katonai vagy nem igényjogosult személyek csak az esetek kis százalékában voltak a helyőrségi kórházak ápolottjai között.)

A fennmaradt levéltári iratok tanúsága szerint a kórházparancsnok, dr. Bokor Győző orvos ezredes a kórház rekonstrukciós munkálatai közepette 1946. május 4-ei keltezéssel terjesztette fel a honvédelmi miniszterhez az orvosi szakkönyvtár részére igényelt könyvek első jegyzékét. A hatoldalas lista „az egyes szakmák szerint csoportosítva” sorolja fel a kívánt szakirodalmi forrásokat, a magyar nyelvű kiadványok mellett leginkább német, de jó néhány angol és francia szakkönyvet is.³⁰ Az újabb lajstrom 1947 márciusában készült, ennek címzettje a Budapesti I. Honvéd Kerületi Parancsnokság volt³¹. De a Honvédelmi Minisztérium egészségügyi osztálya a továbbiakban is fontosnak tartotta a honvédkórházak szakkönyvekkel való ellátását, így az osztályvezető főorvosok 1948. július 20-áig újabb dezideráta könyvjegyzékeket terjeszthettek a kórházparancsnokság elé³², és az 1948. október 19-ei napiparancs újabb bel- és külföldi szaklapok beszerzésének lehetőségéről tudósított.³³

A *Honvédorvosi Közlemények* címmel újraindult Honvédorvos 1949. évi 1–3. összevont száma már 82

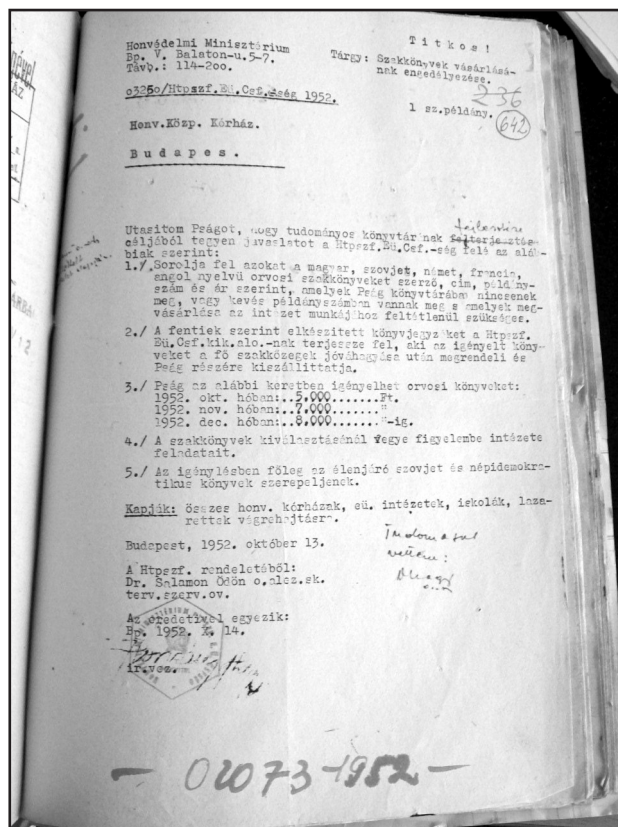
kurrens előfizetett szakfolyóiratot sorolt fel, a következő füzetben közölt pótjegyzék újabb 18 szaklapot tartalmaz.³⁴ A két folyóiratlista összesen 100 címet közöl, ezek közül 8 magyar nyelvű volt, 12 „szovjet”, a többi pedig angol, német és francia volt; de a pótjegyzékben egy finn katonarvos szakfolyóirat is szerepelt.

A korabeli köztörténelmi események, folyamatok ismeretében figyelemre méltó momentum, hogy az 1949. január 7-ei napiparancsban szó szerint idézi a honvédelmi miniszter H. M. 400.361/Kfcs.X.-1949. számú rendeletét: „Alkalmam nyílt arra, hogy az osztály orvosszakirodalmi sajtótermékeket szerezzen be amerikai könyvkiadó cégektől. Tekintve a megrendelés sürgősségét, felszólítom, hogy legkésőbb jan. 10-ig jelentse milyen angol nyelvű kézi- és tankönyvekre, illetve folyóiratokra tart igényt. E célból utasítsa a kórház valamennyi osztályának vezetőjét, hogy haladéktalanul lépjenek érintkezésbe a megfelelő tudományos intézetekkel, elsősorban a klinikákkal és az ott beszerzett előzetes tájékozódás alapján tegyék meg javasolataikat, mert csak így érhető el az, hogy az akció valóban észszerű és hasznos legyen.” Fentiek alapján dr. Velkey Béla orvos ezredes kórházparancsnok utasította az osztályvezető orvosokat, hogy jelentéseiket, kiadványigényeiket 1949. január 9-én délig adják le a parancsnoki irodában.³⁵

A vizsgált időszakban tehát a könyvtár gyarapítása nem állandó beszerzési keret meghatározásával és biztosításával történt, hanem honvédségi, minisztériumi programok segítségével, és a források alapján az állapítható meg, hogy ez a helyzet csak 1952-ben változott meg.³⁶

Az újonnan szervezett bibliotéka kezelője 1948–1949-ben dr. Tóth István orvos őrnagy és Géczy Ferenc irodista főtiszt³⁷, utóbb dr. Nemes János polgári doktor³⁸, őt felváltva 1949 márciusától dr. Kiss István orvos őrnagy³⁹ volt. A könyvtári szolgálatra a kórházparancsnok, dr. Szedő Imre orvos ezredes 1950. március 28-ával ideiglenesen Koller Ferenc polgári alkalmazottat vezényelte.⁴⁰ A könyvtár akkori bizonytalan helyzetét mutatja, hogy 1950. szeptember végétől az olvasótermi használat időkerete ugyan nem változott, de a kölcsönzés csak délután 2 és 3 óra között volt lehetséges.⁴¹ A személyzeti kérdés rendezésére bizonyos több kísérlet is történt, ám ezek – még évekig – nem jártak sikerrel, az 1952/1953-as állománytábla sem tartalmazott könyvtárosi helyet.⁴²

A könyvek rendezése a törzéspületben a gazdasági hivataltól e célra megkapott helyiségben történt⁴³, a szolgáltatás azonban 1948 tavaszától-nyaratól nem

5. ábra

A Honvédelmi Minisztérium 03250/Htpszf. Eü. Csf-ség 1952. sz. levele.
Budapest, 1952. október 13. Hadtörténelmi Levéltár. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1952/T.

itt, hanem decentralizáltan négy különgyűjteményre bontva indult meg. „A könyvtáregységeket a következőképpen osztom szét – olvasható az 1948. május 31-ei napiparancsban –: sebészet, idegosztály, bőrosztály, belgyógyászat. Nevezett osztályok vezetőit utasítom, hogy f. hó [június!] 24-én az anyagi tisztnél a könyvtáregységek átvétele végett jelentkezzenek és azokat nyugta-ellennyugtakönyv alapján vételezzék fel. A könyvtár használatára vonatkozólag utasítás átvétele végett f. hó 24-én 11 órakor a parancsnoki irodában a nevelőtisztnél jelentkezzenek.”⁴⁴

A könyvtári állomány feldolgozása – a levéltári kútfők tanúsága szerint – 1949 utolsó hónapjaiban kezdődhetett, az október 6-ai parancs utasította a kórház orvosait, hogy „a könyvtári könyveket és folyóiratokat f. hó 10., 11. és 12-én 10 h-tól 13 h-ig a könyvtárban dr. Kiss István ht. [hivatásos] o. ör[na]gynak katalogizálás céljából feltétlenül mutassák be.”⁴⁵

A dokumentumállomány katalogizálása, legalábbis jegyzékbe foglalása a könyvtári szakmai szempon-

tok mellett kimutatások készítéséhez is elengedhetetlen volt. Egy 1950. március 13-án kelt HM úgydarab azonnali jelentést kért a könyvtári könyvekről és külföldi folyóiratokról, mégpedig olyan módon, hogy „amennyiben a könyvtárban olyan könyvek is lennének, amelyeket külön kezel, esetleg olvasásra, tanulmányozásra egyáltalán nem, vagy korlátozással ad, foglalja külön jegyzékbe és ezt a körülményt a jegyzékben tüntesse fel.” A könyvtárosnak hasonló eljárást kellett követnie a folyóiratok esetében is.⁴⁶ A Hadtáp-szolgálatfőnökség rendelete vonatkozott a szervezetileg a Kórház alárendeltségébe tartozó Honvéd Közegészségügyi Intézet önálló orvosi szakkönyvtára is.⁴⁷ Maga az Intézet másik vonatkozásban is szerepet vállalt a Kórház életében és könyvtári ellátásában. A Központi Honvéd Kórházban működő honvédorvosi alkalmazó iskola, illetve a honvédorvosi ki- és továbbképzések oktatói is részben a Honvéd Közegészségügyi Intézet munkatársai közül kerültek ki, de 1950 áprilisától egy honvédelmi

minisztériumi rendelet értelmében a tanfolyamok számára szükséges orvosi szakirodalom beszerzések is az Intézetben keresztül történtek.⁴⁸

Mindeközben a korábban kialakított „osztálykönyvtár” modellt elhagyva a szakkönyvtár már egyetlen központi helyen kezdte meg rendezett működését. Az 1948. szeptember 24-ei napiparancs vonatkozó rendelete: „A kórház orvosi könyvtárát orvosok és a kórházban szolgálatot teljesítő orvostanhallgatók részére a jövő héten fogom megnyitni. A könyvtár helyiségeinek berendezéséről Császár József alhdgy. [alhadnagy] haladéktalanul gondoskodik. Helyiségül a törzsépület [a mai parancsnoki épület] 1. emelet 34. sz. szobáját jelölöm ki. ... A könyvtár látogatási időpontját – vasárnapot és ünnepnapot kivéve – naponta 14–16 órában határozom meg.”⁴⁹ A könyvtár többedik költöztetése után 1950. március 28-án a törzsépület földszintjén nyílt meg, és „a kórház beosztott orvosi részére rendelkezésre áll[t] minden nap 14–17 h-ig. Ezen idő alatt a könyvtár olvasótermében folyóirat és könyvolvasás van rendszeresítve.”

A szakkönyvtár eleinte prézens használatú volt⁵⁰, ez alól azonban rövidesen kikerültek a külföldi folyóiratok⁵¹, 1949. június 1-jétől pedig a teljes könyvtári állomány az orvosok számára kölcsönözhetővé vált; „a kórház könyvtárából minden hét pénteken 14 h-tól 15 h-ig adunk ki orvosi könyveket.”⁵² Később a nyitvatartási idő is emelkedett és a kölcsönzés a kézikönyvek kivételével általánosan egy hét időtartamra volt lehetséges⁵³, utóbb az időszaki kiadványok esetében ez két hét, a szakkönyvek használói számára pedig egy hónap lett.⁵⁴

Kezdetben a külhoni folyóiratok kölcsönzésének oka az volt, hogy a Központi Honvéd Kórház, illetve a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete kebelében 1945. július 5-én életre hívott Honvédorvosi Szakcsoport, melynek tagsága és vezetősége – természetesen – nagyrészt a budapesti honvéd kórház személyi állományából került ki⁵⁵, az 1944-ben megszűnt szakfolyóirat, a *Honvédorvos* újraindítása mellett döntött és a kiadvány tervezett, Lapszemle című rovata a Kórház könyvtárába járó orvosi, katonarvosi szaklapok cikkeiről tájékoztatta a katonarvosokat.

A Honvédorvos című szakfolyóirat

A *Honvédorvos* 1888-ban – idén 130 esztendeje – indult meg a *Gyógyászat* mellékleteként dr. Szénásy Sándor magyar királyi honvédségi ezredorvos szerkesztésében azzal az alcímében kiemelten közölt céllal, hogy „a hazai katonarvosi intézmény tudó-

mányos és társadalmi érdekeinek közlönye” legyen. „Ezen, hatáskörében terjeszkedő, tekintélyében növekvő orvosi kar számára óhajtottunk már régen orgánumot létesíteni, mely egyrészt azon ma már szintén önálló szaktudománynak, melyet hadegészségügynek nevezünk, szolgáljon, másrészt azon jogos érdekek szószólója legyen, melyek a honvédorvosi intézmény jelenét fejleszteni, jövőjét biztosítani vannak hivatva.” – olvasható az első szám programadó cikkében.⁵⁶ Az első világháború azonban oly sok feladattal és anyagi teherrel halmozta el a katonarvosi kart, hogy 1914. július 5-e után a folyóirat nem tudott megjelenni.

A Honvédorvos életének második szakasza az 1929 és 1944 közötti korszak, amikor a periodikum már önálló kiadványként látott napvilágot a Honvéd Orvosok Tudományos Egyesülete kiadásában, szerkesztősége a Magyar Királyi Honvédség I. helyőrségi kórházában kapott helyet a Gyáli út 17. szám alatt, a szerkesztés munkálatait testületként a Magyar Királyi Honvéd és Közrendészeti Egészségügyi Tanács végezte *Barna János* főtörzsorvos segítségével, a főszerkesztő pedig dr. *Franz Géza* törzsorvos, később orvos vezérőrnagy volt. A későbbiekben mindketten a budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem orvoskarának magántanárai is voltak, *Barna János* szemészetet⁵⁷, *Franz* doktor pedig katonarvosi egészségügyet⁵⁸ tanított.

A második világháború utáni újrakezdés 1949-ben következett be, 1949–1950-ben *Honvédorvosi Közlemények*, 1950–1952-ben *Honvédorvos*, 1953–1956-ban *Katonarvosi Szemle*ként látott napvilágot a szakfolyóirat, és majd csak később, 1957-ben kapja vissza régi elnevezését, innentől jelenik meg azonos címen a kiadvány mind a mai napig is. A szerkesztőség 1949-től kezdődően a Honvéd Központi Kórházban⁵⁹ működött/működik. A Honvédorvos 1949–1951-es korszakát tehát „az ismeretgyűjtés és újjászervezés” jellemezte, mivel „az új honvédorvosi kollektíva tudományos tevékenységéből hiányoztak a háborús és a háborút közvetlen követő évek, a gyökereket – a köztörténelmi, politikai háttérnek megfelelően – a szovjet katonarvos-tudományban keres[ték]”⁶⁰. (A lap jelenleg szervezetileg a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság Tudományos Kutató és Laboratóriumi Intézet Tudományos Könyvtárához kötődik, elsősorban az MH EK munkatársainak publikációs tere, profilja az intézményben jelenleg folyó katonarvosi egészségügyi kutatások és a gyakorlati munka bemutatása, de katonarvosi tudomány- és szakma-

történeti közleményeket is közöl. Rendszeresen beszámol a mostani szakmai szervezet, a Magyar Katonai Katasztrófaorvostani Társaság éves tudományos konferenciáiról és a védelem-egészségügy hazai és külföldi tudományos eredményeiről. A Honvédorvos az MTA Hadtudományi Bizottsága által elfogadott lektorált tudományos folyóirat.)

Az események sodrába visszatérve: az 1948. október 19-ei kórházparancsnoki napiparancs tehát a régi-új szakfolyóirat, illetve a Honvédorvosi Szakcsoport tudományos ülései számára kérte a vonatkozó külföldi szakirodalomról tudósító referátumokat. Dr. Velkey Béla orvos ezredes, a kórház akkori parancsnoka „a könyvtárban elhelyezett külföldi szaklapok és folyóiratok referenseiül” az alábbi orvosokat jelölte ki:

„Sebészet: Dr. Stefaits Géza o. ezds., Dr. Móhr Henrik o. örgy.

Bőr- és urológia: Dr. Pastinszky István o. alez.

Bakteriológia és higiéné: Dr. Hézszer László polg. orvos

Általános orvosi kérdések: Dr. Barbie János o. alez.

Szülészet és nőgyógyászat: Dr. Aranyi Sándor o. ezds és Dr. Csonka István polg. orvos

Belgyógyászat: Dr. Mindák Jenő o. ezds.

Ideggyógyászat: Dr. Makkay Endre o. ezds.

Orr-fül-gégészet: Dr. Dán Tibor o. örgy.

Gyermekgyógyászat: Dr. Andor László o. alez.

Fogászat: Dr. Rados Imre o. alez.

Fizikoterápia: Dr. Nényei Etele o. örgy.

Röntgen: Dr. Nagy Zoltán o. örgy.”

Ezen munkatársak a szaklapokat Géczy Ferenc könyvtárostól nyugta ellenében egy hétre kölcsönözhatték ki, a cikkekről készített referátumokban fel kellett tüntetniük a cikk szerzőjét, a folyóirat évfolyamát és lapszámát.⁶¹ Egy hónappal a referensek megnevezése után a parancsnok „újból nyomtatékosan figyelmeztett[e] a referátumok készítésére kijelöltek, hogy a könyvtárban rendelkezésre álló külföldi folyóiratokat tanulmányozzák át és a referátumokban kiértékeljék. A referátumok az e hónap folyamán [1948. november] meginduló Honvédorvosban kerülnek közlésre.”⁶² A szaklap újjáindulása végül néhány hónappal megkésve, 1949-ben történt meg; a kiadvány szerkesztőségi oldala kéthavonta való megjelenést ígért, az elsőként napvilágot látott füzet az évi 1–3. összevont szám volt. A *Honvédorvosi Közlemények* ekkor az Orvosegészségügyi Szak-szervezet Honvédorvosi Szakcsoportjának közlönye, szerkesztősége a Honvéd Központi Kórház laboratóriuma. A kiadványt főszerkesztőként *dr. Merényi (Scholtz) Gusztáv* orvos vezérőrnagy, fele-

lős szerkesztőként pedig *dr. Kiss István* orvos őrnagy jegyezte.⁶³

Rövidesen azonban a referátumok más célra is felhasználásra kerültek: A Központi Katonai Kórház 248/1948. számú napiparancsában közölte a Honvédelmi Minisztérium 529.823/Kfcs. X. 1948. számú rendeletét: „A külföldi tapasztalatok könnyebb kiértékelésére és gyűjtésére központi katona-egészségügyi irodalmi kartotékat állítottam fel, mely felöleli az összes katona-egészségügyi és ezzel határos irodalmat. A kartoték bővítésére elrendelem, hogy az összes fent említett tárgyú közleményből és ismertetésre kiadott könyvekről negyedévekre szokványos formában készüljenek referátumok és ezek egy példányát a HM eü. osztályának a parancsnokságok terjesszék fel. Rendkívül fontosnak tartom, hogy minden tárgykörbe vágó közleményről készüljön oly referátum, mely az esetleg közölt számszerű adatokat is tartalmazza. Ezért eddig elkészült referátumok is felterjesztendők. A kartoték kezelésével *dr. Balta Béla o. őrnagyot* bízom meg.”⁶⁴

Az 1948-as és az azutáni iratok között azonban az orvosi szakkönyvtár mellett egy másik gyűjteményről is szó esik; a vonatkozó levéltári kútfők nagyrészt a nevelőtiszti jelentések. A nevelőtiszti beosztást nem a II. világháború utáni hadseregben rendszeresítették először, korábban is jelen volt e feladat a katonaságban, 1945–1948 után azonban az általános és katonai képzés-oktatás mellett, illetve helyett leginkább a politikai nevelés, ráhatás volt a nevelőtiszt kötelessége. A nevelőtiszti jelentések a kórház működésére is kitértek, de hangsúlyosan a politikai helyzet, a személyi állomány hangulata fegyelmi helyzete, a pártesemények és a „kultúrmunka” kapott hangsúlyt az úgynevezett „tájékoztató jelentés”-ekben.⁶⁵ A nevelőtisztek számára 1948. június 24-én kiadott útmutatás külön kiemelte a könyvtár fontosságát: „A könyvtárakat általában nem használják. Sok nevelőtiszt a beiskolázástól, a könyvek elkallódásától félve, nem indította meg a könyvtár használatot. Utasítom a nevelőtiszteket, hogy század- és szakasz- könyvtárosok beállításával a könyveket vigyék be a legénységi szobákba és minden hosszas bürokratikus eljárás mellőzésével, osszák ki azokat a honvéd bajtársak között, akikhez még az erős napi igénybevétel mellett is, tapasztalat szerint, igen nagy az olvasási kedv. Egyébként intézkedtem, hogy az egyes könyvtárak megkapják a folyamatos nevelési anyag elmélyítéséhez szükséges irodalmat is. Ezután a könyvtárak ki nem használásáért a nevelőtiszteket szigorúan felelősségre vonom.”⁶⁶ A Központi Honvéd Kórház nevelőtisztjére

utóbbi megrovás nem vonatkozhatott, hiszen abban az esztendőben május 15-e és június 9-e között az akkor „115 darab könyvet két hét leforgása alatt 100 fő olvasta a meglévő 176 fős beteglétszámból”⁶⁷. A felelős nevelőtiszt minden jelentésében újabb kiadványokat kért, mert „ígéretet kaptunk arra is, hogy a könyvek példányszámát a kórház számarányának megfelelően kiegészítik, ... igen szükséges lenne ez, hogy valóban egy egészen komoly példányszámmal rendelkező könyvtára lenne a kórháznak, mert az olvasási kedv állandóan emelkedik”⁶⁸.

A kórház nevelőtisztje 1948. március 1-jén felterjesztett jelentésében a beosztottak és „legfőképpen a betegek számára” létrehozott és „legfőképpen a betegek számára” létrehozott, „75 drb. könyvből ... és cca. 150 drb. ismeretterjesztő füzetecskéből” álló, jelentős használatú és forgalmú bibliotékáról tesz említést.⁶⁹ A gyűjtemény eleinte a parancsnoki épületben volt elhelyezve⁷⁰, utóbb a VII. betegpavilonban, majd újra a törzspavilon egykori kapushelyiségében kapott helyet az „üzemi könyvtár”, „ahol úgy a kórház dolgozói, mind a beteg bajtársak részére rendelkezésre áll.”⁷¹ A szolgáltatást – az orvosi szakkönyvtáréhoz hasonlóan – nem hivatásos könyvtáros végezte, 1949 tavaszán például a felvételi iroda egyik adminisztrátora, *Szili Magdolna* polgári alkalmazott tartotta nyitva a bibliotékát naponta délután 3 és 4 óra között.⁷²

Mindazonáltal a „pol[itikai] könyvtár” kezelésére is gondot fordított a parancsnokság, Dr. Szedő Imre a kollekciónak leltározását is elrendelte.⁷³ Az üzemi téka állományáról fennmaradt töredékes jegyzék méltán igazolja a parancsnok által használt „politikai könyvtár” megnevezést. A „pártosan” válogatott hazai és szovjet-orosz szépirodalmi munkák (a teljesség igénye nélkül: Fagyeyev: Az ifjú gárda; Alekszej Tolsztoj Nagy Péter életrajza; Mikszáth Kálmán: Különös házasság; Puskin válogatott művei; Majakovszkij versei; Markos György: Épül az új világ; Móricz Zsigmond: Hét krajcár, Katajev: Én, a dolgozó nép fia stb.) csak a gyűjtemény kisebb részét képezték. Az üzemi könyvtár állományának gerincét a nyíltan politikai tartalmú – propagandista – kiadványok képezték. Csak néhány példa a pár oldalas leltárkönyvek nem nevezhető lajstromból: Révai József és Rákosi Mátyás munkái; Sztálin életrajza; Andics Erzsébet: Az egyházi reakció 1848–1849; Lenin válogatott művei 11 kötetben; A Szovjetunió alkotmánya; A Szovjetunió nemzetiségi politikája; A magyar tanácsköztársaság; Sztálin: Szovjet fegyveres erők, A gazdasági építő munkáról, illetve A diák ifjúság feladatairól című kötetek; Visinszkij: Lenin és Sztálin a proletár forradalomról; E. Burdzsálov: Hogyan

győzött a Nagy Októberi Szocialista Forradalom; Az amerikai diplomaták igazi arca vagy a Mindszenty József a népbíróság előtt.⁷⁴

A Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság Tudományos Kutató és Laboratóriumi Intézet Tudományos Könyvtára 1945 és 1950 közötti történetének levéltári forrásai jól illusztrálják, hogy a katonai kórház milyen könyvgyűjteményeket állított szakmai és politikai feladatrendszere ellátásának szolgálatába. Az orvosi gyógyító, kutató, oktató tevékenységhez – minden politikai ráhatás mellett és ellenére – a korabeli legfrissebb hazai és külföldi (nyugati és keleti) szakirodalmat kellett rendelkezésre bocsátania munkatársai számára, ezzel szemben az üzemi (legénységi) könyvtár a korszak egyre inkább balra tolódó kultúrpolitikájának megfelelő, azt kiszolgáló ágenssé kellett, hogy váljon. Az MH EK Tudományos Könyvtára mai gyűjteményében már csak elvétve találhatók ezen korszak szellemi relikviái, a leltárkönyvek, a régi katalógus, néhány lappangva megmaradt korai „szovjet” katonatorvosi szakkönyv emlékeztet a (fél)régmúltra, a Hadtörténelmi Levéltár iratai az igazi tanúi a mai modern könyvtár e korszakának.

Jegyzetek

1. A könyvtár könyvállományának leltárkönyve. Budapest, 1954. január. 1. Folyóiratok nyilvántartási könyve. Budapest, 1954. szeptember 25.
2. A Honvéd Központi Kórház Orvosi Könyvtárának folyóiratai = Honvédorvos. 1949. 36–37. p.; A Honvéd Központi Kórház Orvosi Könyvtárába járó folyóiratok pótjegyzéke. = Honvédorvos. 1949. 159–160. p.
3. KIRCHENBERGER, Salomon: Chronologische Tabellen zur Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens. Wien, Josef Šafář, 1896. 15. p.
4. Vö. Budapest lexikon. 2., bőv., átdolg. kiadás. 1. kötet. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1993. 464–466. p.
5. Budapest története. Főszerk. Gerevich László. 3. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975. p. 419.
6. Wien, K. k. Hof- und Staatsdruckerey, 1808.
7. Wien, K. k. Hof- und Staatsdruckerey, 1815.
8. Vö. KIRCHENBERGER, Salomon: Geschichte des k. und k. österreichisch-ungarischen Militär-Sanitätswesens. Wien : Josef Šafář, 1895. 150–158. p.
9. KISS Gábor: Honvéd valamint császári és királyi egészségügyi intézmények az első világháború idején. In: Orvostörténeti Közlemények. 196–197. Budapest, Semmelweis Or-

- vostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2006. 192. p.
10. SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára – B. KALAVSZKY Györgyi: A Ludovika. Budapest, Zrínyi, 2011. 20. p.
 11. SÁGI Erzsébet: A pesti császári és királyi helyőrségi kórház a kiegyezéstől a XIX. század végéig = Orvosi Hetilap, 2001. 1059–1061. p.
 12. KISS Gábor: Honvéd, valamint császári és királyi egészségügyi intézmények az első világháború idején = Orvostörténeti Közlemények, 196–197. Budapest, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2006. 192. p.
 13. METZL, Heinrich: Sanitätswesen der k. k. österreichischen Armee. Kremsier, Gusek, 1876. 358–359. p.
 14. Das Mai-Avancement der Milliarärzte. Schluss = Militär-Zeitung, 15. Mai 1875. 261. p.
 15. Budapest székes főváros törvényhatósága 1894. június hó 20-án folytatva tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve . p. 8. In: Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei. 1894. Budapest, Budapest Székes Főváros, 1894.
 16. Vö. KAPRONCZAY Károly: Gyógyító Budapest. Budapest, Holnap, 2011. 98–99. p.
 17. Új katonai kórház építése van tervben. = Fővárosi Lapok. 1889. június 4. 1130. p.
 18. Budapest teljes utcanévlexikona. Budapest, Dinasztia K. Gemini Budapest K., 1998. 331. p.
 19. Marcell István: A Magyar Honvédség Központi Honvédkórház története. In: Honvédkórház kórház történet. 1899–1999. Jubileumi emlékkönyv. Budapest, Honvéd Vezérkar Egészségügyi Csoportfőnökség, 1999. 17. p.
 20. Vö. KISS Gábor: A Hadtörténelmi Levéltár katona-egészségügyi iratainak repertórium. 1740–1980. Budapest, Signifier, 2003. 34–35. p., 40. p.
 21. Vö. Schandl László: A Honvédkórház – Állami Egészségügyi Központ lehetőségei és feladatai a tömeges és speciális sérültellátásban. In: Megváltozott életkörülmények, globális változások kezelésének szerepe és az együttműködés lehetősége a hon- és rendvédelem területén című nemzetközi tudományos-szakmai konferencia. 2011. szeptember 6–7. URL www.bm-tt.hu/assets/letolt/bttaekkonf2011/SchandlLaszlo.pdf [2018. május 28.]
 22. SZEKERES József: A pesti gettók 1945 januári megmentése. Budapest, BFL. 1997. 132. p. – hivatkozta: Michael Kutuzov-Tolstoy: Mein Leben. Von Petersburg nach Irland. Marburg/Lahn, 1987. 164. p. és Myriam Kutuzov-Tolstoy: Budapest 1944–1945. Marburg/Lahn, 1987. 334. p. – hivatkozta Szerkes
 23. KOVÁCS László: A pszichiátriai ellátás története a Honvéd-kórházban. = Honvédorvos, 2012, 3/4. sz. 122. p. ; A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története. Az őshazától 1949-ig. Budapest, Zrínyi, 1984. 576. p.
 24. A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története. Az őshazától 1949-ig. Budapest, Zrínyi, 1985. 576. p.
 25. 6/kt.1945. Budapest, 1945. június 2. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL). X. 5. Honvéd Központi Katonai Kórház iratai. 1945.
 26. Kovács László: A pszichiátriai ellátás története a Honvéd-kórházban. In: Honvédorvos. 2012, 3/4. p. 122.; A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története : Az őshazától 1949-ig. Budapest : Zrínyi, 1984. p. 576.
 27. Általános információk. In: Honvédkórház : [honlap]. URL: www.honvedkorhaz.hu/cikk/270.
 28. 94/kt. 1945. HL. X. 5. Honvéd Központi Katonai Kórház iratai. 1945. A könyvtári állományok megrostálására a Budapesti 1. honvéd kerületi parancsnokság 3350/eln. vk.-1945. számú iratában módszertani javaslatokat, illetve csatolt könyvjegyzéket is kiadott.
 29. Vö. Anleitung für die Anlage für neu zu erbauenden Garnisons-Spitälern. Wien, 1880.
 30. 215/kt.-1946. Budapest, 1946. május 4. HL. X. 5. Honvéd Központi Katonai Kórház. 1946.
 31. 120 kt./1947. sz. Budapest, 1947. március 8. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1947.
 32. 156. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. július 9. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
 33. 240. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. október 19. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
 34. A Honvéd Központi Kórház Orvosi Könyvtárának folyóiratai. In: Honvédorvosi Közlemények. 1949. p. 36-37.; A Honvéd Központi Kórház orvosi könyvtárába járó folyóiratok pótlójegyzéke. In: Honvédorvosi Közlemények. 1949. p. 159-160.
 35. 5. számú kórházparancsnoki napiparancs. Budapest, 1949. évi. január hó 7-én. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1949/Ny.
 36. A Honvédelmi Minisztérium 03250/Htpszf. Eü. Csf-ség 1952. sz. levele. Budapest, 1952. október 13. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1952/T.
 37. 68. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. március 23. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
 38. 14. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1949. január 18. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1949.
 39. 65. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1949. március 19. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1949.

40. 73. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1950. március 28. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1950/T.
41. 223. számú kórházparancsnoksági parancs. Budapest, 1950. szeptember 24. HL. Központi Katonai Kórház. 102/03.
42. 06739/Htpszf. M.o.-1952. Budapest, 1952. december 26. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1952/T.
43. 68. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. március 23. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
44. 116. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. május 31. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
45. 232. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1949. október 6. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1949.
46. 0368/Htpszf. IV. Csf-ség-1950. Budapest, 1950. március 13. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1950/T.
47. 99/Közp. Kórh.-1950. Budapest, 1950. március 17. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1950/T.
48. 95. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1950. április 25. HL. 102/03. Honvéd Központi Kórház. 1950.
49. 219. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. szeptember 24. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
50. 219. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. szeptember 24. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
51. 240. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. október 19. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
52. 129. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1949. június 1. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1949
53. 73. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1950. március 28. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1950/T.
54. 266. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1950. szeptember 4. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1950/T.
55. Vö. Honvédorvosi Szakcsoport jegyzőkönyvkivonatai. In: Honvédorvos. 1949. p. 162-163.
56. Tisztelt olvasóinkhoz! In: Honvédorvos. 1888. p. 1.
57. Petrovics Lajos: Volt katonaorvosok a budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán. In: Magyar Katonai Szemle. 1931. p. 192.
58. A magyar királyi vallás és közoktatásügyi miniszter... In: Budapesti Közlöny. 1935. január. 25. p. 1.
59. Vö. Honvédorvos. 1949-1957.
60. János György: A Honvédorvos 1949-1973-ig. In: Honvédorvos. 1975. p. 307-320., az idézet forrása: p. 307.
61. 240. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. október 19. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
62. 266. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1948. november 19. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
63. Vö. Honvédorvos. 1949. 1-3. szám. borító, borító hátoldala.
64. 284. számú kórházparancsnoki napiparancs. Budapest, 1948. évi. december hó 11-én. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
65. Vö. a vonatkozó korszakban: HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948-1950. anyagokban.
66. 25425/Eln. Nev. Alcsf. 1948. Budapest, 1948. június 24. p. 5-6. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
67. 244/kt.-1948. Havi nevelői jelentés. 1948. május 15. – június 9. Budapest, 1948. június 8. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
68. 275/kt.-1949. Havi nevelői jelentés. Budapest, 1949. március 1. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1949/T.
69. A Kórházi nevelőtiszt levele a Budapesti I. kerületi parancsnokságnak. Budapest, 1948. március 1-én. Szám nélkül. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1948.
70. 81. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1951. április 7. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1951/T.
71. 237. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1950. október 11. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1950/T.
72. 97. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1949. április 28. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1949
73. 81. számú kórházparancsnoksági napiparancs. Budapest, 1950. április 7. HL. X. 5. Honvéd Központi Kórház. 1950/T ---6321
74. Honvéd Központi Kórház Könyvtára : [könyvjegyzék]. HL. 102/03. Honvéd Központi Kórház. 1950. ---- 6333-tól

Beérkezett: 2018. május 28.

„nem kartoték-adat”

Soltész Zoltánné hagyatéka az ELTE BTK KITI Könyvtárában

BIBOR Máté János

2017. október 11-én rendhagyó Nyitott Napok-délutánra került sor az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében, a KITI-ben. Ekkor emlékeztek meg *Soltész Zoltánné Juhász Erzsébet*ről, aki – amellet, hogy évtizedeken át volt az OSzK munkatársa – a '90-es években többször tartott régikönyves kurzusokat a Könyvtártudományi Tanszéken. A Nyitott Napok új sorozata alkalmának időpontját – az előadókkal történt egyeztetésen túl – egyrészt az alakította, hogy Soltészné halálának nem egészen két héttel korábban volt a huszadik évfordulója, másrészt egy szintén vele kapcsolatos, de örömteli esemény is a rendezvény apropója volt. Soltészné unokahúga, *Berlász Piroska* ugyanis az intézeti könyvtárnak ajánlódokozta nagynénje hagyatékának általa őrzött részét, és ennek átadási ünnepségére is ekkor került sor. A program elején *Kiszl Péter* intézetigazgató üdvözölte a 6-os terem zsúfolásig megtöltő közönséget, majd nyilvánosan is megköszönte *Berlász Piroskának* a

nagylelkű adományt. *Barátné Hajdu Ágnes* tanszékvezető bevezetőjében Soltészné pályájának legjelentősebb momentumait emelte ki. „*Aurum probatur flamma ...*” *Emlékek Soltész Zoltánnéről* címmel *W. Salgó Ágnes*, az OSzK Régi Nyomatványok Tárnak (RNyT) nyugdíjas osztályvezetője áttekintette hivatali elődjének pályáját, és személyes hangvétellő megemlékezésben szőlt a közös munkahelyen töltött évtizedekről. *Farkas Gábor Farkas*, a RNyT jelenlegi vezetője *Táblanyomatok, ősnymatványok, antikvák és Soltész Zoltánné* címmel tartott előadást. Ebben olyan kutatásairól számolt be, amelyeket Soltészné egy-egy tudományos eredményére alapozva folytat. A 6-os terem bejárata előtt elhelyezett tárlókban az érdeklődők válogatást tekinthettek meg a KITI-be került anyagból. Az egyikben iratai, fényképei, a másikban pedig könyvtári, tudományos és oktatói pályájának dokumentumai idézték föl az ünnepezt személyét.¹

1. kép

Soltész Zoltánné íróasztalánál,
az OSZK Apponyi-termében [1980-as évek]

Juhász Erzsébet (Bp., 1921. február 7. – Bp., 1997. szeptember 30.) egy asztalosmester harmadik gyermekeként látta meg a napvilágot. Szülei valamennyi testvérét taníttatták. Soltész néni kívül még bátyja, *iff. Juhász Lajos* is tudományos karriert futott be: ő az

oszlói városi levéltár munkatársa, majd igazgatója lett. Juhász Erzsébet 1939-ben kitüntetéssel érettségizett a Ráskay Lea Leánygimnáziumban, ahol angolul és németül is megtanult. Ekkor még nem ment egyetemre, mert családjának szerepe készült. W. Salgó Ágnes megfogalmazása szerint: „*Fiatal lányként Soltész Zoltánné is arra gondolt, hogy majd férjhez menve gyermekei is lesznek, de ez a vágya a háború következményeként nem teljesült.*”² 1940 januárjától négy éven át tisztviselőként dolgozott különféle magánvállalatoknál és a Pénzügyi Központban. 1944. január 15-én lett az OSZK munkatársa. Itt éveken át adminisztratív munkakörben dolgozott, bár 1945. augusztus 13-ától hivatalosan a tudományos segédszemélyzet tagja volt. 1948/1949-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba berendelve dolgozott, majd a nemzeti könyvtárba visszatérve a RNYT-ba került. Negyven évvel később – osztályvezetőként – innen vonult nyugdíjba.

Nem sokkal az OSZK-ba kerülése után, 1944. június 24-én férjhez ment *Soltész Zoltán* (1917. április 23. – 1987. február 11.) m. kir. főhadnagyhoz, akit posztatiszt apja – taníttatása érdekében – tíz éves korában katonaiskolába adott, ahol ingyenes nevelést kapott. 1939-ben végzett a Ludovikán; előbb Budapesten a légvédelemnél szolgált, majd 1942 májusától orosz hadművelési területre vezényelték. 1943 januárjában

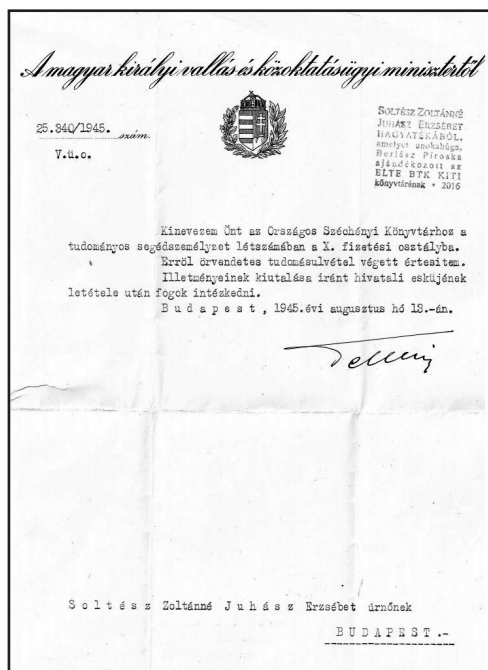
2 1949/50. I.				V. ÉVES 3			
Az előadók címe, az előadó tanár neve				Az előadók címe, az előadó tanár neve			
	Műfaj	Szorgalmi jegy	Kollektívum		Műfaj	Szorgalmi jegy	Kollektívum
34. Juhász Erzsébet: A háború és a háború utáni élet	5	5	Koll. (15)	34. Domesdát Valéria: Gyermeknevelés	2	5	
35. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	1	5	Koll. (5)	35. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	
36. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	Koll. (5)	36. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	
37. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	Koll. (5)	37. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	
38. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	Koll. (5)	38. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	
39. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	5	5	Koll. (5)	39. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	5	5	
40. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	1	5	Koll. (5)	40. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	1	5	
41. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	5	5	Koll. (5)	41. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	5	5	
42. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	3	5	Koll. (5)	42. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	3	5	
43. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	Koll. (5)	43. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	
44. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	Koll. (5)	44. Dr. Árkai László: A műveltség és a technika	2	5	

2. kép

Soltész Zoltánné bölcsészkarai indexe az 1949/50-es tanév első szemeszterében

súlyosan megsérült, ezért kórházzvonattal hazaszállították. Felgyógyulását követően ismét a magyar főváros légvédelménél szolgált, 1945. február 11-én orosz hadifogságba esett, ahonnan csak két és fél évvel később térhetett haza. Bár igazolták, és tényleges szolgálatban megtartását javasolták, erre mégsem került sor. Hazatérését követően – 50%-os hadirokkantsága dacára – segédmunkásként kezdett dolgozni, később (munka mellett) szaktechnikusi tanfolyamra járt, majd (szintén munka mellett) elvégezte a Műegyetemet, és nyugdíjazásáig gépészmérnökként dolgozott.

Soltészné Pesten vészelte át a főváros ostromát, majd 1945 ősze és 1950 tavasza között, tehát már az OSzK alkalmazottjaként, munka mellett végezte el a Pázmány Péter Tudományegyetemet. Indexe szerint muzeológus-jelölt volt, szaktárgyaiként középkori régészet és művészettörténet, illetve újkori művelődés- és művészettörténet szerepel. Mielőtt – általános régészetből – alapvizsgázott volna, kiegészítő érettségit tett latinból. Abszolutóriumát csaknem egy évtizeddel később állították ki, és ugyanabban az évben, 1958-ban doktorrá is avatták. (Oklevele szerint fő tárgya a művészettörténet volt, melléktárgyai pedig az ókori és a középkori régészet.) *A magyarországi könyvdszítés a XVI. században* című disszertációjának néhány évvel később könyvváltozata is megjelent.

3. kép

Soltész Zoltánné kinevezése az OSZK tudományos segédmunkatársává (1945)

4. kép

Soltészné Túrósztmártonban a Vizsolyi Biblia példányaival (1974)

Soltészné OSzK-ban töltött fél évszázadának leglátványosabb eredményei közé tartozik a Vizsolyi Biblia egyik túrósztmártoni³ példányának megszerzése (1974) és az Ómagyar Mária-siralmat is tartalmazó Leuveni Kódex „hazahozatala” (1982). Nem kevésbé fontos publikációinak – köztük máig használt kézikönyveknek – sora és a ’80-as évek közepének nagy feladata, az OSzK-nak (és így a RNYT-nek) a Múzeum körútról a Várba történő költöztetése sem. Soltészné egykori munkahelyére nyugdíjasként is bejárt (asztalát haláláig megtarthatta), tagja maradt a könyvtár Tudományos Tanácsának, az OSzK Évkönyve szerkesztőbizottságának, és részt vett a Keresztury-jutalomra benyújtott pályamunkák elbírálásában is. Szintén nyugdíjas éveire, a ’90-es évek közepére esik egyetemi oktatói tevékenysége is, amelynek csak elhatalmasodó betegsége, majd halála vetett véget.⁴

Csaknem húsz évvel később érkezett Berlász Piroka informális megkeresése a hagyatéka általa őrzött részével kapcsolatban. Az intézeti vezetéssel történt egyeztetés után kerülhetett sor az ajándék KITI-be szállítására. Az anyag feldolgozása és jegyzékbe foglalása 2017 nyarán fejeződött be. A munkálatok során minden állományba vett dokumentumba bélyegzőlenyomat került a következő felirattal:

„SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ / JUHÁSZ ERZSÉBET /
HAGYATÉKÁBÓL, / amelyet unokahúga, /
Berlász Piroska / ajándékozott az / ELTE BTK
KITI / könyvtárának. 2016”.

(Az adományozó nagylelkűségére jellemző, hogy a csomagolóanyagot, a fuvardíjat és a bélyegző készítését is finanszírozta.) Az adomány mellett – Berlász Piroska külön, személyes ajándékként – került a KITI Könyvtárba édesapjának, Berlász Jenő történész-könyvtáros-levéltárosnak néhány publikációja és 90. születésnapjára megjelent emlékkönyv.⁵ (Berlász Jenő felesége, Juhász Mária, Soltészné nővére volt.)

A KITI Könyvtárba került hagyatékrész jegyzékbe foglalása a Berlász Piroska által korábban kialakított rendhez a lehető legnagyobb mértékben ragaszkodva történt. Ugyanez érvényes az adomány elhelyezésére is:

- az 1–140. sz.⁶ könyvek, periodikák és különlenyomatok a szokásos módon, polcokon (*nem-kölcsönözhető állományként*);
- a 141–584. sz. kéziratok és személyes dokumentumok stb. közül
 - az I–IV. tétel (az I/1/2-es kisalakú dossziét, az I/1/3-as dobozt és az I/1/4-es tokot kivéve) egy nagyobb dobozban;
 - az I/1/2-es kisalakú dosszié, az I/1/3-as doboz, a VI. tétel és a két emlékérem (577–578. sz.) egy kisebb dobozban;
 - az I/1/4-es tok (és benne a doktori oklevél, 165. sz.) önállóan;
 - az V. és a VII–VIII. tétel egy szalagos irattartóban.

Összesen tehát négy csomagolási egységben található az anyag.⁷ Itt említendő, hogy a VIII. dosszié (579–584. sz.) nem volt Berlász Piroska adományának része, hanem olyan Soltésznéval kapcsolatos dokumentumokat tartalmaz, amelyek az ajándékozás óta, máshonnan kerültek a KITI Könyvtárba.

A könyvek, periodikák és különlenyomatok (1–140. sz.) jelentős része olyan kiadvány, amely korábban nem volt meg a KITI Könyvtárban, és máris segíti az oktatói munkát, ill. az érdeklődő diákok készülését. E szerzői példányok közül különösen fontosak azok, amelyekben Soltészné autográf javításai, kiegészítései olvashatók (3, 64, 73, 76, 99, 111, 114, 128, 130, 132–133, 136. sz.).⁸ Akadnak – Soltészné által, ill. neki vagy éppen Berlász Piroskának – dedikált példányok (9, 23, 25–26, 121. sz.) is.

Az egyedülálló dokumentumok első csoportjába nagyrészt Soltészné személyes okmányai, bizonyítványai tartoznak (141–165. sz.), a másodikat pályakezdésével, munkahelyeivel, nyugdíjba vonulásával kapcsolatosak alkotják (166–193. sz.), a továbbiakban pedig

kitüntetéseinek dokumentációja (354–364. sz.), a róla szóló írások és vele készült riportok (365–369. sz.), családi gyászjelentések és rá emlékező nekrológok (370–376. sz.) találhatóak. Ide kapcsolódik W. Salgó Ágnes már idézett, az átadási ünnepségen elhangzott emlékezése (579. sz.) is. Ezek a dokumentumok nemcsak Soltészné életrajza szempontjából fontosak, hanem korjellemzőként is érdekesek, például egy 1949-es önéletrajz (174. sz.) és egy 1950-ben kitöltött kérdőív (177. sz.). Külön is megemlítendő *Fitz József* levele (178. sz.), amelyet érdekesen egészítenek ki Soltészné hozzá írt levelének és képeslapjának az OSzK-tól beszerzett másolatai (583–584. sz.).

Részben magánéletét, részben szakmai pályafutását dokumentálják fényképei (504–536. sz.), de érdekesek az előadásait, publikációit illusztráló fotók és reprodukciók (377–503. sz.) is.

A szélesebb szakma érdeklődésére is számot tarthatnak mindeddig meg nem jelent művei (335, 348, 352, 580–582. sz.), Sajnos az 1998 óta lappangó, *Bücher des Kaisers Matthias II. und des Luxemburger Statthalters Peter Ernst Mansfeld in der Széchenyi Nationalbibliothek zu Budapest* című tanulmányát továbbra sem sikerült megtalálni. (Lásd erről az 541–542, 547. sz.) Nagyon érdekesek *Ibrahim Müteferrikával* és nyomtatványaival foglalkozó anyagai (340–351. sz.), kár, hogy e témában alig publikált. Sajnálatos az is, hogy számos tanulmánya *csak* idegen nyelven (többnyire németül) látott napvilágot. Közülük eddig mindössze egy jelent meg magyar fordításban. (Lásd erről az 567–568. sz.)

A KITI számára különösen fontosak Soltésznének az ELTE-n tartott kurzusai, illetve ezek előadásszövegei. Az 1993. tavaszi (?) és az 1995. tavaszi félévben *Antikvák, vetusztisszimák* címen hirdetett kurzust, melynek gépiratos szövege autográf javításokkal, revideált formában (1995) nagyrészt fennmaradt (325–334. sz.). Az 1993. őszi és az 1995. őszi szemeszterben *Könyvművészet a 15–17. században* címmel tartott előadássorozatot, ennek átdolgozott verziója (1995) teljes terjedelmében, egy része pedig eredeti megfogalmazásában (1993) is megvan (195–204. sz.), sőt, fennmaradt a képanyag jelentős része is (205–318. sz.). Mindebből jól rekonstruálható munkamódszere: először írógéppel, indigóval megírta az előadások alapszövegét, ezt követően az indigómásolatot jegyzetelte, abból adott elő (1993). Később viszont a korábban félretett gépirat segítségével, olykor kiegészítő lapokat is beszúrva készítette el az átdolgozott változatot (1995). Ugyanakkor – a kéziratos jegyzetek miatt – részben megtartotta a korábban használt indigós verziót is.

3. *Ars impressoria: Entstehung und Entwicklung des Buchdrucks. Eine internationale Festgabe für Severin Corsten zum 65. Geburtstag.* Hrsg. von Limburg, Hans, Lohse, Hartwig, Schmitz, Wolfgang, München – New York – London – Paris, 1986. [A 336. p.-n autográf jegyz.]
4. *BASILIVS Magnus: A költők olvasásáról – XENOPHON: Socrates védőbeszéde.* Hess András budai műhelyének humanista könyveskéje hasonmás kiadásban. Ford. Ritoók Zsigmond, tan. Soltész Zoltánné, Bp., Magyar Helikon, 1978.
5. *Beiträge zur Geschichte des Buches und seiner Funktion in der Gesellschaft.* Festschrift für Hans Widmann zur 65. Geburtstag am 28. März 1973. Hrsg. Świerk, Alfred, Stuttgart, Hiersemann, 1974.
- 6–7. *Beiträge zur Inkunabelkunde* [2 db] – Dritte Folge, Nr. 3 (1967); Nr. 6 (1975)
8. *Biblia pauperum.* Facsimile edition of the forty-leaf blockbook in the library of the Esztergom Cathedral. Introduction, notes and subtitles by Soltész, Elisabeth, Bp., Corvina, 1967.
9. *Biblia pauperum.* Faksimileausgabe des vierzigblättrigen Armenbibel-Blockbuches in der Bibliothek der Erzdiözese Esztergom. Erläuternder Text von Soltész, Elisabeth, Berlin, Union, 1967. [Dedikált.]
10. *Biblia pauperum.* Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár negyvenlappos Blockbuch *Biblia pauperum*a. Tan., képmagy. Soltész Zoltánné, Bp., Magyar Helikon, 1966. [Számozott: 1124. sz. példány, tokban.]
11. *Bibliotheca Corviniana 1490–1990.* Nemzetközi corvinakiállítás. Képvál., szerk. Földesi Ferenc, tan. Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi Klára, Bp., OSzK, 1990.
12. *The book of hours of Pannonhalma.* [Facsimile edition.] Introduction by Szabó, Flóris, Soltész, Elisabeth, Bp., Corvina – Helikon, 1985. [2 db, tokban.]
13. *Der Buchdruck im 15. Jahrhundert: Eine Bibliographie: Teil I: Bibliographie.* Hrsg. von Corsten, Severin, Fuchs, Reimar Walter, [Mitarbeiterin aus Ungarn Soltész, Elisabeth] Stuttgart, Hiersemann, 1988.
14. *Bücher aus Ungarn, 1990/1–4. sz.*
15. *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur.* Eds. Sajó, Géza, Soltész, Erzsébet. Collab. Csapodi, Csaba, Vértesy, Miklós. [Introduction by S., E.], Bp., Akadémiai, 1970, I–II.
16. *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur: Editiones non Hungarice et extra Hungariam impressae.* Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa. Nem magyar nyelvű, külföldi kiadványok. Comp. Soltész, Elisabetha, Velenczei, Catharina, W. Salgó, Agnes. Foreword/előszó Soltész, Erzsébet, Bp., OSzK, 1990, I–III.
17. *Chronica Hungarorum.* [Kicsinyített hasonmás kiad., minikönyv.] Bev. Soltész Zoltánné, Bp., Zrínyi Ny., 1973. [Számozott: 52. sz. példány, tokban.]
- 18–19. *Chronica Hungarorum Finita Bude Anno Domini MCCCCLXXIII in uigilia pentecostes per Andream Hess.* Cette nouvelle édition fac-similé. Préface d’ Soltész, Erzsébet, Bp., Magyar Helikon, 1972. [2 példány] – [Alapváltozat.]; [Számozott: 38. sz. példány.]
20. *Das Corvinus-Graduale.* Einleitende Studie, Bildbeschreibungen von Soltész, Elisabeth, Hanau, Dausien – Bp., Corvina – Magyar Helikon, 1982.
21. *CSAPODI, Klara – SOLTÉSZ, Elisabeth: Aus der Geschichte des ungarischen Buches.* Sonderdruck aus *Marginalien*, Nr. 20/August 1960, 39–44 p., 2 t.
22. *A debreceni könyv 1561–1972.* [Minikönyv.] Bev. Bán Imre. Szerk. Bot Györgyné, Debrecen, 1972. [Számozott: 305. sz. példány.]
23. *V. ECSEDY Judit: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600.* Bp., Balassi – OSzK, 2004. [Dedikált.]
24. *Előadások Szántó Tibor könyvművész életmű-kiállítására alkalmából.* Debrecen, 1978. május 8. Szerk. Csűry István, Debrecen, Alföldi Ny., 1978.
25. *ENDREI Walter: A parasztkalendárium.* Bp., [Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-Grafikai Tanszéke], 1983. [Dedikált.]
26. *Flamand kalendárium.* [Hasonmás kiad.] Tan. Soltész Zoltánné, Bp., Helikon, 1983. [2 db, tokban, dedikált.]
27. *Flämischer Kalender.* [Facsimileausgabe.] Aufsatz von Soltész, Elisabeth, [Bp.], Corvina, 1985. [2 db, tokban.]
28. *Flemish calendar.* [Facsimile edition.] Introductory essay by Soltész, Elisabeth, [Bp.], Corvina, 1985. [2 db, tokban.]
29. *Francia és németalföldi miniatúrák Magyarországon.* Szerk. Radocsay Dénes, Soltész Zoltánné, Szántó Tibor, Bp., Magyar Helikon, 1969. [Számozott: 51. sz. példány.]
- 30–53. *Gutenberg Jahrbuch* [24 db] – 1957; 1958; 1959; 1960; 1962; 1963; 1964; 1965; 1966; 1971; 1972; 1973; 1974; 1975; 1976; 1977; 1980; 1982; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997.
54. *HAIMAN, György: Nicholas Kis. A Hungarian punch-cutter and printer 1650–1702.* Bibl. comp. Soltész, Elisabeth, Bp., Akadémiai, 1983.
55. *HAIMAN György: Tótfalusi Kis Miklós: a betűművész és a tipográfus élete műve betűinek és nyomtatványainak tükrében.* Bibl. Soltész Zoltánné, Bp., Magyar Helikon, 1972.

56. Horae Beatae Mariae Virginis. [Faksimileausgabe.] Zwei Aufsätze von Szabó, Flóris, Soltész, Elisabeth, Bp., Corvina – Helikon, 1985. [2 db, tokban.]
57. Hungarian Art Treasures: Ninth to seventeenth centuries. [Exhibition] 11 October 1967 – 14 January 1968. London, Victoria and Albert Museum, 1967.
58. Hungarian Book Review, 1990. 1–4. sz.
59. Inicialy a vinyty z Gutgeselovej tlačiarne. [Minikönyv.] Bradejov, 1977.
60. Irodalomismeret, 3. évf. 1992. 2–3. sz.
61. Irodalomtörténeti Közlemények, 96. évf. 1992. 3. sz.
62. Írás és könyv. A Magyar Bibliofil Társaság évkönyve I. Szerk. Szántó Tibor, Bp., Magyar Bibliofil Társaság, 1987.
63. Johannes Gutenberg: Regionale Aspekte des frühen Buchdrucks: Vorträge der Internationalen Konferenz zum 550. Jubiläum der Buchdruckerkunst am 26. und 27. Juni 1990 in Berlin. Red. Nickel, Holger, Gillner, Lothar, Berlin, Staatsbibliothek – Wiesbaden, Reichert, 1993.
64. JUGĀREANU, Veturia: Bibliographie der siebenbürgischen Frühdrucke. Hrsg. vom Hermannstädter Brukenthalmuseum, unter Mitarb. Soltész-Juhász, Elisabeth, Baden-Baden, Heitz, 1959. [A 9, 13–18, 20–31, 33, 36, 41–42, 45–46, 48–54, 56, 60, 62–63, 65–66, 69, 72, 75. p.-n autográf jegyz.]
65. Kiadói és nyomdászjelvények. Szakirodalmi szöveggyűjtemény. Szerk. Simon Melinda, Szeged, SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2009, I.
66. Kis Híradó, 1989. 4. sz.
67. Kniha '74
68. Le Livre Hongrois, 1990. 1–4. sz.
- 69–70. Librarium [2 db] – 17. évf. 1974. 3. sz.; 22. évf. 1979. 1. sz.
71. M. TÓTFALUSI KIS Miklós Mentsége. Bev. Haiman György. [Kicsinyített hasonmás kiad., minikönyv.] Bp., Zrínyi Ny., 1974. [Számozott: 509. sz. példány, tokban.]
- 72–75. Magyar Grafika [4 db] – 8. évf. 1964. 6. sz.; 17. évf. 1973. 3. sz. [A 10. p.-n autográf jegyz.]; 22. évf. 1978. 4. sz.; 34. évf. 1990. 1. sz.
76. Magyar Könyvszemle, 84. évf. 1968. 4. sz. [A 336, 339. p.-n autográf jav.]
77. Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében. Emlékezés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából. Szerk. W. Salgó Ágnes, Bp., OSzK, 1995.
- 78–81. Marginalien [4 db] – Nr. 107 = 1987. 3. sz.; Nr. 128 = 1992; Nr. 129 = 1993; Nr. 144 = 1996. 4. sz.
82. A második magyarországi ősnymda egyik nyomtatványa. LAUDIVIUS Zacchia: Vita beati Hieronymi. 1478/1479. Hasonmás [kiad.] Tan./Study by Soltész Zoltánné, Bp., Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-Grafikai Tanszéke, 1975. [Számozott: 53. sz. példány.]
83. A Mátyás-graduale. Bev., képmagy. Soltész Zoltánné, Bp., Magyar Helikon – Corvina, 1980. [Számozott: 79. sz. példány.]
84. Mátyás-Graduale. Tan., képmagy. Soltész Zoltánné, előző Monok István, utózó Földesi Ferenc, Bp., Kossuth – OSzK, 2007. [CD melléklettel.]
85. Missale. [Hasonmás kiad.: OSzK, Cod. Lat. 221.] Tan. Soltész Zoltánné, Bp., Helikon, 1989. [Számozott: XIV. sz. példány; 2 db, tokban.]
- 86–87. Művészettörténeti Értesítő [2 db] – 4. évf. 1955. 2. sz.; 7. évf. 1958. 2–3. sz.
88. Nederlanders en Hongaren: Ontmoetingen tussen twee volken. Geredigeerd door Heimlich, István, Bp., Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1987.
- 89–98. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve [10 db] – 1965–1966; 1973; 1974–1975; 1976–1977; 1979; 1980; 1981; 1982–1983; 1984–1985; 1986–1990.
- 99–119. OSZK Híradó [21 db] – 1961/7–8 [A 170. p.-n – nem a saját cikkét kommentáló – autográf jegyz.]; 1967/3; 1968/1–2; 1968/3–4; 1968/7–8; 1970/1–2; 1971/1–2; 1972/5–6; 1973/3–4; 1973/5–6; 1973/7–8; 1973/9–10; 1975/1–2 [A 19. p.-n autográf jegyz.]; 1976/4–6; 1976/7–9; 1977/11–12 [A 247, 249. p.-n autográf jegyz.]; 1982/3–4; 1982/5–6; 1983/1–2; 1984/3–4; 1992/3–4.
120. Ötszáz esztendő. Tizenegy írás a félévezredes magyar nyomdászatról. Szerk. Szántó Tibor, Bp., Magyar Helikon, 1974.
121. A Pannonhalmi Hóráskönyv [...]. Tan. Szabó Flóris, Soltész Zoltánné, Bp., Európa – Helikon, 1982. [2 db, tokban, dedikált.]
122. Papíripar és Magyar Grafika, 2. évf. 1958. 1–2. sz.
123. Schallaburg '82: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. 8. Mai – 1. November 1982. Hrsg. Klaniczay, Tibor, Török, Gyöngyi, Stangler, Gottfried, Wien, Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, Abt. III/2 – Kulturabteilung, 1982.
124. Schreibmeisterblätter. Kurrent, Kanzlei, Fraktur. Bearb. Funke, Fritz, Leipzig, Deutsche Bucherei, 1967.
125. SOLTÉSZ, Elizabeth: A Picture Book of Printing in Hungary. 1473–1973. Bp., [Department of Typo-Graphics of the Hungarian Academy of Arts and Crafts], 1973.
126. SOLTÉSZ Erzsébet: Magyar várak. Alte ungarische Burgen. [Minikönyv.] Bp., Kossuth Ny., 1988.
127. SOLTÉSZ Erzsébet: Régi magyar várak. Alte ungarische Burgen. Bp., Helikon, 1993.
128. SOLTÉSZ Zoltánné: Blutfogel Boldizsár miniátor.

- [Bp.], Akadémiai – OSZK, 1957. [Klly. = Magyar Könyvszemle, 73. évf. 1957. 247–264. p.; a fedlapon és a 2, 8–11, 13. p.-n autográf jegyz.]
129. SOLTÉSZ Zoltánné: A magyar könyvnyomtatás képeskönyve. 1473–1973. Bp., [Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-Grafikai Tanszéke], 1973.
130. SOLTÉSZ Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században. Bp., Akadémiai, 1961. [A 60, 89, 115, 131–132, 136, 140. p.-n autográf jegyz.]
131. SOLTÉSZ Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a 15–17. században. = Iskolakultúra, 8. évf. 1998. 1. sz. 63–69. p. [Fénymásolat.]
132. SOLTÉSZ Zoltánné: Az Országos Széchényi Könyvtár ritka Luther-nyomtatványairól = Az OSZK Évkönyve, 1982–1983 [megi.: 1984], 221–239. p. [Klly.; a 222, 224, 226–228, 230–232, 234–235, 237–238. p.-n autográf jegyz.]
133. SOLTÉSZ Zoltánné: A XVI. századi kolozsvári könyvdíszetek = Művészettörténeti Értesítő, 6. évf. 1957. 2–3. sz. 141–160. p. [Klly.; a dedikáció levágva; a 151. p.-n autográf jegyz.]
134. Szabad Művészet, 10. évf. 1956. 1–2. sz.
135. THURÓCZY János: A magyarok krónikája. [Hasonmás kiad.] Ford. Horváth János, jegyz. H. J., Boronkai Iván, tan. Engel Pál, Soltész Zoltánné, Bp., Helikon, 1986. [2 db, tokban.]
136. Tótfalusi Kis Miklós. Az Amszterdami Biblia kiadásának háromszázadik évfordulója alkalmából Debrecen[ben] 1985. április 25–27-én megtartott konferencián elhangzott előadások. Szerk. Gomba Szabolcsné, Haiman György, Debrecen, KLTE Könyvtára, 1985. [A 139. p.-n autográf jegyz.]
137. Tótfalusi Kis Miklós halotti kártája. Ford. Jakó Zsigmond, Tóth István, Weöres Sándor, kiad. Kulcsár Péter, tan. Haiman György, Tolnai Gábor, Bp., Akadémiai, 1978.
138. Tractatus de cometa. [Kicsinyített hasonmás kiad., minikönyv.] Banská Bystrica, 1978.
139. Zur Arbeit mit dem Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Vorträge der Internationalen Fachtagung vom 26. bis 30. November 1979 in Berlin. Red. Altmann, Ursula, Berlin, DSB, 1989.
140. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 93. évf. 1979. 10. sz.
143. Leányliceumi bizonyítvány [2. oszt.] – kézzel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1933. jún. 25.; 1 fol.
144. Leányliceumi érettségi bizonyítvány – kézzel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1939. jún. 3.; 1 fol.
145. Házasság-levél – kézzel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1944. júl. 13.; 1 fol.
146. Kiegészítő érettségi bizonyítvány [latin nyelv] – kézzel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1950. jún. 23.; 1 fol.
147. Alapvizsgálati értesítő [általános régészet] – írógéppel és kézzel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1950. szept. 26.; 1 fol.
148. Végbizonyítvány (absolutorium) [PPTE/ELTE]- írógéppel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1958. márc. 29.; 2 fol.
149. [Fotómásolat a doktori oklevél eredetijéről (→ 165. sz.)] – [1958 vagy utána]; 1 fol.
150. Másolat [a doktori oklevélről] – szignált, lebélyegzett gépirat; 1959. jún. 12.; 1 fol.
151. Bizonyítvány [német felsőfokú nyelvvizsga] – írógéppel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1973. nov. 17.; 1 fol.

I./1./2. dosszié

[Személyes okmányai, tanulmányaihoz kapcsolódó bizonyítványok II.]

152. A Budapest székesfővárosi V. ker. községi Ráskai Lea leánygimnázium (IV.–VIII. oszt. leányliceum) XX. értesítője az 1937/38. iskolai évről az iskola fennállásának 20. évében. Kiad. Ghymes Béla, Bp., Madách Ny., 1938. [Juhász Erzsébet a 31–33, 45, 47. p.-n szerepel.]
153. A Budapest székesfővárosi V. kerületi községi Ráskai Lea leánygimnázium (V.–VIII. oszt. leányliceum) XXI. évkönyve az 1938/39. iskolai évről az iskola fennállásának XXI. évében. Kiad. Ghymes Béla, Bp., Kellner Ny., 1939. [Juhász Erzsébet a 15–16, 18, 20, 29, 34, 42, 44. p.-n és a képmellékleten szerepel.]

I./1./3. doboz

[Személyes okmányai, tanulmányaihoz kapcsolódó bizonyítványok III.]

154. Budapest székesfővárosi községi elemi népiskolai értesítő – kiállítva: 1927. jún. 27.; lezárva: 1931. jún. 16.; 32 p.
155. Tanulmányi Értesítő [leányliceum] – kiállítva: 1933. szept. 15.; lezárva: 1939. máj. 15.; 23 p.
156. Útleveél (no. 244251, ill. 381580) – kiállítva: 1938. júl. 2.; 44 p.
157. Leckeigazolvány, ill. leckekönyv – kiállítva: 1945. okt. 27.; lezárva: 1950. jan. 30.; 35+24 p.
158. Munkakönyv (no. O 503352) – kiállítva: 1951. febr. 21.; 25 p.

Kéziratok, személyes okmányok és más dokumentumok

I./1./1. dosszié

[Személyes okmányai, tanulmányaihoz kapcsolódó bizonyítványok I.]

141. Elemi népiskolai bizonyítvány [4. oszt.] – kézzel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1931. jún. 16.; 1 fol.
142. Születési anyakönyvi kivonat – kézzel kitöltve, szignált, lebélyegzett; 1932. szept. 19.; 1 fol.

159. Oklevél [Soltész Zoltán diplomája] – kiállítva: 1962. júl. 31.
160. MÁV arcképes igazolvány közszolgálati alkalmazottak és családtagjaik részére (no. 151210) – s. dat., utoljára érvényesítve: 1989-re
161. OSzK-belépőkártya (fényképes) – s. dat.; tokban
162. Útleveél (no. MA 413085) – kiállítva: 1984. febr. 7.; 64 p.
163. BKV-bérlet, nyugdíjas (1991. áprilisi szelvénnel) – [1990. jan.–1991. ápr.]; tokban
164. Útleveél (no. PB 245511) – kiállítva: 1993. máj. 18.; 32 p.
- I./1./4. tok**
165. Oklevél [Juhász Erzsébet doktori oklevele] – kiállítva: 1958. dec. 20.; 1 fol.
- I./2. dosszié**
[Pályakezdése, munkahelyei, nyugdíjkérelme]
166. [Felmondás tudomásul vétele] Csonka János Gépgyára – szignált, lebélyezett gépirat; 1940. márc. 30.; 1 fol.
167. [Illetmény-megállapítás] Pénzintézeti Központ – írógéppel kitöltött, szignált másolat; 1941. márc. 28.; 1 fol.
168. [Adatkimutatás] Magánalkalmazottak Biztosító Intézete – kézzel kitöltött űrlap; 1944. márc. 3.; 1 fol.
169. Magyar királyi Erzsébet-Tudományegyetem [Díjnokká fogadás és szolgáltatételre rendelés] – szignált (Holub József), lebélyezett gépirat; 1944. okt. 10.; 1 fol.
170. [Kinevezés az OSzK-ba] A magyar királyi vallás és közoktatásügyi minisztertől – szignált (Teleki Géza), lebélyezett gépirat; 1945. aug. 13.; 2 fol.
171. [Fizetési osztály fokozatába történt rangsorolás „jóváhagyólag tudomásul” vétele] A Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnökétől – írógéppel kitöltött űrlap; 1946. ápr. 20.; 1 fol.
172. [Berendelés szolgáltatételre a Vallás és közoktatási minisztérium VI. főosztályára] Másolat – szignált gépirat; 1948. márc. 17.; 1 fol.
173. [Visszarendelés az OSzK-ba] – szignált (Tolnai Gábor), lebélyezett indigómásolat; 1949. márc. 18.; 1 fol.
174. Curriculum vitae – szignált, autográf kézirat; 1949. dec. 29.; 1 fol.
175. [Az Országos Társadalombiztosító Intézet igazolása] – kézírással kitöltve, szignált, lebélyezett; 1950. ápr. 27.; 1 fol.
176. [A Pénzintézeti Központ igazolása] – szignált, lebélyezett gépirat; 1950. ápr. 27.; 1 fol.
177. Kérdőív – írógéppel kitöltve, a dátum és az aláírás autográf; 1950. szept. 15.; 1 fol.
- 178–179. Levél Fitz Józseftől – kézirat [tintával írott, FJ-autográf]; 1958. dec. 2.; 1 fol.
- Hozzá tartozik:*
„1958. december 3-án Fitz Józsefnek átadott szöveg, elolvasásra átadott cikkére” – gépirat, ceruzás jav. és kieg.; 1 fol. [= 2 p.]
- 180–189. [A poitiers-i városi könyvtárba és a francia nemzeti könyvtárba szóló kérérlapok stb.] – 1971. jún. 12., jún. 19., jún. 22.; autográf jegyz.; 10 db
190. [Nyugdíjba vonulás bejelentésének tudomásul vétele az OSzK főigazgatója által] – szignált, lebélyezett gépirat; 1989. júl. 28.; 1 fol.
- 191–192. [Nyugdíjazása alkalmából munkatársaitól kapott emléklap] – 1990. jan. 12.; félbörkötésű mappa
- Hozzá tartozik:*
[Berlász Piroska magyarázata] – kézirat; [2015?]; 1 fol.
193. Társadalombiztosítási Igazgatóság [...] 3. sz. határozat öregségi nyugdíj megállapításáról – számítógépes print; 1990. jan. 20.; 3 fol.
- II./1. dosszié**
Műveinek jegyzéke
194. Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet irodalmi munkássága – fol. 1–16: szignált gépirat fénymásolata, autográf jav. (1994. okt. 27., ill. 1996. febr. 8.) – fol. 17–18: Berlász Piroska kieg. (szignált gépirat fénymásolata, kézíratos függelékkal; 2011. ápr. 13., ill. 2015. máj. 23.)
- II./2./1. dosszié (szalagos)**
Könyvművészeti előadások 1–5. (ELTE)
- II./2./1./a dosszié**
Könyvművészet 1–3. előadás
195. Soltész Zoltánné „Könyvművészet a 15–17. században” című előadásainak témája – gépirat fénymásolata, autográf kieg.; [1993, revideálva 1995]; 2 fol.
196. Irodalom Soltész Zoltánné „Könyvművészet a 15–17. században” című előadásaihoz – jav., kieg. gépirat fénymásolata; [1993, revideálva 1995]; 3 fol.
197. [Könyvművészet a 15–17. században] Tételek – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1993, revideálva 1995]; 6 fol.
198. Könyvművészet a 15–17. században. I. előadás – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1993, revideálva 1995]; 22 fol.
199. Könyvművészet a 15–17. században. 2. előadás – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1993, revideálva 1995]; 19 fol.
200. Könyvművészet a 15–17. században. 3. előadás – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1993, revideálva 1995]; 1–7, 7a, 8–18, 18a fol.

II./2./1./b dosszié

Könyvművészet 4–5. előadás

201. Könyvművészet IV. előadás [A-változat] – gépirat indigómasolata, autográf jav. és kieg.; [1993]; 18 fol.
 202. Könyvművészet 4. előadás [B-változat] – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1995?]; 15 fol.
 203. Könyvművészet 5. előadás [A-változat] – gépirat indigómasolata, autográf jav. és kieg.; [1993]; 20 fol.
 204. Könyvművészet 5. előadás [B-változat] – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1995?]; 16 fol.

II./2./1./c dosszié

[Könyvművészet ... előadások képanyaga (?)]

205. Soltész Zoltánné kéri az október 10-i, keddi előadására az alábbi könyvek kikészítését – aláírt gépirat; 1995. okt. 5.; 1 fol.
 206–224. [1. boríték: A 2. előadás képanyaga (?)] – 19 db fénykép-reprodukció, ill. fénymásolat, autográf jegyz.
 225–256. [2. boríték: A 3. előadás képanyaga (?)] – 32 db fénykép-reprodukció, ill. fénymásolat, autográf jegyz.
 257–287. [3. boríték]: Könyvművészet 4. előadás [képanyaga] – 31 db fénymásolat, eredeti borítékban, autográf jegyz.
 288–318. [4. boríték]: 5. előadás képanyaga – 31 db fénymásolat, eredeti borítékban, autográf jegyz.

II./2./2./1. dosszié

Előadásai ELTE BTK 1995–1996. (1)

319. [Voit Krisztina meghirdeti a Nyitott Napokat] – szignált számítógépes print fénymásolata; 1995. okt. 5.; 1 fol.
 320. [Fülöp Géza köszönőlevele az 1995. őszi félévben végzett oktatómunka tárgyában] – szignált gépirat fénymásolata; 1995. dec. 13.; 1 fol. + eredeti boríték
 321. [Soltész Zoltánné válaszelevele Fülöp Gézának] – gépirat indigómasolata; 1996. jan. 7.; 1 fol.
 322. [A Nyitott Napok 1995 őszi programja] – az Iqsoft céges papírján, a marketing és kereskedelmi igazgató szignójával; 1 fol.
 323. [A Nyitott Napok 1996 tavaszi programja] – az Iqsoft céges papírján, a marketing és kereskedelmi igazgató szignójával; 1 fol.
 324. Nyitott Napok '96 [tavaszi félév programja] – a Könyvtartudományi–Informatikai Tanszék honlapjáról nyomtatva, autográf jegyz.; 1 fol.

II./2./2./2. dosszié

Előadásai ELTE BTK 1995–1996. (2)

325. Soltész Zoltánné: Antikvák, vetustisszimák. Tematika – gépirat indigómasolata; [1995. febr. 14. vagy előtte]; 1 fol.

326. Soltész Zoltánné: Antikvák, vetustisszimák. Irodalom – gépirat indigómasolata, jav.; [1995. febr. 14. vagy előtte]; 5 fol.
 327. Antikvák, vetustisszimák. 1. előadás – gépirat, autográf jav.; [1995. febr. 14. vagy előtte]; 1–9, 9a, 10–19 fol.
 328. Antikvák, vetustisszimák. 2. előadás – gépirat indigómasolata, autográf jav.; [1995. febr. 28. vagy előtte]; 14 fol.
 329. Antikvák, vetustisszimák. 3. előadás – gépirat, autográf jav.; [1995. márc. 14. vagy előtte]; 1–13, 13a, 14–15 fol.
 330. [A 4. előadás hiányát jelző, Berlász Piroska által készített cédula]; 1 fol.
 331. Antikvák, vetustisszimák. 5. előadás – gépirat indigómasolata, autográf jav.; [1995. máj. 9. vagy előtte]; 20 fol.
 332. Antikvák, vetustisszimák. 6. előadás [1. rész 1. fele] – gépirat, autográf jav.; [1995. máj. 16. vagy előtte]; 5 fol.
 333. [Antikvák, vetustisszimák. 6. előadás 1. rész 2. felének háttéranyaga?] – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1995. máj. 16. vagy előtte]; 16 fol. [= 22 p.]
 334. [Antikvák, vetustisszimák. 6. előadás] 16. századi könyvkiadás 2. rész – gépirat indigómasolata, autográf jav.; [1995. máj. 16. vagy előtte]; 15+2 fol. [= 18 p.]

II./2./3. dosszié

Előadásai [I.] Antikva-katalógus 1991.

335. „Antikva-katalógus előadásom” – gépirat, jav. és kieg.; „1991. V. 30.”; 11 fol.
 336. Berlász Piroska följegyzése – kézirat; s. dat.; 1 fol. (kettéhajtva)

II./2./4. dosszié

Előadásai [II.] A magyar ősnymtatványok

337. „Bibliofil előadás” A magyar ősnymtatványok – gépirat indigómasolata, autográf jav. és kieg.; „I. 26.” [!1989. IX. 26.]; 13 fol.
Elhangzott a Nemzetközi Bibliofil Társaság kongresszusán (Bp., 1989. szept. 26.), kisebb változatásokkal megjelent: Magyar Grafika, 34. évf. 1990. 1. sz. 3–6. p.
 338. Die ungarischen Wiegendrucke – gépirat indigómasolata, autográf jav. és kieg.; [1989]; 12 fol.
 339. Berlász Piroska följegyzése – kézirat; s. dat.; 1 fol. (kettéhajtva)

II./2./5. dosszié

Műteferrika Gyűjtemény

340. [az eredeti dosszié fedlapjának Berlász Piroska által megőrzött darabja, Soltész Zoltánné autográf jegyz.]; s. dat.; 1 fol.

341. „Niyazi Berkes: I. Müteferrika cikke a The Enciklopedia of Islam. Ed. B. Lewis. Leiden–London, 1960– Vol. III. 1971. 996–988. l.” [Kivonatos ford.] – gépirat, autográf jegyz.; s. dat.; 1 fol. [= 2 p.]
- 342–343. Meglévő Müteferrikák [2 példány, részben eltérő jegyz.] – gépirat, autográf jegyz.; s. dat.; 1 fol. – gépirat indigómásolata, autográf jegyz.; s. dat.; 1 fol.
344. Az alábbi [I. M.] művek nincsenek meg nálunk [az OSzK-ban] – gépirat és indigómásolata, autográf jegyz.; s. dat.; 1 fol. (kettéhajtva)
345. Horváth J. József névjegye – s. dat.; 1 fol.
346. Horváth J. József: *Még egyszer Ibrahim Müteferrikáról – Magyar Nemzet*, 1978. márc. 21.; fénymásolat; 1 fol.
347. M. E.: *Nyomdatörténeti ritkaságok – Magyar Hírlap*, 1978. máj. 18.; fénymásolat, gépiratos jegyz.; 1 fol.
348. „Soltész Zoltánné, OSzK, Régi Nyomtatványok Tárának vezetője:” [I. M.-ről] – gépirat indigómásolata; [1978 után]; 1 fol.
349. [Horváth J. József:] Ibrahim Müteferrika. Egy kalandos életű magyar a török könyvnyomtatás megalapítója – gépirat fénymásolata, Soltészné autográf jegyz.; [1985. ápr. előtt]; 20 fol.
Rövidítve megjelent: Mai Magazin, 1985. 4. sz. 24–26. p.
350. Horváth J. József: *Magyar volt a török Gutenberg – Mai Magazin*, 1985. 4. sz. 24–25. p.; részleges fénymásolat; 1 fol. (kettéhajtva)
351. Armin Hetzer: *Vom Umgang mit orientalischen Handschriften und Drucken*. Wiesbaden, 1987. – részleges fénymásolat, gépiratos és autográf jegyz.; 34–52. p.

II./2./6. dosszié

[Hátrahagyott tanulmány]

- 352–353. Soltész Zoltánné: Luther és Melancthon portréival díszített kötések az Országos Széchényi Könyvtárban – gépirat, autográf jav. és kieg.; [1996/1997]; 35 fol.
Hozzá tartozik:
[az eredeti boríték fedlapjának megmaradt darabja, Berlász Piroska jegyz.] – kézirat; 2006. szept. 11.; 1 fol.

→ 582. sz.

III./1. dosszié

Kitiüntetéseinek dokumentációja

354. „A szocialista kultúráért” (emléklap) – kiállítva: 1970. aug. 20.; 1 fol.
355. „A szocialista kultúráért” (igazolvány) – kiállítva: 1970. aug. 20.; 1 fol.
356. „Szabó Ervin emlékérem” (emléklap) – kiállítva: 1983. aug. 20.; 1 fol.
357. a Munka Érdemrend ezüst fokozata (emléklap) – ki-

- állítva: 1989. ápr. 4.; 1 fol. (kettéhajtva)
358. a Munka Érdemrend ezüst fokozata (igazolvány) – kiállítva: 1989. ápr. 4.; 1 fol.
359. [Juhász Gyula főigazgató körlevele a Széchényi Ferenc emléknapról] – fénymásolat; 1989. ápr. 19.; 1 fol.
360. [Juhász Gyula főigazgató körlevele a Széchényi Ferenc emlékéremről] – fénymásolat; 1989. ápr. 19.; 1 fol.
361. Meghívó a Széchényi Ferenc emléknapra – 1989. máj. 3. előtt; 1 fol. (kettéhajtva)
362. W. SALGÓ Ágnes [Laudáció] – *Kis Híradó*, 11. évf. 1989. 4. sz. (máj. 17.) 9–10. p.; fénymásolat; 2 fol.
363. SOLTÉSZ Zoltánné: Tisztelt Emlékezés! Kedves Kollégák! [Köszönet] – gépirat indigómásolata, autográf jav.; 1989. máj. 3.; 3 fol.
Kiseb változtatásokkal megjelent: Kis Híradó, 11. évf. 1989. 4. sz. (máj. 17.) 11–13. p.
364. [P. Vásárhelyi Judit:] Beszélgetés Soltész Zoltánnéval – jav. gépirat fénymásolata; 1989. máj. 3. körül; 9 fol.
Kiseb változtatásokkal megjelent: OSZK Híradó, 32. évf. 1989. 5–6. sz. 44–47. p.

III./2. dosszié

Soltész Zoltánnéről szóló írások

365. „A hét embere” (A Kossuth Rádióban május 29-én elhangzott riport) – OSZK Híradó, 25. évf. 1982. 5–6. sz. 103–105. p.; fénymásolat; 3 fol.
366. Az első magyar vers hazaérkezése (Elhangzott a Kossuth Rádió „Kilátó” c. műsorában június 9-én) – OSZK Híradó, 25. évf. 1982. 5–6. sz. 105–106. p.; fénymásolat; 2 fol.
367. HARASZTY Gyula: Az Ómagyar Mária-síralom hazatérése – Könyvtáros, 32. évf. 1982. 9. sz. (szept.), 546–547. p.; fénymásolat; 2 fol.
368. P. VÁSÁRHELYI Judit: Beszélgetés Soltész Zoltánnéval – *OSZK Híradó*, 32. évf. 1989. 5–6. sz. 44–47. p.; fénymásolat; 4 fol.
369. W. SALGÓ Ágnes: Az első Széchényi-emlékérem – Könyvtáros, 39. évf. 1989. 7. sz. (júl.), 430–431. p.; fénymásolat; 2 fol.

IV. dosszié

Nekrológok, gyászjelentések

370. [Növére, Dr. Berlász Jenőné Juhász Mária gyászjelentése] – 1981. okt. 7. után; 1 fol.
371. [Édesanyja, özv. Juhász Lajosné Nagy Mária gyászjelentése] – 1982. aug. 12. után; 1 fol.
372. [Férje, Soltész Zoltán gyászjelentése] – 1987. febr. 11. után; 1 fol.
373. [Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet gyászjelentése] – 1997. szept. 30. után; 1 fol.

374. W. SALGÓ Ágnes: Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet (1921–1997) – Magyar Könyvszemle, 113. évf. 1997, 463–464. p.; fénymásolat; 2 fol.
375. W. SALGÓ Ágnes: Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet (1921–1997) = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1994–1998 [megj.: 2000], 51–53. p. [Klny.]
A szöveg – bár vannak átfedések – nem azonos a Magyar Könyvszemlében megjelenttel (→ 374. sz.).
376. [Sógora, Dr. Berlász Jenő gyászjelentése] – 2015. december 6. után; 1 fol.

V. dosszié

Kutatásaihoz, előadásaihoz [és könyveihez] felhasznált illusztrációk

377. [A Pannonhalmi Hóraskönyv fol. 38 recto lapja] – színes diapozitív; 1 db
- 378–385. [A Pannonhalmi Hóraskönyv nyolc lapja] – fekete-fehér fénykép-reprodukciók; 8 db
386. [Két könyvbejegyzés (Xhus & Maria..., ill. Questo libro... kezdettel), amelyek őrzökötétét még azonosítani kell] – fekete-fehér fénykép-reprodukció; 1 db
- 387–404. [Az OSzK Cod. Lat. 221 jelzetű úti missáléjának tizenhét lapja] – színes fénykép-reprodukciók; 18 db
405. [S. Ambrosius: Opera, Pars I. (Basiliae, 1492) kassai példányának 4v lapja, amelyet Blutfogel Boldizsár illuminált] – fekete-fehér fénykép-reprodukció; 1 db; hátlapján Soltész Zoltánné és egy szlovák kolléga ceruzás jegyzetei
- 406–408. [Graduale Poseniense ex a. 1487 három lapja] – fekete-fehér fénykép-reprodukciók; 3 db; hátlapjukon Soltész Zoltánné és egy szlovák kolléga ceruzás jegyzetei
- 409–417. [A BNF Ms. Lat. Res. 920 jelzetű kódexének kilenc lapja] – fekete-fehér fénykép-reprodukciók; 9 db
- 418–428. [A kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött Psalterium (Krumlov, 1440 körül) tíz lapja és első kötéstáblája] – fekete-fehér fénykép-reprodukciók; 11 db
- 429–454. [Váradi Péter misekönyvének (OSzK, Inc. 181) huszonhat lapja] – fekete-fehér fénykép-reprodukciók; 26 db
- 455–486. [A Mátyás-Graduale (OSzK, Cod. Lat. 424) 32 miniatúrája] – színes reprodukciók (az 1980-as kiadás próbanyomatai); 32 db
- 487–494. [„Történeti” könyvkötések – legalább részben – az OSzK gyűjteményéből] – színes reprodukciók; 8 db
- 495–503. Alte Miniaturen aus der Deutschen Staatsbibliothek Berlin – színes reprodukciók (vsz. egy falinaptárból); 9 db

VI. dosszié

- 504–536. Fényképek [33 db]
- Elsőáldozási fénykép [1920-as évek vége]
 - Csoportkép a Ráskai Lea leánygimnáziumban [1938/1939?]
 - Házasságkötése előtt [1942/1943 körül]
 - Esküvői kép [1944. jún. 24. körül]
 - Férjével és Berlász Jenő három lányával a Hűvösvölgyben (1950)
 - Portré [1950-es évek eleje]
 - Soltész Zoltán (1917–1987) [1950-es évek eleje]
 - Soltész Zoltán (1917–1987) [1960-es évek?]
 - Túrocszentmártonban, a Matica Slovenskában [1974?]
 - Túrocszentmártonban, a Matica Slovenskában egy szlovák kollégával [1974?]
 - Az OSzK Apponyi-terme [Múzeum crt.] I.
 - Az OSzK Apponyi-terme [Múzeum crt.] II.
 - Vendégekkel az OSzK Apponyi termében I. [1970-es évek]
 - Vendégekkel az OSzK Apponyi termében II. [1970-es/1980-as évek]
 - Vendégekkel az OSzK Apponyi termében III. [1980-as évek]
 - Vendégekkel az OSzK Apponyi termében IV. [1980-as évek]
 - Vendégekkel az OSzK előtt [1980-as évek]
 - Édesanyjával és testvéreivel (1980. aug. 19.)
 - Az Ómagyar Mária-siralom ünnepélyes átvételén az Apponyi-teremben (1982. máj. 24.) I.
 - Az Ómagyar Mária-siralom ünnepélyes átvételén a Széchényi-teremben (1982. máj. 24.) II.
 - Az Ómagyar Mária-siralom ünnepélyes átvételén a Széchényi-teremben (1982. máj. 24.) III.
 - Íróasztalánál az OSzK Apponyi termében [1980-as évek]
 - Bátyjával, Juhász Lajos (1912–1990) történésszel [1980-as évek]
 - Konferencián [1980-as évek vége]
 - A Széchényi-emlékérem átvétele I. (1989. máj. 3.)
 - A Széchényi-emlékérem átvétele II. (1989. máj. 3.)
 - A Széchényi-emlékérem átvétele III. [?] (1989. máj. 3. [?]) [Ez a kép egy másik alkalommal készülhetett, mert Soltészné másik ruhát visel rajta.]
 - Előadást tart a Nemzetközi Bibliofil Társaság kongresszusán [1989. szept. 24–okt. 2.] I.
 - Előadást tart a Nemzetközi Bibliofil Társaság kongresszusán [1989. szept. 24–okt. 2.] II.
- A kép megjelent: Magyar Grafika, 34. évf. 1990. 1. sz. 3. p.*
- Berlini konferencián egy cseh kollégával (1990)

- Az OSzK bejárata előtt, az Oroszlános-udvarban [1990-es évek]
- Székesfehérváron (1993)
- Otthonában, már betegen [1996. máj.]

VII./1. dosszié

[A hagyatékmal kapcsolatos ügyintézés]

537. W. Salgó Ágnes levele Berlász Piroskának – aláírt, jav. gépirat; 1998. nov. 19.; 1 fol. + eredeti boríték
- 538–539. A Soltész Zoltánné hagyatékából a Régi Nyomatványok Tára segédkönyvtárának adományozott könyvek jegyzéke. Készítette: Ásó István 1998. – gépiratos címlappal ellátott kézirat fénymásolata; 16 fol.
- Hozzá tartozik:*
Poprády Géza köszönőlevele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 1999. febr. 4.; 1 fol. + eredeti boríték
540. Berlász Piroska levele Poprády Gézának – gépirat fénymásolata; 1999. febr. 18.; 1 fol.
- 541–542. Berlász Piroska levele a Gutenberg Jahrbuch szerkesztőségének – aláírt gépirat fénymásolata; 2. Máj 1999; 1 fol.
- Hozzá tartozik:*
Berlász Piroska följegyzése – kézirat; s. dat.; 1 fol.
543. W. Salgó Ágnes levele Berlász Piroskának – aláírt számítógépes print; 2008. márc. 18.; 1 fol. + eredeti boríték
544. Földesi Ferenc levele Berlász Piroskának – aláírt számítógépes print; 2010. okt. 4.; 1 fol. + eredeti boríték
545. Berlász Piroska levele Földesi Ferencnek – aláírt gépirat fénymásolata; 2011. ápr. 13.; 1 fol. + feladó-vevény
546. Sajó Andrea levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2011. szept. 15.; 1 fol. + eredeti boríték
547. Berlász Piroska: Pro memoria Soltész Zoltánné (1921–1997) műveinek 182. és 183. tételéhez – kézirat; 2016. máj. 19.; 1 fol.
548. [Berlász Piroska]: Soltész Zoltánné [...] hagyatékából válogatott dokumentumok – kézirat; [2016. máj. 19. vagy utána]; 1 fol. [az alja levágva]

VII./2. dosszié

Mátyás-Graduale

549. Monok István levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2005. okt. 12.; 1 fol. + eredeti boríték
550. Berlász Piroska levele Monok Istvánnak – szignált gépirat fénymásolata; 2005. okt. 24.; 1 fol.
551. Szuba Jolanta levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2007. márc. 28.; 1 fol. + eredeti boríték

552. Berlász Piroska levele Szuba Jolanta részére – aláírt gépirat fénymásolata; 2007. márc. 31.; 1 fol.
553. Szuba Jolanta levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2007. okt. 16.; 1 fol. + eredeti boríték
554. Berlász Piroska levele Szuba Jolanta részére – aláírt gépirat fénymásolata; 2007. okt. 24.; 1 fol. + feladó-vevény
555. Szuba Jolanta levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2007. okt. 29.; 1 fol. + eredeti boríték

VII./3. dosszié

Halála után megjelent tanulmányaival kapcsolatos levelezés

556. Monok István levele Soltész Zoltánnának – aláírt számítógépes print; 1997. máj. 23.; 1 fol.
557. Soltész Zoltánné levele Monok Istvánnak – gépirat indigómásolata; 1997. jún. 4.; 1 fol.
558. Berlász Piroska levele Monok Istvánnak – gépirat indigómásolata; 1999. febr. 18.; 1 fol.
559. Monok István levele Berlász Piroskának – kézirat; 1999. febr. 28.; 1 fol.
560. Géczy János levele Berlász Piroskának – kézirat; 1999. márc. 1.; 1 fol.
- 561–562. Kalányos Katalin levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2000. márc. 16.; 1 fol. + eredeti boríték
- Hozzá tartozik:*
[Tüskés Tibor:] A szerkesztők jegyzete – gépirat fénymásolata; 1 fol. [= 2 p.]
563. Berlász Piroska levele Kalányos Katalinnak – aláírt indigómásolat; 2000. márc. 22.; 1 fol.
564. Kalányos Katalin levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2000. ápr. 3.; 1 fol. + eredeti boríték
565. Berlász Piroska levéltöredéke Kalányos Katalinnak [csak az első lap] – jav. gépirat; 2000. ápr. 6.; 1 fol.
566. Berlász Piroska levele a Csorba Győző Megyei Könyvtár igazgatóságának – jav. gépirat; 2001. szept. 18.; 1 fol.

567. Simon Melinda levele Berlász Piroskának – aláírt számítógépes print; 2008. júl. 14.; 1 fol. + eredeti boríték
568. Simon Melinda levele Berlász Piroskának – aláírt, lebélyezett számítógépes print; 2009. febr. 23.; 1 fol.
569. V. Ecsedy Judit: Tervezet. Hungaria typographica 15–16. század [+ Berlász Piroska jegyz.] – fénymásolat; 1 fol.

VII./4. dosszié

Lexikonokkal való levelezés

570. Berlász Piroska levele Kozák Péternek – gépirat jav.

- indigómásolata; 2000. júl. 27. [!24.]; 1 fol. + feladóvevény
571. Berlász Piroska levele Kozák Péternek – gépirat, kézirat jav.; 2007. márc. 19.; 1 fol. [hátlapján Berlász Piroska jegyz.] + feladóvevény
572. Berlász Piroska följegyzése – kézirat; 1 fol. (kettéhajtva)
573. Berlász Piroska levele a Magyar Nagylexikon Kiadónak – szignált gépirat jav. fénymásolata; 2000. dec. 6.; 1 fol. + feladóvevény
574. Berlász Piroska levele a Magyar Nagylexikon Kiadónak – szignált, jav. gépirat fénymásolata; 2002. szept. 9.; 1 fol. + feladóvevény
- 575–576. Berlász Piroska levele az Új magyar életrajzi lexikon szerkesztőségének – szignált, jav. gépirat fénymásolata; 2002. nov. 19.; 1 fol. + feladóvevény
- Hozzá tartozik:*
Az Új Magyar Életrajzi Lexikonban megjelent szócikk (V. köt., címlap + 1197. p.) – fénymásolat, 2 fol.

Külön, dobozban elhelyezve

577. Szabó Ervin-emlékérem (tokban) – bronz, átmérője: 80 mm, legnagyobb vastagsága: 13 mm – előlapjának felirata: SZABÓ ERVIN EMLÉKÉREM – hátlapjának felirata: A TUDOMÁNYÉRT A MŰVELŐDÉSÉRT – nem szignált
- Soltész Zoltánét 1983-ban tüntették ki vele.*
578. Széchényi Ferenc-emlékérem (tokban) – bronz, átmérője: 92 mm, legnagyobb vastagsága: 6 mm – előlapjának felirata: GR. SZÉCHÉNYI FERENC 1754–1820 – hátlapjának felirata: MCMLXXXIX / DOMINAE DOCTISSIMAE / DR. ELISABETHAE SOLTÉSZ / DE BIBLIOTHECA OPTIME MERITAE / DIRECTOR GENERALIS – szignó az előlapon: „om [= Osváth Mária] 1985”
- Soltész Zoltánét 1989-ben tüntették ki vele.*

VIII. dosszié

Kiegészítés

579. W. SALGÓ Ágnes: „Aurum probatur flamma, fortes homines calamitatus” Emlékek Soltész Zoltánéről – számítógépes print; 2017. okt. 11.; 5 fol.
- A 2017. okt. 11-i Nyitott Napok-délutánon tartott előadás szövege, W. Salgó Ágnes ajándéka.*

MTA BTK Művészettörténeti Intézet-fénymásolatok¹⁴

580. SOLTÉSZ Zoltáné: Könyvnyomatás 1470–1541 között – szignált gépirat, részben kézirat javításokkal, ill. ennek fénymásolata; 1983. júl. 22. előtt/2018; 7 fol.
581. SOLTÉSZ Zoltáné: A könyv díszítése 1541–1630 között – szignált gépirat, részben kézirat javításokkal, ill. ennek fénymásolata; 1983. júl. 22. előtt/2018; 45 fol.

OSzK-fénymásolatok¹⁵

582. SOLTÉSZ Zoltáné: Luther és Melancthon portréival díszített kötések az Országos Széchényi Könyvtárban – a KITI példányát kiegészítő ceruzalevonat-illusztrációk, autográf jav. és kieg. + Berlász Piroska jegyzete, ill. ezek fénymásolata; [1997]/2018; 1+45 fol.¹⁶ 352. sz.
583. Soltész Zoltáné levele Fitz Józsefnek – autográf aláírási gépirat + a boríték előlapja, ill. ezek fénymásolata; Bp., 1958. nov. 19./2018; 1 fol.¹⁷
584. Soltész Zoltáné képeslapja Fitz Józsefnek (csak a beírt lap) – autográf kézirat, ill. ennek fénymásolata; Berlin, 1959. aug. 12./2018; 1 fol.¹⁸

Jegyzetek

- Részletes tudósítás a KITI honlapján, a galériában számos fényképpel: [BIBOR Máté – FODOR János]: Soltész Zoltáné Juhász Erzsébetre emlékezünk. 2017. október 19. Forrás: <https://elte-lis.blogspot.hu/2017/10/soltesz-zoltanne-juhasz-erzsebetre.html>. [Legutóbb megtekintve 2018. április 30.]
- W. SALGÓ Ágnes: „Aurum probatur flamma, fortes homines calamitatus”. Emlékek Soltész Zoltánéről. [számítógépes print, 5 fol.] 2017. október 11. f. 1r. (KITI Kt., jelzet nélkül)
- 1920 óta Csehszlovákia, ill. Szlovákia: Martin (1950-ig Turčiansky Svätý Martin).
- Bővebb életrajzi áttekintés és teljességre törekvő műjegyzék: BIBOR Máté János: Vázlatok egy pályaképhez. Soltész Zoltáné Juhász Erzsébet (1921–1997) In: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Bp., ELTE BTK KITI, 2018. [megjelenés alatt] – A jelen tanulmánnyal való elkerülhetetlen átfedéseket igyekeztem minimalizálni.
- BERLÁSZ, Jenő: Tájékoztató a kéziratári gyűjtőköréről, rendezésről, és a kézirat-katalógusok sajtó alá rendezéséről. Bp., 1975; Uő.: Hypothesen über die Wanderfahrt des Zagraber Corvin-Kodex. [Klny.] Zagreb, 1983. [szerzői kézirat jav. és kieg.]; Gazdaságtörténet – könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. születésnapjára. Szerk. Buza János. Bp.: MTA-BKÁÉ Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, 2001.
- A továbbiakban az egyes dokumentumokra helykímélés céljából a függelékben elfoglalt helyük szerinti sorszámmal hivatkozom.
- Minden dossziében, dobozban stb. elhelyeztem annak szignált tartalomjegyzékét.
- A felsorolásban nem szerepel az a több tucat dokumentum (többnyire folyóirat), amelynek fedőlapjára Soltész Zoltáné ráírta, hogy írása szerepel benne, és esetleg ezek típusát, tartalmát is megadta.

9. Farkas Gábor Farkas szíves közlése, amelyet ezúton is köszönök.
10. *Respublica et Status Hungariae. Ex officina Elzeviriana. M.DC.XXXIV.* – Ezúton is köszönöm Farkas Gábor Farkasnak, hogy engedélyezte a kötet vizsgálatát és fotózását.
11. Az OSzK-ba került szakkönyvekkel és Elzevir-kiadvánnyal kapcsolatban: 537–540. sz.; az OSzK évkönyvéből kimaradt tanulmányról: 543–544, 547. sz.; a gépiratos műjegyzék ügyében: 545–546. sz.
12. A MEK-ben megtalálható még az A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században. Bp.: Akadémiai K., 1961. és a *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. Eds. Géza Sajó, Erzsébet Soltész. Collab. Csaba Csapodi, Miklós Vértesy. Intr. Erzsébet Soltész. Bp.: Akadémiai, 1970. vol. 1–2. digitalizált változata is.
13. Révai új lexikona, 570–571. sz., Magyar nagylexikon: 572–574. sz., Új magyar életrajzi lexikon: 575–576. sz.
14. Ezúton is köszönöm Mikó Árpádnak, hogy engedélyezte a dokumentumok másolását és a kópiáknak a KITI Kt.-ban történő elhelyezését. Az eredeti dokumentumok közös jelzete: MTA BTK MI, Adattár, MKCS-C-I-199. Az eredeti dosszién – *nem* Soltészné kézírásával – szereplő dátum 1983. júl. 22.
15. Ezúton is köszönöm Földesi Ferencnek, hogy engedélyezte a dokumentumok másolását és a kópiáknak a KITI Kt.-ban történő elhelyezését.
16. A KITI Kt.-nak példánya (352. sz.) egy olyan kézzel javított, gépiratos verzió, amelyben már végrehajtották az OSzK Kézirattárában található, szintén írógéppel készített példányban (Analekta 12473) olvasható kéziratok javításokat és kiegészítéseket. A mindkét példányban 35 fol. szöveghez tartozik a csak az OSzK példányában megtalálható ceruzalevonatgyűjtemény (45 fol.) és Berlász Piroska jegyzete (1 fol.).
17. Az eredeti dokumentum jelzete: OSzK, Kézirattár, Fond 45/1045/1. A KITI felnagyítva fénymásolt példánya csak az eredeti beirt (fol. 1r) lapját és a boríték előlapját (a címzéssel) tartalmazza.
18. Az eredeti dokumentum jelzete: OSzK, Kézirattár, Fond 45/1045/2. A KITI felnagyítva fénymásolt példánya csak az eredeti beirt (fol. 1r) lapját tartalmazza.

Beérkezett: 2018. július 23.

Magyar irodalom a világhálón

Szabadon elérhető magyar nyelvű szöveggyűjtemények

címmel jelent meg az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet legújabb kiadványa. A kötet szerzői KERÉKES Pál és KISZL Péter. Az előszót írta és a könyvet lektorálta TÓSZEGI Zsuzsanna.

A kötet letölthető: ELTE Digitális Intézményi Tudástár (EDIT)

<https://doi.org/10.21862/978-963-489-010-2> ; ELTE Reader

<http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/kerekes-pal-kiszl-peter-magyar-irodalom-a-vilaghalon>

Nyomatott példányok megvásárolhatók az ELTE Eötvös Kiadóban (<http://eotvospontok.hu/magyar-irodalom-a-vilaghalon>) és korlátozott számban – kiadványcsere keretében – igényelhetők az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének Könyvtárától. Kapcsolattartó: Patkósné Tóth Zsuzsanna (telefon: 411-6500/2245, e-mail: toth.zsuzsanna@btk.elte.hu).

„Aki olvasni akar, könnyen jut könyvhöz az interneten. Hazai és globális táruk ontják – legális módon, ingyenesen – a magyar nyelvű írásműveket. A szabadon elérhető könyvek és irodalmi szövegek a világháló legnagyobb kulturális lehetőségei közé tartoznak. Kerekes Pál és Kiszl Péter, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár- és Információtudományi Intézetének két oktatója körképet ad a szabadon elérhető magyar nyelvű irodalom webkönyvtáiról és szöveggyűjteményeiről, az azokban megtalálható elektronikus könyvekről, szövegekről. Ez az összeállítás a maga nemében talán az utolsó: lehetséges, hogy a hazai internetarchiválás elindulásával a világhálón ingyenesen hozzáférhető magyar literatúra lelőhelyeiről nem készül már több nyomtatásban megjelenő kötet.”

<http://eotvoskiado.hu/site/kiadvanyok/307>

Forrás: Katalist, 2018. szept. 27. – az ELTE BTK KITI tájékoztatása alapján

A magyar képviselőház első könyvtárnokai

JÓNÁS Károly

Nagy Miklós, a Képviselőházi Könyvtár egykori (1921 és 1940 közötti) igazgatója 1932-ben megjelent írásában¹ az 1849-ben kinevezett *Vasvári Károlyt* jelölte meg a képviselőház első könyvtárnokának, akiről a korábbi, könyvtárról szóló irodalomban nem találunk említést. Másfél évtizeddel később *Trócsányi György*, a könyvtár vezetője (1941-től igazgató, 1945-től 1949-ig főigazgató) az intézmény első évkönyvének tervezett megjelenési idejét *Vasvári 1848-as kinevezéséhez* igazította: „*A Könyvtár indokoltnak látná, ha ez az Évkönyv első ízben 1948. március 15-re jelenne meg*”, ezt az is „indokolja..., hogy egyidejűleg a Könyvtár is ünnepelheti megalapításának 100-ik évfordulóját, mert hiszen 1848-ban neveztetett ki *Vasváry Károly személyében az első országgyűlési könyvtárnok.*”²

Vasvári Károly

Azt, hogy Vasvári (Vasváry*) Károly mikor lett könyvtárnok, a korabeli hivatalos lapból egyértel-

műen kideríthető és kétségeket kizáróan bizonyítható. *Almásy Pál*, a képviselőház elnökként eljáró alelnöke ugyanis 1849. június 26-án *Vasvári Károlyt* a képviselőház könyv- és alirattárnokává nevezte ki.³ (Trócsányi hivatkozása a 100 éves évfordulóra tehát nem felelt meg a valóságnak.) A kérdést, hogy valóban *Vasvári* az első a képviselőházi könyvtárnokok sorában, már jóval nehezebb megválaszolni.

Az Országgyűlési Könyvtár összefoglaló történetének megjelenésekor⁴ *Pálmány Béla*, az Országgyűlés Levéltárának akkori vezetője közölte, hogy nem *Vasvári*, hanem *Bojthor Endre* volt az első képviselőházi könyvtárnok, akit Szemere Bertalan belügyminiszter egy évvel korábban helyezett ebbe a beosztásba. Ezt az állítást *Pálmány* két évvel később publikált tanulmányában is megerősítette.⁵ A fentebb említett *Nagy Miklóst* és *Trócsányi Györgyöt* követően *Csendes Katalin*⁶ és e cikk szerzője is addig *Vasvárit* jelölték meg első könyvtárnokként. Írásunk e kérdés tisztázásához is segítséget kíván nyújtani.

* Az y-os névalak téves

Bojthor vagy Vasvári?

Bojthor Endre (? , 1813. ?? – Nagybánya, 1877. december 26.) 1848–1849-ben, 1861-ben és 1865 decemberétől három országgyűlési ciklus időszakában, 1875 májusáig a képviselőház hivatalnok volt. 1877. december 26-án történt halála után özvegye nyugdíjért folyamodott a képviselőház hivatalához. Ez alkalomból a Ház áttekintette elhunyt tisztviselőjének szolgálati beosztásait. A képviselőház Gazdasági bizottsága 1878. május 6-i jelentésében rögzítette: „*néhai Bojthor Endre az 1848. évi országgyűlés alatt, annak elejétől fogva, mint könyv és okirattárnok, 1861-ben mint irattárnok, 1865. évi december 2-től kezdve, mint ideiglenesen, 1869. évi május 28-ika óta pedig mint végleg kinevezett irodaigazgató 1875. évi május 12-én történt nyugdíjaztatásáig minden országgyűléseken folytonosan és állandóan a képviselőháznak szolgálatában volt.*”

Itt szerepel tehát a könyv- és okirattárnok fogalom *Szemere Bertalan* belügyminiszter 1848. június 12-i kinevezési iratára történő hivatkozással (sajnos, a kinevezési iratot nem sikerült megtalálni). Az kizártnak tekinthető, hogy az 1848–1849-es források teljes mértékben figyelmen kívül hagyják az eredeti dokumentumot, ezt a hivatali beosztást viszont a korabeli források egyike sem említi. Nézzük sorjában:

Az Országos Levéltár kiadványai sorozatban a *III. Hatóság- és hivataltörténet* című kötet dokumentálja, hogy a képviselőházi hivatalnokok között – név nélkül – irattárnoki és alirattárnoki állásokat létesítettek⁷, a kötetben a könyv-előtag egyáltalán nem szerepel. A népképviselői országgyűlés kezdete után frissen megjelent *Az első magyar ministerium összes személynévének név- és lakkönyve* című kiadvány, amelynek „Országgyűlési hivatalnokok” című fejezetében a) Képviselőknél szóló részében ez áll: „Alirattárnok: Bojthor Endre”.⁸ A *Közlöny* című hivatalos lap 1849. január 26-án a képviselőházi ülés jegyzőkönyvét idézve „Bojthor Endre alirattárnok” fizetésemeléséről tudósít.⁹ A *szabadságharc fővárosa Debrecen, 1849. január–május* című dokumentumkötet – eredeti forrást megjelölve – a Háznak fizetések alkalmazottai között sorolja fel „Bojthor Endre allelvéltáros”-t¹⁰. A 2002-ben megjelent *Az 1848/1849. év első népképviselői országgyűlés történeti almanachja* című kötetben maga *Pálmány Béla* három, általa írt életrajzban hivatkozik – korabeli iratokhoz kapcsolódva – Bojthor Endrére: egyszer levéltárnokként¹¹, kétszer irattárnokként¹² aposztrofálva.

Mindezek a tények azt bizonyítják, hogy az első hi-

vatalos „könyv- és alirattárnok” elnevezést Vasvári Károly esetében alkalmazták a szabadságharc hivatalos lapjában, a *Közlöny* 1849. június 28-i számában, nem pedig Bojthornál. Hogy került akkor a képviselőház gazdasági bizottságának 1878-as jelentésébe a „könyv és okirattárnok”, mint pontatlan szinonima? Ennek okai a következőkben rejlenek:

A Képviselőházi Könyvtár tényleges működésének megkezdése előtt, 1869-től a nem jelentős mennyiségű könyvtári teendő intézését a levéltárnokra bízta. 1878-ban a jelen visszavetítése a három évtizedes múltba azért is történhetett, mert a levéltárnok, levéltáros fogalom korábbi megfelelője az irattárnok, alirattárnok, allelvéltárnok, allelvéltáros volt. Emellett ténylegesen is ezekhez a hivatalnokokhoz tartozott az országgyűlési könyvek kezelése. Takáts Sándor és Fejős Imre írásaiból ismeretes, hogy 1834-ben az országgyűlési ifjak Társalkodási egyesületet – ebben Bojthor Endre is szerepet játszott¹³ – hoztak létre, amely könyvtárt is szervezett. Ennek fennmaradó része, valamint a régi törvénykönyvek, országgyűlési dokumentumok, új kézikönyvek vásárlása, rendben tartása az 1848–1849. évi országgyűlésen az alirattárnok feladata volt. Nem véletlen, hogy a képviselőház 1848-ban az év végéig tartó öt hónapos költségvetésében 3000 Ft-ot irányoztak elő kézikönyvtári célokra,¹⁴ noha még könyvtár alapítása szóba sem került.

Bojthor Endre az országgyűlést 1849 elején Debrecenbe is követte, nevével még 1849 májusában is találkozunk az iratokban. Ha ő foglalkozott a képviselőházi könyvvállománnyal, miért kellett június végén Vasvárit kinevezni könyv- és alirattárnokká? Erre a népképviselői országgyűlés hivataltörténete adja meg a választ. 1848-ban és 1849 tavaszán az országgyűléssel kapcsolatos ügyek a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak. Bojthor is *Szemere Bertalan* belügyminiszter nevezte ki alirattárnokká, 1848. július 12-én. 1849 májusában és júniusában a debreceni létszámgyűlés és a Pestre költözés miatt a BM teljes átszervezésen ment keresztül, és új hivatalnokok kinevezésére került sor,¹⁵ emiatt a régi gárda szinte teljesen kicserélődött. A következő országgyűlésekre – az 1848. július 18-án elfogadott házszabály szerint – „a Ház tiszteinek és az alárendelt személyzetnek a megválasztása és alkalmazása az elnökséget illette meg” (100. §).¹⁶ Ezt a szabályt a BM átszervezésének júniusi befejezésekor már alkalmazták, így Vasvári kinevezése a képviselőház hatáskörén belül, és nem a BM révén történt. Érdekes tehát, hogy amíg Bojthor Endre a könyv-

ket is kezelő alirattárnok tituluszában nem szerepelt a könyvtárnoki elnevezés, addig Vasvári Károly nevével papíron igen (nyilván azért, mert az elődje, Bojthor is ténylegesen kezelte a képviselőház könyveit), a valóságban viszont az állandó költözésben, menekülésben levő országgyűlés bő egy hónapos hátralévő történetében biztosra vehető, hogy könyvügyekkel nem tudott foglalkozni. Arra sincs adat, hogy Szegedre és Aradra követte-e az országgyűlést 1849 júliusában és augusztusban.¹⁷

Az 1860-as évek

Nézzük, mi a helyzet a következő időszakban! Az 1861. évi országgyűlésre május 20-án *Ghyczy Kálmán* képviselőházi elnök ismét a tapasztalt Bojthort (az országgyűlések közötti években többnyire megyei tisztviselőként dolgozott) bízta meg az irattárnoki feladatok ellátásával. Valószínűleg a nem jelentős számú könyv kezelését is ő végezte, de erről semmi információnk nincs. Ugyanakkor egyértelműnek tűnik, hogy a következő (1865–1868. évi) országgyűlésen nem tartozott az irattárnok feladatkörébe a képviselőházban összegyűlt könyvek rendben tartása. Ezt hűen tükrözi *Simonyi Ernő* képviselő kritikus képviselőházi felszólalása 1869 decemberében, amikor a Képviselőházi könyvtár létrehozását sürgette: „*már 4 esztendeje, hogy az országgyűlés üléséz, és akár egy törvénykönyvre, de csak egy naptárra is legyen szüksége valamely képviselőnek, azt megtalálni nem lehet. Én tehát kérem a tisztelt házat, méltóztassék intézkedni aziránt, hogy ezen könyvtár minél előbb föllálltassék*”.¹⁸

1865 decemberében Bojthor megbízott irodaigazgatóvá lépett elő, e minőségében valamennyi hivatalnok vezetőjeként dolgozott tovább. Helyette *Dobozy Mihály* lett az irattárnok.

Dobozy Mihály

*Dobozy Mihály*¹⁹ (Vajda, 1801. október. 26. – Pest, 1866. október 15.) birtokos nemesi családból származott, Debrecenben jogot végzett, később ügyvéd lett. 1842–1845 között Bihar vármegye főügyésze, az 1843–1844. évi országgyűlésen követe. 1848-ban a vármegye főjegyzője, majd a margittai kerület országgyűlési képviselője. Az országgyűlésen Debrecenben, majd 1849 júliusában Pesten is részt vett. A bukás után a hadbírósi eljárás alól 1850 júliusában amnesztiával szabadult. Ezt követően hosszú időre birtokára vonult vissza. 1865-től a kiegyezési időszak

országgyűlésének egyre terebélyesebb irattárnoki teendőit élete utolsó évében lelkiismeretesen végezte, a könyvek gondozására – ami dolga sem volt – nem is fordíthatott külön energiát. 1866 őszén halt meg. Halála után – még 1866-ban – *Okolicsányi Antal* lett a ház irattárnoka.

Könyvtárkezelők a Képviselőházi Könyvtár megalapítása után

Az 1865–1868. évi országgyűlésen már javaslat született egy könyvtár létrehozásáról, és az 1868-as képviselőházi házszabályokban az alapkő letételére is sor került.²⁰ Az ideiglenes jelleggel működő hivatalok ügyében a képviselőház 1869 júniusában határozatot hozott a szükséges hivatalok rendezéséről.²¹ Ez kinyilvánítja, hogy „*a ház ügyeinek vitelére szükségeltetik... egy levéltárnok, ki a háznak minden irományait levéltári kezelés alá veszi; ... s a ház könyvtárát kezeli.*” A ténylegesen 1870-től működő Képviselőházi Könyvtárnak tehát kezdetben még nem volt kinevezett könyvtárnoka, hiszen a könyvtár kezelését a Ház levéltárnokára bízta (az iratok gondozása és a könyvek kezelése rokon tevékenységnek számított). Elsőként, 1869-től *Okolicsányi Antal* töltötte be a könyvtárért is felelős levéltárnoki állást (hivatalnoki beosztásának addigi elnevezése 1866-tól 1869-ig irattárnok volt).

Okolicsányi Antal

*Okolicsányi Antal*²² (Lontó, 1816. ? – Bp., 1888. 03. 15.), felvidéki nemesi családból származott. Ügyvédi végzettséget szerzett, később szolgabíró, majd főszolgabíró Hont vármegyében. 1848–1849-ben országgyűlési képviselő, utána birtokain gazdálkodott. 1861-ben ismét képviselő a Határozati Párt tagjaként. 1866-tól 1888-ig a képviselőház hivatalnoka. *Pálmány Béla* a Ház 1997-ben írt levéltártörténetében (lásd 5. sz. jegyzet) *Okolicsányi* működését 1866–1887 közé datálja, a később (2002-ben) publikált *Okolicsányi-életrajzban* (lásd a 22. sz. jegyzetet) ezt az időszakot 1868 és 1888 közé teszi. Ebben az esetben *Dobozy Mihály* és *Okolicsányi Antal* között még kellett volna egy irattárnokot alkalmazni, de ilyen a képviselőházi dokumentumokban nem szerepel. *Okolicsányi* 1880. májusi fizetésemelési kérelméből és annak képviselőházi vitájából²³ egyértelműen kiderül, hogy a helyes kezdési időpont, *Dobozy* halálát követően, még 1866-ra datálendő. (Az 1888-ra javított befejezési időpont viszont pontosnak bizonyult.)

Az Ybl Miklós által épített, ún. régi pesti képviselőházban (ma VIII. Bródy Sándor u. 8.) a képviselők is szűkösen fértek el, ezért Okolicsányi 1869 végén a szomszédos Nemzeti Múzeumban kapott egy szobát levéltári és könyvtári teendői ellátásához, majd a krónikus helyszűke és visszatérő panaszai miatt 1870. november 1-jétől három évre egy ötszobás lakást béreltek számára, vagyis a könyvtár, a levéltár, továbbá a pénztár céljaira. Ez volt a Luby-féle ház, amely szintén a közelben – a Múzeum krt. és a Bródy Sándor utca sarkán – állt rendelkezésre. A levéltárnok fő tevékenysége érthető módon az irattári, levéltári munkaterületre irányult, a kialakulóban levő, kevés dokumentumot felölelő könyvtár gondozása még mellékes elfoglaltságnak számított, így posztjának hivatalos elnevezése – annak ellenére, hogy a könyvtári feladatokat is maradéktalanul el kellett végeznie – csupán a „levéltárnok” volt. Okolicsányi mindkét területen becsülettel helytállt – miként ezt a gazdasági bizottság 1872. december 17-i jelentésében olvasható: „Okolicsányi Antal levéltárnok hivatalos teendői mellett már három év óta a képviselőház könyvtárát is kellő pontossággal kezeli”.²⁴ A könyvtári feladatok növekedése miatt ideiglenes jelleggel szakképzetlen kisegítőt (díjnokot) adtak a levéltárnok mellé.²⁵ A két-három ezer kötetes könyvtár ebben az időben vette át Ghyczy Ignác 1870-ben elhunyt képviselő 14 500 kötetes könyvgyűjtését, s közben a Luby-féle házat rossz állapota miatt lebontásra ítélték. A képviselőház 1873. március 4-én határozatot hozott a könyvtárnak az akkori képviselőházba költöztetéséről. A ház könyvtári bizottsága Horváth Mihály elnök (neves történész) és Pulszky Ágost jegyző (jeles jogász és szociológus, a Ház ülésén a bizottság előadója) vezetésével „a könyvtári munkálkodás tetemes növekedése” miatt könyvtári segéderő biztosítását – az ő kifejezésüket használva –, „egy első írni fizetéssel ellátott könyvtárnoki segédállomás rendszeresítését” kérte.²⁶ Hiába próbálta Horváth Mihály a képviselőház 1873. június 16-i ülésén elnökként megvédeni a bizottság álláspontját, hangsúlyozva, hogy „ha az országgyűlésnek könyvtára van, kell lenni tisztviselőjének is, aki arról gondoskodik; iroda írni nélkül, könyvtár könyvtárnok nélkül nem létezhetik”, a tisztelt Ház – indokolás nélkül – leszavazta a javaslatot.²⁷ Egy hónappal később Pulszky Ágost – a könyvtári bizottság 1873. június 30-i, 470. sz. jelentését követően – a képviselőház ülésén újabb indítványt tett: hogy „a könyvtár áthelyezése és a Ghyczy-könyvtár átvétele s az egész könyvtár rendezése lehetségessé” váljék,

napidíjas alkalmazására és egyéb dologi kiadásokra 300 Ft-os hozzájárulás szükséges. Ghyczy Kálmán volt és leendő képviselőházi elnök, Ghyczy Ignácnak, a sok ezer kötetes könyvgyűjtemény elhunyt tulajdonosának testvéröccse is Pulszky, illetve a könyvtári bizottság mellé állt: „csak a díjnok fizetéséről van szó, aki nem állandó hivatalnok lenne, hanem alkalmaztatnák addig, míg a könyvtár rendezése megtörténik”, mert „ha a tisztelt ház könyvtárt kíván tartani, és meglévő könyvtárát használni kívánja, rendezése elkerülhetlenül szükséges”. Végül a Ház – hosszabb vitát követően – elfogadta a könyvtári bizottság javaslatát.²⁸ A könyvtár átköltöztetését 1873 nyarán Okolicsányi Antal levéltárnok tehát egy névtelen díjnok segítségével oldotta meg. A könyveket – jobb hely híján – a képviselőház társalgójában, az étterem egy részében és az elnöki előszobában, a levéltártól elszakítva helyezték el. A Ghyczy-könyvek kicsomagolása után megállapították, hogy 6382 műből és 14 500 kötetből áll, és első menetben 2021 mű 5876 kötetét vették fel a könyvtár állományába. A könyvtári bizottság 1873. november 12-i jelentésében újabb problémát vetett fel: „A könyvtár további kezelését illetően, – a levéltár jelenleg másutt lévén elhelyezve, – a levéltárnok eddigi teendőinek a könyvtár körül meg nem felelhet, s a könyvtárnoki állásáról [helyesen: könyvtárt kezelő feladatáról – J. K.] lemondott”, ezért „haladéktalanul szükséges, hogy az őrzésével, a könyvek kiadásával és beszerzésével, továbbá a lajstrom vezetésével megbízott egyén a könyvtár helyiségeiben folyton jelen legyen. Ennek következtében a könyvtári bizottság azon kéressel járul a tisztelt ház elé, hogy, miután a képviselőház f. é. június 16-án tartott ülésében a könyvtárnoki segédállomás rendszeresítését el nem fogadta, a képviselőházi iroda személyzetéhez tartozó írnioknak a könyvtári bizottságnak állandó rendelkezésére bocsátását megengedni méltóztassék”.²⁹ Ezt a javaslatot már a Ház 1873. december 20-i ülésén vita nélkül megszavazta, így végre lehetővé vált egy írni folyamatos könyvtári alkalmazása.³⁰ 1874. január 1-jétől díjnokként (vagyis ideiglenes jelleggel próbaidőre) került a könyvtárhoz Bassó Armin³¹, aki egyetemi végzettséggel 1871-től három évig a Nemzeti Múzeum Könyvtárában dolgozott, tehát kellő szakmai gyakorlattal és hozzáértéssel végezhetette a könyvtári feladatokat. Nem véletlen, hogy rövidesen – amint a könyvtári bizottság 1875. május 8-i jelentéséből kitűnik – írniként véglegesítették.

Az első tényleges könyvtárnokok

A Képviselőházi Könyvtárt irányító és felügyelő bizottság – Horváth Mihállyal és Pulszky Ágosttal az élen – nem nyugodott bele abba, hogy a Ház irodájának bármikor visszarendelhető írnokára legyen bízva a könyvtár. A nagyobb könyvtári önállóság elérése érdekében a fentebb említett, 1874-ről szóló jelentésben újabb erőfeszítést tettek: a könyvtári bizottság „*minthogy ... a könyvtári teendők szaporodása, a könyvek számának gyarapodása és a használatnak folytonos növekedése a bizottság ellenőrzése mellett önállóan működő tisztviselőnek egész idejét igénybe venné, a bizottság egy első osztályú írnoki fizetéssel ellátott könyvtárnoki állomás rendszeresítését hozza javaslatba*”.³² A kétéves küzdelem alig két hét múlva, még 1875 júniusában – a házszabályok könyvtárra vonatkozó fejezetének tárgyalásakor – sikerrel zárult. A 236. paragrafus már így hangzott: „*a könyvtár kezelését a könyvtári bizottság vezetése és fölügyelete alatt a képviselőház egyik ezen célra alkalmazott első írnoki fizetéssel ellátott könyvtárnoka eszközli.*”³³ Ezt követően, 1875 nyarán, Ghyczy Kálmán házelnök kinevezte a Képviselőházi Könyvtár könyvtárnokává az addigi, személyében már szakképzett munkaerőnek számító írnokot, Bassó Ármin. Valójában ő a képviselőház és a Képviselőházi Könyvtár első, ténylegesen szakmáját gyakorló könyvtárnoka.

Bassó Ármin

Bassó Ármin (? , 1834. ?? – Bp. 1884. november 9.) a képviselőház könyveivel, majd a könyvtárral mellékesen foglalkozó irattárnokok, levéltárnokok, képzetlen írnokok, napidíjas kisegítők után szakszerű munkát végzett. A súlyos helyhiány ellenére rendet teremtett a könyvek elhelyezésében, rendszerezte a Ghyczy-hagyatékot, késelem nélkül intézte az állománygyarapítás ügyeit. Ő állította össze a könyvtár 1876-os, 1880-as és 1882-es katalógusköteteit, és jelentős eredményeket ért el a szakrendszer kialakításában is. Végző soron „*a könyvtár születése utáni nehéz években az intézmény fejlődése érdekében megtette a fontos kezdeti lépéseket, és hangyszorgalommal, áldozatos munkával hozzájárult ahhoz, hogy ... a törvényhozás könyvtára – szakmai körökben is – elismert szakkönyvtárrá vált.*”³⁴ Betegsége miatt 50 éves korában elkövetett szomorú öngyilkosságát követően a *Magyar Könyvszemle* így írt róla: „*az országközi könyvtár első könyvtárnoka ... a könyvtár*

szervezése, rendezése, a tudomány mai színvonalán való fönntartása és lajstromozása körül érdemeket szerzett”³⁵

A könyvtárban 11 évig dolgozó „első könyvtárnok” a folytonosan növekvő állományú és egyre több feladattal járó intézmény tennivalóival egyedül birkózott meg 1881-ig, ekkor kapott segítséget *Küffer Béla* segédkönyvtárnok képviselőházi alkalmazása révén.

Küffer Béla

Küffer Béla (Szárca, 1856. február 23. – Budapest, 1928. május 19.)³⁶ Bassó 1884. novemberi halálát követően kapta meg könyvtárnoki kinevezését. Személyében a tudós könyvtáros jellemzői kedvezően egyesültek. Előbb a budapesti egyetem jogi karán államtudományi, majd az Országos Levéltárban levéltárnoki gyakorlatot, később pedig bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Az évek során latin, angol, német, francia, olasz nyelvismeretre tett szert. Jogi és történelmi szakterületen tudományos kutatásokat végzett, több tanulmányt is publikált. Ezeket a képességeket két évtizedes könyvtárnoki működése idején –1884-től 1904-ig – nagyszerűen tudta kamatoztatni a gyarapítás, az osztályozás, a könyvtárnak a „parlamentari harcok fegyvertárává” fejlesztése, vagyis a minőségi, gyors és hatékony információnyújtás megszervezése, a vaskos katalóguskötetek összeállítás-szerkesztése-kiadása, az új országházi helyszín szakszerű kialakítása és az 1902-ben 50 ezer kötetes könyvtár átköltöztetése területén egyaránt. Nyugdíjba vonulásakor a könyvtári bizottság 1904. október 28-i kéziratos jegyzőkönyvében nagy elismeréssel adózott a tudományosságot és a szakmaiságot ötvöző kiemelkedő könyvtárnoknak, aki „*elévülhetetlen érdemeket szerzett*”, mert a Képviselőházi Könyvtárt „*a szakkönyvtárak között mintakönyvtárrá*” és „*európai színvonalra emelte*”.

Küffer mellett segédkönyvtárnoki pozícióban tevékenykedett 1884-től 1893-ig *Pikler Gyula*, a későbbi híres jogász és egyetemi tanár, 1893 és 1896 között *Sugár Kornél*, 1896-tól pedig *Fülöp Áron*, aki 1904 végén vette át a könyvtárnoki funkciót elődjétől.

Fülöp Áron

Fülöp Áron (Felső-Boldogasszonyfalva, 1861. március 15. – Felső-Boldogasszonyfalva, 1920. október 22.)³⁷ székely költő, a bölcsészkaron diplomázott. Magyar–latin szakos gimnáziumi tanárként folytatata, és – miután díjat nyert az Akadémia Nádasdy-

pályázatán – különböző lapokban számos költeménye jelent meg. Ő fejezte be a hun mondakör Arany János által megkezdett költői feldolgozását. A latinon kívül német és francia nyelvtudást is szerzett. 1893-tól elvállalta a *Szatmári Hírlap* szerkesztését és közben 1896-ig az Országos Közoktatási Tanács irattárában és könyvtárában is dolgozott. *Szilágyi Dezső* képviselőházi elnök pályázatán ekkor nyerte el a segédkönyvtárnoki állást. A 19. század végétől költői munkássága³⁸ mellett könyvtárosi tevékenysége egyre nagyobb szerepet kapott. A folyamatos szervezőmunka, osztályozási és tájékoztatói teendőkhöz időként nagyszabású feladatok társultak. Ilyen volt a műveket 1866-tól regisztráló, összefoglaló katalóguskötet 1899-ig történő szakszerű kibővítése, a könyvtár Országgházba költöztetésének komoly erőfeszítéseket igénylő szervezési és ellenőrző tevékenysége, a költözés utáni könyvtárrendezés, az egymással szoros összefüggésben levő szak-, katalógus- és raktározási rendszer egységének kiépítése.

A fentiekben egyrészt foglalkoztunk a képviselőház szervezeti keretein belül az 1848 és 1875 közötti könyv-, majd könyvtárkezelő munkatársakkal, másrészt az azt követő három évtized könyvtárnoki besztásban foglalkoztatott tisztviselőkkel, akik egyben a könyvtár vezetőinek számítottak. Utóbbiak közül Bassó Ármin 1875-től 1884-ig, Küffer Béla 1884-től 1904-ig tevékenykedett kinevezett könyvtárnokként. Ebben a státuszban Fülöp Áron mindössze egy évet töltött, mert 1905-ben – a könyvtári személyzet növekedésével összhangban – ő lett a Képviselőházi Könyvtár első főkönyvtárnoka, 1911-ben pedig 1916-os nyugdíjba vonulásáig, első igazgatója.

Fülöp Áron

Jegyzetek

1. Tájékoztató. In: A Magyar Országgyűlés Könyvtárának katalógusa. 2. köt. Bp. 1932. X. p.
2. JÓNÁS Károly: Az Országgyűlési Könyvtár „első”, kiadatlan évkönyvének története = Könyvtári Figyelő, 2013. 3. sz. 521. p.
3. Közlöny, 1849. június 28. 143. sz. 534. p.
4. JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin: Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995. Bp. Magyar Országgyűlés, 1995. 492 p.
5. A magyar törvényhozás levéltárának rövid története és mai tagolódása. In: A plenáris ülés. (1) Bp. 1997. 377. p.

Szülőfalujában az általános iskola ma is a székely költő nevét viseli, aki húsz éven át parlamenti könyvtárosként dolgozott.³⁹

6. CSENDES Katalin: A Képviselőház Könyvtárának története 1919-ig. Doktori értekezés. Bp. 1968. 23. p.
7. F. KISS Erzsébet: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp. 1987. 214. p.
8. Pest, 1848. 11. p.
9. 13. sz. 46–47. p.
10. Debrecen, 1948. Lásd az 1017. sz. jegyzetet.
11. 735. p.
12. 500. és 958. p.
13. Kossuth Lajos összes munkái. 6. köt. Bp. 1966. 562. p.
14. F. KISS Erzsébet: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp. 1987. 229. p.
15. Uo. 233. p.
16. Uo. 214. p.
17. Vasvárról egyéb életrajzi adat sem áll rendelkezésre.
18. Képviselőházi Napló, 1869–1872. 4. köt. 165. p.
19. Életrajzát lásd részletesebben: Pálmány Béla: Dobozy Mihály. In: Az 1848/1849. év első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. Bp. 2002. 213–214. p. Itt a halál 1868. okt. 15-i dátuma téves. A Ház 1866. dec. 20-i ülésén fogadta el Dobozy özvegyének segélykérelmét. A halál helyes időpontja: 1866. október 15.
20. Részletesen lásd JÓNÁS Károly: Az Országgyűlési Könyvtár megalapítása és első könyvtárnoka = Könyvtáros, 1982. 1. sz. 39–41. p.
21. Képviselőházi Irományok, 1869–1872. 27. sz.
22. Pálmány Béla: Okolicsányi Antal. In: Az 1848/1849. év első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. Bp. 2002. 618–620. p.
23. Képviselőházi Irományok, 1878–1881, 685. sz. és Képviselőházi Napló, 1878–1881, 1880. május 31. 4–5. p.
24. Képviselőházi Irományok, 1872–1875. 184. sz.
25. A képviselőház könyvtári bizottságának jelentése, 1873. június 13. Uo. 440. sz.
26. Uo.
27. Képviselőházi Napló, 1872–1875. 149. ülés, 117. p.
28. Képviselőházi Napló, 1872–1875. 152. ülés, 1873. július 20.
29. Képviselőházi Irományok, 1872–1875. 492. sz.
30. Képviselőházi Napló, 1872–1875. 186. ülés. 347. p.
31. JÓNÁS Károly: Az Országgyűlési Könyvtár megalapítása és első könyvtárnoka. *Könyvtáros*, 1982. 1. sz. 39–41. p.
32. Képviselőházi Irományok, 1872–1875. 1069. sz. 1875. május 8.
33. Képviselőházi napló, 1872–1875. 397. ülés, 1875. május 21. 265. p.
34. Lásd a 4. sz. jegyzetet. 77. p.
35. Necrolog [BASSÓ Ármin]. *Magyar Könyvszemle*, 1885. 287–288. p.
36. Részletes munkásságát lásd Jónás Károly: Küffer Béla 1856–1928. *Könyvtáros*, 1983. 9. sz. 553–555. p.
37. Bővebben lásd a 4. sz. jegyzetet és a *Könyvtáros* 1984. 12. számában róla megjelent cikket (749–750. p.)
38. BAKÓCZI Károly: Fülöp Áron élete és költészete. Székelyudvarhely, 1923. 158 p.
39. A Fülöp Áron előtti könyvtárnokokról fotó nem áll rendelkezésre.

Béérkezett: 2018. március 28.

Hányatott sorsú Székely-krónika kerül vissza a Székely Nemzeti Múzeumba

Hosszú ideig az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) pánccsaszekrényében őrizték a Székely-krónika egy 1559-ből való példányát, mely 1945 után került az OSZK-ba.

A könyvrítkaságot Tüske László, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója 2018 októberében adja át Budapesten Vargha Mihálynak, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum főigazgatójának, ahol 1945 előtt őrizték a kötetet.

Bővebben:

<https://www.beol.hu/kultura/hazai-kultura/elveszettnek-hitt-szekely-kronikat-talaltak-a-szechenyi-konyvtarban-1513583/>, valamint: https://hu.wikipedia.org/wiki/Cs%C3%ADki_sz%C3%A9kely_kr%C3%B3nika

Forrás: BEOL (a Békés megyei hírportál), 2018. szept. 26.

Hűséggel és bátorsággal: Mecénás Batthyányak

Borvölgyi Györgyi

2018. május 30-án a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) különleges konferenciának adott otthont *Mecénás Batthyányak* címmel. Különleges, és azért nem rendhagyó, mert nem ez az első rendezvény, amely a Batthyány Családi Örökség Alapítvány és a MTA BTK Történettudományi Intézetének együttműködésében valósult meg. Erre utalt köszöntőjében az eseményt levezető és moderáló *Oborni Teréz*, az MTA BTK Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársa, és *Batthyány-Schmidt Margit*, a Batthyány Családi Örökség Alapítvány elnöke. Az elnökasszony beszélt arról, hogy hasonló együttműködést terveznek a körmenyi Batthyány-Strattmann László Múzeummal is. Az alapítvány célja a Batthyány-család tagjainak a magyar történelemben és művelődésben játszott szerepét megismertetni, emléküket ápolni. A konferencián jelen volt *Batthyány-Strattmann Veronika* hercegné, *Batthyány Ádám*, és a család több tagja. A korábbi vezető (*Nagy Zoltán*) és a jelenlegi igazgató (*Móricz Péter*) is képviselte a körmenyi Batthyány-Strattmann László Múzeumot. *Náray Szabó Gábor* (Professzorok Batthyány Köre) és *Doina Hendre Biro* (Batthyáneum) is a konferencia

meghívottai között volt. A vendégek köszöntése után Batthyány-Schmidt Margit röviden szólt a főrangú család kiemelkedő tagjairól is. Ehhez kapcsolódott *Fodor Pál*, a MTA BTK Történettudományi Intézete főigazgatója, aki kiemelte a családtörténetből a körmenyi levéltár, valamint a Batthyány Lajos Ernő nevéhez köthető Archivum Regni (Magyar Nemzeti Levéltár elődje) létrehozását és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára számára a 19. században tett könyvadományokat. A történész köszöntőjében szólt arról is, hogy a Batthyányak már a 15. századtól mecénásai voltak Magyarországnak, és a 16. században a család egyike volt azon főúri familiáknak, amelyek – a királyi udvar megszűnésével, egy egyetem nélküli országban – magukra vállalták a hazai kulturális élet koordinálását.

J. Újváry Zsuzsanna történész, egyetemi docens (PPKE BTK) előadásában a nádor *Batthyány Lajos Ernő* (1696–1765) és a katolikus püspök, *Batthyány Ignác* (1741–1798) életútját, művelődéstörténeti jelentőségét helyezte fókuszba, miután áttekintést adott a család 16–17. században élt prominens tagjairól. A politikusként karriert befutó, az „utolsó nemzeti nádorként” emlegetett Lajos Ernő a családi levéltárat

az új birtokközpont, Kőrmend átépített kastélyába helyezte át Németújvárról, és rendezette anyagát. Az Archivum Regni számára erőteljesen szorgalmazta az iratanyag begyűjtését magánosoktól, egyházi intézményektől és a kormányzervektől, megvetve ezzel az országos levéltár, a mai Magyar Nemzeti Levéltár alapját. Batthyány Ignác egri kanonok, majd nagyrépost, erdélyi püspök Eszterházy Károly egri püspök példájára hozta létre Gyulafehérvárott a csillagvizsgálót, könyvtárat és nyomdát magában foglaló művelődési intézményt, a Batthyáneumot. A művelt, doktori fokozatot is szerzett főpap alapítását pezsgő tudományos műhelynek szánta, benne a bibliotékát tudományos közkönyvtárnak. Papjait is könyvgyűjtésre ösztökölte. *Monok István* főigazgató (MTA KIK) irodalom-és művelődéstörténész, egyetemi tanár (SZTE BTK, EKE) előadásában Batthyány Boldizsár (1543–1590) mecénatúrájával kapcsolatban kiemelte az ő és azon kortárs főnemesek felelősségvállalását, akik birtokukon művelődési központot hoztak létre a már Fodor Pál által is említett történelmi helyzetben. A jelentős olvasmányműveltséggel bíró, és maga is tudományt művelő főúr, *Batthyány Boldizsár* támogatását élvezték neves tudósok, valamint familiárisai és az udvarában tevékenykedő tanítók, protestáns lelkészek. A Beythe család, különösen *Beythe István* protestáns püspök, udvari lelkész, és a híres botanikus, *Clusius* neve általánosan is ismert Batthyány környezetéből. Johannes Manlius nyomdász könyvkötő műhelyt is működtetett a család birtokközpontjában, Németújvárott 1582–1597 között. *Monok István* kiemelte a másod-, harmadrangú értelmiség (tanítók, lelkészek) szerepét a jelentős európai gondolkodók eszméinek magyarországi elterjedésében. A bibliofil Batthyány Boldizsár egy gyermekkönyv hőisévé is vált: a Balthasar című történetben Batthyány megtanítja olvasni a denevért. A mesekönyv egy példányát *Monok István* átnyújtotta Batthyány-Schmidt Margitnak.

Hermann Róbert, tudományos parancsnokhelyettes (HM HIM) egyetemi tanár (KRE BTK) előadásából a Batthyányak reformkorban játszott kultúraformáló szerepéről kaptunk teljesebb képet. A hazai önálló tisztképzés ügye mellett éppúgy megtaláljuk őket támogatóként, mint a magyar színjátszás mecénásaiént. Ízelítőül álljon itt két név a korszakban élő és tevékenykedő Batthyányak közül. Kevésbé ismert, hogy a hazai művelődés és tudomány elősegítésében meghatározó tevékenységet fejtett ki *Batthyány-Strattmann Fülöp* (1781–1870) herceg, aki gróf Széchenyi István után a Magyar Tudós Társaság céljaira

a legtöbb összeget adta, a teljes adomány 20%-át. Kiváló kapcsolatot ápolt Széchenyi Ferencsel (1754–1820) és fiával, Széchenyi Istvánnal (1791–1860). Jelentős összeggel támogatta a Pesti Magyar Játékszín (azaz a Nemzeti Színház) és a Ludovika Akadémia létrejöttét. Batthyány Lajos (1807–1849) első felelős magyar miniszterelnököt, az 1848/49-es szabadságharc vértanúját politikusként ismeri inkább a közvélemény. Ikervári kastélyában őrzött könyvtára 2808 kötetet számlált. A szépirodalom mellett a gróf társadalomtudományi és természettudományi műveket olvasott, bibliotékájában az alkalmazott tudomány területéről is voltak kötetek. Batthyány Lajos nevéhez fűződik a gyorsírás hazai terjesztésének szorgalmazása. A Gyorsírás pártoló Egyesület alapító tagja volt, ő alkalmazta az országgyűlés első gyorsíróját: *Hajnik Károlyt*. A festészet (*Barabás Miklós*) és az építészet (*Pollack Mihály*) kiválóságait is támogatta. *Hursán Szabolcs* doktorandusz (EKE) előadása is kapcsolódott a magyar könyvtártörténethez. A Batthyány-könyvtárak 1838/39-ben a Magyar Tudós Társaságnak történet adományozása egy fontos példája a család művelődés iránti elkötelezettségének. *Batthyány József* (1727–1799) érsek 2660 kötetes kisbéri bibliotékája, Batthyány Kázmér (1807–1854), *Batthyány Tódor* (1729–1812) 30 000 kötetes rohonci könyvtára *Batthyány Gusztáv* (1803–1875) adományából került az intézménybe. Az állomány összetétele tükrözte a gyűjtők érdeklődését. Batthyány József olvasmányai főként a francia és német irodalom, a történelem, az utazási irodalom területéről kerültek ki, tékájában jelentős számban voltak enciklopédiák. A kísérletező Batthyány Tódor, aki árral szembe úszó hajót is szabadalmaztatott, főként vízépítési, gazdasági, műtani, bányászati, helyesírási és politikai műveket olvasott. A két gyűjtő testvére volt a már említett *Batthyány Fülöp*, aki 50 000 forintot adományozott a későbbi MTA könyvtárának. Az adományozók közül Batthyány Kázmér sokirányú mecénási, közéleti és politikai tevékenysége ismert. Környezetéből ismert jószágigazgatója, „a polihisztor *Nagy Károly* (1797–1868), akivel matematikai műveket, ég- és földgömböket adott ki, és aki a könyvtár átadásakor az állományról tájékoztatta *Toldy Ferencet*.

A Batthyányak jelmondata: *Fidelitate et fortitudine* (*Hűséggel és bátorsággal*) valóban egy élhető és a család tagjai által követett szemlélet volt, a konferencia előadásai is ezt igazolták. (A tanácskozás a Videotoriumban meghallgatható: <https://videotorium.hu/hu/recordings/21829>.)

Még mindig arra a temetésre várunk...

Az új generációs INTERMARC-ban rejlő ígéretek és kihívások

DANCS Szabolcs

Az ismertetés PEYRARD, Sébastien – ROCHE, Mélanie (2018): Still waiting for that funeral: the challenges and promises of a next-gen INTERMARC (elektronikus elérése: <http://library.ifla.org/2204/1/141-peyrard-en.pdf>) írása alapján készült. A cikket a szerzők Creative Commons Attribution 4.0 licenc alatt tették elérhetővé. A licenről bővebben: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

A Könyvtári Figyelő jelen számában közölt, Tóvári Judit tollából származó terminológiai vitaindítóhoz, valamint általában a katalogizálás szabályozásának megújításához némiképp kapcsolódik, azt új, gyakorlati szempontokkal gazdagítja a következőkben tárgyalt franciaországi tapasztalat, amely elsősorban a helyi adatsere-formátum korszerűsítésére vonatkozik.

A *Bibliothèque nationale de France* (BnF) által használt MARC-alapú adatsere-formátum, az INTERMARC immár negyven éves múltra tekint vissza. Megújításának közelebbi célja, hogy kompatibilissé tegyék a szemantikus technológiákkal és az új bibliográfiai modellekkel (FRBR, LRM). A francia nemzeti könyvtár metaadat-szakértőinek meggyőződése, hogy a MARC megtartása elősegíti a szakmai folytonosságot és a bibliográfiai szaktudás fejlődését, valamint a nem bibliográfiai felhasználók igényeit is kielégíti. Célkitűzésük a kapcsolt adatok irányába való elmozdulás a MARC rekordok „finomításával”, hordozhatóságuk növelésével. Ennek kontextusa a *Bibliográfiai átállás* nemzeti projektje, amely a katalogizálás LRM-ét (könyvtári referenciamodell alkalmazását) jelenti az RDA implementálásával.

Bevezetés

A kiinduló problémát az jelenti, hogy az információs technológia gyorsabban fejlődik, mint a bibliográfiai formátumok. Az FRBR megjelenése a századfordulón tovább bonyolította a helyzetet. Tíz évvel később az RDA-nak, a szemantikus webes megközelítés az és FRBR közös sarjának megszületése, az IT és a bibliográfiai formátumok nászának végéhez vezetett, miután a szabályzat formátumsemleges katalogizálási szabályokat fektetett le.

Nem kétséges, hogy a MARC egyelőre nem tudott megfelelni az új szabályok és modellek által támasztott kívánalmaknak, de hozzá kell tenni, hogy a „MARC formátumok” alatt a legtöbben magát a MARC21-et értik, miközben a MARC21 hiányosságait nem lehet számon kérni az egyéb MARC-formátumokon. Ezt az álláspontot képviselte legalábbis a francia nemzeti könyvtár (BnF), amikor nekifogott saját formátuma, az INTERMARC „generáljavításához”, amelynek célja, hogy a formátumot a szemantikus webbel, az új bibliográfiai modellekkel és katalogizálási szabályokkal kompatibilissé tegyék. A projekt jelenlegi szakaszában annyit már le lehet szögezni, hogy az új generációs INTERMARC entitásorientált lesz, jelentős mértékben fog támaszkodni a kontrollált szótárakra, és meta-metaadatokat fog tartalmazni.

A MARC21-nek halnia kell?

Immár tizenöt éve annak, hogy a könyvtáros világ megrendülve értesülhetett a MARC halálhíréről. A cikk szerzői ekkoriban még nem voltak könyvtárosok, a MARC születésekor pedig még csak nem is éltek, ezért szakmai elfogultsággal nem vádolhatók. Nézetük szerint a tény, hogy a temetésre még nem került sor, azt sugallja, hogy a haláleset sem történt még meg. A MARC elavultságát emlegető egykori kritikák a MARC21 vonatkozásában helyesnek bizonyulhatnak, de példának okáért az UNIMARC már a kezdetektől épít a lokális azonosítókra és a rekordkapcsolatok lehetőségére. A Kongresszusi Könyvtár 2012-ben döntött az RDA adaptálásáról, azóta a MARC21-et igyekeznek az új szabályokhoz igazítani. Az adatmodellt érintő strukturális revízió azonban egyelőre elmaradt, míg az UNIMARC esetén ez már 2010-ben lezajlott a FRAD-nak való megfelelés érdekében a besorolási adatok kezelése vonatkozásában, valamint az elmúlt pár évben a bibliográfiai formátumot illetően is, amely immár

magában foglalja a *Mű és Kifejezési forma* FRBR-entitásokat is. A BnF az UNIMARC által kijelölt utat kívánja tehát folytatni.

A nemzeti bibliográfiai ügynökség érdeke

A MARC-kal szemben hangoztatott egyik érv, hogy a MARC-rekordok olvasására csak néhány „csúcs katalogizáló” képes. A BnF-ben mintegy háromszázan kezelnek MARC-adatokat napi szinten, nem beszélve a metaadat-szakértőkről és oktatókról. A francia katalogizálók a számítógépes katalogizálás kezdetétől (80-as évek vége) közelről ismerik a MARC-formátumokat, és jóval távolabb állnak tőlük az angol nyelven nyugvó egyéb formátumok, mint például az XML, amitől egyesek a MARC leváltását várták.

A BnF húsz éve egy saját fejlesztésű MARC-alapú katalogizáló rendszert használ, és több mint negyven éve az INTERMARC formátumot, amely a MARC21 és UNIMARC sajátos elegye. Az általános felépítést a MARC21-től, míg egyes alapvető sajátosságokat (mint például a besorolási [*autorizált?*] és bibliográfiai rekordok közötti kapcsolódási lehetőségek) az UNIMARC-tól örökölte, ugyanakkor mindkét formátumnál részletesebb, kidolgozottabb. Húsz évvel ezelőtt komoly változáson, konszolidáción ment át a formátum, hogy megfeleljen a különböző dokumentumtípusoknak és gyűjteményi elvárásoknak. Ma elsődleges szempont az interoperabilitás, ugyanakkor ezúttal is alapkérdés, hogy nulláról kezdjék-e a fejlesztést vagy alapozzák egy olyan megoldásra, amelyet immár jól ismernek és kezelnek. A nemzeti könyvtár úgy döntött, nem kockáztat egy új formátum bevezetésével, a nemzeti bibliográfia előállítójaként egy ilyen mérvű, nehezen menedzselhető változást nem is engedhet meg magának, mivel komoly fennakadáshoz vezethetne a kötelempéldányok feldolgozásában. Ugyanezt diktálta a francia könyvtárügyi többi szereplője iránti felelősségérzet, hiszen a könyvtárak Franciaországban továbbra is MARC-ot használnak, és a belátható jövőig maradnak is ennél a formátumnál.

Az új generációs INTERMARC felé

A BnF szakemberei nincsenek meggyőződve arról, hogy a BIBFRAME fejlesztése a MARC-alapú struktúra leváltásához vezet, mindenekelőtt az IFLA-LRM modell interpretálása okoz problémát. Elismerik, hogy az RDF-ben való publikálás kulcsfontosságú a szemantikus kereshetővé tétel és újrafelhasználás

szempontjából, ugyanakkor úgy gondolják, fontos éles különbséget tenni az adat létrehozásának módja és azon mód között, ahogy az adatot tároljuk és publikáljuk. Az RDF-tripletek tárolása és publikálása nem szükségszerűen jelenti azt, hogy a katalogizálás során hozzuk létre őket.

Az alkalmazott módszer

A francia nemzeti könyvtár munkatársai mindele előtt körüljárták, szükséges-e a MARC-alapú formátum megőrzése, illetve egy új generációs INTERMARC kifejlesztése, és mennyiben áll ez összhangban a bibliográfiai adatok újrafelhasználásának céljával, a kapcsolt adatokra vonatkozó alapelvekkel. Úgy találták, hogy a belső formátum megőrzése egyfelől nem jelent forradalmi változást a katalogizáló munkatársak számára, másfelől teljes mértékben harmonizál azokkal a célokkal, amelyeket a *Bibliográfiai átmenet* (<https://www.transition-bibliographique.fr>) programja képvisel.

A legfontosabb kérdéseket egy kétnapos rendezvény (World Café) keretében, párhuzamosan futó műhelymunkák keretében tisztázták, gondosan ügyelve arra, hogy elvont eredmények helyett kézzelfogható, konkrét megoldási javaslatok szülessenek a formátum átalakítása tárgyában. A megvitatott témák:

- Entitások és kapcsolataik: hogyan tudja a MARC hatékonyan kifejezni az FRBR-t?
- Meta-metaadatok: hogyan tudunk hatékonyan metaadatokat szolgáltatni a metaadatainkról úgy, hogy a felhasználók és metaadat-menedzserek megértsék, milyen minőséggel rendelkeznek az adott metaadatok egy bizonyos előállítási folyamat kontextusában?
- Hivatkozási információ megoldása: olyan környezetben, ahol a géppel olvashatóság és az interoperabilitás tekintetében a szemantikus web szempontjai a mérvadók. Hogyan tehető a MARC teljes mértékben kapcsoltadat-kompatibilissá?
- Szintaxis és formátumkonverzió: a jelenlegi szintaxis (ISO-2709) továbbra is relevánsnak tekinthető? Milyen változás vagy egyszerűsödés várható a formátumkezelésben, illetve miként hat mindez a futó konverziókra, amelyek célja, hogy a BnF adatai nemzetközi szinten támogassák az interoperabilitást?

A workshopok sikeresnek bizonyultak, lefektették azokat az alapelveket, amelyeket követve az INTERMARC továbbfejleszhető. Ezek után mun-

kacsoportokat hoztak létre, amelyek többek között beazonosították a szükséges entitásokat, entitás-kapcsolatokat és ismérveket, valamint elemezték az INERMARC aktuális állapotát: milyen mezőket és almezőket tartsanak meg, definiáljanak újra, hozzanak létre. A 2017 májusa és decembere között tartott megbeszéléseket újabb találkozók követték, ezúttal az IT személyzet és a Metaadat-osztály között, hogy megállapítsák, mennyiben ültethetők át gyakorlatra az elméleti előkészítés konklúziói. Ekkor megérett az idő, hogy a Metaadat Ügyviteli Bizottság véleményezze az újgenerációs INTERMARC-ra vonatkozó alapelveket, amelyre 2018 februárjában került sor. Az ezt követően megfogalmazott Magna Carta a főbb alapelveken kívül útmutatásokat tartalmazott azon szakemberek számára, akiknek a feladata lesz a „jó öreg” INTERMARC megújítása.

Az új formátum funkciói

A Magna Cartában lefektetett három legfontosabb alapelv: az entitás-kapcsolatok koncepciójának implementálása az IFLA LRM-ben lefektetett modell alapján; a kapcsolatok kifejezése kifinomultabb módszer alkalmazásával, mint amilyenre a „hagyományos rekordok” lehetőséget biztosítanak; a kontrollált értékek kifejezése egyedi entitásokon keresztül.

A katalogizálók már jóval a web megszületése előtt kapcsolt adatokban gondolkodtak, hiszen a világ dolgait már régóta dokumentumokkal (rekordokkal) írják le, illetve azonosítókkal kapcsolják össze. Az újgenerációs formátum (INTERMARC-NG) célja, hogy az FRBR-ben meghatározott elvont magentitásokat összhangba hozza a róluk készült leírásokkal. Az ez alapján megfogalmazott alapelvek a következők:

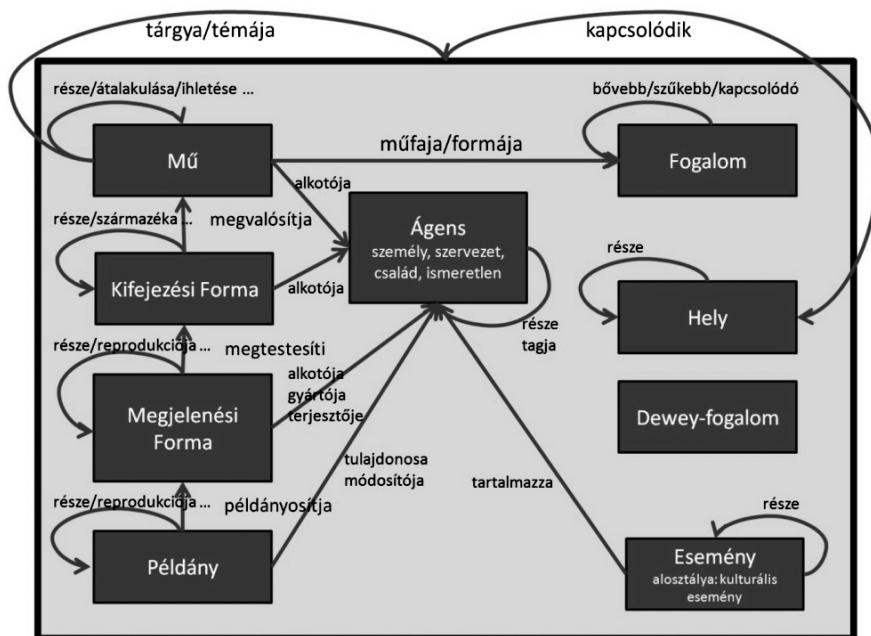
- Minden, az INTERMARC-NG szerint leírt entitásnak külön rekorddal kell rendelkeznie.
- Az INTERMARC-NG szerinti rekordok egyetlen adott entitást írnak le, amiből következik az egyes rekordokban jelenleg elegyedő információk szétválasztásának igénye, hiszen egy MARC-rekord tipikusan tartalmaz információt a Műre, a Kifejezési formára és a Megjelenési formára vonatkozóan. A Mű és a Kifejezési forma szintjeire vonatkozó elemeket eltávolítják a bibliográfiai rekordból, és külön Mű- és Kifejezési forma rekordokat hoznak létre, amelynek az eredménye egy „megsoványodott” Megjelenési forma rekord. A Kifejezési forma rekordok létrehozásakor nulláról indulnak, míg a Mű re-

kordok esetén az egységesített címek besorolási állományára tudnak építeni, új ismérvekkel és kapcsolatokkal bővítve a rekordokat.

- Az entitások közötti kapcsolatokat az adott entitásokat leíró rekordok kapcsolódásaival szükséges kifejezni. A Megjelenési forma és a Kifejezési forma közötti kapcsolatot a Megjelenési forma rekordjából a Kifejezési forma rekordjára irányuló (illetve mutató) kapcsolattal szükséges kifejezni, az utóbbi azonosítójának alkalmazásával. Ugyanaz a mechanizmus alkalmazandó mindenhol, jóllehet jelenleg különböző az eljárás a bibliográfiai és besorolási (autorizált)

formátumok esetén.

A BnF munkatársai mindamellett úgy döntöttek, hogy a Nomen (LRM-E9) és az Időtartam (LRM-E11) entitásokat nem külön rekordokban, hanem ismérvekként kezelik, vagyis a Nomen és Időtartam entitáskapcsolatai közvetlenül azoknak az entitásoknak a rekordjaiban fejeződnek ki, amelyekhez kapcsolódnak, a kapcsolatot pedig az őket tartalmazó mező vagy almező minősíti. Létrehozhatók továbbá a Res entitás alosztályai olyan speciális entitások kifejezésére, mint amilyenek a Fiktív ágens, Fiktív hely, Fogalom, Esemény, Kulturális Esemény, Dewey-fogalom, kontrollált értékek.

1. ábra

Az INERMARC-NG egyszerűsített adatmodellje, entitásonként egy rekorddal és kapcsolatonként egy adatmezővel

Zajlik a tartalomfeltáráshoz használt indexelő nyelv (Rameau) újragondolása. Kihívást jelentenek az adott mű kontextusában jelentőségüket elnyerő entitáskapcsolatok: miközben pl. a főzés önmagában nem kapcsolódik Franciaországhoz vagy a 19. századhoz, a fogalom, hely és időtartam entitások közötti kapcsolat igazzá válhat egy a 19. századi francia konyháról szóló Mű leírása esetén. Ennél fogva úgy definiálják át a téma jelölésére szánt adatmező almezőit, hogy azok a tárgyszavak struktúrájának tükrözése helyett azt fejezzék ki, ahogy a Mű témája az adott, egymáshoz kapcsolódó vagy egymással csoportot alkotó entitások révén kifejeződik.

Meta-metaadatok

A BnF bibliográfiai adatai 2014 óta újrafelhasználhatók, így például a forrás megadásával szabadon integrálhatók külső adatbázisokba. A Wikidata például a BnF vonatkozó rekordjának megfelelő adatmezőjéből veszi a zeneszerző nyelvére vonatkozó információt. Jó volna, ha nemcsak a rekordok, de az egyedi információk tekintetében is jelölhető lenne az adatforrás a rekordokban, ezzel is jelezve az adatok megbízhatóságát. Ennek érdekében négy meta-metaadat mezőt hoztak létre, ezek a következőkre vonatkoznak:

- a Megjelenési forma leírásának forrása;

- ugrópont (link) belső forráshoz (ha a BnF katalógusában megtalálható a Megjelenési formára vonatkozó leírás);
- ugrópont (link) külső webes forráshoz URL-en keresztül;
- külső webes forrás esetén az URL lekérdezésének dátuma.

A Nomen entitás (LRM-E9) ismérveit szintén meta-metaadat elemekként definiálják, külön almezőket rendelve hozzájuk olyan információk rögzítésére, mint a kódolási séma, a célközönség, a felhasználási környezet, a nyelv, írásrendszer. Ezek a meta-metaadatok jóformán minden MARC-mező esetén relevánsak, ezért egységesen ugyanazt a mezőkódot rendelték hozzájuk, bármely mezőn belül használják is őket. A meta-metaadatok almezőkódjai a többitől eltérően nagybetűsök. Ezekon kívül további meta-metaadatokat használnak a rekordtörténet, adott adatmező eredete, a metaadatokra vonatkozó licencinformációk feltüntetésére.

Kontrollált szótárak

A szemantikus webnek való megfelelés azt jelenti, hogy adatainkat a gépek képesek elemezni, vagyis minden adatunkat egy egyedi értékekből felépülő kontrollált szótár részévé kell tenni, hogy az alábbi ismérveket rendelkezésükre hozzák:

- preferált címke és címkeváltozatok;
- kapcsolat (link) a szűkebb vagy tágabb fogalmakat lefedő, illetve egyéb módon kapcsolódó értékekhez;
- a felhasználásra és történetre vonatkozó megjegyzések;

- kód, ha létezik szabványos kód (pl. ISO nyelv-kódok);
- az értékhalmoz (kontrollált szótár), amelyhez az adat tartozik.

Ezek az információk az INTERMARC-ban már most kifejezhetők. A továbbfejlesztés keretében az egyes kontrollált értékek eltérő entitásokként értelmezendők, így külön rekordokat képeznek, illetve külön azonosítóval látják el őket.

Hogyan hatnak mindezek a formátum általános szintaxisára? A meta-metaadatok nem fejezhetők ki fix hosszúságú adatmezők, illetve indikátorok esetén, a kontrollált értékeket pedig ugyanezekben az esetekben csak kóddal lehet rögzíteni, azonosítóval nem. A francia kollégák ezért úgy döntöttek, elhagyják a fix hosszúságú mezőket és indikátorokat, ami nem befolyásolta a formátumszintaxis homogenitását.

Konklúzió

A MARC formátum halálát jósló elemzések nem terjeszthetők ki minden MARC-alapú formátumra. A BnF munkatársai ezt felismerve a formátum temetése helyett a felélesztésének lehetőségeit kezdték el tanulmányozni. Az újgenerációs INTERMARC definiálása a szervezet szempontjából különös kihívást jelentett, ugyanakkor a szakértők egyetértettek a főbb alapelvekben. Az ismert cikk a fejlesztés korai fázisában született, a formátum teljes kidolgozása, a gyakorlatba való átültetése az IT személyzet, majd a katalógizálók által, egy későbbi írás témája lehet.

Beérkezett: 2018. július 27.

Hanák Gábor az idei Kosáry Domokos-díjas

A Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár kezdeményezésére a Szent István Egyetem Szenátusa 2013-ban Kosáry Domokos-díjat alapított a könyvtár névadója tiszteletére születésének 100. évfordulója alkalmából. Az elismerés a könyvtárügy területén, a könyvtári, levéltári munka szervezésében elért kimagasló eredmény, az egyetemtörténeti, agrártörténeti kutatások terén végzett magas szintű tevékenység, illetve a könyvtár, a könyvtárügy támogatásának elismeréseként adományozható.

Ebben az évben Hanák Gábor történész, dokumentumfilm-rendező, riporter, az OSZK Történeti Interjúk Tárának c. igazgatója, jelenleg az általa alapított Cseh Tamás Archivum tanácsadója vette át a Szent István Egyetem Szenátusának tanévzáró ünnepi ülésén 2018. június 15-én az egyetem rektorától és a könyvtár mb. vezetőjétől. A kitüntetést magas szintű, több évtizeden át végzett szakmai és vezetői tevékenységének elismeréseként, a Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár törekvéseinek, történeti kutatásainak példaértékű támogatásáért, történészként és közgyűjteményi szakemberként a felsőoktatási könyvtárak, egyben az egész magyar könyvtárügy támogatásáért kapta a díjazott.

Forrás: Részlet Koósne Török Erzsébet (a SZIE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár ny. főigazgatója) és Katona Adrienn a Kosáry Domokos-díj Kuratórium titkára tájékoztatójából

A látható könyvtár

A klasszikus ókor görög és római könyvtáiról magyar nyelven viszonylag kevés műből lehet tájékozódni. Aki a kérdéssel részletesebben kíván foglalkozni, annak idegen, elsősorban német és angol nyelvű irodalmat kell használnia. Igaz ez a megállapítás még akkor is, ha éppen a közelmúltban két kötet is megjelent az ókori könyvtárakról. Az egyik munka a *Hoffmann Zsuzsanna* és *T. Horváth Ágnes* szerzőpáros írása: *Könyv és könyvtár az ókorban*, mely Szegeden látott napvilágot 2016-ban, a másik pedig 2018-ban hagyta el a sajtót. *A látható könyvtár : a palatiumi Apollo-könyvtár és a római irodalmi élet* című, illetve alcímű munka szerzője *Acél Zsolt* klasszika filológus, piarista szerzetes tanár, és a kötet 2009-ben megvédett doktori értekezése egyik fejezetének továbbfejlesztett változata.

Acél Zsolt kötetének első része tudománytörténeti áttekintés, amelyben megállapítja, hogy az ókori könyvtárakról való ismereteink meglehetősen korlátozottak, lényegében ma sem tudunk sokkal több konkrétumot, mint amit a reneszánsz időszakában a humanisták. Akkor alakult ki az antik világ gyűjteményeire vonatkozó és ma is ható könyv- és könyvtártörténeti paradigma, amely jól érzékelhető az *V. Sixtus* pápa utasítására a *Vatikáni Könyvtár* díszítésére szolgáló freskósorozat programjában. A XVI. század végén keletkezett ciklus képei az ókori könyvtártörténet legfontosabb mozzanatait ábrázolják, és lényegében a modern szakirodalom általánosan elfogadott főbb tézisei megegyeznek a képciklus mondanivalójával. Eszerint a görög idők első könyvtárait a türannoszok (tyrannoszok) alapították, és *Peiszisztratoszra* nyúlik vissza minden későbbi könyvtár. A tyrannusz-könyvtárak talán az állami archívumok részét alkották, mellettük a gymnasiumok könyvtárainak

ACÉL Zsolt

A látható könyvtár : a palatiumi Apollo-könyvtár és a római irodalmi élet / Acél Zsolt. – Budapest : Gondolat, 2018. 222 p. (Electa) ISBN 978 963 693 837 6

volt fontos szerepük az antik világ szellemi életében. A görögök között jelentek meg az első magánkönyvtárak, *Arisztotelész Lykeionja* (Lykeion) vált a későbbi gyűjtemények mintaadó típusává. Funkcionálisan itt jelent meg a sztoa (stoa), az apothéké és a hieron, vagyis az oszlopcsarnok, a könyvraktár és a szentély hármassága, illetve a hellenisztikus korszak fejedelmi könyvtárai mellé az arisztotelészi örökség hatására kutatóműhely is létesült. A hellenisztikus világ után Róma lett a legfontosabb könyvtárfenntartó, bár kezdetben egyébként hadizsákmányként kerültek a városba a könyvek. Az ókori könyvtárakra vonatkozó értékelésekhez ezeken túl gyakran aktuálpolitikai szempontok is kapcsolódnak; példaként hozza fel a szerző a hiteles forrásokkal nem igazolható tyrannuskönyvtárakat, amelyekkel sok kutató támasztja alá azt az érvet, hogy a „könyvtár a hatalom megjelenítési módja”, az ellenőrző hatalom terepe. De ide tartozik a hellenizmus és az alexandriai könyvtár megítélése is: a XIX. századi német klasszika-filológia alaptétele volt, hogy az életképtelen, széteső apró államocskák jogos örököse a hellenisztikus egyiptomi birodalom. Nem nehéz ebben a tételben a Német Császárság önigazolását felfedezni. Az alexandriai könyvtár pusztulásának ideje és módja is lehet aktuálpolitikai viták tárgya; a források ugyanis többféle értelmezést is megengednek és nyilván más világképet jelent, ha a kutató az intézmény pusztulását Kr. e. 48-ra, Caesar hadaihoz kapcsolja, más világlátást képvisel, ha a Kr. u. 391-es, keresztények általi felgyújtást vallja a történész, és megint mást, ha a historikus 642-re, az iszlámhoz kapcsolja a könyvtár teljes és végleges pusztulását.

Ezt a fentebb vázolt és a szakirodalomban meghonosodott egyenes fejlődésvonalat vitatja Acél Zsolt. Elsősorban az eddigi források újszerű értelmezésével, a régészeti eredmények felhasználásával és egy új, 2005-ben előkerült forrás segítségével értelmezi újra az ókori világ könyvtárainak működését és történetét. Részletesen taglalja az eddigi könyvtártörténeti paradigmát megkérdőjelező érveket és tényeket, így például vitatja, hogy a pergamoni bibliotékában jelent volna meg a könyvraktárként is szolgáló díszterem; új régészeti eredmények alapján állítja, hogy a palatiumi Apollo-könyvtár eredetileg egy teremből állt, a római magánkönyvtárakban pedig többnyire nem volt külön könyvraktár, a 'bibliotheca' terminus technicus olyan helyiséget jelölt, ahol a könyvek szabadon sorakoztak, jól láthatóan, és elég tér és fény volt bennük a helybeni kutatáshoz.

Acél Zsolt a kutatástörténeti áttekintés után rátér tulajdonképpeni témájára, amelyet a „látható könyvtár” terminus technikussal jelöl. A fogalmat az archívum- és médiaelméletből kölcsönözte. Azt a Kr. e. 2. század végétől kibontakozó folyamatot érti a kifejezés alatt, miszerint akkortól kerültek elő az első biztos régészeti leletek, feliratok, szövegek a könyvtárakról, ekkor alkotják meg a könyvtárak előtörténetének maig ható narratíváját, de a kortársak még nem nyilatkoznak a könyvtárakról. Ez a késő köztársaságban következik be, elsősorban *Cicero* és kortársai figyelnek fel az intézményre, elkezdenek írni, gondolkodni róla. Acél Zsolt kilenc pontban foglalja össze az ekkoriban kezdődő, a „látható könyvtár”-hoz vezető változásokat.

A könyvtárépületek az összefüggő városépítési terv részévé válnak, látványos homlokzatuk, építészeti kiképzésük miatt könnyen felismerhetők, monumentális méretűek, sok ember befogadására alkalmasak,

szabadon látogatható szobor- és képgyűjteménnyel rendelkeznek. A második fontos változás a nyilvánosan látogathatóvá válás, már csak az ott őrzött műkincsek miatt is; a szerző azonban hangsúlyozza, hogy nem tudni, mennyire lehetett szabadon használni az intézményt. A harmadik szempont a politikai funkció: a fejedelem hatalmát jelképezi, és az euergetés, a jótévő, adományozó uralkodó imázsának fontos jelképévé vált a könyvtáralapítás. A következő momentum arra utal, hogy hangsúlyos szerepet kap a díszterem, amely egyúttal a könyvraktár helye is. Ehhez kapcsolódik, hogy a könyvtárba, a díszterembe írók, költők, szobrai kerülnek. A hatodik elem szerint a könyvtár kilép az anonimitásból, tudományos és szépirodalmi alkotásokban is elkezdnek róla írni. A könyvtár az irodalmi élet fontos részévé válik a recitációk, vagyis a nyilvános felolvasások révén. Megjelenik a könyvtártudomány; fontos műve *Varro De bibliothecis* című írása, amely ugyan sajnálatosan elpusztult, alig néhány mondat ismert belőle, csak a későbbi kivonatokból lehet valamelyest rekonstruálni a tartalmát. És végül megjelenik a bibliofília, annak felismerése, hogy a tekercs nem pusztán egy irodalmi szöveg hordozója, hanem maga is „*ékes tárgy, személyes kincs, melynek szépsége, kidolgozottsága összhangban áll a mű szépségével.*”

A felsorolt kilenc szempont, folyamat jelenti a könyvtár „láthatóvá válását”. A folyamat részletes bemutatását a szerző esettanulmányokban végzi el. A nyolc írás közül kettő prózai forrásokat elemez, a könyvtárkultúra augusztusi forrásvidékét *Cicero* gyűjteményeinek ismertetésével, míg késői hatását *Gellius* híres művének, az *Attikai éjszakáknak*, illetve *Galénos* újonnan előkerült szövegének tárgyalásával mutatja be. A két fejezet között további hat esettanulmány költői műveket elemez és az *Augustus* korabeli irodalmi világot ábrázolja a palatiumi Apolló-templom könyvtárának ismertetésével.

A római könyvtártörténet szempontjából jelentős fordulat, hogy az új humanitas eszmény újraértelmezte az *otium*, a szabadidő tartalmát. Míg a régi római merev, konzervatív világkép a szabadidő fogalma alatt egyfajta semmittevést látott, az új felfogás szerint már beleértették az irodalmi tevékenységet, az olvasást is, vagyis az újfajta *otium* értelmezés mér összegegyeztethető volt a római polgár méltóságával. Az új paradigma jegyében jöttek létre az első jelentős magánkönyvtárak, *Lucullus*, *Sulla*, *Cicero* tékái. *Cicero*nak több gyűjteménye volt, kiterjedt levelezésében számos utalás olvasható könyvtáiról. A források alapján az a kép rajzolódik ki, miszerint tekercseit

féltő gonddal őrizte, rendszerezte, katalogizálta, és mindezekhez szakértők segítségét is igénybe vette. Gyűjteményei körül népes közösség szerveződött, amelynek tagjai között élénk szellemi élet zajlott, és jelentős filológiai munkát végeztek. *Acél Zsolt* vitatja azt a nézetet, miszerint *Cicero* könyvgyűjtő szenvedélye pusztán „*közéleti gőg, büszkeség és magánéleti élvezet*”, illetve a politikai kapcsolatok fenntartása, társadalmi érvényesülés lett volna. A források gondos elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy *Cicero* egyfajta egység jegyében fejlesztette könyvtárait. Ez az egység vonatkozott egyrészt a könyvtár berendezésére, másrészt az irodalmi hagyomány megőrzésére, feldolgozására. Felfogása szerint a könyvtár szövegei összefüggenek egymással, egységes gyűjteményt alkotnak, és szükséges a tekercsekben öröklődő hagyományt értelmezni, felülvizsgálni, adott esetben pedig szükség szerint javítani, és a „*szöveganyag alapján az irodalomtörténet egységesítő elbeszélését megalkotni.*”

Cicero gyűjteményei és könyvtári gondolatai meghatározó mértékben hatottak az augusztusi Apolló-templom könyvtárára. Az intézmény megalkotásában és működésében jól nyomon követhető a római irodalmi kánon megalkotásának igénye. A következő tanulmányok költői művek elemzésével arra keresik a választ, hogy az Apolló-templom hol helyezkedett el Róma városában eszmei értelemben, és mit jelentett az, hogy a könyvtár Apollóhoz és Augustushoz kötődött. Az Apolló-templom és a könyvtár volt a római aranykori irodalmi élet és szerzők kanonizálásának legfőbb helyszíne. A Kr. e. 28-ban megnyílt könyvtár nemcsak az ott elhelyezett és őrzött művekkel szolgálta a kánonképződést, hanem legalább olyan mértékben a kánonképző nyilvános felolvasásokkal, a recitációkkal. *Acél Zsolt* *Propertius*, *Ovidius* és *Horatius* művei alapján ismerteti a jelenséget. Bár kétezer évvel ezelőtti folyamatokról van szó, néha kísérteties hasonlóságot lehet megfigyelni a mai irodalmi és kulturális kánonképződésben is. Eszerint a recitatio és a kánonképződés legfontosabb helyszíne a könyvtár (ez ma aligha állítható), a latin korpusz még nem olyan gazdag, mint a görög; viszont a mai helyzetre is részben igaz a következő tétel: „*Ha valaki a római kánonba, a latin könyvgyűjteménybe akar bekerülni, akkor a magas műveltség jogos elvárásaival, olykor azonban sznob befogadói igényekkel kell szembesülnie*”, az ez utáni megállapítás szintén akár napjainkat is jellemezheti: „*Az eltérő költői iskolák, életművek közötti viták néha csak látszólagosak, egy zárt értel-*

miségi kör tudásának fitogtatását, egy belterjes nyelv megteremtését szolgálják”.

A kötet középső, költői művekkel foglalkozó fejezetei után a záró szerkezeti rész következik, amely kitekintés, és a római közkönyvtár helyzetét Gellius és Galénosz művei alapján taglalja. A két szerző a Kr. u. II. század végén írta elemzett munkáját. Gellius *Atikai éjszakákja* az ókori könyvtártörténet egyik leg-híresebb forrása, az athéni és az alexandriai könyvtárról írott sorai a mai könyvtártörténet-írás számára is megkerülhetetlenek, bár konkrét állításait az újabb kutatások megkérdőjelezzik. Gellius nagy rajongója és tisztelője volt a könyvtáraknak, kiinduló tézise szerint az írásos kultúra kollektív, és egyéni emlékezete külső segítségre, könyvekre és könyvgyűjteményekre szorul. Gellius ideális olvasója az a személy, aki emlékezőtehetségén túl jól tájékozódik az írásos világban, magabiztosan igazodik el a könyvtárban és könnyen rátalál a keresett szövegre. Írása szerint a könyvtárban a tudományok teljessége megtalálható, nyilvánosság jellemzi, és a gyűjtemények gyakran vándorolnak, ennek oka lehet a hatalmi és kulturális központok átrendeződése, illetve hadizsákmányként is helyet változtatnak a tekercesek.

A híres orvos, Galénosz *A lelki fájdalomtól való mentesség* című írásában foglalkozott a könyvtárakkal is. A szöveget 2005-ben fedezték fel, és Acél szerint nemcsak kiegészíti az ókori könyvtárakról való ismereteket, de több vonatkozásban a római könyv- és könyvtártörténet újra gondolására készít. Galénosz 192-ben Rómában értékei megőrzésére egy raktárépületet bérelt, ott helyezte el könyveit is, saját műveiből pedig másolatot készített, és szülővárosa, Pergamon könyvtárába kívánta küldeni. 192 telén azonban óriási tűzvész pusztított Rómában, a Galénosz által bérelt raktár is megsemmisült. A tudós lelki békével fogadta a szörnyű csapást, művében bemutatja, milyen lelki gyakorlatok, filozófiai nézetek alapján képes magától távol tartani a búslakodást. A

szöveg második részében könyveiről, szövegeiről ír. Az általa írt és kivonatolt szövegeken kívül felsorol számos ritka művet, amelyeket közkönyvtárakban vagy könyvkereskedésekben tanulmányozott. Megemlít több olyan alkotást is, amelyek a tűzvészben elpusztult római könyvtárak állományában voltak. Írásából kiderül az is, hogy az Augustus-korabeli nagy könyvtárak magukba olvasztották a Cicero idejéből származó tékákat. Műve segítségével képet alkothatunk magunknak arról is, hogy hogyan, miként használták az ókorban a pinakes („táblák”) megjelölésű segédleteket. Galénosz szövegéből tisztázódik, hogy a pinakes nem egyszerű könyvtárkatalógus, nem köthető egyetlen konkrét gyűjteményhez, hanem minden olyan szöveget megpróbált felsorolni, amely idézetekből ismert. Vagyis bizonyos megszorításokkal inkább bibliográfiának lehet tekinteni a *Kallimakhosz* neve által fémjelzett műfajt.

Galénosz eredetileg orvos volt, felfogása szerint az irodalmi szövegek a lélek gyógyulását is elősegíthetik. A könyvek gyógyító, a testi és lelki betegségek leküzdését szolgáló szerepük mellett azonban a „szépen olvasás” eszközei is lehetnek. Ez alatt azt érti Galénosz, hogy az olvasók képesek legyenek megítélni egy-egy kézirat hitelességét, és élvezzék a nyelvi kifejező erő szépségét. Ezért fontos számára a közkönyvtár, amelynek három tulajdonságát emeli ki: a könyvkereskedéssel és a magánkönyvtárral szemben az írásművek valódi, igazi otthona, mindig egy nagyobb intézményrendszerbe tagolódik, és végül az állománya soha nem lehet teljes, mindig fejleszteni kell. Mint érzékelhető, Galénosz egészen korszerű, ma is vállalható nézeteket vallott a könyvtárakról. Acél Zsolt könyve nagy nyeresége a művelődés- és könyvtártörténetnek. A kötetet haszonnal forgathatják mindazok, akik a könyvtárak, könyvtárügy múltja iránt érdeklődnek.

Pogány György

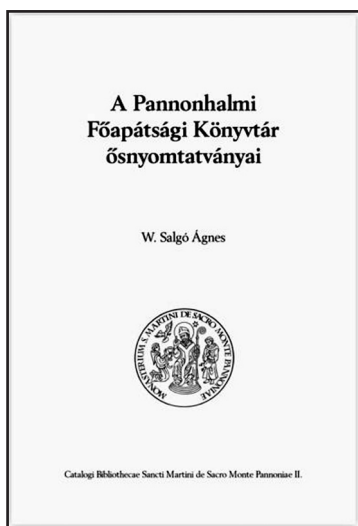
Legális hozzáférés folyóiratcikkekhez

Az EISZ Titkárság segédletet állított össze azokról az alternatív megoldásokról, amelyek segíthetnek folyóiratcikkek és egyéb információk legális hozzáférésében, abban az esetben is, ha az intézmény nem fizet elő az adott folyóiraatra vagy adatbázisra.

A segédlet címe:

<http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/open-access/262-nincs-elofizetsem-hogyan-ferhetek-hozza-online-tudomanyos-tartalmakhoz.html>

Forrás: Katalist, 2018. szept. 24. – az EISZ Titkárság tájékoztatója alapján

SALGÓ Ágnes, W.

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai = Incunabula Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae : PFK-INC / összeáll. W. Salgó Ágnes. - [Pannonhalma] : Pannonhalmi Főapátság : Bencés K., 2017. - 258 p. ; 25 cm. - (Catalogi Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae ; 2.) ISBN 978-963-314-115-1

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai

Az egyházi gyűjteményeinkben fellelhető írott és nyomtatott kulturális kincseink közzététele örvendetes módon 2017-ben újabb kötettel gazdagodott *W. Salgó Ágnes*nek köszönhetően, aki a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványainak szakszerű, részletes feltárását végezte el adatbázisban, majd ennek átszerkesztett, nyomtatott katalógusát is közreadta.

W. Salgó Ágnes a nyomtatott katalógust a Pannonhalmi Főapátság Könyvtárának részletes történeti áttekintésével vezeti be. Ebből megismerhető az apátság mai elnevezésének eredete, valamint a közel ezer esztendő, sok hányattatást elszenvedő könyvgyűjteménynek a története. A bencés apátságnak otthont adó Szent Márton-hegyet a hagyomány szerint *Guzmics Izidor* (1786–1839) bakonybéli bencés apát Széphalom mintájára, *Kazinczy Ferenc* tiszteletére nevezte el Pannonhalmának. A nyelvújítás vezéralakja 1831. április 9 és 13-a között tett látogatást a bencés monostorban, s ezt követően leveleiben és az utazásról szóló könyvében a Szent Márton-hegyet Pannonhalma néven említette.

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár tekinthető a legrégebb alapítású magyarországi könyvtárnak. Első könyvjegyzéke 1090 táján keletkezett, amikor az apátság egyházi kincseit, könyveit, javadalmait számba vették. A Szent László által kiállított oklevél nem a címük szerint, hanem tartalmi csoportosításban sorolt fel közel 80 kódexet. A művek száma azonban ennél több lehetett, ugyanis minden bizonnyal a scriptorok több munkát is bemásoltak az egyes kódexekbe. A nemzetközi összehasonlításban is gazdagnak mondható pannonhalmi könyvjegyzékben a bencés Regula, evangeliariumok, misekönyvek, a teljes ó- és újszövetségi szentírás, egyéb liturgikus és lelkeségi könyvek mellett megtalálhatók még *Cicero*, *Lucanus*, *Cato* írásai, valamint *Donatus* latin grammatikája. Utóbbi munkák a 11. századi Szent Márton-hegyén működő bencés kolostori iskolában folyó oktatás fontos segédeszközei lehettek. E jelentős könyvgyűjteményből sajnálatosan napjainkra semmi sem maradt fenn. A 15. században a bencés közösségek kongregációba tömörülése és megújulása hatással volt a magyarországi bencés rendre is. *Tolnai Máté* (c. 1460–1535) apát feladata volt ezeknek a reformoknak a véghezvitele. Apáti működése alatt kiadatott két Breviariumot és egy Diurnalét Velencében, amelyekből nyilván példánnyal is rendelkezett az egykori pannonhalmi könyvgyűjtemény.

A török hódítással járó folyamatos háborúskodás nagyban befolyásolta a bencés kolostor egykori könyvgyűjteményének további sorsát: 1529-ben I. Ferdinánd csapatai fosztogattak, ezt követően a vár a végvári rendszer része lett, majd *Fejérvölgy István* veszprémi, utóbb nyitrai püspök, pannonhalmi főkormányzó (1567–1593) a monostor értékeinek többségét az értékes könyvgyűjteménnyel egyetemben Nyitrára, illetve

Bécsbe menekítette. Rudolf király rendelkezésére a könyveket átmenetileg a pozsonyi érseki palota Szent László-kápolnájában helyezték el. 1607-ben a király titkárnak, *Himmelreich Tibornak* a fia, *Himmelreich György* (1583–1637) került a monostor élére kormányzó apátként. Az apjától örökölt és tovább gyarapított humanista szellemű, gazdag gyűjteményt, amely mintegy hétszáz művet tartalmazott, az apátságra hagyta. 1627-ben felvett katalógusa még ma is megtalálható a könyvtárban.

1637-ben a magyar országgyűlés III. Ferdinánd királytól követelte a bencés rend visszaállítását magyar apáttal. A monostor és a templom értékeiről *Magger Placid* (1647–1667) apát működése során, 1658-ban készült újabb leltár, amely a könyveket 21 szakcsoportban sorolta fel, egyúttal jelentős gyarapodásáról adott számot. A könyvtár állománya ekkor 2037 művet tartalmazott 2318 kötetben. A 17. század utolsó két évtizedében kiújuló török háborúk, valamint a Rákóczi-szabadságharc ismételten súlyos károkat okoztak a gyűjteményben. Az 1768. évi katalógus már csak 1542 művet sorolt fel 1801 kötetben. A hiány pótlása érdekében Mária Terézia királynő évente jelentős összegű támogatást biztosított, a kinevezett *Somogyi Dániel* (1768–1801) főapátot a monostor könyvgyűjteményének bővítésére kötelezte. A gyarapodó bencés monostor könyvtárát súlyosan érintette II. József rendelete, ami más szerzetesrendekkel együtt a bencés rendet is feloszlatta. Az 1787. július 15-én elvégzett számbavételkor az állomány nagysága 3912 könyv és 320 duplum (összesen 4232 kötet) volt, amelyet a rendelet végrehajtásaként az Egyetemi Könyvtárnak kellett átvennie. Az értékesnek ítélt köteteket kiválogatták, a többi elárverezték. A bencés rend visszaállításakor, 1802-ben a visszaérkezett kötetek száma mindössze 757 darab volt.

A visszaállított bencés rend korábbi tevékenységét az oktatásban való közreműködéssel bővítették. Ez viszont megkövetelte a könyvgyűjtemény szakszerű növelését. *Novák Krizosztom* (1744–1819) főapát irányításával hazai és külföldi könyvkereskedők közreműködésével számos értékes könyvet vásároltak, többek között a 19. századi feloszlott német kolostori könyvtárakból. Hazai szempontból *Paintner Mihály* (1753–1826) jezsuita vonatkozású értékes gyűjteményének megvétele érdemel még említést. Az adományoknak köszönhetően szintén gyarapodott a bencés monostori könyvtár. 1836-ban adtak át a bibliotékának napjainkban is helyet adó új épületet az időközben jelentősen megnövekedett könyvállomány elhelyezésére. Az 1817. évi jegyzék már

36 017 kötetet tartott nyilván. Ekkor az állományt öt szakcsoportba – teológia, jog, filozófia, történelem, irodalom – osztották, a korszerű könyvtári munka érdekében pedig meghatározták a gyűjtőkört, valamint a szakszerű gyarapító és feldolgozó munkát gyakorlattá tették.

1874-ben a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár állománya meghaladta a százazretet. 1904-es állományfelmérésekor pedig már 125 ezer kötettel rendelkeztek, amelyből 232 volt 1500. december 31-ig szedéssel és nyomtatással előállított ősnymotatvány. Ez utóbbi állományrész első tudományos igényű feldolgozását és nyilvántartásba vételét *Récsey Viktor* (1858–1908) könyvtáros végezte el, s adta közre 1904-ben. Műve a legrégebbi nyomtatott állományrész példaértékű nyilvántartása lett *Sajó Géza* és *Soltész Erzsébet* országos ősnymotatvány-katalógusának (CIH) 1970-es megjelenéséig.

Jelenünkben a számítógépes adatbázisoknak általános könyvtári alkalmazása megkívánja az egyes gyűjteményekben található ősnymotatványok korszerű feldolgozását. W. Salgó Ágnes 2014-ben kérte fel a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymotatványinak mindenre kiterjedő, szakszerű leírására az adatbázisban. Munkája során a köteteket egyenként kézbe vette, elvégezte ezeknek a teljes kollacionálását, majd az egyes műveket egybevetette az interneten elérhető digitális másolataikkal, illetve a más gyűjteményekben hozzáférhető példányaikkal. Továbbá valamennyi munka esetében szakirodalmi kutatómunkát végzett. Ennek fontos hozadékeként a feldolgozott ősnymotatványok néhány értékes darabjáról a munkája során alkotott tudományos megállapításait közreadta (*Amiről a régi könyvek mesélnek* In: *Collectanea Sancti Martini*. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője 4., 2016. 49-69. p). Kutatásainak eredményeként a szerző megalapozottan cáfolta a korábban corvinának gondolt Antonius Florentinus, S. (1389-1459) [Summa theologica: Pars 1-5. Venezia: Leonhard Wild, 1480-1481] (GW 02187) ősnymotatvány (29. tétel) e példányáról, hogy formai jegyei nem igazolják ezt a feltevést. Az ősnymotatványoknak az adatbázisban történő feltárását követően a legmodernebb elvárásoknak és a nemzetközi szabványoknak megfelelően átszerkesztette a feldolgozott művek bibliográfiai leírását, és közzétette a most ismertett nyomtatott katalógust.

A katalógus 237 ősnymotatvány bibliográfiai leírását közli a szerzők nevének, illetve szerző nélküli munkák esetében a mű címének betűrendjében. Megadja jelzetüket, a rájuk vonatkozó bibliográfiák, katalógu-

sok hivatkozási számát. Önálló bekezdésben közli a kötet tartalmát, tükrözve azokat a műveket, amelyek összefoglaló, gyűjteményes címmel részműként jelentek meg, és a főtétele leírásában nem szerepelnek. Önálló kötet esetében az egyedi sajátosságait – illusztráltság, bejegyzések, tulajdonosok, egybekötött művek, hiányok stb. – itt is megemlíti. A bibliográfiai leírás sorrendjében közli az adott kiadásra vonatkozó jellemzőket, ügyelve a megjegyzés forrásának megadására. Ezután kisebb méretű betűtípussal szedve az adott példányra vonatkozó egyedi sajátosságok – a margináliák (utólagos bejegyzések), a provenientia (tulajdonosi bejegyzések, ex librisek, pecsétek, régebbi jelzetek), a kötésleírás, a hiányok pontos megadása; végül a kolligátum tagjainak a felsorolása – olvashatók.

A tudományos felkészültségű, magas szakmai igényű, gondos feltáró munka használatát gazdag mutató-apparátus segíti. Az INC-MTA ősnymtatványkatalógusának gyakorlatát követve az egyes tételekkel összefüggésben kereshetünk a közreműködőkre (kommentátorok, kiadók, fordítók), a nyomdahelyek betűrendjében a nyomdákra, a nyomdászokra, a kiadókra, a könyvkereskedőkre, a megrendelőkre, a tulajdonosokra és a könyvkötőkre. Legvégül a jelenlegi és a korábbi jelzetek konkordanciája, valamint a bibliográfiák, katalógusok tételszámainak utalója zárja az ősnymtatvány-katalógust. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár gyűjteményében őrzött legkorábbi nyomtatott európai értékeket feldolgozó katalógus bevezetője és a mutatók felsorolása angol nyelven is olvasható, megkönnyítve a külföldi használók tájékozódását.

Végezetül illusztrálni kívánjuk, hogy e nyomtatott katalógus az ősnymtatványokkal foglalkozó szakemberek mellett más tudományos területek, illetve a későbbi korok kutatói számára is haszonnal forgatható. Az aprólékos feltáró munka eredményeként

fedezhettük fel *Conrad Celtis* német humanista tudós és neolatin költő I. Miksa német-római császárhoz címzett egész oldalt kitöltő latin nyelvű levelét, amely II. Pius pápa (Enea Silvio de Piccolomini, 1405-1464) *Epistolae familiares* címen 1481-ben *Anton Koberger* nürnbergi műhelyében kinyomtatott levélgyűjtemény üresen maradt hetedik levele rektóján maradt fenn (ld a 199. tételt). További példaként az ellenreformáció egyik fontos egyházi szerzőjét, *Bársony Györgyöt* ábrázoló rézmetszetet említhetjük, amelyet *Jacobus de Voragine* [Legenda autea sanctorum sive Lombardica historia. Lyon? S. typ. 15??] (ld. a post 140. tételt) ősnymtatványa előzőkének harmadik hátoldalára ragasztottak be. A körbevágás miatt jelentősen sérült rézmetszet címe: *Incarnatio N. Domini Reverendissimo Domino [...]* *Georgio Barsony Abbati [...]* *Archidiacono Eccles. Metr. Strig. Canonico [...]*, ami a későbbi egri, majd váradi püspököt még (1653-tól kinevezett) esztergomi kanonokként ábrázolja.

W. Salgó Ágnes munkáját nagy haszonnal ajánljuk a kulturális emlékek iránt érdeklődők számára.

Bánfi Szilvia

*

A katalógus megrendelhető a www.benedictinus.hu webshoptól, illetve a következő üzletekben vásárolható meg:

Benedictinus Apátsági Termékek Boltja
9090 Pannonhalma, Vár 1.
Tel.: +36 96 570 223

Benedictinus Apátsági Termékek Boltja
1053 Budapest, Károlyi utca 19.
Tel.: +36 1 266 7009 +36 30 682 48 92

Stumpf Benedek Andrásra emlékeznek az OIK-ban

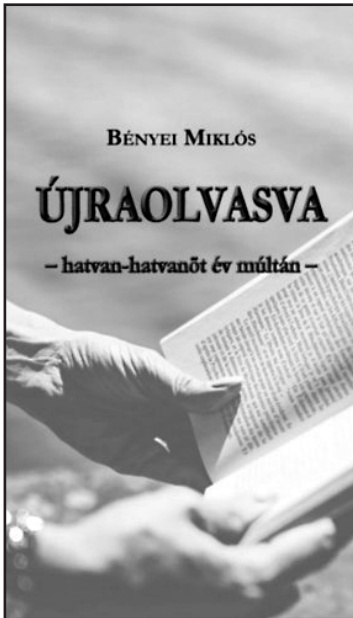
Az Udvari István Magyarországi Ruszinok Könyvtára (UIMRK) és az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) 2018. szeptember 28-án megemlékezik Stumpf Benedek András (1947–2009) kárpátaljai, munkácsi születésű költő, irodalomtörténész, könyvtárosról.

A rendezvényen elhangzó előadások ismertetik irodalmi munkásságát és bemutatják könyvtára ruszin hagyatékát.

S. Benedek András: *A gens fidelissima: a ruszinok* című könyve olvasható a MEK-ben is (<http://mek.oszk.hu/03200/03292/html>).

Forrás: Katalist, 2018. szept. 19. Zupán Veronika híre alapján

Huszonegy könyv a gyermek- és felnőttkorból – hat évtized után

BÉNYEI Miklós

Újraolvasva – hatvan-hatvanöt év múltán / Bényei Miklós. – [Debrecen] : Kiss József Könyvkiadó, 2018. – 144 p.

ISBN 978-615-5701-17-7

A Debrecenben élő és oktató szerzőt talán nem kell minden könyvtárosnak bemutatni, de az ifjabbak kedvéért említsük meg, hogy 1949 és 1957 között szülőfalujában, Tiszaladányban járt általános iskolába, Tokajban végezte középiskolai tanulmányait, és 1966-ban szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem-könyvtár szakon, majd ugyanott bölcsészdoktori címet. Történészként az MTA Doktora, művelődés- és eszmetörténeti kutatások foglalkoztatták. Fontosabb művei *Eötvös József olvasmányai* (1972), *Eötvös József könyvei és eszméi* (1996), *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken* (1994), *Művelődési törekvések az erdélyi reformországgyűléseken* (2008), *Széchenyi István és Debrecen* (1997), *Kossuth Lajos és Debrecen* (2003), *A nemzeti és polgári kultúra felé: tanulmányok a reformkori magyar művelődés történetéről* (1998).

Több évtizeden át, nyugdíjazásáig dolgozott olvasószolgálati és tájékoztató könyvtárosként Debrecenben a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtárban. Írt főiskolai jegyzetet a tájékoztatásról (*Könyvtári tájékoztatás 2. Társadalomtudományok*, 1977) és foglalkozott a helyismereti tevékenységgel is. A témában több tankönyve és tanulmánykötete jelent meg: *Helytörténet, iskola, könyvtár* (1997), *Genius loci. A helyismereti tevékenységről* (2004), *Legyen minden helységben olvasóintézet: könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok, cikkek* (2008), „Eltéphetetlen kötelék”: régi-új gondolatok a helyismereti tevékenységről (2012). Írt könyvet Kovács Mátéről (2005) és *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének történetéről* (2011), de a lap- és kiadástörténet is foglalkoztatta (*A civis szellem nyomtatott hírnökei: írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéről*, 2007). Az OSZK katalógusában száznál több tétel szerepel a neve alatt, folyóiratokban közölt írásai is több százra rúgnak. Bényei Miklós 1989 óta oktat a Debreceni Egyetemen informatikus könyvtárosokat – jelenleg címzetes egyetemi tanárként –, tanít a Könyvtári Intézet tanfolyamán is, és a Magyar Könyvtárosok Egyesületének is évtizedek óta tevékeny tagja.

Három évvel ezelőtt meglepetten láttam a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* júniusi számában, hogy Bényei Miklós éppen egyik kedves gyerekkori olvasmányomra, a *Kővirágra* emlékezik. Az is kiderült, hogy ez nemcsak alkalmi írás, hanem Miklós egy sorozatra készül: „Már régóta érlelődik bennem a szándék, hogy most, idősödő fejjel, jóval túl a nyugdíjazás előírt időpontján, de azért még aktív egyetemi oktatóként felidézsek néhányat a kisdíákként kézbe vett művek közül, újra elolvassam azokat, és a valahai élményeket meg a mostani benyomásokat szembesítve papírra vessek néhány gondolatot – írta cikke bevezető sorában.

De hogyan tudja felidézni hatvan-hatvanöt távlatából a címekeket? Persze az élmény maradandó; magam is sok címet tudnék felsorolni tízéves koromból (például *Cox Görög* regéit, *Az aranyembert Jókaitól* vagy *A mexikóit Jack Londontól*). A megfjtés néhány sorral lejjebb érkezett:

„tíz éves korom óta – némi megszakítással – szerény, csak a legfontosabb adatokat és egy-két megjegyzést rögzítő olvasónaplót vezetek, tehát segédeszköz is a rendelkezésemre áll” – írta.

2015-ben három, 2016-ban további hét olvasmányáról közölt írást Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban, de aztán nem volt folytatás... 2018 júniusában azonban egy vékony, 144 oldalas könyvvel jelentkezett Bényei; huszonegy olvasmányemlékéről írt, melyek közül az első tízet már olvashattuk, tizenegy azonban teljesen új! Az előszót *Vraukóné Lukács Ilona*, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár munkatársa, a Magyar Olvasástársaság elnöke írta, amit érdemes a továbbiakban vezérfonálként is használnunk, hiszen nemcsak bevezeti, hanem valójában a kötet teljes elemzését adja.

Vegyük sorra, *milyen ifjúsági regényekről*, elbeszélésekről és *milyen szerzőkről* van szó. A válogatás véletlenszerű, de közös bennük, hogy mind élményt jelentett a szerző számára. Elgondolkodtató, mi minden játszott (és játszik ma is) közre az olvasmányok kiválasztásában, beszerzésében, ami sokunk számára is ismerős: szülők, rokonok (karácsonyi, születés- és névnap) ajándéka, iskolai jutalomkönyv, barátok, a testvér, az ismerősök, a szomszéd, a tanító vagy éppen egy könyvtáros ajánlása. És a véletlen. Nem is beszélve a gyermekkori végtelennek tűnő szabadidőről! Bényei olvasónaplójába azt is lejegyezte, *hány napig tartott a kérdéses mű elolvasása*: „*pár nap alatt*”, „*néhány nap alatt*”, „*egy hét alatt*” vagy pontosan megadva, „*1953. december 10–13.*” (Az ötvenes években a kulturális élmény forrása vagy a könyv, vagy a néprádió adása volt: mesék, hangjátékok, színházi közvetítések, zenei műsorok hallgatása révén. A könyveknek tehát nagyon fontos szerep jutott az élményszerzésben és a fantázia táplálásában!)

E kitérő után nézzük, hogy az olvasmányok zöme *mikor jelent meg*: kettő még a második világháború előtt (Bibó Lajos: *Ladikon az ősmagyar hazába*. May Károly: *Winnetou*), a többi tizenkilenc az ötvenes évek első felében.

Sorrendben így következtek az olvasmányok: *Bazsov Kövirág* és más mesék, *Móra* Hiszek az emberben, *Lestyán* Sándor Muzsikál a Bükk, *Gajdar* Timur és csapata (és A hóvár parancsnoka), *Németh Imre* Őserdők mélyén. Magyar László regényes életrajza, *Defoe* Robinson, *Móricz* Légy jó mindhalálig, *Hegedüs Géza* Az erdőn túli veszedelem, *Molnár* A Pál utcai fiúk, *Palotai Boris* Sztálinvárosi gyerekek, *Mikszáth* Beszterce ostroma (és az Új Zrínyiász), *Verne* Rejtelmes sziget, *Sztrókay Kálmán* A technika ábécéje, *Kipling* A dzsungel könyve, *Jókai* A kőszívű ember

fiai, *Mikszáth* A két koldusdiák, *Verne* A tizenöt éves kapitány, *Beecher-Stowe* Tamás bátya kunyhója és *Gárdonyi* Egri csillagok.

Az olvasmányok *műfajukat* tekintve mesék, elbeszélések és regények, kisregények. A Muzsikál a Bükköt nem elbeszélésfűzérnek, inkább naplónak tartja Bényei. Az olvasnivalók nagyobb része a *kalandregény* kategóriájába tartozik, és mint ilyen a legvonzóbb a korosztály számára. A gyermekélet minden napjait dolgozza fel őt, a magyar történelemből merít őt alkotás, és csak egy ismeretterjesztő mű szerepel, Sztrókayé. (A Tamás bátya kunyhója műfajilag nehezen sorolható be – a rabszolgatartás témája és világsikere miatt érdemel figyelmet).

Érdekes, hogy a korszak izgalmas szovjet pilótaregényei (*Bobrov Cskalovja* és *Polevoj Egy igaz embere*) vagy a fordultatos *Tom Sawyer kalandjai* és *A kincses sziget* elkerülték Tiszaladányt és így Bényei figyelmét is.

Ami ebben a kötetben megragadó, az a *sokszínűség*: önéletrajz, olvasás- és kiadástörténet, az ifjúsági irodalom története az ötvenes években, picit könyvtártörténet, de iskolatörténet alulnézetből és faluszociológia egyszerre, illetve váltakozva. Komoly terjedelmet szentel a szerkesztés, a fordítás és az illusztráció kérdéseinek is. Izgalmas és páratlan olvasmány a könyv. A többlet az jelenti, hogy a szerző az olvasás körülményeit is felidézti – először a gyermeki élményt, majd ezután felnőttkori benyomásával ütközteti, és fogalmaz meg tanulságokat. (Az érdemtelenül elfeledett szerzőket, fordítókat és szerkesztőket is megemlíti.) Így valóban időutazás is a könyv, nemcsak a fiatalabb, hanem az idősebb nemzedék számára is.

Kritikai megjegyzésként hangozzék el, hogy manapság ritkán találkozunk *élőfejjel*. A könyvben a bal és jobb oldalon is a cím ismétlődik, de nem igazít el, melyik olvasmányról van éppen szó; a könyv címe a jobb oldalon az olvasóknak is sokat segített volna – nem csak a recensensnek – az eligazodásban. (Majd a második kiadásnál ügyeljének erre!)

A célközönséget illetően nehéz lenne kijelenteni, melyik korosztálynak ajánlható. Szerintem mindenki, könyvtárosok és olvasni szerető „civiliek” szívesen veszik majd kézbe a kötetet. Talán nekünk sem ártana rövid olvasónapló írásába kezdenünk?

Örömmel tapasztaltuk, hogy a könyvre a *Bookline*, a *Libri* és a *Líra* honlapja is felhívja a figyelmet bőséges ajánló szöveggel.

Murányi Lajos

Az én könyvtáram program első eredményei már érzékelhetők

A *Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek* című, EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 számú kiemelt európai uniós projekt 2017. február 1. és 2020. január 31. között 2 milliárd forint keretösszegeből az Európai Unió támogatásával valósul meg, a múzeumi és könyvtári terület intézményeit és szakembereit készíti fel arra, hogy választ adjanak az új társadalmi-gazdasági kihívásokra. Fontos cél, hogy csökkenjen a korai iskolaelhagyók aránya, javuljon a hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci

helyezete, erősödjön a fiatalok társadalmi integrációja, csökkenjen a szegénységben, társadalmi kirekesztettségben élők száma. A könyvtári projektben a köznevelés eredményességét szolgáló, új típusú kompetencia- és készségfejlesztő, tanulást támogató könyvtári szolgáltatások fejlesztése zajlik a következő területeken: olvasás- és szövegértés-fejlesztés, digitális szövegértés, valamint könyvtárhasználat, illetve információkeresés.

*Az én könyvtáram program a keszthelyi Vándorgyűlésen
(fotó: FSZEK)*

A múzeumi és könyvtári komponensből álló projekt a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ konzorciumi vezetésével, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint konzorciumi partner együttműködésével valósul meg. A projekt szakmai megvalósítói elkötelezték az esélyegyenlőség szerepének növelése, a hátrányos helyzetűek felzárkóztatása és a kulturális javakhoz való egyenlő hozzáférés lehetőségének megteremtése iránt.

A hazai múzeumi és könyvtári rendszerre kiterjedő módszertani fejlesztés átfogó célja, hogy a kulturális intézményrendszer az általa kínált nem formális és informális oktatási szolgáltatásokat bővítse, a hozzáférést növelje. A projekt hatékonyan kíván hoz-

zájárulni a köznevelés esélyteremtő szerepének és hátránykompenzációs képességének erősítéséhez. A minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítása, az oktatásba való visszatérés ösztönzése egyaránt a célok között szerepel.

Mindezen célokat a projekt alap kutatásokkal, mintaprojektek és mintaprogramok megvalósításával kívánja elérni. A projektben módszertani ajánlások, pedagógusoknak, múzeumi és könyvtári szakembereknek szóló továbbképzések valósulnak meg, szakmai kiadványok születnek, továbbá országos múzeumi koordinátori, illetve könyvtári szaktanácsadói hálózatot működtetünk. Az ágazati együttműködést közös szakmai rendezvények is segítik, így 2017 de-

cemberében sikeresen zajlott le a múzeumi koordinátori hálózat és könyvtári szaktanácsadói hálózat első országos találkozója. A program most ért félidejéhez, de máris jelentős eredményeket tud felmutatni.

Az én könyvtáram keretében elért eredmények

A könyvtári projekt célja a köznevelés hatékonyságát és eredményességét szolgáló, új típusú kompetencia- és készségfejlesztő, valamint a tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megújítása. Ennek keretében szövegértés- és olvasáskultúra-fejlesztésre, a digitális írástudás közvetítésére, a könyvtárhasználat, az információkeresés fejlesztésére, az egyéni és közösségi tanulás támogatására kerül sor könyvtári környezetben.

A projekt során hiánypótló alapkutatások valósultak meg: országos reprezentatív közvéleménykutatások keretében megtörtént a 3-17 évesek, illetve a 18 év feletti könyvtár- és médiahasználati, illetve olvasási szokásainak felmérése, 1500-1500 fő részvételével. A könyvtárosok digitális kompetenciájának mérése – a DIGCOMP keretrendszerben – 1785 fő bevonásával megtörtént, majd e felmérést idén tavasszal 818 pedagógus körében is sikerült elvégezni.

A szakmai műhelyek munkájának eredményeként 20 tanulmány született, melyekből módszertani összefoglaló készült. Összegyűjtésre került 342 könyvtári jó gyakorlat, október közepére befejeződik 90 mintaprogram kidolgozása. A folyamat része az egységesített szempontú leíró fejlesztés, a mintaprojekt-fejlesztők mentorálása, a programok kipróbálása és szükség szerinti korrekciója is.

Az idei évben is folytatódnak az akkreditált képzések. A 30 órás *Felkészülés a könyvtári szaktanácsadói feledatokra* című képzés 40 fő részvételével sikeresen lezajlott. A 60 órás *Hatékony kommunikáció a közgyűjteményekben* című képzésben a közgyűjteményekben dolgozó, felsőfokú végzettséggel rendelkező közgyűjteményi munkatársak vehetnek részt. A projekt 5 csoportban, 100 fő részére biztosítja a képzésen való ingyenes részvételt. *A könyvtárosok szerepe a tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megvalósításában* című 60 órás blended képzés (43 óra jelenléti és 17 óra távoktatás) 2018. szeptember 3-án kezdődött, amely elsősorban azoknak a könyvtárosoknak szól, akiknek a munkájához kü-

lönöző tanulást támogató tevékenységek is tartoznak. A könyvtári szaktanácsadók részére a *Projektkommunikáció, eredménykommunikáció* című képzés előkészítése folyamatban van.

A 40 fős országos könyvtári szaktanácsadói hálózat elősegíti *Az én könyvtáram* programjának megvalósítását, ennek során támogatja a könyvtári-közművelődési, oktatási, közgyűjteményi intézmények közötti együttműködést. A szaktanácsadók a mintaprogramok fejlesztésének elősegítése érdekében közvetítenek a területükön működő könyvtárak és a mintaprogram-fejlesztők között, továbbá közreműködnek az országos szakmai napok rendezvényesorozat lebonyolításában is. *Az én könyvtáram* fejlesztései és a megvalósult kutatások eredményeit 2018. szeptember közepéig 24 településen 36 rendezvény keretében mutattuk be.

Megkezdődött a 2019-es országos könyvtár- és olvasásnépszerűsítő kampány előkészítése. Elnitult az új módszertani és szakmai portál a www.azenykonyvtaram.hu oldalon, ahol megtalálhatók a projekttel kapcsolatos hírek, interjúk, sajtómegjelenések. A projekttel, valamint a könyvtári fejlesztésekkel kapcsolatos információk folyamatosan frissülnek *Az én könyvtáram* Facebook oldalán is, ahová eddig több mint 330 poszt került ki. *Az én könyvtáram* YouTube csatornáján immár 11 kisfilm tekinthető meg a rendezvényekről, a projekt SlideShare oldalán 19 előadás prezentációja is megtalálható.

A projekt szakmai megvalósításában a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár partnere a 19 megyei könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Olvasástársaság és a Könyvtárostanárok Egyesülete. A szakmai munkában több mint 200 fő működött eddig a szakmai műhelyek tagjaival, a szaktanácsadókkal, az előadókkal és a FSZEK EFOP projektiroda stábjával együtt.

KÉSZÜLT MAGYARORSZÁG KORMÁNYA
MEGBÍZÁSÁBÓL AZ EURÓPAI UNIÓ
TÁMOGATÁSÁVAL.

MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI
FEJLESZTÉSEK MINDENKINEK
EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFETKÉTES A JÖVŐBE

Félidejéhez érkezett Az én könyvtáram program

Szakmai napot szerveztek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában

2018. szeptember 25-én, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában került megrendezésre *Az én könyvtáram* program budapesti szakmai napja, annak a rendezvénysorozatnak a részeként, mely idén márciusban a pécsi Tudásközpontban indult dr. Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár részvételével és novemberben a kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtárban ér majd véget. Mintegy fél év alatt minden megyében és a fővárosban bemutatásra kerülnek „Az én könyvtáram” programban megvalósult és tervezett kutatások, a köznevelést támogató könyvtári szolgáltatásokat érintő fejlesztések, összesen várhatóan mintegy 1300 könyvtáros, könyvtárosnár részvételével.

A budapesti könyvtárosok számára szervezett eseményt dr. Fodor Péter, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója nyitotta meg, aki beszédében kiemelte annak a partnerségnek a fontosságát, melynek révén a könyvtári terület meghatározó megyei és országos intézményei, szakmai szervezetei közösen törekednek a projekt céljainak elérésére. Ezt követően Sörény Edina, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Könyvtári és Levéltári Főosztályának vezetője köszöntőjében felidézte, hogy a program célkitűzései már 2014-ben körvonalazódtak. Az elképzelések a 2016-ban kiírt pályázatban öltöttek testet és a 2017-ben elindult projekt első eredményei immár érzékelhetők, ezekért elismerését fejezte ki a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak és a program megvalósítóinak. Kiemelte annak fontosságát, hogy a könyvtárak olyan célokat tűzzenek ki maguk elé, melyek kihívást jelentenek számukra. A projekt céljainak elérése – így a korai iskolaelhagyás csökkentése, a köznevelés támogatása könyvtári eszközökkel – fontos társadalmi érdekeket szolgálnak.

Ezt követte a *Félidejéhez érkezett Az én könyvtáram program: eredmények és tervezett további fejlesztések* című előadás, Farkas Ferenc, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár EFOP Projektiroda szakmai vezetője mutatta be prezentációját, kitért az alap kutatások fontosabb eredményeire, a megvalósult oktatási központra, a módszertani fejlesztések jelenlegi állására, a képzésekre és a további fejlesztési tervek. Simon Krisztina, az olvasásfejlesztési műhely tagja, a Könyvtárosnarak Egyesületének elnöke a *Köznevelési intézmények és a közkönyvtárak közötti szakmai együttműködési lehetőségeiről* tartott előadást. Péterfi Rita olvasásfejlesztési műhelytag, szociológus, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatója ismertette előadásában *Az én könyvtáram programban megvalósult országos olvasásvizsgálat lehetséges hatásait a könyvtárak mindennapjaira* vonatkozóan, fontos gyakorlati megoldásokat javasolva. Csépanyi Zoltán, a könyvtárhasználat - információkeresés szakmai műhely tagja a fiatal könyv-

tárhasználók körében végzett fókuszcsoporthoz vizsgálata kapcsán adta elő *Dotcom gyerekek a könyvtárban. Kik ők és mit szeretnének?* című prezentációját. A *Könyvtári környezetben alkalmazott új technológiák, okoseszközök használatát* mutatta be Németh Szilvia, a könyvtárhasználat - információkeresés szakmai műhely tagja, az Alternatív Közgazdasági Gimnázium könyvtárosnara. A délután folyamán a *könyvtári mintaprogram-fejlesztés első eredményeiről* tájékoztatta a résztvevőket Koglerné Hernádi Ágnes, a FSZEK EFOP Projektiroda fejlesztési csoportvezetője, majd a FSZEK gyermekkönyvtárosai által bemutatott *gyermekkönyvtári jó gyakorlatok ismertetésével* zárult a szakmai nap programja.

Az én könyvtáram program a Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek című, EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 számú kiemelt európai uniós projekt keretében valósul meg. A projekt 2017. február 1. és 2020. január 31. között 2 milliárd forint keretösszegeből az Európai Unió támogatásával zajló program a múzeumi és könyvtári terület intézményeit és szakembereit készíti fel arra, hogy választ adjanak az új társadalmi-gazdasági kihívásokra. Fontos cél, hogy csökkenjen a korai iskolaelhagyók aránya, javuljon a hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci helyzete, erősödjön a fiatalok társadalmi integrációja, a társadalmi kirekesztettségben élők száma. A múzeumi fejlesztéseket a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum fogja össze, könyvtári területen pedig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, melynek együttműködő partnerei a megyei könyvtárak, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Olvasástársaság és a Könyvtárosnarak Egyesülete.

A könyvtári projektben a köznevelés eredményességét szolgáló, új típusú kompetencia- és készségfejlesztő, tanulást támogató könyvtári szolgáltatások fejlesztése zajlik a következő területeken: olvasásfejlesztés, digitális szövegértés, valamint olvasás- és szövegértésfejlesztés, illetve könyvtárhasználat és információkeresés. A megvalósításba eddig mintegy 200 könyvtári szakember kapcsolódott be.

A folyamatban lévő ingyenes módszertani képzéseken és a tervezett kommunikációs képzéseken összesen 440 könyvtáros vehet részt.

Bővebb információ a projektről itt érhető el: www.azenkonyvtaram.hu, illetve elérhető a közösségi oldalakon is.

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

138/2018

BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: Curating the infosphere : Luciano Floridi's Philosophy of Information as the foundation for library and information science. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 74. (2018) 1., p. 2-17.

Az infoszféra gondozása: Luciano Floridi információfilozófiája mint a könyvtár- és információtudomány alapja

Információ; Információs társadalom; Könyvtártudomány; Könyvtártudományi kutatás

Az információfilozófiának az a megközelítése, amelyet Luciano Floridi először 2002-ben írt le, majd az azt követő években folyamatosan fejlesztett tovább, túlmutat a számítástechnikán és a könyvtár- és információtudományon (könyvtártudományon), ugyanakkor teljességgel releváns mindkét terület számára, mivel nem hagyja figyelmen kívül előzményeiket és összeegyeztethető eredményeikkel.

A könyvtártudományt ebben a keretrendszerben Floridi úgy határozza meg, mint alkalmazott információfilozófiát, amelynek tárgyát a dokumentumok, azok életciklusa és a hozzájuk kötődő eljárások, folyamatok, technikák, valamint az ezek megvalósítását, irányítását és szabályozását lehetővé tevő eszközök képezik. A könyvtártudomány alkalmazza az információfilozófia főbb alapelveit és általános technikáit, annak érdekében, hogy jól körülírt, gyakorlati problémákat oldjon meg, illetve specifikus, konkrét jelenségekkel foglalkozzon. Ugyanakkor szolgáltatásközpontú területeken empirikus kutatásokat végez, amivel hozzájárul az információfilozófia terén folyó alapkutató fejlődéséhez.

Floridi az elmélet lehetséges alkalmazásának három szintjét különbözteti meg: az első szint a napi, rutinszerű tevékenységeké, a második egy tudományterületnek és tudásbázisának körülhatárolását jelenti, a harmadik a

megalapozó, elvont szint, amely keretet ad a másik kettőnek. Floridi elmélete szakít a kizárólag információközpontú megközelítésekkel, ezért – ahol szükséges – adatközpontú (is). Információfilozófiája emellett nemcsak a ténybeli információkkal foglalkozik, hanem a tudással is. Az információt szükségszerűen igaznak tekinti, ami azt jelenti, hogy – információfilozófiai szempontból nézve – a könyvtár olyan szemantikai tartalmakkal dolgozik, amelyek a dokumentumokban vannak rögzítve. Ezek a tartalmak magukban foglalják az információt, amely igaz, a tévinformációt, amely hamis, és a dezinformációt, amely szándékosan félrevezető.

Floridi információfilozófiai elmélete elvezet egy teljes értékű információetika kimunkálásához, amely feltételezi, hogy az infoszféra minden információs entitásának van belső értéke. Mivel a könyvtártudomány célja a szemantikai környezet gondozása, ezért elsődleges etikai kötelezettsége, hogy az infoszféra jobba tételén munkálkodjon.

(Koltay Tibor)

Lásd még 187

Terminológia

139/2018

SCHOPFEL, Joachim – RASULI, Behrooz: Are electronic theses and dissertations (still) grey literature in the digital age? : A FAIR debate. – Bibliogr. In: The electronic library. – 36. (2018) 2., p. 208-219.

Szürke irodalom-e a digitális korszakban az elektronikus szakdolgozat és disszertáció?

Disszertáció; Disszertációgyűjtemény; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Szürke irodalom

Noha a szakdolgozatok és disszertációk terjesztési csatornáik jelentősen megváltoztak a digitális korban, rendszerint még mindig szürke irodalomnak tartják őket. Jelen cikk a „szürkeség” fogalmának elektronikus szakdolgozatokra és disszertációkra való alkalmazhatóságát kívánja megvitatni.

A tanulmány a szürke irodalom fogalmának elektronikus szakdolgozatokra és disszertációkra történő alkalmazásával kapcsolatos két ellentétes álláspontot ütközteti.

A cikk definiálja, mit tekintünk szürke irodalomnak, majd kifejti a fogalom alkalmazását az elektronikus szakdolgozatokra és disszertációkra, közelebbről pedig a beszerzés, a minőség, a hozzáférés és a megőrzés szempontjait értékeli. Néhány érv az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk „szürke természetét” emeli ki, úgymint az intézményi vagy egyéb repozitóriumokon keresztül korlátozott hozzáférhetőséget. Más érvek (pl. az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk infrastruktúrájának és minőségének fejlődését illetően) megkérdőjelezzik a szóban forgó dokumentumokat illető „szürke” megközelítést. A tanulmány következtetése szerint az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk „szürkesége” továbbra is kihívást jelent: egy megoldásra váró problémát a FAIR (findability, accessibility, interoperability, reusability: kereshetőség, hozzáférhetőség, együttműködés, újrahasznosíthatóság) alapelvein keresztül megvalósított nyílt tudomány felé vezető úton.

A könyvtár- és információtudományi szakembereknek és kutatóknak csak körültekintéssel szabad használniuk a szürke irodalom fogalmát. A vita segít a felsőoktatási könyvtárosoknak és a könyvtártudományi kutatóknak jobban megérteni a szürke irodalom természetét és kiterjedését, jelen esetben az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk területén.

A nyomtatott korszak néhány definíciója már nem alkalmazható a digitális korban. A vita ellentmondásos jellege megvilágíthatja a szürke irodalom, illetve az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk közötti hasonlóságokat és különbségeket, kiemelve az ez utóbbiak támasztotta kihívásokat is, különösen kereshetőségük és hozzáférhetőségük tekintetében.

(Autoref.)

Lásd még 152

Történet

140/2018

PUST, Hans-Christian – NÜCHTER, Maria: Die Suche nach NS-Raubgut in der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart : ein Zwischenbericht In: Bibliotheksdienst. – 52. (2018) 2., p. 120-137.

Res. angol nyelven

Nácik által elkobzott könyvek felkutatása a Württembergi

Tartományi Könyvtárban: köztes beszámoló a projektről

Hadizsákmány; Jogi kérdések -könyvtárban; Könyvtár-történet -nemzeti; Könyvtörténet -nemzeti; Proveniencia; Regionális könyvtár

A Württembergi Tartományi Könyvtár (Württembergische Landesbibliothek Stuttgart) majdnem 6 milliós állományával Baden-Württemberg legnagyobb tudományos könyvtára. Az 1765-ben alapított intézmény általános tudományos könyvtár szellemtudományi súlyponttal, egyúttal a tartomány kötelezpéldány-központja jelentős régi könyvállománnyal, emellett végzi a tartomány helytörténeti irodalmának feltárását is. Elsőként a tartományban, 2016 júniusa óta részt vesz egy hároméves projekt keretében a náci által elrabolt könyvek felkutatásában. A Washingtoni Alapelvek (1998) és az azt követő német szövetségi kormánynyilatkozat (1999) nyomán azonosítja, dokumentálja az elkobzott könyveket, megkeresi az eredeti tulajdonosokat, illetve azok örököseit, és próbál méltányos megoldást találni kártalanításukra. (Több ilyen projekt fut Németországban és Ausztriában is.)

1933-ban a könyvtár állománya 800 000 kötetből állt. Már akkor több óvintézkedés történt, hogy a majdani légitámadásoktól megvédjék a gyűjteményt, majd 1941 szeptemberében meg is kezdődött a régi, értékes kötetek áttelepítése. Az 1944. szeptember 12-ről 13-ra virradó éjjel lezajlott bombatámadás azonban megsemmisítette az épületben maradt anyagot, mintegy 580 000 kötetet. A könyvek pótlása szinte azonnal megkezdődött ajándékok, csere és vétel útján, 1947-ig már 45 000 kötetet sikerült így beszerezni. (Elsősorban ezekről feltételezhetjük, hogy náci által elrabolt könyvek vannak köztük. Ezeket egy helyen is tárolták.)

Míg közvetlenül a háború után új raktározási rendet alakítottak ki, melyben mind az új, mind az antikváriumi gyarapodás egy helyre került, 1950-től külön numerus currens szerint vették állományba az új és az antikváriumi beszerzéseket. A gyanút, hogy ez utóbbiak között akadnak a náci által elkobzott könyvek, néhány szűrőpróba igazolta is.

E szűrőpróbák nyomán adta be a tartományi könyvtár a pályázatát, melyet a *Deutsche Stiftung Kulturgutverluste* 2015 végén támogatásra érdemesnek ítélte. A program célja az volt, hogy az 1950 és 1970 között antikváriumban vásárolt könyvtári könyveket egyenként átnézzék, és előző tulajdonosaikra utaló jeleket keressenek bennük (proveniencia-kutatás). Ez közel 60 000 kötet vizsgálatát jelenti a projekt

három éve alatt. Eddig, a projekt félidejéig 46 000 kötet átnézése történt meg. A munka során az összes provenienciára utaló jegyet szkennelik, és egy belső Allegro-adatbankban tárolják, mely a cikk megírásakor 5300 adatsoportot tartalmazott. Az átnézett köteteket hat kategóriába sorolják, melyekből a 3. (nem azonosítható), a 4. (gyanús), az 5. (náci zsákmány) és a 6. (kártalanítandó) fontos a kutatás számára. Az 5. csoport (kb. 680 kötet) további munkát igényel még a jövőben. Az eddig feltárt személyek vagy intézmények neveit és adatait a Közös Könyvtári Szövetség (Gemeinsamer Bibliotheksverbund) proveniencia-wiki-jében rögzítik.

A szerzők a továbbiakban a gyanúsak minősített kötetek, így például a náci párt egyeteme – *Die Hohe Schule* – könyvtárából, valamint a szabadkőművesek és baloldali szervezetek, illetve magánszemélyek elkobzott könyvtáraiból származó anyagok vizsgálatát ismertetik. Két magánkönyvtár esetében sikerült az eredeti tulajdonosok örököseit megtalálni, és kapcsolatot is teremteni velük.

(Murányi Lajos)

Lásd még 141

Kutatás

141/2018

AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAJEROVÁ, Jarmila: Najnovšie výskumy v akademickom priestore v oblasti knižnično-informačnej vedy a praxe In: ITlib. – 20. (2017) 2., p. 45-49.

Res. angol nyelven

A legfrissebb könyvtár- és információtudományi kutatások és a gyakorlat

Interdiszciplináris problémák; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtártudományi kutatás

A cikk a Zsolnai Egyetemen folyó fő könyvtár- és információtudományi kutatásokat ismerteti. Az egyik irányt a történeti kutatások jelentik, ideértve a kulturális örökség digitális környezetben való megjelenítését is. A másik fő kérdéskör a digitális bölcsészet, amely határtudományi kutatások és együttműködések révén, új módszerekkel és új kérdésfeltevésekkel vizsgálódik. A harmadik kutatási terület az úgyneve-

zett médiamatikai (médiatudományi és informatikai) tanulmányokat és a kulturális örökség tanulmányokat egyesíti a jó gyakorlatok feltérképezésével.

A történettudományi kutatási területen belül az európai *COST IS1310 'Reassembling the Republic of Letters 1500–1800'* projekt keretében az 1500 és 1800 közti tudományos kommunikáció kapcsolatrendszerét kutatják nemzeti és európai kontextusban. A tudósok közti (kéziratos) levelezéseket a mai technológia segítségével vizsgálva történetileg rekonstruálhatóak a korajúrkori európai értelmiségiek szakmai és személyes viszonyai, amelyek megmagyarázzák az írástudók határokön átívelő, szellemi köztársaságát. Ehhez kapcsolódóan a levéltárakban, könyvtárakban őrzött unikális kéziratos dokumentumok digitalizálása, közzététele, restaurálása is a projekt részét képezi.

A muzeális gyűjtemények katalógusainak kutatása a szlovák kulturális örökség szempontjából kiemelten fontos. A 12. század elejétől 1918-ig terjedő időszakot átfogó kutatás a könyvtárak gyűjteményeinek történeti örökségében lévő elsődleges és másodlagos források feltárására épül. A projekt fontos eredményei közé tartozik a muzeális gyűjtemények rekonstruálása, szlovák könyvtártörténeti bibliográfia készítése, monográfia megjelentetése *Muzeális gyűjtemények Szlovákiában 1918-ig* címmel, valamint a *Muzeális gyűjtemények katalógusai* munkacímű kézirat létrehozása. A projekt során egy értékes forrásműként szolgáló kézirat került elő: Boris Bálent *Szlovákia muzeális gyűjteményeinek katalógusa* című munkája, amely mintegy 1000 katalógust ismertet. Az ezt követő forráskutatás keretében összesen 4574 könyvtár katalógusát sikerült feltárni. Az eredmények nyilvánosan hozzáférhetőek az épülő adatbázisban, a <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui> oldalon.

A *Szlovákia Emlékezete* kutatási projekt a kulturális és tudományos örökség védelmét és hozzáférhetővé tételét szolgálja. Az egyetem Médiamatika és Kulturális Örökség Tanulmányok Tanszékén 2010 óta futó projekt az EU támogatásával a muzeális könyvek védelmét és megőrzését digitális formában, korszerű technológiák alkalmazásával valósítja meg.

A *Digitális Bölcsészet* projektben nemcsak a digitalizálás problematikájával foglalkoznak, hanem a humán tudományi diszciplínák hagyományos felfogásának megváltoztatását és a jelenkori ismeretek és technológiák gyakorlati hasznosítását tűzik ki célul. Ide tartozik annak a kérdése is, hogyan lehet a hagyományos bölcsészettudományi tapasztalatokat hálózati és multimédiás környezetbe helyezve újraértelmezni

a kulturális és történeti emlékezet alapvonásait. Az egyetemen a hallgatók a kulturális örökség digitalizálása során a legkorszerűbb technológiákkal ismerkedhetnek meg.

Végezetül a képzés fejlesztését szolgáló kutatási terület folyamatosan vizsgálja a könyvtár- és információ-tudomány hazai és nemzetközi eredményeit, adatait, hogy azok tapasztalatait perspektivikusan beépíthessék a jövő szakembereinek képzésébe.

(Prókai Margit)

Lásd még 140

Tudománymetria, bibliometria

142/2018

CORTIÑAS-ROVIRA, Sergi – DARRIBA ZARAGOZA, Marc: Análisis de la presencia de pseudociencia en los catálogos de las bibliotecas públicas españolas. – *Bibliogr. In: Revista española de documentación científica.* – 41. (2018) 1., e197.

Res. angol nyelven

Az áltudományos művek jelenléte a spanyol közkönyvtárak katalógusaiban: bibliometriai elemzés

Állományelemzés; Bibliometria; Katalógus; Közművelődési könyvtár; Szakirodalom; Tudományos kutatás

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan jelennek meg azok a könyvek a spanyol közkönyvtárak katalógusaiban, melyeknek témája áltudományosnak tekinthető, illetve miként is vélekednek ezek a művek az áltudományról. Kiépítésre került egy adatbázis, amely az ilyen művek abszolút és relatív mennyiségét is elemzi az összes spanyol könyvtári katalógusban. Az eredmények egy alacsony, ám mégis aggodalomra okot adó arányt, 0,15%-ot mutattak ki a különböző áltudományos témájú műveket illetően, s a számokból kiderül az is, hogy a könyvtárakban jelenlévő legelterjedtebb áltudomány-terület az asztrológia. A tanulmány rámutat a homeopátia fenyegetésére is, hiszen erről az átléptékről 20-szor annyi tételt találunk a spanyol közkönyvtárakban, mint a kemoterápiáról.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 206

Nemzetközi könyvtárügy

Lásd 145, 149

Nemzeti könyvtárügy

143/2018

DUQUENNE, Isabelle: Vers un aménagement numérique du territoire : le programme national des Bibliothèques numériques de référence. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2017) 12., p. 44-51.

Res. angol nyelven

A digitális vidékfejlesztés felé: a referenz digitális könyvtárak nemzeti programja Franciaországban

Együttműködés -belföldi; Ellátó rendszer; Fejlesztési terv; Közművelődési könyvtár; Minősítés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Frédéric Mitterrand kultúráért és kommunikációért felelős miniszter, felismerve a digitalizáció kulturális hatását és ebből következően a könyvtárak korszerűsítésének szükségességét, a tízezer lakosnál nagyobb városok számára 2010-ben létrehozta a Referenz Digitális Könyvtárak (Bibliothèques numériques de référence, BNR) programját. A digitális átállás első hat éve után eljött az első összegzés ideje: 2016-ban felülvizsgálták az elért eredményeket, és egy jelentést tettek közzé (<http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/cid109956/premier-bilan-dispositif-national-bibliothèques-numériques-de-reférence.html>).

2017 tavaszáig több mint harminc államilag elismert referenz digitális könyvtár létesült. A program kiinduló elképzelése az volt, hogy regionális szinten öt könyvtárral kötnek megállapodást arról, hogy szélesítsék digitális szolgáltatásaikat és tartalmi kínálatu-

kat a digitális esélyegyenlőség megteremtése érdekében. Ezzel a digitális váltással mintegy referenz könyvtárrá válhatnak az adott régióban.

Ahhoz, hogy a Referenz Digitális Könyvtár címre jogosult lehessen egy intézmény, az alábbi szakmai ismérvekkel kell rendelkeznie:

- magas színvonalú IT-infrastruktúrára támaszkodik;
- nemzeti, regionális és helyi hálózatokba integrálódik;
- képzett személyzettel és többéves fejlesztési tervvel rendelkezik;
- figyelembe veszi a digitális könyvtárak keretrendszerének ajánlásait (2010-es Racine-jelentés);
- az állam digitális politikájának fő irányvonalaival igazodik.

A projektnek nem volt önálló pénzügyi kerete. Programspecifikus költségvetés hiányában az állam két módon segített: a pályázó könyvtárak pénzügyi ösztönzést kaptak az általános területi fejlesztési alaptól (dotation globale de décentralisation, DGD), emellett a nemzeti kulturális örökséget őrző kiemelt városi könyvtárak (bibliothèque municipale classée, BMC) büdzséjébe is beépítették a digitális kiválóság elérését.

Az elbírálásban elsőbbséget élveztek azok a könyvtárak, amelyek a megcélzott közönség igényeire, a digitalizációval kapcsolatos szolgáltatások és tartalmak fejlesztésére, a szakmai gyakorlatok és tudás korszerűsítésére, valamint a lokális fókuszú működésre fektették a hangsúlyt. 2010 és 2015 között az állam 9,573 millió eurót költött a BNR programra. A DGD éves összegéből (80,4 millió euró), a BNR-nek szentelt rész az évek során a keret 0,7%-a és 3,81%-a között mozgott. A finanszírozott referenz digitális könyvtárankénti átlagos támogatás összege 563 ezer euró volt, ami a támogatható kiadások átlagosan 61%-át tette ki. A helyi önkormányzatok számára a program máig igen vonzó, mert felgyorsította a könyvtárak digitális modernizációját és alkalmazkodását az új kihívásokhoz, beleértve a fizikai terek fejlesztését is. Az infrastruktúra (portálok, RFID eszközök, automatizált kölcsönzés, hálózatok, wifi) építésének támogatása mellett a program jelen-

tős mértékű innovációra ösztönözte a könyvtárakat. Nemcsak a személyzet tett szert digitális profizmusra, de a fogyasztókkal élők támogatása, az oktatás és a társadalom digitális készségeinek fejlesztése terén is sikerült eredményeket elérni.

A „regionális BNR” egyik kiváló példája Nancy, Metz, Épinal és Thionville közös projektje, melynek során két városi könyvtár és két kiemelt városi könyvtár fogott össze. Példájukat számos más, területi összetartozást is megerősítő rugalmas együttműködés követte, többek között Montpellier és Nîmes együttműködése, illetve a Valence-Romans Sud Rhône-Alpes járás (communauté d’agglomération) 15 községének összefogása.

Mindezek után elmondható, hogy a referenz digitális könyvtárak új, sok eredményt felmutató gyakorlata is a már ismert, nagy országos könyvtári kezdeményezések (BMVR, Ruche) sorába illeszthető.

(Pajor Enikő)

Lásd még 140, 172, 185

Központi szolgáltatások

144/2018

GÜLCK, Stephan – SIMONS, Oke: PDA-Print in der Leihverkehrs- und Ergänzungsbibliothek : Projektbericht zur Einführung eines neuen Erwerbungsmodells. – Bibliogr. In: BuB. – 70. (2018) 1., p. 52-55.

Olvasók által javasolt nyomtatott könyvgyarapítás a Schleswig-Holstein-i Kölcsonzó és Kiegészítő Könyvtárban: projektbeszámoló egy új szerzeményezési modell bevezetéséről

Dokumentumszolgáltatás; Igénykutatás irodalom iránt; Könyvvásárlás; Regionális könyvtár

Schleswig-Holstein tartomány könyvtári központjának (Büchereizentrale Schleswig-Holstein, BZSH) Kölcsonzó és Kiegészítő Könyvtára (Leihverkehrs- und Ergänzungsbibliothek, LEB) az első német közkönyvtár, amely bevezette a felhasználók kezdeményezte könyvbeszerzést (Patron Driven Acquisition, PDA) a nyomtatott média területén egy kétéves projekt keretében. A módszert alkalmazzák néhány tudományos könyvtárban is (pl. Universitäts- und Stadtbibliothek Köln, Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz). A probléma lényege, hogy

az új beszerzések zömét nem kölcsönzik ki – a cél ennek az aránynak a csökkentése. A LEB működését és a projektet ismerteti a cikk.

A tartomány könyvtári központja (BZSH) jól működő intézmény, mely széles körű szolgáltatásokat biztosít a nyilvános könyvtárak számára, így médiakínálatot is, ami egy lektorátus által összeállított jegyzékek kiküldését és a kért új anyag kölcsönzésre kész kiszállítását jelenti. Negyven éve működik Flensburgban a LEB-nek egy olyan részlege, mely 135 000 kötetével speciális szakirodalmi igényeket elégít ki a tartományon belül egyfajta központi könyvtárként. A kért irodalmat rövid időn belül kiszállítják a könyvtárakba. A lektorátus az utóbbi években megfelelő állományprofilot dolgozott ki a LEB számára, mely a következő részekből áll: igényes szépirodalom, ritkán keresett szakirodalom, alkalmazásorientált szakirodalom, földrajzi és családtörténeti szakirodalom, idegen nyelvű szép- és szakirodalom, központi külön- és csereanyagok. A lektorátus nyolc munkatársa felel a könyvpiac figyeléséért és az ajánlójegyzékek előkészítéséért, 2011 óta pedig a LEB állománygyarapítása is a feladatuk. A tartomány központi könyvtári katalógusa (ZKSH) jelenleg több mint 400 000 címet tartalmaz (könyvek, zenei CD-k, hangoskönyvek, DVD-k stb.), és lehetővé teszi, hogy rendelési funkcióján keresztül a könyvtárak és az olvasók tartományi szinten kölcsönözhesenek.

A közkönyvtári gyakorlattól eltérően a LEB anyagát a központi katalógus rendelési funkcióján keresztül keresik fel – a helyben használat minimális –, így olyan nyomtatott vagy AV-dokumentumokat is kínálhatnak, melyek fizikailag még nincsenek az állományban, anélkül, hogy összezavarnák a használókat. A PDA bevezetése mellett az alábbi érvek szóltak: az állománygyarapítás tehermentesítése, jobb kapcsolat az olvasókkal, a téves beszerzések minimalizálása, a jobb használati adatok és a takarékoság. Emellett fontos volt a ki nem kölcsönzött művek arányának csökkentése is, amit egy projekt során akartak ellenőrizni és optimalizálni – ugyanis a 2013-ban vásárolt címek 18%-át és a 2014-ben vásárolt címek 24%-át 2015 tavaszáig senki sem kölcsönözte ki.

A felhasználók kezdeményezte könyvbeszerzési modell számára a címeket a német könyvtárellátó (ekz.bibliotheksservice) információs szolgálatából választották ki, melyeket nem az ajánlójegyzékeken tettek közzé, és nem vásároltak meg (azonnal) a LEB számára. Kezdetben moderált modellel dolgoztak, vagyis az olvasók nem tudták, hogy kérésük nyomán meg fogják-e vásárolni a művet. Csak akkor

utasították el a kérést, ha azt egy másik könyvtár már beszerezte, és oda továbbították az igénylést. (A LEB PDA-információját pedig törölték.) A PDA-kéréseket egy terjedelmes Excel-táblában vezetik a központ intranetes hálózatában; az adatok: bibliográfiai adatok, a már beszerezett PDA címek adatai és részletes adatok a különböző szakcsoportok költségvetési állásáról. A próba során két év alatt kb. 400 tételnyi szak- és szépirodalmi mű került így a katalógusba. (Az online katalógusban külön mezőben jelölik az ilyen könyveket.)

A továbbiakban a munka öt fázisát ismertetik a szerzők, majd megállapítják, hogy az új módszert sikeresen be tudták illeszteni az állománygyarapítási gyakorlatba.

(Murányi Lajos)

Együttműködés

Lásd 161, 167, 173, 189

Jogi szabályozás

145/2018

MAIELLO, Rosa: Nonsolocopyright : diritto dell'informazione e biblioteche digitali. – Bibliogr. In: AIB studi. – 58. (2018) 1., p. 39-51.

Res. angol nyelven

Nem csak copyright: információs jog és digitális könyvtárak

Adatvédelem; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Jogszabály -könyvtárügyi; Szerzői jog; Térítéssel szolgáltatás

Az európai uniós joganyagban már az 1990-es évektől találunk olyan ajánlásokat, melyek a digitális könyvtárakra (is) vonatkoznak (pl. a kulturális örökség digitalizálásáról: *A Bizottság ajánlása a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről – 2011/711/EU*; a nyílt kutatási adatokról: *A Bizottság 2018/790 ajánlása a tudományos információkhoz való hozzáférésről és azok megőrzéséről*). A szerző kimerítően tárgyalja a közintézményekben őrzött vagy előállított dokumentumokat és információkat érintő 2013-as

EU-s irányelvet (*Az Európai Parlament és a Tanács 2013/37/EU irányelve a közszféra információinak további felhasználásáról szóló 2003/98/EK irányelv módosításáról*). Ennek értelmében a közintézményeknek lehetőség szerint térítésmentesen elérhetővé és felhasználhatóvá kell tenniük dokumentumaikat és információikat, bekapcsolva azokat a tagállamok közötti információáramlásba az innovatív további felhasználás érdekében. Az irányelvbe már beépítésre került a közgyűjtemények azon igénye, hogy digitális anyagaikat meghatározott ideig térítés ellenében bocsáthassák rendelkezésre, figyelembe véve, hogy a digitalizálás, az archiválás, a jogtisztázás és a szolgáltatás biztosítása komoly költségekkel jár. A közgyűjtemények azonban ebben a formájában is ellentmondásosan fogadták az irányelvet, amelynek módosító javaslata 2018-ra készült el (2018/234).

A digitális könyvtárak működését meghatározó további EU-s jogszabályok két témakörre oszthatók, ezek a szerzői jog és a személyes adatok védelme. Általánosságban elmondható, hogy szerzői jog védelme korlátozza a digitális dokumentumszolgáltatást, a legfontosabb hatályos kivétel ez alól az árva művek felhasználását szabályozó irányelv (2012/28/EU). Jelenleg küszöbön áll a szerzői jog újraszabályozása, a mai digitális környezethez igazítása. A Bizottság módosító javaslata (2016/593) alapján elsősorban a kereskedelmi forgalomban már nem kapható művek szabad digitalizálása és hozzáférhetővé tétele van napirenden, ettől eltekintve a digitális könyvtárakban továbbra is a történeti kulturális örökség lehet korlátozás nélkül elérhető. A tervezetet több szempontból is kritizálták, és a könyvtáros egyesületek szeretnének további módosításokat elérni. A 2018. május 25-én hatályba lépett általános adatvédelmi rendelet (*Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete; GDPR*) pedig annyiban érinti a digitális könyvtárakat, amennyiben lehetővé teszi a személyes adatok kezelését és tárolását közérdekű archiválás céljából, tudományos és történelmi kutatási célból vagy statisztikai célból.

A cikk az európai kontextus ismertetése után rátér a vonatkozó olasz jogszabályokra. A legfontosabb hivatkozási alap a 22/1/2004, n. 42. számú kulturális törvény, mely meghatározza a könyvtárak céljait, feladatait, szolgáltatásait, és lefekteti a szabad és ingyenes hozzáférés biztosítását. Ám a 2013/37/EU irányelvet átültető 18/5/2015, n. 102. számú törvényerejű rendelet mind az előbbivel, mind az eredeti EU-s irányelv szellemével ellentmondásba kerül, amikor az adatok és dokumentumok reprodukciójáért és újra-

hasznosításáért minden esetben díjazás felszámítását írja elő, melyet a könyvtárak, levéltárak és múzeumok a gyűjtés, reprodukció, megőrzés, szolgáltatás költségeinek fedezésére két évente aktualizálnak. A rendeletet sokat bírálták azon az alapon, hogy mivel a digitális könyvtárak dokumentumai per definitionem reprodukciók, térítéses szolgáltatásukat a rendelet normaként értelmezi. A közelmúlt másik nagy port felvert olasz jogszabálya a 2017-ben kiadott miniszteri rendelet (*DM 23/1/2017, n. 37.*), mely az Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione (ICCD) illetékességi körébe vonja az összes digitalizálási projekt koordinálását, a nemzeti digitalizálási terv elkészítésével egyetemben. A szakma erre is nagyon kritikusan reagált, firtatva az ICCD illetékességét és a nyílt hozzáférés/e-commerce kérdésében elfoglalt álláspontját.

A szerző végezetül azokra a nemzetközi egyezményekre és dokumentumokra utal, amelyek magasabb szinten jelölik ki a (digitális) könyvtárak céljait és feladatait, kiemelve az UNESCO által 2011-ben jóváhagyott IFLA kiáltványt a digitális könyvtárakról (ld. <https://www.ifla.org/publications/iflaunescomanifesto-for-digital-libraries>). A (digitális) könyvtárakon múlik, hogy tudják-e autonóm módon képviselni az információhoz, oktatáshoz, tudáshoz, kulturális örökséghez való egyenlő hozzáférés értékeit, melyeket nem írhat(na) felül semmilyen nemzeti vagy regionális szintű törvénykezés.

(Szabó Piroska)

Lásd még 170

Könyvtárosi hivatás

146/2018

WOOD, Barbara A. – EVANS, David J.: Librarians' perceptions of artificial intelligence and its potential impact on the profession. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 38. (2018) 1., p. 26-30.

A könyvtárosok és a mesterséges intelligencia lehetséges hatása a szakmára: attitűdvizsgálat

Felmérés; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás

A mesterséges intelligencia és annak hatása az emberiségre gyakori téma a médiában. Emellett számos tudományterület reflektál az ezzel kapcsolatos le-

hetséges jövőbeli változásokra, ilyen például az orvostudomány és a jog. E szakmák már kénytelenek voltak elismerni azt, hogy a mesterséges intelligencia megváltoztatja a képzéseket, és csökkenti majd a szükséges munkatársak számát. Furcsa módon úgy tűnik, hogy pont a könyvtáros szakma foglalkozik a témával a legkevesebbet, pedig szinte folyamatosan információkkal dolgozunk, így a mesterséges intelligencia a mi munkánkra is nagy hatással lesz majd. Ezt a passzivitást és általánosságban a témával kapcsolatos attitűdöt kívánták felmérni a Kennesaw Állami Egyetem munkatársai.

A 10 kérdésből álló kérdőívet a könyvtárosok szakmai levelezőlistáin osztották meg, 2017 májusa és júniusa között volt elérhető. A felmérést 341 felsőoktatási könyvtáros töltötte ki. Az eredmények azt mutatják, hogy a könyvtárosok közel fele (56,3%) gondolja azt, hogy a mesterséges intelligencia komoly hatást gyakorol majd a szakmánkra; 31,7% szerint lesz ugyan hatása, de nem jelentős; 12% szerint pedig nem is okoz majd változásokat.

Az arra a kérdésre adott válaszok, hogy mely részterületeket változtatja majd meg a mesterséges intelligencia, összezsengtek a szakirodalomban találtakkal: a többség a virtuális szolgáltatásokat, a tájékoztatást és a katalogizálást említette.

A kérdőív összeállítói a mesterséges intelligenciát megtestesítő példaként *Watson*-t, az IBM világhírre szert tett, kérdések megválaszolására kifejlesztett termékét hozták fel. A válaszadókat megkérdezték azzal kapcsolatban, hogy mit gondolnak, mekkora az esély arra, hogy a következő 2, 10 és 30 évben Watson és a hozzá hasonló szuperszámítógépek megjelenjenek a könyvtári használatban. A többség szerint erre csak 30 év múlva lesz magas, 90%-os esély. Egy korábbi kutatás azonban azt vetíti előre, hogy ez a folyamat már 4-5 éven belül lezajlik majd; a mesterséges intelligencia enyhíteni fogja a könyvtárosok terheit és időt szabadít majd fel olyan feladatok javára, mint a tanítás és a kutatás-fejlesztés.

A válaszadók közel fele (45,4%) azt gondolja, hogy a mesterséges intelligencia bevezetése semmilyen hatással nem lesz majd a könyvtárosok foglalkoztatására, 18,7% szerint pedig még nőni is fog emiatt a szakképzett munkaerőre való igény. 77% azt nyilatkozta, hogy a szuperkomputerek nem lesznek képesek helyettesíteni a könyvtárosokat. Ugyanakkor látzik az is, hogy a válaszadók nem rendelkeznek kellő mennyiségű ismerettel ebben a témakörben: 77% semmilyen szakkikket sem olvasott a mesterséges intelligenciával kapcsolatban, így például a *Xiaotu*

nevű kínai könyvtári robotot sem ismerik. Ez jelentős különbség a jogászokhoz és az orvosokhoz képest, akik szerint ugyan a mesterséges intelligenciát mint eszközt az akadályok legyőzésére kell használni, de a humán erőforrást pótló robotok jelenlétével is tisztában vannak. A válaszok alapján a könyvtárosok mindössze 47,4%-át érdekelné egy olyan workshop, ahol többet tudna meg a témáról.

A technológia gyors ütemű fejlődése miatt a kutatást 3 év múlva érdemes lenne újra lefuttatni, hogy a mesterséges intelligenciához való viszony alakulása mérhető legyen. A kutatók megállapításai szerint a könyvtárosok jelenleg túlságosan is passzívak és magabiztosak ebben a témában, s annak ellenére dugják a homokba a fejüket, hogy a számítógépes fejlesztések valamennyiük hétköznapi munkáját meghatározzák. Talán most érkezett el az ideje annak, hogy példát vegyünk a jogi és egészségügyi szakemberekről, és hozzájuk hasonlóan kezdjünk el komolyan foglalkozni a kérdéssel. A mesterséges intelligenciában lehetőséget és eszközt kell látnunk, így az nem válhat a létünket fenyegető technológiává.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 149, 178

Oktatás és továbbképzés

147/2018

GANT, Jon P.: Is management the “Tower of Babel” for library and information science programs?. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 57. (2017) 5-8., p. 585-597.

Bábeli torony-e a menedzsment tanítása a könyvtár- és információtudományi programokon?

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Munkaszervezés; Oktatási anyag; Vezetés

A digitális gyűjtemények robbanásszerű növekedése és a könyvtári szolgáltatások digitális átalakulása miatt a könyvtár- és információtudományi képzéseken megnövekedett a menedzsment tanítása iránti igény. A szerző azt állítja, hogy az ezt a célt kitűző könyvtárosképző programokon Babel tornyaként burjánzik a zűrzavar. Nem működnek az univerzális megoldások. Ezek helyett, összhangban a mai igényekkel és elgondolásokkal, a menedzsment el-

méletének és elveinek könyvtárcentrikusnak kell lenniük. A menedzsment oktatásának tudományos precizitással kell kapcsolódnia a gyakorlathoz is, hogy megfeleljen a könyvtárosképzésben részt vevő hallgatók igényeinek és elvárásainak. Az üzleti világ nyelvén beszélő menedzsment tanítása helyett az átadott tartalomnak rezonálnia kell a könyvtári kontextusban való irányítás helyzetére, és a könyvtári értékek mellett kell elköteleződnie. A cikk példákkal szolgál azon kutatások köréből, melyek a könyvtári és egyéb információgazdag kontextusokban megjelenő menedzsmentet és innovációt érintik. Bemutatja azokat a kérdéseket is, amelyekkel a könyvtárosképző programokon tartott menedzsmentoktatásnak szembe kell néznie, hogy elmélyítse ismereteinket az információ és a tudás menedzseléséhez szükséges alapelvekről.

(Autoref.)

148/2018

SOUTHALL, John – SCUTT, Catherine: Training for research data management at the Bodleian Libraries : national contexts and local implementation for researchers and librarians. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 23. (2017) 2-3., p. 303-322.

Kutatásiadat-kezelési képzések a Bodleian Libraries-ben: nemzeti kontextus és helyi programok kutatóknak és könyvtárosoknak

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó; Továbbképzés; Tudományos kutatás

A kutatási adatok kezelése (Research Data Management, RDM) kapcsán manapság az anyagi támogatást biztosító intézmények, szervezetek már komoly elvárásokat támasztanak. Ezeket minden kutatóegyetem igen komolyan veszi, és beépíti stratégiájába. Ez derül ki egy 27 egyesült királyságbeli egyetemet érintő vizsgálatból is. Ezek közül jó például szolgálnak az Oxfordi Egyetem könyvtárai (Bodleian Libraries), melyek az egyetem kutatási és IT szervezeteinek együttműködésével az egész egyetemre kiterjedő kutatástámogatási rendszert fejlesztettek, ahol egyértelműen a kutatókkal szorosan együttműködő könyvtárosoké a vezető szerep.

A Bodleian Libraries-ben *iSkills* összefoglaló néven gyakorlatorientált workshopokat indítottak kutatók számára, melyek témája a kutatás hatásainak méré-

sétől az open accessen át a kutatási témák változásait követő eszközökig terjedt. Később a résztvevők körét kiterjesztették a hallgatókra és a kutatástámogatással foglalkozó egyetemi személyzetre is.

A szaktájékoztató könyvtárosok számára – akik leginkább összekötik a kutatókat, az egyetemi szervezeteket és a könyvtárat – két részből álló workshopot tartottak. Ezen az adatkezelés alapjait, majd praktikus tudnivalókat, például az adatok titkosítását, adatkezelési terv készítését ismertették meg velük. Az egyetemen további fejlesztések is történtek, így például a kutatási adatokkal kapcsolatos portált indítottak, illetve több, adatokkal kapcsolatos információtechnológiai segédeszközt bemutató összejevetelt szerveztek. A visszajelzések pozitívak, a résztvevőkben tudatosult a kutatási adatok kezelésének fontossága, megértették ennek könyvtárakra és saját munkájukra gyakorolt hatását.

Az első kurzus tapasztalatai és a visszajelzések alapján némileg módosították a képzést. A szaktájékoztatók mellett az egyetem bármely kutatástámogatással foglalkozó munkatársa részt vehet a két alkalom helyett immár egyszeri 90 perces foglalkozásokon. Konkrétabbá váltak a témák is, és nagyobb hangsúlyt kaptak az olyan helyi eszközök, mint például a kutatásiadat-kezelésre fókuszáló portál vagy az egyetemi repozitórium.

A cikk írásáig a Bodlieian Libraries 90 munkatársa vett részt a képzésen, melynek nyomán további specializált mini workshopokat tartottak az egyes szakterületekhez (pl. antropológia, szociálpszichológia, oktatás) kapcsolódóan. Az online könyvtári útmutatók közé is újakat tettek ki, melyek például a gazdasági vagy a mérnöki tudományok kutatásiadat-kezelésére koncentrálnak. Megnőtt a könyvtárosok önbizalma, és ma már sokkal bátrabban vágnak bele a kutatásiadat-kezelési szolgáltatásba. Az RDM lassan a szerzői joghoz, a bibliometriához vagy az open accesshez hasonlóan magától értedődően könyvtárosi kompetenciává és felelősségi területté válik.

A workshopok hatására növekvő RDM-tudatosság további tanfolyamokon való részvételt eredményezett. Az eredeti tanfolyam az előzőek tanulságait felhasználva, újratervezéssel folytatódik. A könyvtárban emellett új, adatelemzést, -megőrzést és -vizualizációt is magában foglaló képzés szervezését is elhatározták az IT szolgálat segítségével.

A cikkben bőséges, Nagy-Britanniára és Kanadára vonatkozó szakirodalmi áttekintést is találunk.

(Fazokas Eszter)

149/2018

WYMAN, Andrea – IMAMVERDIYEV, Mushvig: Global trends and transformations in library science education. – Bibliogr. In: Information and learning science. – 119. (2018) 3/4., p. 215-225.

Globális trendek és változások a könyvtárosképzésben

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárosképző intézmény; Nemzetközi helyzetkép; Oktatási anyag

A tanulmány a könyvtár- és információtudományi tantervek változásainak fő irányait tekinti át 1997 és 2017 között globális kitekintéssel, főként angol nyelvű tantervi források, adatbázis-lekérdezésekkel leszárt dokumentumok, illetve személyes beszélgetések alapján. A tantervek készítése és az oktatási tevékenységet meghatározó alapvető keretek terén egyre inkább globális konvergencia figyelhető meg. A szerzők ide sorolják az újfajta készségek és képességek azonosítását, valamint azok megalapozásának beemelését a tantervi keretek közé. Egyre jobban felértékelődik oktatói, tantervoszeállítói szinten az egymástól történő tanulás fontossága is. Korábban a diplomás pályakövetés sem bírt akkora jelentőséggel, mint a mostani felsőoktatási környezetben, ehhez társul a munkaerőpiacra irányuló folyamatos kutatások eredményeinek visszacsatolása, illetve a posztgraduális hallgatókkal és kutatókkal való együttműködés. A szerzők a fentebb vázolt globális fejlődési trendek mellett arra is utalnak, hogy a tantervek változtatásának képessége nagymértékben függ a nemzeti szintű szabályozástól.

Fontos tényezőként emelhető ki a képzési programok neveinek az átalakulása. A könyvtártudományról információtudományra történő névváltás, a menedzsment és a kommunikációtudomány beemelése a programnevekbe nem csupán az USA-ban, de afrikai országokban is általános jelenség lett. Amerikában és Ausztráliában jellemző trend a „könyvtár” mint kifejezés elhagyása a képzési programok megnevezéséből.

A vizsgált 20 év másik közös világos fejlődési iránya az információtechnológiai, informatikai készségek megalapozásának beemelése a tantervi keretek közé. A technológiai háttér gyors változása, a munkaerőpiac gyors átalakulása erős nyomás alá helyezi a képzőintézményeket szerte a világon, a tanulmány pedig számos példával szolgál arra, hogy miként igyekeznek ennek megfelelni. Emellett megjelenik

a hídszerep megfogalmazásának az igénye a tudósok és a technológiai szakemberek között, erős menedzsment készségekkel is megtámogatva.

Az előbbi területtel azonos fontosságúvá vált az olyan puha készségek (soft skills) elsajátítása és sikeres közvetítése, mint a figyelmes hallgatás, az aktív és értelmes problémamegoldás, az információ hatékony artikulálása, illetve könnyen fogyasztható egységekbe történő lebontása és tálalása. A hatékony, sokoldalú munkaerő egyszerre bír fejlett pedagógiai és kommunikációs készségekkel, képes kezelni a digitális eszköztárat, és szilárd alapokkal rendelkezik a kutatáshoz szükséges készségek terén is. A diplomás pályakövetés, illetve a munkaerőpiac folyamatos vizsgálata lehetővé teszi a képzési célok, tantervi keretek folyamatos finomhangolását.

Újabb kérdéseket vet fel a könyvtári munkaerő folyamatos továbbképzésének igénye is. A szakmai gyakorlati feladatoknak fontos szerepük van abban, hogy a diákok szembesüljenek a munkahelyi elvárásokkal és mindazon készségekkel és képességekkel, amelyeket a szakmai eredményességükhöz folyamatosan fejleszteniük kell. Egyre inkább felértékelődik a gyakorlati munka és a kutatási eredmények átadásának terén a pedagógiai készségek szerepe, mely így nagyobb figyelmet követel a képzésben is.

Nagyon nehéz programtervet, illetve részletes tanterveket fejleszteni arra az igen sokszínű elvárásrendszerre és munkaerőpiaci valóságra, melyben a könyvtárak működnek. A hagyományos szakmai ismeretek és a kiegészítő képességek elsajátítása, a sikeres karrier megalapozása nagyon komplex feladat. Egyszerre kell építeni a tantervfejlesztésben az oktatói gárda meglévő erősségeire, tudására, valamint beépíteni a nemzetközi szakmai tapasztalatokat és a munkaerőpiac által nyújtott tanulságokat is.

(Németh Márton)

Szabványok, normatívák

150/2018

ŠEDÁ, Marie: Standard pro dobrý knihovní fond. – Bibliogr. In: Čtenář. – 69. (2017) 11., p. 383-389.

Szabvány a jó könyvtári gyűjtemény kialakításáért

Állományalakítás; Közművelődési könyvtár; Módszertani útmutató; Szabvány

A cseh Kulturális Minisztérium 2017-ben települési könyvtáraknak szóló, a könyvtári gyűjtemény alakításával kapcsolatos módszertani útmutatást adott ki, hivatalos neve: „*A Kulturális Minisztérium módszertani útmutatója a könyvtári állomány gyarapításához és aktualizálásához a Cseh Köztársaság területén működő települési könyvtárak számára*”. Az útmutató az IFLA nemzetközi irányelveire építve a 40 ezer lakos alatti települések nyilvános könyvtárai számára készült, emellett az iskolai könyvtárak is használhatják, nem vonatkozik azonban a speciális gyűjtőkörű könyvtárakra.

A könyvtár apolitikus és pártatlan szervezet, a gyűjtemény ideológiától, politikától és vallástól független elvekre kell, hogy épüljön. Alakításakor figyelembe kell venni a település lakosságának demográfiai és képzettség szerinti összetételét, a helyi sajátosságokat (intézmények, vállalkozások meglétét, a turisztikai forgalmat, nemzetiségi összetételt stb.), a meglévő és a potenciális használók igényeit, a gyűjtemény méretét, a tágabb környezet könyvtári szolgáltatásait, valamint a regionális együttműködési lehetőségeket. Az állománynak különböző típusú és formájú dokumentumokat kell tartalmaznia valamennyi korosztály számára.

A könyvtári gyűjtemény mérete nem azonos a minőségével. Összetételében az alapgyűjtemény 60-70%-ot, az aktuális gyűjtemény 30-40%-ot, a cserealap 15%-ot kell, hogy képezzen. Az IFLA irányelvi lakosonként 2-3 könyvben határozzák meg a gyűjtemény nagyságát, de a legkisebb településen is legalább 2500 könyvtári egységet javasolnak. Az alapgyűjtemény körébe tartozik a szisztematikusan épített, világirodalmi, cseh és nemzetiségi műveket magában foglaló szépirodalom, a szakirodalom és a regionális irodalom. Az aktuális gyűjteménybe tartoznak azok a legfrissebb szép- és szakirodalmi művek, melyeket az elmúlt 5 évben szereztek be, törleszközlő 5 év múlva dönteni kell. Különleges típus a cserealap köre, amit a regionális beszerzési keretből vásárolnak.

A könyvtári és információs szolgáltatások szabványa lakosonként 30-45 cseh koronát javasol évente beszerzésre, 7%-os megújulást írva elő a gyűjteményre. Az ajándékként kapott dokumentumokat csak indokolt esetben lehet befogadni a gyűjteménybe.

A könyvtári gyűjteményben fontos az aktualizálás és az egyensúly megtartása, hogy az új könyvek ne veszzenek el a régiek között, és hogy a könyvtárak csak

friss és megbízható információkat szolgáltatassanak, hiszen az elavult dokumentumokat őrző könyvtár elveszíti hitelességét. (A gyorsan avuló szakterületek közé tartozik például a jog, az orvoslás, az útleírások, a politika, a technológia és a számítástechnika.) A gyűjtemény aktualizálását a különböző apasztási szempontoknak megfelelően (tartalmi avulás, fizikai elhasználódás, új kiadás, más módon biztosítható információk stb.) kell elvégezni. A gyűjtemény kihasználtságával kapcsolatos kutatások azt mutatják, hogy a 6 évnél régebbi dokumentumok iránti kereslet jelentősen csökken. Az integrált

könyvtári rendszerek követik az állomány használatát, indikátorokat szolgáltatnak a forgási sebességről és a gyűjtemény kihasználtságáról (ez utóbbi optimális mutatója 90%).

A könyvtári állomány revízióját a könyvtári törvénynek megfelelően kell időszakosan végrehajtani. A költséghatékony gazdálkodás miatt elvárt a dinamikus gyűjtemény (arányos gyarapítás és törlés) kialakítása. Végezetül a könyvtári polcokat legfeljebb 75%-os telítettség jellemezheti, a fennmaradó részen a borítók bemutatása érdeklődést kelthet.

(Prókai Margit)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

151/2018

MAYR, Michaela: Vision und Strategieentwicklung der Österreichischen Nationalbibliothek In: Bibliothek. – 42. (2018) 1., p. 122-127.

Res. angol nyelven

Vízió és stratégiai fejlesztés az Osztrák Nemzeti Könyvtárban

Középtávú terv; Nemzeti könyvtár; Tervezés

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB) 2002 óta autonóm intézményként működik a szövetségi múzeumi és könyvtári jogszabályok alapján. Vállalkozásként vonatkoznak rá az üzemgazdaságtan alapelvei, beleértve a stratégiakészítést is, sőt, ez utóbbi kiemelt fontosságú. A cikk a stratégia kidolgozását és az ebből következő projekteket ismerteti.

Az ÖNB 2012 őszén tette közzé *Vízió 2025 – Tudás a holnap világa számára* címmel távlati terveit. Ezzel a könyvtár fontos lépést tett annak érdekében, hogy kijelölje a maga helyét és feladatait a holnap tudástársadalmában, illetve felvázolja ebből fakadó fejlődési-fejlesztési lehetőségeit. A jövő útja egyértelműen a szabad hozzáférés a tudáshoz, az innováció, a képzés és a felelősség. Ezekből az értékekből

levezethető a *Vízió 2025* öt vezérfonala, melyek alapvető tájékoztató pontokként szolgálnak a könyvtár stratégiai fejlesztésében: 1.) a digitalizálás; 2.) a tudás biztosítása; 3.) egyszerű, hálózati hozzáférés a tudáshoz; 4.) a tudományos kutatás aktiválása; 5.) széles kulturális kínálat.

2016-ban fejeződött be az ÖNB legutóbbi periódusa, melynek során számos fontos fejlesztés valósult meg (pl. teljes szövegű keresés a digitális állományban, megjelenés a közösségi médiában stb.) – de milyen kérdések legyenek napirenden a következő öt évben? Világos, hogy egyrészt a meglévő kezdeményezéseket kell folytatni, másrészt jövőbe mutató témákat kell kijelölni.

A stratégiaalkotás már 2015 őszén megkezdődött a témakijelöléssel, melyben valamennyi szakértő részt vett, és elvben minden munkatárs elmondhatta ötleteit. Tizenegy munkacsoport alakult, melyek között a koordinációt a munkacsoportok vezetőinek rendszeres ülései biztosították. Az igények és a szükséges források megállapítása után készült el a végleges változat, melyet 2017 elején hoztak nyilvánosságra. A 2017–2021-es stratégia (ld. https://www.onb.ac.at/fileadmin/user_upload/1_Sitemap/Ueber_Uns/OENB_Strategie2017_2021_web.pdf) főbb pontjai és programjai a következők:

- 1.) az IT-infrastruktúra modernizálása (Virtual Desktop Infrastructure bevezetése);
- 2.) az *Aleph* integrált rendszer felváltása az *ALMA*-rendszerrel;
- 3.) a különböző IT alkalmazások egységesítése;

- 4.) az ANNO és az ALEX portálok kereshetővé tétele;
- 5.) az *Austrian Books Online* program lezárása és elérhetővé tétele a digitális könyvtárban;
- 6.) portálok/vizualizálás (központi repozitórium kialakítása);
- 7.) katalógusok, feldolgozás (két alprojekt a térkép-mellékletek és a kották feldolgozására);
- 8.) az állományépítés és feldolgozás, valamint a digitális könyvtár interfészének alkalmassá tétele az elektronikus kötelempedányok fogadására;
- 9.) egységes *linked open data* platform kidolgozása;
- 10.) a digitális bölcsészet területén szorosabb együttműködés a kutatókkal;
- 11.) egy *crowdsourcing* platform létrehozása a válogatott képanyag digitalizálása és feldolgozása érdekében.

Összefoglalóan kijelenthető, hogy egy gyorsan változó korban egyre fontosabb szerepet játszik a stratégiai tervezés, melynek nyomán konkrét lépések történhetnek a célok megvalósítása érdekében.

(Murányi Lajos)

152/2018

TALLERÁS, Kim: Quality of linked bibliographic data : the models, vocabularies, and links of data sets published by four national libraries. – Bibliogr. In: *Journal of library metadata*. – 17. (2017) 2., p. 126-155.

A kapcsolt bibliográfiai adatok minősége: négy nemzeti könyvtár adathalmazainak modelljei, elemkészletei és kapcsolódásai

Besorolási adatok egységesítése; Gépi dokumentumleírás; Nemzeti könyvtár; Online katalógus; Terminológia; Web

A könyvtárak szolgáltatási platformjának lassan már egy teljes évtizede részét képezi a bibliográfiai és egységesített besorolási (authority) adatok közzététele a szemantikus webben. A nemzetközi szakirodalom sorra közli az elméleti cikkeket és jó gyakorlatokat az adatok modellezésének, konverziójának, gazdagításának és publikációjának területéről. Jelen tanulmány részletes, több nézőpontú elemzésnek veti alá négy nemzeti könyvtár, a British Library, a Bibliothèque Nationale de France, a Deutsche Nationalbibliothek és a Biblioteca Nacional de España által linked data formájában közzétett adathalmazokat. A cikk két fő kérdésre igyekszik választ találni: milyen döntéseket

hoztak az egyes intézmények a közzétételi munkafolyamat során, illetve ezek a döntések mennyiben felelnek meg a linked data jó gyakorlatainak, azaz a publikált adatok milyen mértékben válnak valóban használhatóvá a potenciális partnerek számára.

Használhatóságon, adatminőségen a linked datával foglalkozó szerzők általában két csoportba sorolható ismerveket értenek. Az első csoport magának az adathalmaznak az optimális tulajdonságait jelenti: az URI-k használatát literálok helyett, a már létező szótárak relációinak újrafelhasználását, az ún. blank node-ok (üres csomópontok) elkerülését, vagy éppen az adminisztratív metaadatok rögzítését; de magában foglalja a más adathalmazokra mutató hivatkozások elhelyezését is, ami ún. külső RDF-linkek segítségével történik (azaz amikor egy triplet tárgya egy másik adathalmazból származó URI, ilyenek pl. a sameAs-relációk.) Az ilyen hivatkozásokkal növelhető az adathalmaz ún. outdegree- („kifelé mutató”) értéke. A másik csoport a hozzáférés technikai paramétereire vonatkozik, s egyebek mellett a SPARQL vagy épp a Linked Data Fragments infrastruktúra alkalmazását tartalmazza.

Bár a kapcsolt adatok publikálásának számos követhető és követendő ajánlása van (így pl. a Tim Berners-Lee által 2006-ban közzétett négy alapelv, vagy az ún. öt csillagos értékelési rendszer), a szakirodalom áttekintése és a tanulmányban vizsgált nemzeti könyvtárak példái is azt mutatják, hogy nincs egyetlen, minden adathalmazra és intézményre alkalmazható „jó” megoldás. Az elérni kívánt célok (az adatok „láthatóvá tétele” a web számára, elszakadás a könyvtárspecifikus formátumoktól, a hitelesség és megbízhatóság növelése, az FRBR entitásainak implementációja, az újrafelhasználás elősegítése) sokszínűsége mellett az alkalmazott módszerek is igen változatos képet mutatnak.

A tanulmány gerincét képező elemzés fő részében a szerző a szótárhasználat, valamint a hálózatba ágyazottság egyes komponenseit járja körül. Kiemelhető az előforduló, újrafelhasznált relációk és osztályok vizsgálata, amelynek legfontosabb következtetése, hogy az elemzett adathalmazokban átlagosan 70%-ban fordulnak elő más szótárakból származó kifejezések, míg az intézmények által „házon belül” alkotott, ún. lokális kifejezések aránya mindössze 30%. A „kifelé mutató” értékének vizsgálata megmutatta, hogy a nemzeti könyvtárak adathalmazai átlagosan 10 másik elemkészlethez (VIAF, DBpedia, GeoNames stb.) kapcsolják saját állításait – a legtöbb kapcsolattal

(17) a franciák, míg a legkevesebbel (7) a spanyolok dolgoztak.

Noha az elemzés néhány pontján megállapított kisebb-nagyobb módszertani problémák, valamint az intézményenként eltérő implementációs megoldások gátolhatják a hatékony felhasználást, a szerző úgy véli, a nemzeti könyvtárak publikált adatai megfelelnek az alapvető ajánlásoknak, és követik a bevált módszereket.

(Hubay Miklós)

Lásd még 166, 201, 202, 203

Felsőoktatási könyvtárak

153/2018

COX, Andrew M.: Academic librarianship as a data profession In: Information Today Europe eNews. – (2018) 05 June

A felsőoktatási könyvtárosok mint az adatok szakemberei

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Munkakör; Tudománymetria

A könyvtárosok ahhoz szoktak hozzá, hogy az adatok az információs értékpiramis alján, az információ és a tudás szintje alatt találhatók. Mára azonban megnőtt az adatok fontossága, ezért a könyvtárosoknak egyre inkább az adatok szakembereivé kell válniuk, különös tekintettel arra, hogy számos feladatot már meglevő ismereteik és készségeik birtokában meg tudnak oldani. Ezek körébe tartozik a segítségnyújtás adatkezelési tervek elkészítésében, továbbá a kutatók igényeinek megfelelő, már létező adatállományok felderítése. A gyűjteményszervezési ismeretekkel és tapasztalatokkal rokon a repozitóriumokban elhelyezendő adatállományok kiválasztása, illetve ezek metaadatainak ellenőrzése.

Az adatkönyvtárosok gondozhatnak adatgyűjteményeket, de munkájuk kötődhet számítástechnikai feladatokhoz, valamint a kutatók olyan tevékenységeinek segítéséhez is, mint az adatok elemzése és az adatvizualizáció (az adatok vizuális megjelenítése). Új feladatkör a szöveg- és adatbányászat is, amelynek kapcsán főként a licencek, a felhasználóképzés és az újonnan keletkező (derivált) adatok kurátori gondozása emelhető ki. Emellett az adatkönyvtárosság

magában foglalhatja a bibliometriai és alternatív metrikák (altmetrics) alapján történő számítások elvégzését és népszerűsítését. Végezetül a meglevő felhasználóképzés mellé felzárkózhat az adat-írástudás oktatása, mivel az rokona az információs műveltségi képzéseknek.

(Koltay Tibor)

154/2018

FEBEROVÁ, Jitka [et al.]: Knihovny a e-learning. – Bibliogr. In: ITlib. – 20. (2017) 2., p. 30-35.

Res. angol nyelven

A könyvtárak és az e-learning

Egyetemi könyvtár; Információs társadalom; Információtechnológia; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Távközlés

Számos könyvtár reagál napjainkban a társadalom átalakulására, az információs társadalom változásaira. Az új ICT eszközök és technológiák lehetővé teszik a korábban elképzelhetetlen, valós idejű, helytől független kommunikációt és információcserét, de egyre nagyobb igényeket támasztanak az ebben közreműködőkkel szemben. A könyvtárak az ICT eszközök alkalmazásával kapcsolatban használók számára kurzusokat indítanak, tanfolyamokat szerveznek, melyek során az e-learning kínálta lehetőségekkel is élnek. Ebben a folyamatban a *könyvtár 3.0* verziója személyre szabott szolgáltatásokat nyújt.

A cikk a Károly Egyetem Központi Könyvtárán keresztül mutatja be a könyvtári szolgáltatások és az e-learning új lehetőségeit. A Központi Könyvtár a *könyvtár 3.0* verziójához közelítve személyre szabott tanulási környezetet biztosít learning management system (LMS) alkalmazásával. Az intézmény tehát nemcsak információs, képzési, módszertani, hanem technológiai (szolgáltató)központként is működik. Az e-learning a terminus 1999-es megjelenése óta az új technológiák és online csatlakozás általi interaktív és individuális tanulást biztosít. Számos LMS rendszer szabadon elérhető, ezek közül a leggyakrabban használt a Moodle, amelyet 2002-ben mutattak be. A nyílt forráskódú, ingyenes rendszer az egyetemi szférában világszerte elterjedt.

A Károly Egyetemen az e-learning kezdeményei 1991-től datálódnak, 2014-től a Központi Könyvtár biztosítja ezeket a szolgáltatásokat. A Moodle az egyetemen egyre nagyobb jelentőséggel bír, 2005 és 2016 között azt ezt használó kurzusok száma 86-ról 6500-ra emelkedett, jelezve az LMS-ek iránti

megnövekedett igényeket. A rendszer elsődlegesen a hallgatók és oktatók tanulmányi kiszolgálását valósítja meg, valamennyi karra való kiterjesztése folyamatban van.

Jelenleg a könyvtár arra készül, hogy a széles nyilvánosság számára is biztosítson képzési lehetőségeket tömeges nyílt online kurzusok (Massive Open Online Course, MOOC) formájában. Olyan teljes értékű e-kurzusok ezek, amelyek bárki számára elérhetőek, ingyenesek, a képzéseket pedig olyan egységekbe strukturálták, amelyek multimédiát, tananyagot, gyakorlatot és önértékelő eszközöket is tartalmaznak, különféle érdeklődési területek szerint (<https://coursera.org>).

A webkönyvtárat 2015-ben hozták létre eCUNI néven (<https://ecuni.publi.cz>), mely egyúttal a Károly Egyetem Központi Könyvtárának elektronikus kiadójává is vált. Lehetővé teszi elektronikus tananyagok pdf-ben vagy multimédiás formában való elérését (HTML5 formátumban), így ezek a saját publikációkba gyakorlatilag bármilyen formában beilleszthetőek. A webkönyvtár alkalmazása a Google AppStore-on keresztül ingyenesen letölthető. Kialakítottak benne egy olyan kaput is, ahol ingyen vagy térítés ellenében (a szerzők szándékától függően) elérhetőek a dokumentumok.

Az egyetemen belül a Moodle rendszer a tananyag részeként kezeli a videókat. A streamszerver biztosítja a videók közvetítését a YouTube-on keresztül. Jelenleg tematikus tartalmak szerint oszlik meg hat videoszerver között a karok anyaga, összesen 1099 videó. A VideoAdmin.eu projekt az egyetem fontos eszköze és elektronikus képzésének része.

A webináriumok könnyen megvalósítható online képzések, melyekhez elég egy kamerával és mikrofonnal felszerelt, internetcsatlakozással rendelkező notebook, sőt, ezt ma már az okostelefonok és a tabletek is kiválthatják. Egy-egy online webináriumon egyszerre akár 200 fő is részt vehet. A webináriumok kezelésére a Károly Egyetemen az Adobe Connect LMS szolgál, az egész egyetem területére biztosított licenccel. Az előadások anyaga, a prezentációk pdf és HTML formátumban azonnal, könnyen elérhetőek. A Központi Könyvtár példája a könyvtárakat arra inspirálhatja, hogy saját területükön hasonló szolgáltatásokat biztosítsanak.

(Prókai Margit)

Lásd még 148, 159, 165, 168, 169, 173, 175, 177, 178, 180, 186, 187, 188, 192, 193

Közművelődési könyvtárak általában

Lásd 142, 143, 144, 150

Városi könyvtárak

155/2018

MIETTINEN, Virve: Redefining the library : co-designing for our future selves and cities. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 37. (2018) 1., p. 8-20.

A könyvtár újraértelmezése: közös tervezés az állampolgárok bevonásával jövőbeli önmagunk és városaink számára

Fiókkönyvtár; Könyvtáráépület -közművelődési; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények; Tervezés; Városi könyvtár

A városok társadalmi infrastruktúrájának megalapozása legalább annyira fontos, mint a fizikai infrastruktúra kiépítése. A jól működő társadalmi infrastruktúra alapfeltétele a nyitott, mindenki számára hozzáférhető nyilvános helyek megléte, mint amilyenek a könyvtárak is. Egy határozott arculattal bíró, felhasználóbarát könyvtár utal és egyúttal hat is arra, hogy felhasználói közössége miként határozza meg önmagát. A közös célok érdekében a város polgárai-val való együttműködés hozzájárul a biztonságosabb, egészségesebb, boldogabb és befogadóbb közösség létrejöttéhez. Hagyományosan a könyvtár használóit passzív alanyként kezelték, különféle szempontú felhasználói panelekbe sorolva őket. A Helsinki Városi Könyvtárban azonban túl akartak lépni ezen a felfogáson, s az állampolgárokat közvetlenül be kívánták vonni a könyvtári tér és szolgáltatás átférfordításával kapcsolatos tervezés és döntéshozatal lépéseibe.

2012–2013-ban egy poszterkampányt indítottak a könyvtár fizikai tereiben és a weben, amelynek segítségével a könyvtár jövőjével kapcsolatos elképzeléseket, álmokat gyűjtötték össze. Különféle városi rendezvényeken is megjelentek a kampánnyal, ami így olyan célcsoportok elérésére is lehetőséget adott, akik nem rendszeres könyvtárhasználók. A begyűjtött 2300 ötlet és gondolat adta a gerincét a 2014 folyamán a fiókkönyvtárakban megvalósított pilot projekteknek.

A Helsinki Városi Könyvtár a SITRA (Finn Innovációs Alap) finanszírozásával, két külső cég közremű-

ködésével 2013-ban, a kampányprojekten alapulva kiválasztott nyolc, a város polgárai által felvázolt fejlesztési víziót. A lakosság bevonásával döntöttek arról, hogy a víziók köré szerveződő pilot projektekre miként használják fel az összesen 100 ezer eurónyi rendelkezésre álló összeget. A weben keresztül, illetve három workshop keretében formálódtak az elképzelések; mindenki hozhatta a saját ötleteit, javaslatait az egyes témakörökben. A nyolc projektből a könyvtár vezetése kiválasztott négyet, melyeket a gyakorlatban is megvalósítottak. A workshopokon együtt dolgozhatott a háziasszony a számítógépes fejlesztővel, a városfejlesztési aktivista az irodalmárral. Egészen új keretei jöttek így létre a könyvtári jövő tervezésének. A makerspace koncepció, a család- és helytörténeti „történetkönyv”, a csomagmegőrzőnek nevezett irodalmi eseménysorozat teljes egészében, a „nyugalom helye relaxáció és összpontosítás számára” című projekt pedig csökkentett költségvetéssel valósult meg.

A Helsinki Városi Könyvtár újonnan épülő, grandiózus központi fiókkönyvtára nyitásának várható időpontja 2018 decembere. Nem sokkal az építészeti pályázat elbírálása után, 2014 őszén bevonták a város polgárait is a tervezési folyamatba: megalapították a Központi Könyvtár Baráti Körét, melybe egy hat kérdéses, a weben, illetve újságokban megjelent kérdőív kitöltésével bárki jelentkezhetett. A társadalmi reprezentativitást biztosító előzetes kritériumok alapján választották ki azt a 28 embert, akik bekapcsolódhattak az új központi könyvtár működtetési, szolgáltatási és tartalmi koncepciójának tervezésébe. Különbféle fejlesztési hipotéziseket tesztelhettek, áttekinthették, mi működik jól s mely pontokon kell változtatni, új fejlesztési ötletekkel állhattak elő, hozzájárulhattak a felhasználói élmény javításához, és speciális célcsoportok számára nyújtott szolgáltatások tervezésében is részt vehettek. A könyvtár baráti köre tehát aktívan befolyásolta a fejlesztési prioritások formálását, rajta hagyva a keze nyomát a fejlesztési koncepció minden lényeges elemén.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a közvetlen állampolgári részvétel a fizikai terek megtervezésében, a szolgáltatási és tartalomkezelési alapelvek meghatározásában jobban megalapozza a könyvtár társadalmi legitimációját. Még inkább magukénak érezhetik a polgárok azt az intézményt, melynek tervezését, fejlesztését ők maguk is aktívan formálták.

(Németh Márton)

Lásd még 162, 198

Tudományos és szakkönyvtárak

156/2018

HAMASU, Claire [et al.]: Mining data in electronic health record systems : opportunities for librarians. – Bibliogr. In: Journal of hospital librarianship. – 17. (2017) 4., p. 282-291.

Adatbányászat az elektronikus egészségügyi nyilvántartó rendszerekben: lehetőségek a könyvtárosok számára

Adatbázis; Adatvédelem; Beteg olvasó; Szakkönyvtár-egészségügyi; Tájékoztatói eszköz

Az Amerikai Egyesült Államokban az Elektronikus Egészségügyi Nyilvántartásoknak (Electronic Health Record, EHR) az állam által támogatott elterjedése figyelhető meg, melynek eredményeképpen az EHR a kórházak 96%-ában, az orvosi rendelők 78%-ában van jelen. A rendszerben található adatok – a betegek kórképei – a megfigyelésen alapuló bizonyítékok gazdag forrásául szolgálnak, amelyek segíthetnek olyan kérdések megválaszolásában, melyekre a klinikai kísérletek nem képesek.

A szerzők az orvosi könyvtárosoknak az elektronikus egészségügyi nyilvántartási rendszerekbe való bevonásának a kérdésre irányítják a figyelmet, melynek fontosságát a National Network of Libraries of Medicine (NNLM) és a Medical Library Association (MLA) ismerte fel az elmúlt évtizedben. Ennek a trendnek a bemutatása céljából 2008-ban az NNLM Pacific Northwest Régiója egy félnapos fórumot rendezett „Könyvtárosok és az EHR: a jövő felvázolása” (Librarians and the EHR: Envisioning the Future) címmel. Az eseményen négy könyvtáros azt ismertette, hogyan használhatják ki a könyvtárosok készségeiket és ismereteiket, befolyásolva ezzel a betegellátást a rendszeren keresztül.

2016 márciusában pedig az NNLM két régiója támogatott egy félnapos fórumot, melynek címe „Az adatok használata a betegellátás javítására” (Using Data to Improve Clinical Patient Outcomes) volt. Ez a fórum az EHR nyilvántartásaiban elérhető adatok használatával foglalkozott, és a következő kérdéseket vetette fel:

- Hogyan változik az egészségügyi adatok használata?
- Miben áll az egészségügyi adatok tényleges és potenciális felhasználása a betegek gyógyulása, a

betegbiztonság és az ellátás minőségének javítása érdekében?

- Milyen eszközöket használnak vagy fejlesztenek az adatok kinyeréséhez és kezeléséhez?
- Milyen támogatásra van szükség az orvosok és egészségügyi szolgáltatók számára az adatokhoz való hozzáféréshez és az adatok felhasználásához?

A fórum során lehetőség nyílt a kérdések megvitatására is. A megbeszélések legfontosabb eredménye az volt, hogy a betegellátás kimenetelét érintő adatok felhasználása csoportmunka eredménye, és a könyvtárosok ennek a csapatnak fontos tagjai lehetnek.

A szerzők végezetül ajánlásokat fogalmaznak meg a könyvtárosok és az NNLM számára:

- a könyvtárosoknak munkakapcsolatot kell kezdeményezniük az EHR nyilvántartások kapuőreivel, szabványaik kidolgozóival és a kórházi döntéshozókkal, hogy a csapatmunka részesei lehessenek;
- információs szakemberekként a könyvtárosoknak arra kell törekedniük, hogy bekerüljenek az adatgazdák csoportjába, ahol a különböző metrikák kidolgozásában, az adatminőség és a rendszerbiztonság fenntartásában és optimális keresési algoritmusok kifejlesztésében is közreműködhetnek;
- a könyvtárosok bevonhatók a klinikai döntéstámogató projektekbe, mivel képességeik alkalmassá teszik őket az egészségügyi adatok bányászatára (az anonimizált aggregált adatok elemzése az egész egészségügyet tanulékonyabbá és hatékonyabbá teheti, míg a személyre szabott és precíziós gyógyászat az egyén körelőzményeire építve segíti a döntéshozatalt);
- az orvosi könyvtárosoknak az információkeresés során az EHR nyilvántartásait hiteles forrásként, bizonyító erejű adategyüttesként kell kezelniük;
- az NNLM és az egyéb szakmai szervezetek a jövőben szervezzenek továbbképzéseket, indítsanak pilot projekteket és interdiszciplináris együttműködések az egészségügyi nyilvántartásokban való keresésről és adatbányászatról, szakmai tapasztalatszereléssel erősítve a data science (adattudomány) e részterületének fejlődését.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a könyvtárosok előtt jelentős lehetőségek állnak arra, hogy növeljék az Elektronikus Egészségügyi Nyilvántartóhoz kapcsolódó szerepüket.

(Heronyányi Zsolt)

Lásd még 197, 204

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

157/2018

AGGLETON, Jen: Where are the children in children's collections? : An exploration of ethical principles and practical concerns surrounding children's participation in collection development. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 24. (2018) 1., p. 1-17.

Hol vannak a gyerekek a gyermekkönyvtári gyűjteményekben? Etikai elvek és gyakorlati vonatkozások a gyerekek részvételéről a gyermekirodalmi gyűjtemények fejlesztésében

Állományalakítás; Gyermekolvasó; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Jogi kérdések -könyvtárban; Könyvtárosetika; Közművelődési könyvtár

A könyvtárak és levéltárak a kultúra letéteményesei, ezért a kultúra tulajdonlását érintő etikai kérdésekkel is foglalkoznunk kell. A levéltárak követik azt az etikai elvet, mely szerint a speciálisan érdekelt csoportoknak legyen joguk véleményt nyilvánítani a kultúrájukat érintő gyűjteményről. A könyvtáraknak is hasonló elvek szerint kell működniük. Az ENSZ-nek a gyermekek jogairól szóló egyezménye szerint a gyermekeknek joguk van ahhoz, hogy részt vegyenek az életükre ható döntések meghozatalában, így a könyvtári gyűjteményfejlesztésben is. Az Association of Senior Children's and Education Librarians (ASCEL) elismeri ezeket a jogokat, de szerintük a gyerekek véleményét csak a szolgáltatásoknál kell figyelembe venni. A gyakorlati oldalt tekintve tehát mérlegelni kell, hogy az etikai elvek valóban megvalósíthatók és minden könyvtár számára elfogadhatók-e.

Kiindulhatunk abból a nézőpontból, hogy a gyermekirodalom képzete eleve lehetetlen. A legtöbbet vitatott kérdés, hogy a gyermekirodalom tekinthető-e a gyermekek kultúrájának; ha igen, akkor a gyermekeknek joguk van beleszólni a gyűjteményfejlesztésbe. Az is tisztázásra vár, egyáltalán kik a gyerekek? Legtöbben a biológiai fejlődést veszik alapul, néhány szerző a szociológiai oldalt is vizsgálja.

Ne feledjük, egykor a felnőttek is gyerekek voltak! Többek véleménye szerint a felnőttek nézetei nem feltétlenül egyeznek a gyerekekével; az olvasmányok kiválasztásakor a gyerekek inkább hallgatnak társaikra, mint a szüleikre vagy a könyvtárosra. Valamikor

az amerikai gyermekkönyvtárosok „elferdítették” az általuk ajánlott irodalmat, amivel a gyerekeket be tudták csalogatni a könyvtárba, és jó hatással voltak a kiadókra is.

Ami a gyerekek kompetenciájának megítélését illeti, két tábor áll egymással szemben: a „gondoskodók” szerint a gyerekek nincsenek tisztában tetteik következményeivel, ezért óvni kell őket; a „liberálisok” szerint jogaik megvonásával a társadalom cselekvőképtelenné teszi őket. Valójában a gyerekek véleménye értékes, a felnőttek sokat tanulhatnak tőlük, ezért ki kell dolgozni a gyerekek bevonásának módját a gyűjteményfejlesztésbe.

Összefoglalva:

- a gyerekirodalom akkor lesz a gyermekkultúra része, ha a gyerek olvassa azt;
- bár a gyerekek véleménye nem tekinthető általában reprezentatívnak, figyelembe vétele segíti azt a közösséget, amelybe a gyerek tartozik;
- noha a gyerekek és a felnőttek véleménye eltérő lehet, a gyerekek bevonása segíti olyan könyvgyűjtemény kialakítását, amelyet ők szívesen olvasnak;
- nem lehet csak a gyerekek véleményére támaszkodni, de meg kell hallgatni őket.

Az elvek megvalósítása a különböző intézménytípusok szerint:

- Iskolai könyvtárak: a folyamatos kapcsolattartás miatt fontos, hogy a gyerekek hallassák hangjukat. Bár e könyvtárak feladata elsősorban az oktatás támogatása, a gyerekek bevonása a gyűjteményfejlesztésbe az olvasás megszeretését is elősegíti.
- Közkönyvtárak: sok könyvtár követi az ASCEL iránymutatását, de nem világos, hogy ezek a gyűjteményfejlesztésre is vonatkoznak-e. A gyermekolvasók nézőpontja nem annyira reprezentatív, de szükséges, hogy a gyerekek gyakorolhassák jogukat, és a kívánságaikat gyűjtő dobozokon túl is számítson véleményük. Jó példa a cambridgeshire-i közkönyvtár „road test”-je: csak néhány példányt vesznek az eddig ismeretlen szerzők műveiből, a további vétel előtt az értékelésre a gyerekeket kéri meg.
- Egyetemi könyvtárak: használói elsősorban nem a gyerekek, a gyermekirodalom a kutatókat, az oktatókat és a hallgatókat szolgálja.
- Levéltárak (archívumok): valójában a gyermekirodalom nagy letéteményesei; kulturális hatásuk eltér a könyvtárakétól, szerepük az irodalmi örökség megőrzésében fontos. Fejlesztésükbe indo-

koltnak látszik mind a felnőttek, mind a gyerekek bevonása.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

158/2018

HARBOE, Jeanne Skak – WESTPHALL, Lone Engel: *Virtual Reality i en læringssammenhæng* In: Danmarks Biblioteker. – 22. (2018) 3., p. 10-11.

Virtuális valóság oktatási környezetben

Didaktika -általános és középiskolai; Informatika; Információtechnológia; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Oktatáspszichológia

A cikk a „Virtuális valóság – a tanulást szolgáló könyvtári tér” projektet foglalja össze, melynek során a virtuális valóságot közvetítő eszközök használatát és hatását vizsgálták a dániai Viborg és Herning városi könyvtáraiban, 5., 7. és 8. osztályos tanulók célcsoportjait vonva be a felmérésbe. A projektben külső partnerként részt vett a herningi Energiamúzeum és az Alexandra kutatóintézet, ez utóbbiban értékelték ki tudományosan az eredményeket. A cél annak vizsgálata volt, hogy a meglévő kultúrák közvetítési, illetve oktatási tevékenységek mellé a virtuális valóság lehetőségét felhasználva milyen szolgáltatásokat és hogyan lehet illeszteni a könyvtári gyakorlatba. A projekt kifejezett feladata volt a módszertani, didaktikai tervezés is. A virtuális valóság legfontosabb előnyeként a szerzők azt emelik ki, hogy olyan szituációs környezetekbe képes behelyezni a tanulókat, melyek másképpen nem lehetnének elérhetők.

A kísérletek során különféle eszközöket használtak a legegyszerűbb szemüvegektől a high-end eszközökig. A tanulókat a VR környezetben való tartalom-előállításba is bevonták, amit munkájuk közös értékelése követett. A fő kérdés arra irányult, hogy miként lehet új tudást szerezni, emellett azt próbálták felmérni, hogy a virtuális valóság miképpen formálta a gyerekek gondolkodását, és könyvtári szempontból milyen hozzáadott pedagógiai érték keletkezett a VR technológia használatakor. A játékos tanulás új formái sokkal nagyobb aktivitásra sarkallták a diákokat, mint azt hagyományos oktatási környezetben legtöbbször tapasztalni. Az aktív cselekvés általi tanulás új formáinak megteremtése tehát igen magas hozzáadott értékű szolgáltatásként jelenthet meg a könyvtárakban. Persze nem kerülhető el a tanulási célok és módszerek pontos meghatározása, ebben a keretben kell rögzíteni a virtuálisvalóság-alapú környezet és

eszközök szerepét. Nagyon fontos a megfelelő eszközök és a technológiai környezet kiválasztása, továbbá annak felmérése, hogy a már rendelkezésre álló online tartalmakat miként lehet beépíteni a virtuális környezetben történő oktatásba. Végezetül nyilvánvalóvá kell tenni a tanárok és a gyermekkönyvtárosok számára, hogy milyen pedagógiai és technológiai előfeltételek szükségesek az eredményes foglalkozások kivitelezéséhez.

(Németh Márton)

Lásd még 185, 205

Iskolai könyvtárak

Lásd 157, 185

Magánkönyvtárak

Lásd 140

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 179, 197

Állomány, állományalakítás

159/2018

CAMERON, Cleo – SIDDALL, Gillian: Opening lines of communication : book ordering and reading lists, the academics view. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 23. (2017) 1., p. 42-59.

Nyitás a kommunikációban: könyvrendelés és kötelező irodalom a felsőoktatásban – az oktatók szemszögéből

Állománygyarapítás; Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Könyvvásárlás; Oktatás információellátása

Az egyetemi könyvtárakban sok fejlesztés történt az elmúlt évtizedben a végbement technikai változások következtében. Ami az állománygyarapítást illeti, a könyvtárosok a könyvtárból kilépve próbálják felmérni és kielégíteni az oktatók szakirodalmi igényeit. Egyre több elektronikus dokumentum és digitalizált könyv áll rendelkezésre, de a hagyományos, nyomtatott könyvek iránt is megmaradt a kereslet. A Northamptoni Egyetem könyvtárának éves jelentése szerint 2015-ben 117 839 kötetnyi nyomtatott irodal-

mat kölcsönöztek, míg az e-könyvek esetében ez a szám 1 216 549 volt.

A hatékony állománygyarapítást számos dolog akadályozza a felsőoktatásban, többek között a kommunikációs kultúra különbségei, főleg az egyetemi oktatók és a könyvtárosok között. A szakirodalom ezt aszimmetrikus különbségnek nevezi: míg a könyvtárosok tisztában vannak az oktatók munkájával és igyekeznek együttműködni velük a gyűjtemény fejlesztése és a hallgatók kiszolgálása érdekében, addig az oktatók nem ismerik a könyvtárosok munkáját és nem is keresik velük a kapcsolatot; vagyis nincs a felek között megfelelő kommunikáció és együttműködés. Veszélyes lehet az is, ha valamelyik befolyásos oktató miatt bizonyos kutatási és oktatási anyagok beszerzése kibillenti arányosságából a gyűjteményt.

Ezért is indult egy projekt a Northamptoni Egyetem könyvtárában a könyvrendelési folyamat jelenlegi gyakorlatának a feltárására. A cél az volt, hogy megtudják, az oktatók milyen tapasztalatokkal és elvárásokkal rendelkeznek arról, hogyan választják ki és szerzik be számukra és diákjaik számára az irodalmat a könyvtárosok. A vizsgálat egyúttal az együttműködés elmélyítésére is törekedett: tájékoztatni kívánta az oktatókat a beszerzési folyamat működéséről és a nehézségekről, melyekkel a könyvtárosok és a gyarapítást végző csapat szembesülnek.

A szerzők a téma szakirodalmi előzményeinek áttekintése után a vizsgálat megtervezését és módszerét ismertetik. A kutatást végző öttagú csoport egy kérdőívet állított össze, mely 14 mennyiségi és minőségi kérdés kombinációját tartalmazta. A felmérésre 2014

márciusában került sor, majd a kapott eredményeket májusban vitatták meg három fókuszcsoporthoz. A kérdésekre csak 46 oktató válaszolt (8%). Meglepő eredmények születtek: az oktatók 80%-a szerezte csak be a kötelező irodalmat a könyvtárral, 78% ajánlott még olyan irodalmat is, amely nem szerepelt a kötelező irodalom jegyzékén, és csak 59% informálta a könyvtárosokat a változtatásokról. A továbbiakban a cikk elemzi a listákat és a beszerzéshez alkalmazott szoftvert (*Talis Aspire*), foglalkozik a hallgatók szakirodalomhoz való viszonyával, illetve a rendelési folyamat gondjaival is, végül több ajánlást is megfogalmaz a gyarapítást végző könyvtárosok számára. Összefoglalóan megállapítható, hogy az egyetemi könyvtár és az oktatók közötti kommunikáció nem felhőtlen, és megerősítést nyert, hogy fennáll köztük az aszimmetrikus különbség. Fény derült az oktatók félelmére is, melyet az elektronikus rendszerek térnyerése miatt éreznek attól tartva, hogy a források ilyenén táralása, a hallgatók „szájába rágása” elmélyíti a „kutatás nélküli kutatás” gyakorlatát. Az elektronikus formátumok népszerűsítése a nyomtatottal szemben érdekesen hatott az oktatók és a könyvtárosok közötti dinamikára: az oktatók e-könyveket támogató vagy elutasító hozzáállása befolyásolta a könyvtárral folytatott interakciót és az egyik vagy másik formátum választását. Az is kiderült, hogy a könyvtárosok és az oktatók órarendjei összeegyeztethetetlenek. E tényezők ismeretében megoldást kell találni a két fél kommunikációjának és a rendelési folyamatának a javítására. Az egyetemi hallgatóknak nyújtott oktatáson és a könyvtár szolgáltatásain egyaránt javítani kell.

(Murányi Lajos)

Lásd még 144, 150, 157, 165, 171, 193

Állományvédelem

160/2018

BOICE, Jocelyn [et al.]: Preservation for circulating monographs : assessing and adapting practices for a changing information environment. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 34. (2017) 4., p. 369-387.

Javítsuk, esetleg nyomtatott vagy elektronikus változattal pótoljuk az elhasznált könyveket? Állományvédelem a kölcsönözhető könyvek esetében

Állomány használata; Állományalakítás; Állományvédelem; Elektronikus könyv; Kölcsönzés; Modern könyv

A Colorado Állami Egyetem könyvtára új módszert vezetett be a kölcsönözhető állománya sérült könyveit illetően. A szervezeti változások és az igény, hogy az állományvédelmi eljárások tükrözzék a gyűjteményszervezési prioritásokat, együttesen azt eredményezték, hogy sok év alatt a módszer egy olyan munkafolyamattá fejlődött, mely magában foglalja a javítást, az állományból való kivonást és a nyomtatott vagy elektronikus formában történő pótlást. Ez a folyamat lehetővé teszi a könyvtár számára, hogy stratégiai döntéseket hozzon a nyomtatott gyűjteményével kapcsolatban, erősítse elektronikus gyűjteményét, és hatékonyabban használja fel korlátozott forrásait.

(Autoref.)

161/2018

EBERHART, George M.: Hurricanes Harvey and Irma : assistance for libraries still needed In: American libraries. – 48. (2017) 11/12., p. 20-22.

A Harvey és az Irma hurrikánok után: több könyvtár még mindig segítségre szorul

Állományvédelem; Együttműködés -belföldi; Elemi károk; Szolgáltatások; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Társadalmi követelmények

A Harvey hurrikán 2017. augusztus 25-én érte el Texas partjait, és közel 90 halálesetért, valamint 180 milliárd dollár összértékű anyagi kárért tehető felelőssé. A földrajzi elhelyezkedésüktől függően bizonyos könyvtárak számottevő károkat szenvedtek a vihartól és az áradásoktól, míg mások állapota egy kisebb takarítással helyrehozható volt. Az árvíz a könyvtári dolgozók otthonaiban is jelentős károkat okozott.

A Houstoni Városi Könyvtár már szeptember 5-én újra tudta nyitni 18 fiókját a 42-ből. A Központi Könyvtár első emeletét is sikerült ezen a napon megnyitni, elsőként hozzáférhetővé téve ezzel a gyerekeknek és fiataloknak nyújtott szolgáltatásokat. Az intézmény ideiglenesen az önkormányzat több részlegének is helyet biztosított, emellett a város dolgozóinak ingyenes gyermekfelügyeletet nyújtott.

A Harris Megyei Könyvtár 19 fiókját tudta megnyitni a 26-ból szeptember 1-én, elsősorban a lakosság

vészhelyzetben való ellátására: segítettek a Szöveg-ségi Katasztrófavédelmi Hivatal (FEMA) részére benyújtandó dokumentumok kitöltésében, illetve internetelérést, mobiltöltési lehetőséget és nyugodt környezetet biztosítottak. Az evakuált lakosság számára felállítottak egy ideiglenes fiókot az NGR stadionban 5000 könyvből álló, minden korosztálynak szóló állománnyal, mesedélutánokkal, ismeretterjesztő rendezvényekkel, interneteléréssel rendelkező laptopokkal és 3D nyomtatóval. Ami a veszteségeket illeti, összesen nagyjából 4,5 millió dollár értékűre tehető a hurrikán által az intézmény tulajdonában okozott kár.

Az Aransas Megyei Könyvtár olyan szintű károkat szenvedett, hogy további tájékoztatásig zárva tart. Az előreláthatólag 2017 végéig zárva tartó Port Arthur Városi Könyvtárban az egy méternél alacsonyabb polcokon lévő könyvek teljesen megsemmisültek, az elázott Port Arthur Történeti Gyűjteményt pedig fagyasztva szárítással (lío-filizálással) próbálják megmenteni. A könyvekben és az épület mennyezetében esett károk (beázás, penész) miatt a Dennis M. O'Connor Városi Könyvtár is bezárt; a beomlott földémben azbesztet is felfedeztek, amit szintén el kell majd távolítani. Két zsinagóga könyvtárát is komoly vízkár érte a térségben, számukra a Rice Egyetem oktatói felajánlották segítségüket a gyűjteményekben lévő ritka dokumentumok és történeti fotók megmentése érdekében.

A houstoni általános és középiskolai diákok a hurrikán miatt szeptember 11-ig nem kezdhették meg a tanévet. Az iskolák 25%-ban keletkezett kár, több épületet menthetetlennek ítélték. Az állam három nagy egyetemi könyvtárából szerencsére nem érkezett hír nagyobb problémáról.

Az Irma hurrikán Floridában csapott le 2017 szeptemberében, itt a könyvtárak főleg az áramkimaradások és a vízellátás akadozása miatt tartottak átmenetileg zárva. A Volusia Megyei Könyvtár egy fiókkönyvtárának 80%-át elárasztotta a víz, állományában 5000 dollár értékű kár keletkezett.

A könyvtárakban történt károk rendbehozatalára a texasi és floridai könyvtáros egyesületek online felületeken is elkezdtek gyűjtést szervezni, melynek keretében több száz cég és magánszemély adakozott. Az American Library Association (ALA) elfogad az adóból jóváírható adományokat a mexikói, Puerto Rico-i és karibi könyvtárak megsegítésére is. Az American Association of School Librarians olyan segélyalapot hozott létre, amelynek célja a leginkább sérült iskolai könyvtárak könyveinek és felszereléseinek pótlása.

Emellett több amerikai levéltáros egyesület közös pályázati alapot hozott létre a vészhelyzetben megrongálódott dokumentumok restaurálási, lío-filizálási, raktározási és szállítási költségeinek fedezésére.

(Varga Balázs)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

162/2018

CASTO, Michele – DOUGHERTY, Bobbie – GILMORE, Margaret: Punk at the library : D.C. Public Library spreads the word with basement shows In: American libraries. – 48. (2017) 5., p. 16-17.

Punkok a könyvtárban: a District of Columbia Public Library pincekoncertekkel népszerűsíti a punk színtérrel kapcsolatos különgyűjteményét

Fiókkönyvtár; Különgyűjtemény; Nem hagyományos dokumentum; Rendezvény; Városi könyvtár; Zenei könyvtár

A washingtoni D.C. Public Library D.C. Punk Archive különgyűjteménye azzal a céllal jött létre, hogy dokumentálja a nagy múltú washingtoni punk színtér alkotásait, hiszen olyan legendás zenekarok köthetők a városhoz, mint a hardcore punk legenda, Bad Brains és a Minor Threat, vagy a politikai poszt-punk Fugazi, és még sokan mások.

Az archívum munkatársai úgy határoztak, hogy a gyűjteményépítés mellett a helyi zenei közösség aktív támogatójává kívánnak válni. Zenészekkel, kiadókkal, gyűjtőkkel, filmrendezőkkel léptek kapcsolatba, akik azon túl, hogy tanácsokkal látták el őket, a gyűjtemény folyamatos bővítéséhez is nagyban hozzájárultak szórólapok, poszterek, fanzinek, hírclevelek, fotók, hang- és videofelvételek formájában. Az archívum emellett különféle programokkal, filmvetítésekkel, zenetörténeti sétákkal, beszélgetésekkel igyekszik felhívni magára a figyelmet.

2014 októbere óta „Library Basement Show” címmel könyvtári koncerteket is szerveznek, amelyek a D.C. Public Library központi könyvtárában, a Martin Luther King Jr. Memorial Library alagsorában kapnak helyet. A Ludwig Mies van der Rohe által tervezett hatalmas épületben lifttel lehet lejutni a koncerthezlyiségbe, amely egy valódi underground klub hatását kelti, és mivel megfelelő távolságra van az olvasóter-

mektől, a zene egyáltalán nem zavarja a könyvtárlátogatókat. Az első koncert pozitív fogadtatása után rendszeressé váltak a könyvtári fellépések, így ma már kéthavonta három helyi zenekar kap lehetőséget koncertezésre a könyvtár alagsori előadótermében. Az elmúlt három évben a hallgatóság és a zenekarok részéről is megnőtt a Basement Show-k iránti igény, és 180 zenekar jelezte fellépési szándékát. A koncertek anyagi vonzatát a D.C. Public Library alapítványa állja, a Martin Luther King Jr. Memorial Library Baráti Kör tagjai pedig vacsorát biztosítanak a fellépőknek. A szervezők a soron következő három zenekar kiválasztásánál mindig törekednek a zenei, életkorbeli és társadalmi sokszínűsége.

2016-ban a D.C. Punk Archive kétéves fennállását az archívum munkatársai a helyi DZ Tapes kiadóval közösen kiadott mixtape-pel ünnepelték meg, melyen a Basement Show-kon korábban fellépett zenekarok dalai hallhatók. A lemezből származó bevétel a könyvtár alapítványához folyt be, amit újfent a helyi zenekarok népszerűsítésére fognak költeni. Terveik között szerepel vitafórumok, workshopok, „skillshare” rendezvények szervezése, amelyekkel a helyi zenei közösséget célozzák meg.

A koncertekkel sikerült elérni, hogy kiemelt érdeklődés övezzé a D.C. Punk Archive gyűjteményét, amely nagy jelentőséggel bír a tudományos kutatók, a középiskolások, valamint a punk rajongói számára. A világ minden tájáról érkeznek hozzájuk látogatók: van, aki kutatómunkát végez, mások pedig a nyaralás részeként mint kötelező látnivalót tekintik meg a gyűjteményt.

A D.C. Punk Archive fokozott figyelmet fordít a helyi zenei közösséggel való kapcsolatra, aminek köszönhetően egyedülállónak számít a többi washingtoni zenei archiválási projekt között, a zenei közegekből érkező adományozók növekvő számának jóvoltából pedig folyamatosan bővül a gyűjtemény.

(Tóth Béla István)

163/2018

LEICH, Harold M.: The Prokudin-Gorskii Collection of early 20th century color photographs of Russia at the Library of Congress : unexpected consequences of the digitization of the collection, 2000–2017. – Bibliogr. In: *Slavic & East European information resources*. – 18. (2017) 3-4., p. 223-230.

Színes fotográfiák a 20. század eleji Oroszországról: a Library of Congress-ben őrzött Prokudin-Gorskij Gyűj-

temény digitalizálásának váratlan hozadécai 2000-től 2017-ig

Digitalizálás; Fotoarchívum; Különgyűjtemény; Szláv gyűjtemény; Tudományos kutatás

A cikk a Library of Congress – 20. század eleji színes fotográfiákat tartalmazó – Prokudin-Gorskij gyűjteményéhez kapcsolódó oroszországi tevékenységeket mutatja be. A gyűjteményt 1999–2000-ben digitalizálták, és az interneten szabadon hozzáférhető. A fényképekre irányuló orosz érdeklődés a gyűjteménnyel, a fényképésszel és munkáival foglalkozó honlapok, blogok, dokumentumfilmek, disszertációk, kiállítások és könyvek egész sorát hívta életre.

(Autoref.)

164/2018

RINK, Katrina: Displaying special collections online. – Bibliogr. In: *The serials librarian*. – 73. (2017) 2., p. 170-178.

A különgyűjtemények online közzététele

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Különgyűjtemény; Hozzáférhetőség; Internet

Az egyik legfontosabb érv a különgyűjtemények digitalizálása mellett, hogy az emberek nem használják az elektronikusan hozzáférhetetlen anyagokat. Mivel egyre több az online információ, azok a helyi gyűjtemények, melyek ilyen módon nem elérhetők, láthatatlanná válnak, még akkor is, ha dokumentumaik fizikailag megtekinthetők. Jelen cikk a korlátozott költségvetésű különgyűjtemények szemszögéből tekinti át a digitalizálás és a dokumentumok online közzétételenek lehetőségeit.

Az elektronikus megjelenésnek számos előnye van: az érdeklődők könnyebben hozzáférnek a gyűjtemény anyagához, új kutatási módszerek is elérhetővé válnak számukra, továbbá megnövekszik a használók száma, sőt, új felhasználói csoportok figyelmét is felkeltheti az online felület. Mindezen előnyök mellett számtalan kihívással kell szembenézni: ilyen például az elegendő anyagi erőforrás és idő, a megfelelő munkaerő és tapasztalat, a hozzáférés a megfelelő technológiához, valamint a széles körű promóció. A fentiekén túl sok esetben szükség van szervezeti átalakításokra, vezetőváltásokra, egyes könyvtárosok munkakörének bővítésére, illetve új munkaerő felvételére is. A digitalizálást követően a fizikai állomány

további sorsa is kérdésessé válhat, hiszen az intézménynek döntenie kell, hogy megvált-e az elektronikus formában már feldolgozott gyűjteményrésztől, vagy továbbra is megőrzi annak egészét vagy csak bizonyos részeit.

A gyűjtemények dokumentumaik digitalizálásához általában szkennert használnak. Bonyolultabb feladatnak számít a műtárgyak digitalizálása, a legtöbb intézmény ehhez jó minőségű fényképezőgépet alkalmaz, bár ha az anyagi lehetőségek engedik, a háromdimenziós digitalizálás is felmerülhet.

Az elkészült anyag közlésével kapcsolatban több opció is létezik – a választásnál a fő szempont a gyűjtemény pénzügyi helyzete. Az önálló weblap akkor lehet jó döntés, ha vannak a munkatársak között olyanok, akik képesek azt létrehozni, illetve üzemeltetni. Sok esetben felmerülhet az is, hogy egy már meglévő, intézményi oldalra kerüljön fel az anyag; ezt a megoldást választja általában az egyetemek többsége. Abban az esetben, ha nincs elég anyagi forrás vagy hiányzik a kellő szakértelem, a nyílt forráskódú programok alkalmazása is jó megoldás lehet, feltéve, ha rendelkezésre áll a futtatáshoz szükséges informatikai háttér. Ez utóbbi hiányában még mindig dönthet úgy a gyűjtemény, hogy a közösségi média felületeit használja. Ilyenkor azonban inkább az a célravezető, ha az állománynak csak egy kisebb része kerül digitalizálásra, mivel a közzététel célja ekkor elsősorban a figyelemfelkeltés.

A jövőre vonatkozó fontos célkitűzés lehet a kisebb intézmények, különgyűjtemények bevonása nagyobb digitalizálási projektekbe, valamint különböző helyekről származó anyagokat összefogó gyűjtemények létrehozása.

(Nagy Gábor)

Lásd még 139, 190

Raktározás

165/2018

KOHL, Laura – BÉNAUD, Claire-Lise – BORDEIANU, Sever: Finding shelf space in an academic library : a multifaceted approach. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 34. (2017) 3., p. 268-282.

Hogyan csináljunk helyet egy felsőoktatási könyvtár raktáraiban? Többoldalú megközelítés

Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Raktár; Raktározás

A cikk számba veszi egy tipikus egyesült államokbeli felsőoktatási könyvtár nehézségeit a fizikai tárolókapacitás végeességével és a felhasználói igények változásával kapcsolatban. Az Új-mexikói Egyetem (UNM) könyvtára egy főkönyvtárból és három fiókkönyvtárból áll, nagyságrendileg hárommillió állománnyal rendelkező intézmény. Az állomány egy része szabadpolcos, de nagyobb része zárt raktárban van elhelyezve (részben alagsori helyiségekben, részben egy 9 emeletes toronyban).

Az egyes egyetemi karok oktatói és hallgatói részéről megfogalmazódott a kritika, hogy bizonyos tudományterületek irodalma elavult, emellett a felhasználói igények változását követve egyre több olvasói és közösségi teret kellett biztosítani, ami csökkentette a könyvek tárolására szolgáló hely mennyiségét. Kézenfekvő az apasztás és az elektronikus források beszerzése melletti döntés. Az elektronikus könyvekre való áttérés a helyhiány orvoslására ugyan gyógyír lenne, de megvásárlásuk és digitális raktározásuk szignifikánsan növekvő költségekkel járma, továbbá az elektronikus periodikumokkal ellentétben az elektronikus könyvek szolgáltathatósága is nehézségekbe ütközik. Fontos megemlíteni, hogy a könyvtár jelentős latin-amerikai gyűjteménye a HathiTrust-ban kevésbé fellelhető, így továbbra is elsősorban fizikai példányok beszerzésében tudnak gondolkodni ezen a téren. Az időszaki kiadványok esetén az UNM könyvtára több felsőoktatási könyvtárhoz hasonlóan a JSTOR adatbázisára hagyatkozva kezdte el apasztani állományát, mivel a felhasználók egyre kevésbé keresték a mikrofilmen vagy fizikai példányban meglévő periodikumokat.

A könyvtár raktáraiban mára kritikus állapotok alakultak ki (pl. előfordul, hogy az állványokon „túlcsorduló” köteteket könyveskocsikon tárolják), ami már a dokumentumok szolgáltathatóságát veszélyezteti. A cikk szerzői megemlítik a fennálló raktározási gondok kezelésére tett kezdeti kísérleteket, mint például a mennyezetig érő tömörraktározást, ám a tűzvédelmi előírások betartása mellett ezt nem tudták megfelelően alkalmazni, és a legfelső polcokat ki kellett üríteni.

Az UNM könyvtárában évről évre jelentéseket készítettek az egyes gyűjteményegységekre vonatkozóan, ezek azonban átfogó megoldást nem hoztak. 2015-ben egy bizottságot hoztak létre a raktározási problémák megoldására, majd 2016 tavaszán elin-

dult egy projekt megvalósítása az egyetemi oktatók, a könyvtárosok és a hallgatók részvételével. Ennek első része egy leltározási alprojekt, melyben minden dokumentum azonosításra kerül. A hallgatók a vonalkódok beolvasásával nagy segítségére vannak a könyvtárosoknak. Második lépésként a többes példányok apasztásának alprojektje következett, melynek eredménye egy 28 ezer apasztandó példányt tartalmazó lista kijelölése. Itt több szempontot is figyelembe vesznek, úgymint az adott mű keresettségét és az elérhetőségét más könyvtárak állományában. A folyamat harmadik lépése annak az 58 ezres, régi állományrésznek a felülvizsgálata, amely nem a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerét követi („Dewey gyűjtemény”), és amelyet első lépésként a szabadpolcra áthelyeztek a raktárba, majd hasonlóan az állomány többi részéhez leltárba veszik és elindítják az apasztását. Külön alprojekt lett a kormányzati kiadványok apasztása, melynek során három új-mexikói könyvtár között osztják fel ezt a gyűjteményrészt. Végül több alprojekt is született a helytakarékosabb információhordozókra történő átérés érdekében.

Összességében elmondható, hogy az elmúlt két évben jó eredményeket értek el, bár a befektetett idő alapján a megkezdett projekt nem minden része érte el a kívánt területek felszabadítását. Emellett kiderült, hogy az egyes szakterületek gyarapító munkatársainak alacsony létszáma, kevés ideje, valamint elfoglaltsága a referenciája kapcsán nehézkessé és körülményessé teszi a szabályok által lefektetett apasztási döntések meghozatalát.

(Mészáros Tamás)

Feldolgozó munka

166/2018

MÖDDEN, Elisabeth – SCHÖNING-WALTER, Christa – UHLMANN, Sandro: Maschinelle Inhaltserschließung in der Deutschen Nationalbibliothek : breiter Sammelauftrag stellt hohe Anforderungen an die Algorithmen zur statistischen und linguistischen Analyse. – Bibliogr. In: BuB. – 70. (2018) 1., p. 30-35.

Res. angol és francia nyelven

Automatizált tárgyi feltárás a Német Nemzeti Könyvtárban

Gépi osztályozás; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás; Tárgyszó

A digitális formában megjelent művek alkotják a Német Nemzeti Könyvtár (DNB) éves gyarapodásának legnagyobb részét, s ez a tendencia egyre fokozódik. 2016-ban az állomány mintegy 500 ezer fizikai dokumentummal és 1,3 millió digitális kiadvánnyal – köztük 280 ezer e-könyvvel, online diszszertációval és kottával, valamint több mint egymillió elektronikus folyóiratcikkkel, e-papír kiadványokkal és archivált weblapokkal – gyarapodott. Az egyre növekvő mennyiség mind a gyűjtés, mind a katalógizálás szempontjából kihívást jelent. Mindazonáltal e fejlemények új lehetőségeket hoznak a használók számára, többek között például az egyes cikkek kikereshetőségét és letölthetőségét. A tárgyi feltárás révén nagy gyűjtemények válnak strukturálttá, ami megkönnyíti a keresést. A DNB néhány éve kísérletezik már azzal, hogy a tartalmi feltárás folyamatát hogyan támogathatná számítógép segítségével annak érdekében, hogy az új formátumoktól és a feldolgozandó dokumentumok egyre növekvő számától függetlenül lehetőleg egységes és teljes leíró metaadatokkal bővíthessék a katalógust. A gépi folyamat további előnyei közé tartozik például az a lehetőség, hogy az osztályozást és tárgyi feltárást olyan dokumentumtípusokra is kiterjeszthették, amelyeknél korábban ez nem volt lehetséges, például az említett folyóiratcikkek esetében. 2010 óta a digitális kiadványokat a DNB már nem intellektuális módon (humán erőforrással), hanem egyre inkább gépi eljárással tárja fel. 2017. szeptember 1-től a gépi feldolgozást a fizikai dokumentumokra is kiterjesztették. A könyvtár 2025-ig szóló stratégiai tervében és a 2017–2020-as stratégiai prioritások között a tárgyi feltárás átszervezése a következő évek kiemelt feladatául szerepel. A tanulmány bemutatja a jelen helyzetet és a jövő feladatait ezen a területen.

(Autoref.)

167/2018

VITI, Elisabetta: My first ten years : Nuovo soggettario growing, development and integration with other knowledge organization systems. – Bibliogr. In: Knowledge organization. – 44. (2017) 8., p. 624-637.

Az első tíz évem: a Nuovo soggettario fejlesztése és más információs szervezési rendszerekkel való integrációja

Együttműködés -belföldi; Formátum -gépi; Közgyűjtemény; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás; Tézaurusz

A *Nuovo soggettario* a Firenzei Központi Nemzeti Könyvtár (BNCF) által kidolgozott tárgyi feltárási rendszer. A szerző Olaszországból érkező könyvtárosoknak 2007. február 8-án mutatták be Firenzében mint az 1956-os *Soggettario* új kiadását, azóta a tárgyi feltárás hivatalos olasz forrásává vált. Ez a rendszer két egyedi és interaktív részből áll: a weben 2007 óta elérhető általános tézauruszból, illetve a tárgyszavak láncolatának megalkotásához szükséges elfogadott szintaxis szabálykészletéből. A *Nuovo soggettario* tézaurusza jelentős fejlődésen ment keresztül a terminológiát és az egyéb információszervezési rendszerekkel (pl. enciklopédiákkal, szótárakkal, levéltári és múzeumi forrásokkal, valamint egyéb információs adatkészletekkel) való kapcsolatokat illetően, lehetővé téve a használók számára, hogy dokumentumok, könyvek, műtárgyak, fényképek stb. között böngésszenek. A *Nuovo soggettario* a szemantikus web és a kapcsolt adatok világához szabott formátumokra történő konverziója javítja a tézaurusz azon funkcióját, hogy összekötő csomópontot képezzen a közvetlen keresés és a különböző szakmai közösségek általi tartalomszervezés számára. A strukturált adatoknak és a SKOS formátumnak köszönhetően a *Nuovo soggettario* tézaurusza a Data Hub platformon került publikálásra, széles körű látthatóságot biztosítva így a BNCF-nek és értékes kulturális örökségének is.

(Autoref.)

Katalógusok

168/2018

LURK, Tabea – ENGE, Jürgen: Der Integrierte Katalog der Mediathek der Hochschule für Gestaltung und Kunst Basel : Katalogkompetenz und Kommunikation im digitalen Wandel In: Bibliothek. – 42. (2018) 1., p. 57-68.

Res. angol nyelven

A Bázeli Ipar- és Képzőművészeti Főiskola médiatékájának integrált katalógusa: katalógushasználati kompetencia és kommunikáció a digitális korban

Főiskolai könyvtár; Gépi információkeresés; Használói szokások; Integrált gépi rendszer; Különgyűjtemény; Online katalógus

A legtöbb főiskola azzal szembesül napjainkban, hogy a tudásforrások sokszínű keveréke csak több adatbázisban lelhető fel, és ritkán fordul elő, hogy minden előfizetett e-könyv, e-folyóirat és adatbázis egy katalógusban szerepeljen, mint a hagyományos dokumentumok esetében. Svájcban az ETH (Eidgenössische Technische Hochschule) tudásportálját lehet megemlíteni, melynek segítségével a főiskola különböző részgyűjteményeiben kereshetünk egyszerre. Gyakoriak azonban az olyan egyéb, digitális különgyűjtemények, melyek az interneten elérhetők, de nem integrálják őket az intézmény platformjába, és nem lehet a többi állománnyal együttes keresést végezni bennük. Érvelhetünk ugyan azzal, hogy e külső platformok ismerete a szakismeretek része, vagy hogy e platformok minősége nem garantált, de mindenképpen érdemes lenne lerövidíteni a hozzáférés útját.

Ezért a *Hochschule für Gestaltung und Kunst* (HGK) der *Fachhochschule Nordwestschweiz* (FHNW) Basel 2016 tavaszán egy „integrált katalógus” építésébe kezdett (<https://www.fhnw.ch/de/die-fhnw/bibliotheken/mediathek-basel-hgk>), mely a hagyományos anyagokon kívül szakcentrikus és arra szabott keresőinfrastruktúrával bír, s amely saját és külső médiaállományokat is tartalmaz. A klasszikus, listákat megjelenítő oldalakon kívül szerkesztett és gondozott mellékoldalakat is kínál, melyek a találatokat szemantikus összefüggésekbe helyezik.

A szerzők – a médiatéka, illetve a digitális központ munkatársai – cikkükben először a médiatéka információs kínálatának környezetét tárgyalják: a kari könyvtár is tagja az országos könyvtárhálózatnak (NEBIS), illetve hozzáfér a *swissbib* bibliográfiai adataihoz és más országos különgyűjteményekhez (e-periodica, e-rara), melyek virtuális gyűjteményként szerepelnek a katalógusokban. Ezután a részállományokra és a különgyűjteményekre térnek ki. Leegyszerűsítve három részből áll a médiatéka: 1. a kar anyagai és dokumentumai; 2. tananyagok és a kooperációk anyagai; 3. ajándékok és „capta” (a hálózatról gyűjtött, válogatott digitális anyagok).

A következő nagyobb rész a feldolgozás munkafolyamatait ismerteti, majd részletesen szól a katalóguskompetenciáról. (Ez a felhasználóbarát kialakításról, a tartalom megfelelő találásáról, valamint megfelelő digitális eszközök használatáról szól.)

Az összefoglalásban a szerzők megállapítják, hogy a könyvtári, tudományos és külső adatforrások integrációja egy központi portálon azt a folyamatos művészi-alkotói tudáskörforgást jelképezi, amelyet „creative data cycle” elnevezéssel illetnek. Integrált katalógusuk nemcsak fontos keresési infrastruktúra, hanem különböző adatfolyamok is keresztezik benne egymást. Emellett persze katalógus is, amely csak azokra a forrásokra utal, melyeket a nyílt archiválási információs rendszer (OAIS) felhasználói kérés esetén küldött szolgáltatási csomagnak (Dissemination Information Package, DIP) nevez. Lerövidíti a hozzáférés útját azzal, hogy minimalizálja a kattintások számát. (A katalógus technikai gerince egy SOLR teljes szövegű index, mely bármikor újra felépíthető, bár ez nagyon időigényes.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 142, 152, 200

Információkeresés

169/2018

DAHLEN, Sarah P.C. – HANSON, Kathlene: Preference vs. authority : a comparison of student searching in a subject-specific indexing and abstracting database and a customized discovery layer. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 78. (2017) 7., p. 878-897.

Preferenciák vagy megbízhatóság? Hallgatói információkeresés egy indexelő és referáló adatbázisban és egy személyre szabott keresőszolgáltatással

Adatbázis; Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Hatékonyság; Információkeresés

A keresőszolgáltatások (discovery-eszközök) egyszerűsített felületet biztosítanak a könyvtári forrásokban való kereséshez. Az alacsony költségvetéssel rendelkező könyvtárak döntést hozhatnak arról, hogy megtartják-e az indexelő és referáló adatbázisaikat, ha hasonló információk érhetők el a keresőszolgáltatásokkal is. E döntések során figyelembe kell venni, hogy milyen sikerrel találnak minőségi információkat a hallgatók, és hogy mennyire elégedettek a keresőfelületekkel. A felmérés során a hallgatók egy kétféleképpen beállított keresőszolgáltatás, illetve egy indexelő és referáló adatbázis használatával végeztek kereséseket. Noha a hallgatók a keresőszolgáltatások

iránti preferenciájukról számoltak be, az indexelő és referáló adatbázisból általuk kiválasztott cikkek megbízhatóbbnak bizonyultak. Az eredmények megvilágítják ezen eszközök relatív erősségeit, megalapozva a pénzügyi források elosztását és a keresési alapbeállításokat érintő döntéseket.

(Autoref.)

Lásd még 156, 183

Kölcsönzés

170/2018

KLUSONĚ, Jiří: Bibliobox z pohledu práva In: Čtenář. – 69. (2017) 11., p. 390-392.

A bibliobox jogi vonatkozásai

Jogi kérdések -könyvtárban; Kölcsönzés; Kölcsönzés -önkiszolgáló

A bibliobox működésének alapelve az a bizalmi viszony, amely a könyvtár és a könyvtárhasználó között fennáll, amikor az olvasó – a lejárat határidőn belül – a biblioboxba visszahozza a kölcsönzött dokumentumot.

Fontos leszögezni, hogy a könyvtári dokumentumok kölcsönzését a polgári jog szabályozza. A könyvtár és a használó között, amikor az utóbbi a dokumentumot használatba veszi, úgynevezett haszonkölcsön szerződéses viszony keletkezik. Emellett a bibliobox két másik jogi vonatkozással bír: egyrészt a könyvtári törvény előírja, hogy a könyvtár a szolgáltatásait mindenki számára hozzáférhetően, a legkényelmesebb formában biztosítsa, másrészt ugyanez a törvény a könyvtári állomány védelméről is rendelkezik.

A gyakorlatban a biblioboxokat úgy alakítják ki és helyezik el, hogy a könyvek bedobása során azok ne sérüljenek meg, és ne legyenek eltulajdoníthatóak. Természetesen a vandalizmussal szemben a bibliobox sem nyújt teljes körű védelmet. A környezeti hatásokat érintően fontos elvárás, hogy a biblioboxba ne essen be az eső vagy a hó. Az előre nem látható körülmények között azonban váratlan esetek is előfordulhatnak, például sűrű köd esetén a biblioboxban a könyvek átnedvesednek és károsodnak, vagy ha egy közlekedési baleset során autó ütközik a biblioboxszal, a berendezés és benne a könyvek is megsemmisülhetnek.

A könyvtár szempontjából lényeges, hogy az értékes dokumentumokat ne lehessen biblioboxon keresztül visszajuttatni; erről az olvasókat megfelelően tájékoztatni kell. Bizonyos dokumentumtípusok pedig sérülékenyséjük miatt nem alkalmasak a biblioboxos kölcsönzésre (pl. zenei anyagok). Amennyiben a könyvtárhasználó nem tartja be a kölcsönzéssel kapcsolatos szabályokat, a felelősség őt terheli a dokumentumok állapota miatt.

A bibliobox külső felületén jól láthatóan jelezni kell a használók számára, hogy a dobozba történő bedobással a dokumentum még nincs visszavéve: a visszavétel akkor lesz teljes, amikor a könyvtáros a biblioboxból a dokumentumot kiveszi, és az újra a kölcsönző (a könyvtár) birtokába kerül. Munkaszüneti nap esetén ez a következő munkanapon lehetséges. Amíg a könyvtár nem küld automatikus értesítést a használónak arról, hogy a könyvet visszavette, addig az olvasó dolga, hogy meggyőződjön ennek tényéről.

Probléma jelentkezhet akkor, ha az olvasó azt állítja, hogy a könyvet a biblioboxba bedobta, de a könyvtáros azt állítja, hogy ott nem volt. Az olvasó hárítja a térítési kötelezettségét, amelyet a könyvtár számon kér rajta. Amennyiben a felek a kérdésben nem tudnak megegyezésre jutni, polgári peres útra terelhetik annak megoldását. A polgári jog negatív bizonyítási elve szerint a „nemlétezés bizonyíthatatlan”, ezért az olvasót terheli annak bizonyítása, hogy valóban bedobta a könyvet a szerkezetbe.

A bibliobox a nap 24 órájában a használók rendelkezésére áll, kényelmüket szolgálja szombaton, vasárnap és ünnepnapokon is. A megfelelő kontroll érdekében, a vitás esetek elkerülése végett ajánlott a biblioboxok kamerás megfigyelése. Ez azonban újabb, a személyes adatokról szóló jogszabályokat sérthet, amelyek tárgyalása önálló fejezetet kíván.

(Prókai Margit)

Lásd még 160

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

171/2018

BARTON, Gail Perkins – RELYEA, George E. – KNOWLTON, Steven A.: Rethinking the subscription paradigm for

journals : using interlibrary loan in collection development for serials. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 79. (2018) 2., p. 279-290.

A folyóirat-előfizetési paradigma újragondolása: a könyvtárközi kölcsönzés felhasználása az időszaki kiadványok gyűjteményének fejlesztésében

Állománygyarapítás; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Igény; Könyvtárközi kölcsönzés; Statisztika

Sokan fontos tényezőnek tekintik az időszaki kiadványok előfizetésével kapcsolatos döntéseknél a használói igényeket tükröző könyvtárközi kölcsönzési (KKK) statisztikát. Ezt a könyvtárak már az 1960-as évektől használják, azt feltételezve, hogy a KKK adatok előrevetítik, hogy az előfizetett tartalom milyen használatra számíthat a jövőben. Egy vizsgálat keretében a szerzők azt tekintették át, hogy az egy oktatási év alatt beérkezett könyvtárközi kölcsönzési (KKK) cikk-kérések számából lehet-e következtetni arra, hogy milyen lesz az illető folyóirat használata, ha előfizetéssel bekerül a felsőoktatási könyvtár gyűjteményébe.

A Memphis-i Egyetem 2012-ben felülvizsgálta az előfizetett folyóiratok körét – két kiadótól vásároltak új folyóirat-csomagot hosszú távú elköteleződéssel –, egyebek mellett a KKK kérések számát figyelembe véve; a beszerzéseket követően pedig rögzítették a használati adatokat. Egy nagyobb mintán megvizsgálták, hogy a KKK kérések száma hogyan függ össze a későbbi eredményes teljes szövegű cikk-keresések számával. Kiderült, hogy az előfizetett 1162 új cím közül 169-et kértek KKK útján az előző két évben. A használatot az *ILLiad* könyvtárközi dokumentumszolgáltató rendszer segítségével mérték. A 169 tétel mindegyikére nézve megnézték a KKK kérések számát, az eredményes teljes szövegű cikk-kereséseket témakörönként besorolták, továbbá vizsgálták az egyes tényezők korrelációját. A kapott adatok nem követték a szokásos haranggörbét, hanem egy hárompúpú tevé sziluettjét ábrázolták. Az adatokat később a Kruskal–Wallis-próbával is megvizsgálták.

Az eredmények azt mutatták, hogy az egyes folyóiratcímek esetében a KKK kérések száma csak enyhén korrelál a későbbi teljes szövegű cikk-kérések számával. Átfogó témaköröket nézve viszont azt tapasztalták, hogy a KKK száma erősen korrelálhat a későbbi teljes szövegű cikk-kérésekkel. Azaz a használók nem bizonyos folyóiratcímekre, hanem az őket érdeklő témakörökre összpontosítanak a KKK

kérések és az előfizetett forrásokhoz való hozzáférés tekintetében egyaránt.

A vizsgálat második felében a KKK kérések folyóiratnkénti megoszlását és a cikkekről való tájékoztató forrásait elemezték. Ennek érdekében a 2013. év első hat hetében született cikk-kéréseket tekintették át folyóiratcímenként az ILLiad adatai alapján. 234 cikkel dolgoztak, ezek 186 folyóiratból származtak, azaz egy adott folyóiratból átlagosan csak 1,26 cikkre mutatkozott igény. A cikkek közül 144-hez kapcsolódott az ILLiadban találati forrás, ezek többségében a keresők könyvtári adatbázisokat (összesen 28-félét) használtak fel.

A hozzáférés és a gyűjtemény számára való beszerzés dilemmája az időszaki kiadványok gyarapítása esetében abban áll, hogy a könyvtárak megvásároljanak-e örökösen elérhető folyóiratcsomagokat, vagy olyan megoldásokra költsek a keretüket, amelyek sok címet kínálnak, de nem tartalmazzák a hosszú távú „birtoklás” lehetőségét. A vizsgált KKK kérések azt jelezték, hogy a használók jobban értékelik az egyes cikkekhez való széles körű hozzáférést, mint a teljes folyóiratok birtoklását.

A korábbi gyakorlatban a KKK adatokra támaszkodva olyan előfizetéseket kezdeményeztek, amelyekről úgy vélték, hogy a jövőben majdan keresett folyóiratcímet tartalmaznak. Az egyes témaköröket tekintve még ma is megfigyelhető az erős korreláció, de az egyes címek szintjén már nem; az egyes címek használata és a róluk való tájékoztató forrásai szóródást mutatnak. A vizsgálati eredmények megkérdőjelezik a korábbi gyakorlatot, azaz bizonyos folyóiratok előfizetését a bennük megjelent cikkek KKK kérési adatai alapján. A KKK ma akkor szolgálhat a beszerzési döntések alapjául, amikor egy-egy témacsoportból kiindulva fejlesztik a gyűjteményt, más esetekben a széles körű hozzáférés biztosítása kerül előtérbe.

(Hegyközi Ilona)

Tájékoztatói eszközök

Lásd 156, 174

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

172/2018

WIEGAND, Wayne A.: Desegregating libraries in the

American South : forgotten heroes in civil rights history
In: American libraries. – 48. (2017) 6., p. 32-37.

Tiltakozás a könyvtári szegregáció ellen a déli államokban: a polgárjogi mozgalom elfelejtett hősei

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Könyvtártörténet -nemzeti; Néger olvasó

Az elmúlt hat évtizedben az amerikai hatóságok és különböző szervezetek sorozatosan elnézést kérnek amiatt, hogy csak nagyon keveset vagy egyáltalán semmit sem tettek akkor, amikor afroamerikaiakat vertek, börtönöztek be és néha meg is ölték azért, mert kiálltak az emberi jogaikért. Néhány konfliktus azonban, amely a könyvtárak szegregációjából adódott, nem kap elég figyelmet.

Ilyen például a „tougalo-i kilencek” esete: a Tougaloo Főiskola kilenc diákja 1961-ben betért a Mississipp-i állambeli Jackson város közkönyvtárába. Az intézmény azonban csupán a fehér bőrű olvasók számára kínált szolgáltatásokat. A fiatalok a pultnál a filozófiai kutatásaikhoz kértek anyagokat, de először az olvasószolgáltató, majd az igazgató is megpróbálta kizavarni őket. Végül rendőrök érkeztek a helyszínre, akik letartóztatták a diákokat. A kilenc fiatal több éjszakát töltött rettegésben a fogdán, attól tarva, hogy a Ku-Klux-Klan tagjai eljönnek értük és megölik őket, ahogy arra korábban már volt példa a környéken. A tougaloo-i kilenceket a bíróságra érkezésükkor több száz fekete társuk várta, hogy támogatásukról biztosítsák őket. Ám amikor a tömeg tapsolni kezdett, a rendőrök kutyákkal és botokkal támadtak rájuk, több nőt és gyermeket bántalmaztak, két fekete lelkészt meharaptak a kutyák, egy 81 éves férfinak pedig eltörték a karját. Az itt megjelenő brutalitás vezetett a szegregáció elleni tiltakozás szélesebb körben való elterjedéséhez Mississippi államban.

1964 márciusában a Louisiana állambeli Greensburgban négy afroamerikai tinédzser közelítette meg a St. Helena fiókkönyvtárat, ám amikor a könyvtáros észlelte a jövetelüket, azonnal bezárta az ajtót és kitette a „zárva” táblát. A fiatalok elmentek, de amikor 4 nappal később visszatértek, ugyanez a jelenet játszódott le. Néhány nappal később ismét próbálkoztak, akkor azonban a helyi gyógyszerész először szavakkal, majd fegyverrel szólította fel őket a távozásra. Három nappal később a fiatalok ismét eljöttek, de a könyvtár ez alkalommal is zárva volt előttük, ezért úgy döntöttek, hogy átsétálnak a bíróság elé, ahol ittak a fehéreknek fenntartott kútból. Ez korábban is megtörtént minden következmény nélkül, most

azonban a fehér portás rájuk támadt, megpróbálta elzavarni őket, majd segítséget hívott és az egyiküket meg is ütötte egy ólomcsővel. Pár nap múlva néhány fehér kereskedő a gyerekek szüleit próbálta megfélemlíteni az események miatt.

Ez a két eset csak példa a könyvtárak szegregációjával szembeni, idővel sikerre vezető tiltakozások közül, de még számos ilyet találhatnánk. E hősiesség fiatalok tevékenysége azonban sokak számára most is ismeretlen, s még az egykoron érintett könyvtárak mai munkatársai sincsenek tisztában az esemé-

nyekkel. Az amerikai közkönyvtárak történelmének e vakfoltjára ideje lenne rávilágítani: maguknak a könyvtáraknak kellene feltárniuk a tényeket, és megkeresniük a még élő, korábban tiltakozó személyeket, hogy köszönetet mondjanak nekik. Hála nekik, a mai könyvtárak ténylegesen nyitott intézményként tudják teljesíteni a küldetésüket, és a társadalom minden tagját ki tudják szolgálni.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 205

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Kutatás és termelés információ-ellátása

173/2018

WITTENBERG, Jamie – ELINGS, Mary: Building a Research Data Management Service at the University of California, Berkeley : a tale of collaboration. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 43. (2017) 1., p. 89-97.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Kutatásiadat-kezelési szolgáltatások kiépítése a Kaliforniai Egyetemen: egy együttműködés története

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés-helyi; Információtechnológia; Kutatás információellátása; Szolgáltatások; Továbbképzés

Az Egyesült Államokban a Kaliforniai Egyetem (Berkeley) a legkiválóbb egyetemek egyike. Könyvtára (amely a források felderítésében, a kutatások információellátásában és a megőrzésben jeleskedik) és kutatástámogató információtechnológiai részlege (Research IT, amely többek között az adatok biztonságos tárolásáért, a számítókapacitásért, a kutatáshoz szükséges számítástechnikai környezet és az infrastruktúra biztosításáért felel) közösen, partneri együttműködés keretében dolgozta ki a kutatási adatok kezelésének (Research Data Management, RDM) és szolgáltatásának egységes rendjét.

A közös munkálatok 2015-ben kezdődtek. Abban az évben szemináriumokra, konzultációs szolgáltatás és szolgáltatási kalauz kidolgozására került sor. A meglehetősen szétszórta elhelyezkedő kutatási központokat egy közös, egységes programmal kívánták egyesíteni. A projekt célja az volt, hogy a kutatási eredmények eléréséhez az egyetem nagyobb támogatást adjon, továbbá segítse a kutatókat adataik kezelésében, megőrzésében és disszeminációjában. Értelmezésük szerint a kutatási adatok körébe tartoznak a táblázatos és számadatok, képek, audiovizuális tartalmak, kódok és más, a kutatási folyamat során létrejövő, számítógéppel feldolgozható információk.

A projekt vezetésében a könyvtár és a kutatástámogató IT részleg képviseltette magát, a munkacsoport pedig a két részleg alkalmazottaiból, a California Digital Library egy munkatársából és a campus informatikai szolgáltatóközpontjának egy munkatársából állt össze. Az RDM szolgáltatásra a későbbiekben sem kívántak újabb részleget életre hívni. A könyvtár a kutatástámogatási tapasztalatait hozta a projektbe, az adatbázisok elérésével egyetemben. Az IT részleg az adatkezeléssel, adatbiztonsággal, -átvitellel és -tárolással kapcsolatos jártasságából profitált. A létrehozott szolgáltatás integrálódott az egyetem egyéb támogató szolgáltatásai közé (pl. Berkeley Research Computing; Digital Humanities; Data Lab; Berkeley Institute for Data Science), amelyekkel így partnerkapcsolat alakult ki.

A két részleg együttműködésében megmutatkoztak bizonyos szakmai kulturális különbségek, például a projektre fordított idő elszámolását vagy a kutatók adatainak védelmét illetően. A részt vevő felek

tapasztalatai szerint fontos teendő a tudományos kommunikációról, az e-tudományról és a kutatások átláthatóságáról vallott nézetek egyeztetése. Lényeges mérföldkő volt ebben a folyamatban egy, a nyilvánosságnak is szánt online kalauz (RDM Guide) összeállítása. Ennek tartalma a következő volt: jó gyakorlatok, tervezett szolgáltatások, hasznos eszközök és esettanulmányok. A kalauz háttérben egy belső használatra szánt tudásbázis áll, amely elsősorban az adatokkal kapcsolatos konzultációs szolgáltatás követésére és a program értékelésére szolgál.

Az RDM szolgáltatással kapcsolatos képzésen – amely a későbbiekben tanterv formáját öltötte – a könyvtár, a kutatástámogató IT és a partnerszervezetek érintett munkatársai vettek részt. A cikk részletesen beszámol a képzés menetéről, résztvevőiről, moduljairól és megközelítési módjairól.

A program sikeresnek bizonyult a tudatosság növelését, az adatokkal kapcsolatos kérdések közvetítését, illetve a workshopok és képzések eredményességét tekintve. Számos rendezvényt tartottak, konkrét kérdéseket válaszoltak meg. Különösen sikeresnek bizonyult a használók képzése, amikor az az egyes szakterületekhez kapcsolódott, szemben az általános képzéssel.

A két részleg együttműködésének fejlődését és a levonható tanulságokat Zorich [et al.] *Collaboration Continuum*-ja alapján vették szemügyre. A résztvevők véleménye szerint mindkét fél nyert az együttműködéssel, de a teljes konvergencia még várat magára. A program folytatódik, és újabb területekre tervezik kiterjeszteni. Ezek a kezdeményezések a kutatástámogatási szolgáltatások megszilárdítását, hatásuk javítását és színvonaluk emelését szolgálják.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 148, 153, 177

Oktatás információellátása

Lásd 159

Közérdekű tájékoztatás

174/2018

TOWNSDIN, Suzanne R.: Librarians and Open Government Data : opening possibilities. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 14. (2018) 1., p. 65-74.

A könyvtárosok és a nyílt kormányzati adatok: kínáló lehetőségek

Hozzáférhetőség; Közérdekű tájékoztatás; Portál; Tájékoztatási eszköz; Társadalmi követelmények

A nyílt kormányzati adatok (Open Government Data, OGD) egy olyan erősödő mozgalom, melyben a szövetségi, állami és helyi kormányzat által gyűjtött adatokat ingyenesen hozzáférhetővé teszik a lakosság számára szabad használat, újrafelhasználás és terjesztés céljából. Noha a nyílt kormányzati adatok riasztónak tűnhetnek, mégis egy újabb információforrást jelentenek, melyet az olvasószolgálati könyvtárosok megismertethetnek használóikkal. Bár kihívásokkal járnak, a nyílt kormányzati adatok rengeteg lehetőséget rejtenek. Az információ és az állampolgári részvétel forrásaiként a könyvtárosoknak fontos megismerni előnyeiket, az általuk támasztott kihívásokat, továbbá felkutatásuk és használatuk nehézségeit. A cikk célja, hogy bevezesse a nyílt kormányzati adatok fogalmát, bemutassa néhány erősségüket és hátulütőjüket, megindokolja, miért fontosak a könyvtárosok számára, végül utaljon arra, hogyan kapcsolódhatnak be a könyvtárosok ebbe a mozgalmába.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

175/2018

DÜREN, Petra – LANDØY, Ane – SAARTI, Jarmo: New public management and libraries : a success story or just an excuse for cost reduction. – Bibliogr. In: Library management. – 38. (2017) 8/9., p. 477-487.

Új típusú közigazgatási menedzsment és a könyvtárak: sikertörténet vagy pusztá ürrügy a megszorításra?

Egyetemi könyvtár; Ésszerűsítés; Hatékonyság; Munkaszervezés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Vezetés

Az új közigazgatási menedzsment modellje (new public management, NPM) az 1980-as évek óta – Európa egyes részein az 1990-es évek óta – megjelent a közintézményekben, beleértve a könyvtárakat is. Azóta szükség van stratégiaalkotásra, költségvetéskészítésre, a költségek és tevékenységek elszámolására és teljesítményértékelésre a könyvtár munkafolyamatainak, költségeinek és tevékenységeinek más könyvtárakéival való összehasonlítása érdekében. Az NPM egyik alapvetése, hogy az intézmények működésére való összpontosítás helyett a hangsúly átkerül a termékorientáltságra, a könyvtári szolgáltatások minőségének javítására, a kimeneti irányultság kialakítására, a piac- és ügyfélközpontú cselekvésre. Szükség volt továbbá a bürokratikus és hierarchikus működő szervezetek átállására egy modernebb, rugalmasabb és áramvonalasabb vezetési formára. A cikk ezeket a kérdéseket kívánja körüljárni.

A tanulmány első felének célja, hogy bemutassa az NPM alapelveit, megvalósulásukat a könyvtárakban, illetve azt, hogyan kell a könyvtáraknak kezelniük az állandóan szűkre szabott költségvetéseket és a bezárás kockázatát (különösen a „megszorítások korában”); a második rész pedig azt ismerteti, hogyan tudta az NPM megközelítésével javítani szolgáltatásait a Kelet-finnországi Egyetem (UEF) könyvtára. Sok könyvtár kénytelen szembenézni egyfelől komoly pénzügyi forráselvonással, másfelől az elhanyagolt állami infrastruktúrába való (újdotsült) befektetés felmerülő igényével. Ezzel egyidőben modern

könyvtári szolgáltatásokat kell kialakítaniuk. Ennek következtében szükség van a hatékony működésre, amit a nagy költségvetési megszorítások kényszerítenek ki. Emellett sok könyvtár be is zárt az NPM elveinek bevezetése óta.

A cikk leírja az UEF átszervezése kapcsán használt NPM eszközöket, és felvázolja ennek a modern menedzsmentnek a kimenetelét.

(Autoref.)

Lásd még 147

Tervezés

176/2018

LITSEY, Ryan – MAULDIN, Weston: Knowing what the patron wants : using predictive analytics to transform library decision making. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 44. (2018) 1., p. 140-144.

Mindig tudni, mit akar a használó: a prediktív elemzőeszközök használata átalakítja a könyvtári döntéshozatalt

Állomány használata; Állománygyarapítás; Használói szokások; Igény; Könyvtárközi kölcsönzés; Szoftver; Tervezés

A nagyvállalatok, különösen az ügyfeleknek termékeket és szolgáltatásokat kínáló cégek számára a prediktív elemzés és a gépi tanulás a szakmai eljárások rohamosan fejlődő területét jelentik. Az a képesség, hogy jobban megértsük a nagy adattömegek mozgását egy cégen belül, illetve hogy kiaknázzuk ezeket az adatokat az ügyfelek igényeinek kielégítése érdekében, ügyfélszolgálati szempontból felbecsülhetetlen. Néhány könyvtáros azzal állt elő, hogy ezt a fajta adathasználatot könyvtári szolgáltatási környezetben is lehetne kamatoztatni. Jelen cikkben a szerzők bemutatják, hogyan lehet gépi tanulási algoritmusok és prediktív elemzőeszközök fejlesztésével és használatával proaktív módon megérteni a könyvtárhasználati szokásokat. Noha a könyvtárak jók az adatgyűjtésben, gyakran statikus és elavult adatokra támaszkodunk az értékelés során. Egy *Automated*

Library Information Exchange Network (ALIEN) nevű gépi tanulási rendszer használatával jobban megérthetjük a tételek mozgását a gyűjteményben, és jobban kiszolgálhatjuk ügyfeleinknek, a könyvtár használóinak az igényeit.

(Autoref.)

Lásd még 151, 155

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

177/2018

VAN LOON, James E. [et al.]: Quality evaluation of data management plans at a research university. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 43. (2017) 1., p. 98-104.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Kutatásiadat-kezelési tervek értékelése egy kutatóegyetemen

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Kutatás információellátása; Szolgáltatások; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Nemzeti Tudományos Alap (National Science Foundation) által megkövetelt adatkezelési tervek megjelenésével a felsőoktatási könyvtárosok egyre nagyobb mértékben kezdték segíteni a kutatókat e tervek elkészítésében és a kutatási eredmények terjesztésében. A Wayne Állami Egyetemen az adatkezelési tervek általános minőségének meghatározása céljából a könyvtár kutatási adatok szolgáltatásával foglalkozó csoportja a Nemzeti Tudományos Alap pályázataira 2012 és 2014 között beküldött 119 terv tartalmát elemezte. A tartalmi elemzés azt mutatta, hogy bár a legtöbb kutató tisztában van az adatok megosztásának szükségességével, a legtöbb adatkezelési terv nem írja le megfelelően a projekt nyomán keletkezett adatokat, valamint azt, hogyan fogják ezeket kezelni a projekt során, vagy hogyan fogják megőrizni és megosztani őket a projekt lezárultával. Az is kiderült, hogy az adatkezelési tervek hiányosságai az egyetemi részlegek között nagy változottságot mutatnak, ami arra utal, hogy differenciált tájékoztatásra van szükség annak érdekében, hogy a Nemzeti Tudományos Alap jövőbeli pályázataira jobb adatkezelési tervek szülessenek.

(Autoref.)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 161, 175

Személyzet

178/2018

SOBEL, Karen – RAMSEY, Peter – JONES, Galin: The professor-librarian : academic librarians teaching credit-bearing courses. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 14. (2018) 1., p. 1-21.

A könyvtáros mint egyetemi tanár: óraadó felsőoktatási könyvtárosok

Egyetemi oktató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Munkakör; Személyzet

Számos felsőoktatási könyvtárosnak áll szándékában vagy van lehetősége információs műveltségi kurzusokat tartani a könyvtár számára a rendes munkaköri beosztásán felül. Néhány további könyvtáros felkérést kapott arra, hogy tartson kreditértékű kurzusokat az egyeteme más tanszékein, a könyvtártudományi mellett meglévő egyéb diplomája alapján. A két lehetőség valamelyikével szembesülő felsőoktatási könyvtárosokat gyakran kérik meg, hogy adjanak részletes választ arra, hogyan kezelik a kollégák más intézményekben a következő megállapodásokat: fizetés, a könyvtári feladatok ellátása tanítás mellett, az adott tudományterület oktatására való alkalmasság bizonyítása. Sajnos az oktató könyvtárosok munkájáról kevés és elszórt adat áll rendelkezésre. A tanulmány szerzői felmérést végeztek 350 egyesült államokbeli felsőoktatási könyvtár könyvtárosai körében, hogy összegyűjtsék és elemezzék az adatokat ezekről a kérdésekről és a könyvtárosok könyvtáron kívüli tanszékeken végzett oktatói tevékenységének számos egyéb aspektusáról. Emellett átfogó háttérinformációkat is gyűjtöttek és elemeztek ezekről a „professzor-könyvtárosokról”.

(Autoref.)

179/2018

STACHOKAS, George: The electronic resources librarian: from public service generalist to technical services specialist. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 35. (2018) 1., p. 1-27.

Az elektronikus forrásokért felelős könyvtáros: olvasószolgálatosból feldolgozási szakértő

Adatbázis; Elektronikus dokumentum; Feldolgozó munka; Munkakör; Olvasószolgálat; Személyzet

Az elektronikus forrásokért felelős könyvtáros (Electronic Resources Librarian) munkakörének tartalmát először 1992-ben, egy álláshirdetésben írták le. Azóta meglehetősen tág értelemben használatos – a gyarapítástól a licencelésen és a katalogizáláson át a technikai problémák kezeléséig minden beletartozhat. Elődje egyértelműen a közkönyvtárakban működő elektronikus szolgáltatásokat kezelő könyvtáros volt, akit 1995 körül még a tájékoztató szolgálatos és a rendszerkönyvtáros hibridjének tekintettek. Az ezredforduló táján nagy változást hozott a CD-ROM-on lévő elektronikus források webre költözése. A különböző felmérések tanúsága szerint ekkor már igen széles körű ismereteket és képességeket vártak el az elektronikus forráskezelői állásokra jelentkezőktől: a felsőfokú szakirányú végzettségen kívül információtechnológiai kompetenciákat, néhány éves gyakorlatot, szerzői jogban és szerződés-kötésben való jártasságot, pénzügyi-gazdálkodási ismereteket, kreativitást, jó kommunikációs képességeket stb. A könyvtárosokat különböző tanfolyamokon igyekeztek felkészíteni a licencelés, a szerzői jog, a digitális jogkezelés és a metakeresés fortélyaira. 2007-re ezek közül a – legsokoldalúbb felkészültséget igénylő – licencelés vált a leghangsúlyosabbá.

A könyvtárak jellemzően háromféleképpen igyekeztek a gyakorlatba ültetni az elektronikus forráskezelést: 1.) vagy a nyomtatott források keretei között működtették; 2.) vagy külön ERL munkakört / szervezeti egységet hoztak létre; 3.) vagy a források minden típusának kezelését a feldolgozó részlegek munkafolyamataiba ágyazták.

A jelen tanulmányban tárgyalt elemzés a legnagyobb és anyagi forrásokkal legjobban ellátott egyetemi könyvtárakat érinti. Az Association of Research Libraries (ARL) és az Association of College and Research Libraries (ACRL) tagkönyvtárai közül 114 könyvtár honlapjáról 2016 őszén és 2017 tavaszán gyűjtött adatok (munkakörök elnevezései,

organogramok stb.) alapján azt vizsgálták, hogy van-e a könyvtárakban ERL munkakör, és ha igen, mely szervezeti egységhez tartozik. Megjegyzendő, hogy az ERL megnevezés nem egységes, nem mindenhol használják pontosan ebben a formában, továbbá a metaadatok és keresőszolgáltatások (discovery services) specialistáit ugyanúgy jelölheti, mint a beszerzésért, licencelésért, állományelemzésért felelős szakkönyvtárosokat.

Az ARL 114 vizsgált könyvtárából 62-ben volt elektronikus forrásokért felelős könyvtáros, noha a többi könyvtárban megközelítőleg ugyanolyan volt az e-könyvek aránya. A könyvtárak két típusa között a legnagyobb eltérés a szakképzett könyvtárosok számában (könyvtáranként átlag 110 versus 87 fő), valamint a gyarapításra és az elektronikus forrásokra fordított összeg nagyságában volt (+20%) az e-könyvtárossal rendelkező könyvtárak javára. Az e-könyvtárosok többnyire a feldolgozó osztály munkatársaiként dolgoztak (30 esetben) vagy a gyarapítási részleghez tartoztak (24 esetben), ezt követte a gyűjteményszervezés (13 esetben), majd az önálló e-forráskezelő részlegek (9 esetben). Hasonló eredményeket hozott a legalább 4,4 millió dolláros gyarapítási kerettel rendelkező ACRL-könyvtárak vizsgálata.

Általánosságban megállapítható, hogy az elektronikus források kezelése egyre inkább beépül a hagyományos munkafolyamatok közé, így a feldolgozók várhatóan maguk is a kérdés szakértőivé válnak. Ugyanakkor a keresőszolgáltatások nagy könyvtárakban való elterjedésével az ottani elektronikus forrásokért felelős könyvtárosok inkább a metaadatokkal, a kereséssel, a technikai problémák menedzselésével foglalkoznak.

Kritikus fontosságú a kommunikációs szerep, felelősének alaposan ismernie kell nemcsak az elektronikus forrásokat, hanem az üzleti életet és a piaci szereplőket is.

(Fazokas Eszter)

Marketing, közönségkapcsolatok**180/2018**

HOWARD, Heather A. [et al.]: Academic libraries on social media: finding the students and the information they want. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 37. (2018) 1., p. 8-18.

Egyetemi könyvtárak a közösségimédia-platformokon: hogyan találjuk meg a diákokat és az őket érdeklő információkat?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Informatiótechnológia; Kommunikáció -használókkal; Marketing

Az emberek elsősorban nem a közösségi média iránt érdeklődnek, hanem egymás iránt. Technológiák jönnek-mennek, így ami állandó, az az igény, hogy megosszák az információkat. A könyvtárak pedig olyan helyek, ahol az emberek kapcsolatokat létesíthetnek információkkal, technológiákkal, ötletekkel és egymással. Az Indiana állambeli Purdue Egyetem könyvtárában felmérést végeztek a hallgatók körében arról, hogy milyen közösségimédia-platformokat használnak, melyeken látnák szívesen a könyvtárat, és milyen tartalmakat várnak a könyvtártól ezeken a felületeken. A felméréssel a könyvtár saját közösségi oldalainak menedzseléséhez kívántak gyakorlatban is használható ismereteket gyűjteni.

A munkatársak elektronikus kérdőívet készítettek, amelyet a könyvtárban, egyetemi órákon, közösségi oldalakon propagáltak. Az egyetemi könyvtár négy különböző részlegében töltették ki a kérdőívet 2017 áprilisában. Az összesen 128 válaszadó 93%-a (119 fő) rendszeres könyvtárhasználó, azaz legalább hetente egyszer személyesen is ellátogat a könyvtárba.

A következő közösségimédia-platformokra kérdezték rá: Facebook, Flickr, G+, Instagram, LinkedIn, Pinterest, Qzone, Renren, Snapchat, Tumblr, Twitter, YouTube és Yik Yak. A válaszadók ezeket kiegészíthették a saját maguk által preferált további oldalakkal. Az első öt legnépszerűbbnek a Facebook (rendszeres használók: 88%), a YouTube (79%), a Snapchat (70%), az Instagram (66%) és a Twitter (32%) bizonyult. (Rendszeres használónak azt tekintették, aki legalább hetente egyszer ellátogat az adott oldalra.) A közösségi oldalakon végzett tevékenységek között a videók nézése és a barátokkal, családtagokkal való kapcsolattartás a leggyakoribb (94% és 93%), ezt követi az információszerzés (81%).

Arra a kérdésre, hogy mennyire valószínű, hogy bármelyik közösségimédia-platformon követné a könyvtárat, a kitöltők 57%-a adott pozitív választ, azaz hogy valószínűleg vagy szinte biztos, hogy követné. A könyvtárnak a válaszadók 82%-a szerint a Facebookon, 55% szerint az Instagramon, 40% szerint a Twitteren, 34% szerint a Snapchaten és

29% szerint a YouTube-on kellene jelen lennie. A Facebookon egyaránt szívesen látnának praktikus információkat (pl. nyitvatartási idő, programok), kutatással kapcsolatos módszereket és tippeket, könyvtárhasználati tudnivalókat, az egész egyetemet érintő információkat, valamint érdekességeket, vicces oldalakra mutató linkeket, mémeket. A YouTube-on a válaszadók szerint kutatással kapcsolatos módszereket és tippeket, könyvtárhasználati tudnivalókat és tájékoztató forrásokat kellene közzétenni.

Eredetileg a könyvtárak a közösségi médiát marketingcélokra használták. A közösségi média fokozódó népszerűsége miatt a könyvtárak később mind több platformon megjelentek, változatos célokkal. A felmérésben meglepő volt, hogy a fiatalok még mindig nagyon nagy arányban használják a Facebookot, jóllehet korábban sokat lehetett hallani a tinédzserkörökben tapasztalható népszerűségvesztésről. Az eredmények természetesen nem általánosíthatók, hiszen csak a Purdue Egyetem hallgatóinak a válaszai alapján születtek, viszont jól hasznosíthatók a könyvtár közösségi médiában való jelenlétének újratervezésére.

(Tóth Máté)

181/2018

KELLY, Elizabeth Joan: Content analysis of Google Alerts for cultural heritage institutions. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 12. (2018) 1., p. 28-45.

A Google Értesítő szolgáltatás közgyűjteményekre vonatkozó találatainak tartalomelemzése

Internet; Közgyűjtemény; Marketing; Public relations; Tömegkommunikáció

Több olyan webes szolgáltatás is létezik, amely képes előre meghatározott kulcsszavak, URL-ek vagy más azonosító adatok alapján rendszeresen listát előállítani a világhálón felbukkanó legfrissebb releváns tartalmakról. Ezek közül talán a Google Értesítő a legismertebb. A szolgáltatás felületére bejelentkezve megadhatunk kulcsszavakat, URL-eket, és beállíthatjuk, hogy milyen típusú tartalmakra vagyunk kíváncsiak (hírek, blogok, könyvek stb.). Ezt követően a szolgáltatás meghatározott időközönként automatizált keresést hajt végre a világhálón és listát állít össze számunkra az általa relevánsnak vélt találatokról. A Google Értesítőnek nemcsak magánemberként vehetjük hasznát, hanem vállalkozások, intézmények

is profitálhatnak belőle, hiszen folyamatosan nyomon követhetik, hogy milyen kontextusban írnak róluk és mely felületeken használják fel az általuk közzétett tartalmakat (pl. képeket).

A tanulmány annak a kutatásnak az eredményeit részletezi, amely azt hivatott meghatározni, hogy a Google Értesítő milyen pontossággal használható az egyes kulturális intézményekről szóló tartalmak felkutatására. A vizsgálatban részt vevő amerikai egyesült államokbeli kulturális intézményeket véletlenszerűen választották ki az ArchiveGrid adatbázisából, ám ez a megoldás – mint utólag kiderült – nem bizonyult jó ötletnek, mert a véletlen folytán az ismertebb intézmények felül voltak reprezentálva a kisebb intézményekhez képest. A kutatás elején öt fő kérdést tettek fel: 1.) milyen pontos a szolgáltatás? 2.) mely intézménytípusok profitálhatnak belőle? 3.) milyen tartalmak várhatók a szolgáltatástól? 4.) mi a feltárt publikációk legjellemzőbb műfaja? 5.) használható-e a szolgáltatás az átvett képek felkutatására?

A vizsgálat négy hétig tartott, ez idő alatt a Google szolgáltatása napi rendszerességgel összeállított egy-egy listát. A kapott találatokat több csoportba sorolták: „téves találat”, „spam”, „a kapott URL nem elérhető”, „fizetett hirdetés”, „az intézmény saját online áruháza”, „az intézmény saját oldala a közösségi médiában”, „az intézmény saját weboldala”, „társintézményen megjelenő találat”, „kép”. Miután megtisztították a találati halmazt az irreleváns tartalmaktól, egy szoftver és online szótárak, ontológiák segítségével címkékkel látták el valamennyi tartalmat (pl. „kiállítás”, „esemény”, „finanszírozás”). A Google Értesítő az előzetesen kiválasztott 66 kulturális intézményről összesen 3103 találatot gyűjtött össze, amelyek közül 893 bizonyult használhatónak, a többi vagy téves volt – tehát nem jelent meg benne egyik megfigyelt intézmény sem –, vagy az egy hónapos vizsgálati időtartam után már nem élt a kapott URL (ami nem a szolgáltatás hibája). Ez azt jelenti, hogy a találatok 29%-a volt használható, viszont a kifejezetten téves találatok aránya csak 10% volt, így kijelenthető, hogy a Google szolgáltatása aránylag pontos. Megállapítható, hogy azok a találatok, amelyeket a szolgáltatás az intézmény neve, és nem a honlapjának URL címe alapján azonosított be, jóval kevésbé voltak pontosak. Továbbá messze a múzeumokról szólt a legtöbb releváns találat (59%): főként a kiállításuk és más rendezvényeik kapcsán írtak róluk.

Talán nem meglepő módon, a találatok 40%-a hírportálokról származott, azon belül 77% volt a helyi hírforrások aránya. Az egyes kulturális intézményektől

származó képek felkutatására tett kísérletnek is lett eredménye: a vizsgálat időtartama alatt a szolgáltatás 138 olyan képet azonosított a világhálón, amely a 66 megfigyelt intézmény valamelyikétől származik; a legtöbb képet a közösségi médiában használták fel. A Google Értesítő nagy előnye, hogy bárki számára ingyen, szabadon felhasználható, és bár eltérő hatékonysággal, de alkalmazható a különböző kulturális intézményekről szóló írott tartalmak és a tőlük átvett képek felkutatására is.

(Nagy Andor)

182/2018

KLÛEV, Vladimir Konstantinovič: Firmennjy stil' v sisteme marketinga biblioteki : kompleksnyj prikladnoj podhod In: Vestnik BAE. – (2017) 3., p. 58-61.

Saját arculat a könyvtár marketingrendszerében: komplex megközelítés

Könyvtárpropaganda; Marketing

A saját arculat a korszerű könyvtár kommunikációs politikájának látható megjelenítése, biztosítja a tevékenység eredményeinek vizuális és gondolati egységét. Tájékoztítja az állandó célközönséget, felkelti figyelmét a potenciálisnak. A fogalom a gyakorlati marketingben a színes, plasztikus, akusztikus, video- és egyéb elemek, valamint hordozóik összességét jelenti.

A sajátos szolgáltatási kultúrán, az információ termékek felismerhetőségén, az épület külső formáján és belső dizájnán, valamint a folyamatosan megjelenő pozitív képen keresztül a saját arculat fokozhatja a könyvtár befolyását a valós és a potenciális olvasókra, a külső környezetre, fontos irányítási feladatok megoldását segítve elő. A könyvtárak tartják magukat a közös arculathoz, de mindegyikük saját egyéniségét tükröző módon valósítja azt meg. Oroszországban sok könyvtár foglalkozik saját arculatának kialakításával.

A saját arculat összetevői:

- *Elnevezés.* A legtöbb oroszországi könyvtár – a külföldiekhez hasonlóan – egy kiemelkedő író vagy közéleti személyiség nevét viseli. A szervezeti/jogi státuszt tükröző hivatalos elnevezés és annak rövidítése (betűszó) gyakorlatilag nem alkalmas a hétköznapi használatra.
- *A könyvtár logója.* Művészileg kivitelezett grafikus

ábrázolás betűk, számok, geometriai kompozíciók vagy ezek kombinációi formájában. Általában a könyvtár tevékenységének azonosítására szolgál, követelményei: legyen egyszerű (könnyen megjegyezhető), minőségi veszteség nélkül változtatható méretű (az épület homlokzatától a dolgozók névjegyéig), független az aktuális divattól, tükrözze a könyvtár alaptévékenységét.

- *Saját betűkészlet.* Kiadványaikhoz és egyéb meta-információkhoz a könyvtárak általában a *Helvetica* betűkészletet használják. A betűtípus a logóban, a könyvtár teljes vagy rövidített nevében és anyagának grafikus kivitelében is fontos. Ezeknek is jól olvashatónak kell lenniük olyan hordozókon is, mint a kitűzők, az úrlapok, a reklámanyagok stb.
- *Szlogen.* Jól hangzó, röviden megfogalmazott (legfeljebb 10 szóból álló) jelmondat; a könyvtár tevékenységét tükrözi, elősegíti a legjobb megjegyezhetőséget.
- *Színek vagy színskála.* Tekintetbe kell venni, hogyan reagálnak az emberek a színekre. Pszichológusok szerint az ember viszonya a színekhez személységének egyik lényeges jellemzője, általában a 3 színből álló kompozíciót ajánlják. A könyvtár esetében fontos, hogy a szem a sárgászöldre a legérzékenyebb. A narancssárgát általában az ifjúsági könyvtárak használják: életerőt, aktivitást sugároz, miközben megőrzi a belső egyensúlyt és a lelki harmóniát. Jól néznek ki a kék árnyalatai is, főleg reklámoknál használják őket. A fehér a világra való

teljes nyitottság színe, nem hordoz kellemetlen érzést, nem vált ki negatív reakciókat.

A fentiek együtt alkotják a reklámanyagokon, kitűzőkön, olvasójegyeken megjelenítendő saját arculatot. Ide tartozik még:

- *Egységes zenei kíséret* a szóbeli hirdetésekhez.
- *Egyenruha.* Egyes elemei, mint a sál, a nyakkendő, a kitűzők azonnal felhívják a figyelmet a könyvtár munkatársaira; biztosítják a hatékony kommunikációt, elősegítik a könyvtár azonosítását, megjegyzését.

A marketingkommunikáció tervezésében fontos a brand fogalmának ismerete, alkalmazása. A saját arculat a brand fontos része. Kidolgozásának szakaszai:

- a meglévő/alakuló brand értékelése, esetleg módosítása;
- a brand állapotának rendszeres figyelése;
- a brand életképességének fenntartása.

A brand elemeinek megjegyezhetőnek, alkalmazhatóknak, asszociálhatóknak és jogilag védettnek kell lenniük. Az egyik új innovációs irány az arculati kézikönyv (brandbook) összeállítása, amely a vizuális kommunikációs elemek, a honlapok, az egyenruhák, az ajándéktárgyak kivitelezési változatainak gyűjteményét jelenti.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 162, 191, 204

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

183/2018

AILLERIE, Karine – MCNICOL, Sarah: Are social networking sites information sources? : Informational purposes of high-school students in using SNSs. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 50. (2018) 1., p. 103-114.

Információforrások-e a közösségi oldalak? Középiskolások információkeresési céljai a közösségi oldalak használatakor

Felmérés; Használói szokások; Ifjúsági olvasó; Információkeresés; Információs műveltség

Noha a közösségi oldalakat, mint például a Facebookot és a Twittert széles körben használják a tizenévesek, ez idáig a kutatás csak használatuk közösségi céljaira koncentrált. Jelen kutatás azokat a módokat kívánta feltérképezni, ahogy a 15–19 éves középiskolások információkeresésre használják ezeket az oldalakat. A cikk hangsúlyozza, mennyire fontos tekintetbe venni, hogyan vehetik igénybe a fiatalok a közösségi oldalakat mindennapi információk, illetve tanulmányi és iskolához kapcsolódó információk

megszerzésére. Egy egyesült királyságbeli, franciaországi, thaiföldi és dániai diákok körében végzett online felmérés tanúsága szerint a közösségi oldalak a legtöbb tinédzser számára információforrásul szolgálnak, különösen a közösségi tevékenységekhez kötődő információk tekintetében. Noha a tanulmányi célú információkeresés nem volt az oldalak használatának leggyakoribb okai között, az eredmények azt mutatják, hogy a közösségi oldalakat számos diák használja ilyen célokra, ahogy mindennapi információk keresésére is.

(Autoref.)

184/2018

TANG, Yi [et al.]: Integration of digital cultural heritage resources in China : understanding public expectations. – Bibliogr. In: Libri. – 68. (2018) 1., p. 59-70.

A digitális kulturális örökség forrásainak integrációja Kínában: igényvizsgálat

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Igény; Közgyűjtemény; Kulturális örökség; Portál

A világon egyre több projektet indítanak a digitális kulturális örökség integrálására (digital cultural heritage integration, DCHI). Kínában a Kulturális Minisztérium és a Pénzügyminisztérium 2002-ben kezdeményezte a kulturális információforrások megosztásának országos szintű projektjét azzal a céllal, hogy létrehozzák a digitális kulturális örökség megőrzésének és online elérhetővé tételének átfogó rendszerét, továbbá hogy a DCHI-re építve centralizált tárolórendszert fejlesszenek a korábban számos könyvtárban, múzeumban és egyéb helyen gyűjtött anyagok számára. A politikai célokat is szolgáló, államilag irányított projekt nem felelt meg teljesen az elvárásoknak és a követelményeknek. A cikk egy kutatás eredményeiről számol be, amelynek célja az igények megismerése volt, hogy a nemzeti online portál a jövőben valóban mindenki számára hasznos lehessen.

A kutatás a következő főbb kérdésekre irányult:

- a jelenlegi helyzet megértése;
- az elvárások és a követelmények meghatározása az integrált források hasznosításában;
- szakmai és gyakorlati tanácsok a több forrásban egyidejűleg kereső rendszer (one-stop service) fejlesztéséhez.

A kérdőívet a Questionnaires Star kínai felsőoktatási online platformon 2016 októberében küldték szét; összesen 1076 válasz érkezett, ebből 29 volt érvénytelen. A válaszadók az ország 34 tartományából 28-at képviseltek, a nemek aránya fele-fele volt, végzettség és foglalkozás tekintetében a válaszadók megoszlása megfelelt a reprezentatív felmérés követelményeinek.

A válaszadók 87%-a használta már a könyvtárak, múzeumok kulturális örökséget elérhetővé tevő honlapjait, azaz nagy az érdeklődés. A keresés gyakoriságát vizsgálva 35% azoknak az aránya, akik átlagosan kéthetente, és 27% azoké, akik havonta egyszer kerestek fel ilyen honlapot, azaz a használat nem érte el a várt szintet. A használat céljának megoszlása a következőképpen alakult: ismeretek szerzése céljából 80%, munkával kapcsolatban 50%, oktatási célból 28%, szabadidő eltöltésére 48% kereste fel ezeket a portálokat. A válaszadók 93%-a a honlapok kereső funkcióit használta; 50% jelezte, hogy a honlapok eltérő felépítése miatt nehéz több helyen külön-külön keresni. Az integrált digitális kulturális örökség forrásait egységes szolgáltatásként összefogó portált, a Nemzeti Digitális Kulturális Hálózatot (National Digital Cultural Network, NDCN) csak a válaszadók 60%-a ismerte, azaz vagy a propaganda nem volt elég hatékony, vagy a portál nem igazán értékes. Az NDCN esetében is a több adatbázisban egyidejűleg történő keresés okozott problémát.

A források integrálása iránti igény felmérésére a kutatók egy mátrix-módszert alkalmaztak, amelyben a „nagyon szükséges”-től az „egyáltalán nem”-ig ötfokozatú skálán lehetett értékelni az egy belépési pontról történő keresés igényét. A válaszadók több mint 90%-a tartotta szükségesnek/nagyon szükségesnek ezt a megoldást. Ugyanezzel a módszerrel értékelték a levéltárak bekapcsolása iránti igényt is, itt a támogatók aránya szintén közel 90% volt. A DCHI funkcióit tekintve több mint 90% tartotta fontosnak a több adatbázisban történő egyidejű keresést, ezt követték a böngészési funkciók, a multimédiás források és az online konzultáció. A több ezer éves kínai kulturális hagyományok megőrzéséhez a szakemberek javasolják a *Kína emlékezete* (Memory of China) projekt integrálását is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 169, 176, 180, 193

185/2018

LANGENDONK, Adriaan – BROEKHOF, Kees: The Art of Reading : the national Dutch reading promotion program. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 36. (2017) 4., p. 293-317.

Az olvasás művészete, avagy a holland nemzeti olvasásnépszerűsítő program

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Iskolai és gyermekkönyvtárak; Kapcsolat intézményekkel; Olvasási szokások; Olvasásra nevelés; Olvasásvizsgálat

A 2008-ban indult holland nemzeti olvasásfejlesztési program a születéstől egészen 18 éves korig kívánja végigkísérni a gyermekek fejlődését az oktatási és a könyvtári rendszer segítségével. A megvalósítás során tudatosan követték és longitudinális vizsgálatokkal mérték a fiatalok olvasási szokásait, illetve a tanárok olvasásfejlesztő képességeit és készségeit. Hollandiában korábban is léteztek olyan szervezetek és kezdeményezések, amelyek az olvasásra nevelést célozták, ezek azonban túl fragmentáltak voltak. Felismerték, hogy annak érdekében, hogy az iskolába készülő gyerekek megfelelő nyelvi kompetenciákkal rendelkezzenek és hosszú távon csökkenjen a funkcionális analfabetizmus, jól felépített rendszerre és világos, célzott intézkedésekre van szükség. Az olvasásfejlesztési kezdeményezések összefogására létrehozták a *The Art of Reading* programot a nemzeti könyvtár és a holland Olvasástársaság irányításával. A program a könyvtárak és a bölcsődék, óvodák, iskolák, valamint a helyi önkormányzatok és egészségmegőrző központok együttműködésére épül. A könyvtárak számára ez azért előnyös, mert például az óvodák a könyvtártól szerződés értelmében mint szolgáltatást rendelik meg a könyveket, a szakképzett személyzetet és a néhány órás olvasást segítő, előkészítő foglalkozást. A *The Art of Reading* kampánynak további alappillérei a következők: az ideális olvasási környezet kialakítása, beleértve a könyvtári gyűjteményt és a kikapcsolódásra alkalmas közeget; a szaktudás biztosítása a könyvtárosokat, gondozókat, tanárokat célzó képzésekkel; végül a beavatkozások hatásvizsgálata, a változásokat nyomon követő digitális rendszer fejlesztése, majd a nyert adatok elemzése.

Az olvasásfejlesztési kampány életkori alapon több alprogramból tevődik össze. A legkisebbeket célzó *BookStart* népszerűsítő és támogatja a szülői felolvasást és történetmesélést a csecsemő- és kisgyermekkorúak számára, azzal a céllal, hogy szülők és gyermekeik felfedezzék az együttlét és az olvasás örömét. Ennek érdekében az önkormányzatoktól az egyéves kor alatti gyermekek kis böröndöt kapnak, melyben két könyv lapul. A tapasztalatok alapján a program sikerrel ösztönözte a részt vevő szülőket arra, hogy felolvassanak gyermekeiknek. Azokban a családokban, ahol a szülők elkezdték a felolvasást már nyolc hónapos kor előtt, a gyermekek nyelvi képességei javultak az átlaghoz képest. A hiperaktív gyerekekre kimondottan jó hatással volt a szülői odafigyelés e módja, a részt vevő szülők pedig nagyobb arányban tértek vissza a könyvtárba.

A *The Library at School* program általános és középiskolások számára készült, alapja az iskolai és települési könyvtárak együttműködése annak érdekében, hogy az olvasás ne csupán az iskoláról, a tanulásról szóljon, hanem örömforrássá váljon, és az iskola és a könyvtárak falain túl átnyúljon az otthonokba is. Ehhez csalogató, nem csupán könyvalapú gyűjtemények kialakítására, felhasználóbarát honlapok és keresőfelületek létrehozására van szükség. Az iskolákkal együttműködő könyvtáros az iskola és a könyvtár hosszú távú megállapodása nyomán „olvasási tanácsadóként” segíti az olvasásfejlesztést és az éves programtervek kidolgozását.

A program során mérték és elemezték 1.) a gyerekek olvasási motivációit, kompetenciáit, az olvasás gyakoriságát, helyszínét, az iskolai könyvtárak percepcióját; 2.) a tanárok kompetenciáit és azt, hogyan viszonyulnak az olvasás fejlesztéséhez, valamint mi a véleményük az iskolai könyvtárról; és 3.) a könyvtárakat és azok személyzetét, gyűjteményét, nyitva tartását, továbbá a kölcsönzési szokásokat.

A közzétett eredmények nem kecsegtetők: csökken a rendszeresen olvasó iskolások száma, a tanárok elenyésző hányada tart olvasókört, és csak egyharmaduk használ rendszeresen digitális eszközöket. A mérések évenkénti ismétlése átfogó, de aggasztó képet adott ahhoz, hogy ki- és átértékelhetők legyenek a könyvtári, oktatási és az e területek fejlesztésére irányuló nemzetpolitikai intézkedések és azok finansziális vonatkozásai.

(Horváth Adrienn)

Olvasáskutatás

Lásd 185

Használók képzése

186/2018

DETWILER, Susan – JACOBSON, Trudi – O'BRIEN, Kelsey: BreakoutEDU : helping students break out of their comfort zones. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 79. (2018) 2., p. 62-66.

Szabadulósobák és oktatás: hogyan segítsünk a hallgatóknak kitörni a komfortzónájukból?

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Játék

A New York állambeli Albany Egyetem bevezető kurzusain a kritikai gondolkodás, a kutatás és a tudományos írás fejlesztésére új típusú módszereket alkalmaznak. A WCI (Writing and Critical Inquiry) kötelező tantárgy az elsőéves hallgatóknak, ahol a tanulók a kutatási és íráskészségüket fejlesztik felsőfokú tanulmányaik sikeres elvégzése érdekében, megalapozva a fejlődésorientált gondolkodásmódot, továbbá az élethosszig tartó tanulást. Ezek a célok jól illeszkednek az egyetem információs műveltséghez köthető elvárásaihoz. A hallgatóknak már főiskolai szinten is képesnek kell lenniük több szemszögből megvizsgálni egy-egy témát, különböző kutatási stratégiákat alkalmazva. A felsőoktatási intézményekbe újonnan bekerülő tanulóknak szükségük van a középiskola és a főiskola közötti elvárásbeli különbség áthidalására, amiben segítséget kíván nyújtani ez a kurzus is.

A napjainkban nagy népszerűségnek örvendő szabadulósobákban használt feladattípusok és eszközök az oktatásban is kiaknázhatóak. Az oktatók az Albany Egyetem WCI kurzusán a BreakoutEDU elnevezésű játékot vonták be a tanításba. A szabadulósobákból ismert feladatok megoldásával a hallgatók, miközben nyomok után kutatnak és lakatokat nyitnak ki, képesek lesznek kilépni a komfortzónájukból, csapatban gondolkodni és együtt dolgozni különböző problémák megoldásán.

A tantárgy és a játék megtervezésénél a könyvtáros együttműködött az oktatókkal, a lebonyolítás során

pedig az együtt tanítás (coteaching) módszerét alkalmazták. Az első lépés az alaptörténet kitalálása volt, amelyre a feladatok épültek. A történet szerint Damien, az egyetem kabalája, elveszett az egyetem alatt húzódó alagutakban. A hallgatók végső célja az volt, hogy kinyissák a lezárt dobozokat, ezzel megmentve Damient. Ehhez kódokat kellett megfejteni, több lépésben megválaszolni a feltett kérdéseket és visszafejteni a titkos üzeneteket. A megoldáshoz különböző könyvtári tájékoztatókat, könyveket, USB-n található fájlokat, egyéb írott dokumentumokat és Damien kézzel írott üzenetét lehetett használni. A feladvány kitalálásához a hallgatók öt különböző lakatfajtát, egy nagy és egy kicsi lezárt dobozt, UV filcet, zseblámpát és segítő akciókártyákat vehettek igénybe.

A játék kezdetén a diákok megismerkedtek az alaptörténettel és a használandó eszközök működésével. A játékot időre kellett teljesíteni, és a megoldás során mindössze kétszer volt lehetőségük segítséget kérni az oktatóktól, így az idő legnagyobb részében a csapattagok egymásra voltak utalva. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a játék segít abban, hogy a résztvevők merjenek hibázni és az ötleteiket megosztani másokkal, valamint felismerjék, hogy kitartással elérhetik céljaikat, és hogy mindenki hozzájárul a sikerhez. Pozitív változás volt megfigyelhető a tagok közötti párbeszédben is: a közös sikerek egyre jobban összekovácsolták a csoportot.

(Bognár Noémi Erika)

187/2018

GIBSON, Craig – JACOBSON, Trudi E.: Habits of mind in an uncertain information world. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 57. (2018) 3., p. 183-192.

Intellektuális beállítódások egy bizonytalan információs világban

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Információs társadalom

Kívánatos volna, hogy intellektuális beállítódásaink közé tartozzon a kíváncsiság, az intellektuális elkötelezettség, az empatikus és tiszteletteljes figyelem, a valóságban gyökerező tények és az igazság keresése iránti késztetés, a hajlandóság arra, hogy ítéleteinket felfüggesztjük és nyitottak maradjunk új információk és perspektívák befogadására, valamint annak felismerése, hogy tévedhetünk vagy valami

elkerülheti a figyelmünket, amit viszont bármikor korrigálhatunk.

Korunk töredezzé vált információs világában azonban gyakran megkérdőjeleződik a hihetőség és a szakértelem, illetve a korábban megbízhatónak tekintett információforrások szerepe, ami kikezdi az információ iránti bizalmat. A természettudományos eredmények megismételhetősége körüli viták és a tudományos ismeretterjesztés gyengesége tovább erősítik ezt a tendenciát.

A könyvtárak és a könyvtárosok többek között a felfedező közösségek (communities of inquiry) támogatásával tehetnek azért, hogy ez ne így legyen. Ezek a közösségek (felsőoktatási vagy egyéb környezetben) az igazsággal kapcsolatban egy olyan diskurzus modelljét képviselik, amelyben a szakértők és szaktekintélyek megfelelő tiszteletet kapnak, viszont szabadon kérdezhetik őket a könyvtárosok és a tágabb közösség azon tagjai, akik kritikai szemmel tekintenek az információkra.

A könyvtárosoknak az ACRL információs műveltségi keretrendszerében is szereplő transzformatív tanulásra, valamint a metaműveltségre (metaliteracy) alapozó, nagy hatású gyakorlatokra érdemes koncentrálniuk, amelyek révén már tanulmányaik első évétől „mélyvízben” érezhetik magukat a hallgatók. Ezek a megközelítések különböző perspektívákba ágyazva teszik lehetővé, hogy a hallgatók információt cseréljenek az oktatókkal és másokkal, képesek legyenek az információ értékelésére, elemzésére és szintetizálására, emellett a saját nézeteikre és mások szempontjaira egyaránt reflektáljanak.

Az általános tanuláslapú kurzusok, az elsőéveseket tanulmányaikba bevezető szemináriumok, valamint a tanulmányokat záró (capstone) kurzusok keretében minden szakterületen fejleszthető a kritikai gondolkodás és írás. Ezekon kívül hatékonyak lehetnek az együttélést és együtt tanulást gyakorló közösségek, a szakmai gyakornoki tevékenységek. Jó hatással van az intellektuális beállítódásokra az is, ha az alapképzésben résztvevők empirikus kutatásokat végeznek. Az ACRL keretrendszerében szereplő állítások közül különösen három használható fel a fent vázolt beállítódások kialakítására. Az első azt mondja ki, hogy a szakmai tekintély konstruált természetű és kontextuális fogalom. A második arra mutat rá, hogy a tudományos kutatás informálódás, míg a harmadik szerint a tudomány művelése eszmecsere.

A fenti elvekre és gyakorlatra építve a könyvtárosoknak saját szakértelmük alapján, de az érintett oktatókkal és (lehetőség szerint) a hallgatókkal közösen

kell megtervezniük a szigorú gondolkodásra és kritikai önreflexióra nevelő tanulási célokat és gyakorlatokat. Ezeknek lehetővé kell tenniük, hogy a hallgatók nemcsak alkalmanként vagy leegyszerűsített, „kipipálható” listák formájában, hanem rendszeres és gondosan megtervezett, nagyhatású élményekként is szembesüljenek a bizonytalan információs világ összetett folyamataival.

(Koltay Tibor)

188/2018

TEWELL, Eamon C.: The practice and promise of critical information literacy : academic librarians' involvement in critical library instruction. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 79. (2018) 1., p. 10-34.

A kritikai információs műveltség gyakorlata és ígérete: a felsőoktatási könyvtárosok szerepe a kritikai gondolkodás oktatásában

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A kritikai információs műveltség olyan gondolkodási és oktatási mód, amely az információ és a könyvtárak társadalmi és politikai dimenzióit kritikai szemmel nézi. Egy 2016-ban, amerikai könyvtárosok körében végzett online felmérés 154 kitöltője, valamint 8 e-mailes és 5 skype-os mélyinterjú válaszadói többek között olyan területeken tulajdonítanak fontosságot a kritikai információs műveltségnek, mint az osztályozás, az információkeresés (különös tekintettel a Google-ra), illetve a tudományos diskurzus sajátosságai (ide értve a lektorált és más kiadványok jellemzőit). A legfontosabb oktatási módszerek között a csoportmunkát, a megbeszélést, a problémafelvetést, a reflexiót és a dialógust említik. Az adatbázisok működésének bemutatása helyett a szerepjátékot ajánlják, amelyben a hallgatók kutatókat alakítanak. Az összes említett módszer használata során úgy tekintenek a hallgatókra, mint az információ aktív felhasználóira és létrehozóira, akiknek fontosak az információkkal kapcsolatban megélt tapasztalatai és meglévő ismeretei.

A kritikai információs műveltség oktatásának elsődleges akadálya a felkészülésre és az oktatásra rendelkezésre álló idő rövidsége, továbbá az a tény, hogy a hallgatók betanult tartalmak kritika nélküli felmondásához vannak szokva. Ezt tovább rontják az egy alkalomra tervezett képzések, mivel azok

nem adnak lehetőséget az összefüggések megmutatására és a hallgatók elvárásainak átformálására. Probléma az is, hogy az egyetemi oktatók nem ismerik a könyvtárosok által nyújtott képzés természetét, ráadásul magukat az intézményeket nem érdekli a kritikai pedagógia, vagy éppen aktívan ellenállnak neki. Jelentős kihívást jelent, hogy egyszerre kell megtanítani a hallgatókat az egyetemi élethez és a tanulmányi követelményekhez való alkalmazkodásra és az információ tágabb társadalmi-politikai dimenzi-

óinak felismerésére, ezért vigyázni kell arra, hogy ha túl korán alakítjuk ki bennük a kritikai szemléletet, „kihúzzuk a talajt a lábuk alól”.

A nehézségek ellenére számos előnnyel jár a kritikai információs műveltség oktatása: közösséget teremt, lehetőséget nyújt arra, hogy a hallgatók kapcsolatot teremtsenek az oktatókkal, emellett aktívan bevonódjanak az oktatás folyamatába, aminek valódi értelme van mind számukra, mind a könyvtárosok számára.

(Koltay Tibor)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

189/2018

HERRMANN, Elisa: OCR-D – Koordinierte Förderinitiative zur Weiterentwicklung von OCR-Verfahren In: Bibliotheksdienst. – 52. (2018) 1., p. 34-41.

Res. angol nyelven

OCR-D: együttműködés a szövegfelismerési folyamatok fejlesztéséért

Együttműködés -belföldi; Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Régi és ritka könyvek

Az OCR-D projekt célja, hogy a régi, 16–19. századi szövegek automatikus felismerésének folyamatát továbbfejlessze. Jelen tanulmány bemutatja a munka jelenlegi állását, a projekt első szakaszának eredményeként létrejött működő modellt és az egyes projekt-szakaszokban felmerült nehézségeket. Ezekre megoldásokat kell kidolgozni, miután az első szakaszban 2018-tól zajló igényfelmérés befejeződik. A cikk a szerzőknek a német könyvtáros egyesületek 106. konferenciáján (Frankfurt am Mainban) elhangzott előadása alapján készült.

(Autoref.)

190/2018

SCHÄFFLER, Hildegard – SEIDERER, Birgit: Spread the news : Zeitungsdigitalisierung an der Bayerischen Staatsbibliothek und das Zeitungsportal digiPress. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 65. (2018) 1., p. 18-26.

Res. angol nyelven

Hírt adunk: hírlap-digitalizálás a Bajor Állami Könyvtárban és a digiPress hírlapportál

Digitalizálás; Hírlap; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Portál; Regionális könyvtár

A hírlapok igen fontos történeti források. Németországban a szomszéd országok sikerein (pl. az osztrák ANNO portálon) felbuzdulva folytatják a hírlapok módszeres digitalizálását, amelyet különböző helyi és regionális projektekben már megkezdtek. Ehhez a mestertervet a 2013-tól 2016-ig zajló, a Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) által támogatott kísérleti projekt szolgáltatta, amely történeti hírlapok digitalizálására vállalkozott.

A müncheni Bajor Állami Könyvtár hírlapgyűjteménye 5250 címet tartalmaz. Bajorországban 1663 óta működik kötelezpéldány-szolgáltatás; München, Augsburg, Nürnberg és Bamberg mindig is fontos szerepet játszott a hírlapok kiadásában. A történeti hírlapok adatai pedig – az unikális bajor hírlapokat

és a bibliográfiákban regisztrált, de ma már nem hozzáférhető címeket is beleértve – rendelkezésre állnak az országos hatókörű és a legteljesebbnek tekintett Zeitschriftendatenbankban (ZDB), egy másik DFG-projektnek köszönhetően, amelyben levéltári partner is közreműködött.

A hírlapok digitalizálásának három alappillére van: 1. a Bajor Állami Könyvtár és a Bavarikon kulturális portál által gondozott egyedi projektek eredményei; 2. a DFG említett projektje, amely a történeti hírlapok, köztük két országos jelentőségű lap (*Allgemeine Zeitung / Cotta'sche Zeitung* és *Illustrierter Sonntag / Der gerade Weg*) digitalizálását célozta; 3. a Google céggel folytatott Public-Private-Partnership keretében végzett tömeges hírlap-digitalizálás (amelynek keretében az 1870-es évek közepénél tartanak). Jelenleg a császárság és a weimari köztársaság időszaka vár még feldolgozásra. A Bajor Állami Könyvtár jelentős gyűjteménnyel rendelkezik nemzetiszocialista pártúságokból is. Ezek egyedi példányok, és nagy igény mutatkozik kutatási és oktatási célú digitalizálásukra, mert másutt 1945 után e lapokat megsemmisítették.

A digitalizált hírlapok szolgáltatásánál fontos szerepet játszik a feltárás mélysége. A nemzetközi hírlapportálok gyakorlata alapján legalább a megjelenési adatokat és a naptárfunkcióval összekapcsolt böngészési lehetőséget biztosítani kell. Az OCR-es feldolgozás lehetővé teszi a teljes szövegű keresést, bár ez a gót betűs nyomtatás miatt a német nyelvű történeti hírlapoknál komoly gondokat okoz. Kívánatos lenne az egyes cikkek, rovatok és képek feldolgozása is, az egységes besorolási adattárakhoz kapcsolódva.

A Bajor Állami Könyvtárban a digitalizált hírlapokat a digiPress portálon (<https://digiPress.digital-sammlung.de/>) szolgáltatják. 2018-ra a 7,6 millió hírlapoldal elérését tűzték ki célul. A portálra háromféle belépés lehetséges: a hírlapok címei szerint, kronológiai navigációval (a megjelenési időt alapul véve), valamint teljes szövegű kereséssel. Ez utóbbi esetben a keresési eredményeknél egy-egy hírlapoldal részlete jelenik meg, amely mellé kattintva – az OCR-es feldolgozásnak köszönhetően – olvashatóvá válik a keresett kifejezés szövegkörnyezetének átirata. A teljes lapszámok képfarmátumban érhetőek el; nézegetőként a Mirador-Viewert használják, amelyet az IIF (International Image Interoperability Framework)-közösség is ajánl. Emellett hálózati kapcsolódásra is van lehetőség API-k révén más platformokhoz és repozitóriumokhoz. Ezt a megoldást a Deutsche Digitale Bibliothekkel való együttműködésben is

alkalmazni készülnek a német országos hírlap-digitalizálási projektben.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 163, 164, 203

Adatbázisok

191/2018

CLARK, Jason A. – ROSSMANN, Doralyn: The Open SESMO (Search Engine & Social Media Optimization) Project : linked and structured data for library subscription databases to enable web-scale discovery in search engines. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 11. (2017) 3-4., p. 172-193.

Az Open SESMO (Search Engine & Social Media Optimization) Projekt: kapcsolt és strukturált adatok a könyvtár által előfizetett adatbázisok keresőoptimalizálásáért

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Gépi információkérés; Használói szokások; Programozás; Web

A ma tanulói olyan digitális környezetben mozognak, melyben javarészt emberi beavatkozás nélkül lehet navigálni. Ezzel egy időben a könyvtárak dollármilliókat költenek arra, hogy olyan tartalmakhoz biztosítsanak hozzáférést, melyeknek a használóink a létezéséről sem tudhatnak. Az Open SESMO (Search Engine & Social Media Optimization) adatbázisprojekt révén a Montana Állami Egyetem (MSU) Könyvtára a könyvtár által előfizetett összes adatbázisra keresőoptimalizálási és közösségimédia-optimalizálási technológiákat alkalmazott, a Schema.org szókészletének, linked data modelleknek és gyakorlatoknak megfelelően strukturált adatokkal egyetemben. A kutatás szerint az Open SESMO az előfizetett források lényegesen megnövekedett forgalmával a befektetések jelentős megtérülését eredményezte, amint azt az elemző és értékelő eszközök bizonyítják. A cikk középpontjában álló kutatás során mennyiségi szempontból vizsgálták az előtte/utána állapotot acélból, hogy értékeljék az Open SESMO módszert és hatását a webhelyekről érkező, nem fizetett keresésekből származó forgalomra (organic search referral) és a gyűjtemény használatára, három különböző őszi szemeszter adatait elemezve. A módszer hozadékai közé tartozik a könyvtár értékének megerősítése az

adatbázisok ajánlásán keresztül; a kutatók és a szak-tájékoztató könyvtárosok összekapcsolása; valamint a könyvtár által előfizetett adatbázisok bővülő látogatottsága a webhelyekről érkező, nem fizetett keresésekből származó forgalom, a megjelenések (impression) és az átkattintási arányok (click-through rate) növekedésével. A projekt példaértékű és innovatív eljárást kínál, amit más könyvtárak is alkalmazhatnak az előfizetett adatbázisaik „kiemelésére” a használók számára a nyílt weben, a strukturált és kapcsolt adatokra épülő módszerek segítségével.

(Autoref.)

192/2018

HOEPPNER, Athena: Database lists A to Z : a practitioner's tips and caveats for managing database lists. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 73. (2017) 1., p. 27-43.

Adatbázisok A-tól Z-ig: gyakorlati tanácsok adatbázislista-kezelő rendszerek használatához

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Honlap; Hozzáférhetőség; Szoftver

A könyvtárak előszeretettel teszik közzé adatbázisait, digitális tartalmaikat „A to Z” típusú adatbázislista formájában, ezáltal biztosítva azok betűrendes és tematikus kereshetőségét. Bizonyos intézmények speciális tartalomkezelő szoftvert használnak erre a célra, például a LibGuides révén jelenítik meg forrásaikat, más intézmények azonban az integrált könyvtári rendszer részeként vagy olyan tartalomkezelők segítségével teszik elérhetővé elektronikus dokumentumaikat, mint a WordPress vagy a Drupal, de van olyan intézmény is, amely HTML-szerkesztő programot használ erre a célra.

A Közép-floridai Egyetem (UCF) könyvtára az 1990-es évek végétől kezdődően szolgáltatja ilyen módon adatbázisait. Kezdetben egyszerű, kézi kódolású, HTML-alapú weboldal állt rendelkezésükre, amelyen betűrendben közölték a könyvtár adatbázisait és a hasznosnak ítélt internetes forrásokat, de tematikus bontásban akkoriban még nem lehetett böngészni közöttük, viszont 2001-ben a betűrendes adatbázislista elemei már önálló HTML pageleteket kaptak. A kétezres évek második felében néhány évig a MetaLib rendszert használták, amely a betűrendes megjelenítés mellett már tematika szerint is kereshetővé tette az adatbázisokat, majd 2007-ben áttértek az intézmény saját fejlesztésű Libintranet rendszerére.

Ez a felület sokkal rugalmasabbnak bizonyult elődjénél, és nem igényelt felhasználói bejelentkezést. A Libintranetben a források metaadatokat és állandó URL-eket (PURL) kaptak, amelyeket a továbbiakban előszeretettel használtak az egyetemi könyvtár OPAC-jában, később pedig a LibGuidesban is. A Közép-floridai Egyetem könyvtárának „A to Z” listájába az adatbázisok mellett számos egyéb forrás is bekerült, például kormányzati és szervezeti weboldalakhoz és ingyenes tartalmakhoz vezető linkek. 2016-ban WordPress felületre tértek át, 2017-től pedig a LibGuides rendszert használják. Míg 1999-ben 58 tételből állt, 2017-ben már 1428 tételt számlált az UCF adatbázislistája.

A cikk szerzője belülről látta ezeket a változásokat, és a következőkben saját tapasztalataira támaszkodva ad tanácsokat az adatbázislisták menedzseléséhez.

Alaposan gondoljuk át, hogy mi kerüljön fel a listánkra, határozzunk meg kritériumokat – a döntésben a gyűjtőkori elvek segíthetnek. Ügyeljünk a webes források mennyiségére, nehogy webbibliográfiává váljon az adatbázislistánk. Lehetőség szerint külön listarendszerben tároljuk ezeket a forrásokat! Az olvasói igényeknek megfelelően állítsuk be, hogy a csomagban előfizetett adatbázisok bizonyos részei különállóan is bekerüljenek-e a listába, vagy csupán egy link vezessen a kollekciónhoz. A listán szereplő forrásokat rendszeresen ellenőrizzük, szűrjük ki a redundáns elemeket, és töröljük az időközben lemondott adatbázisok linkjeit! Ha lehet, ne aloldalanként, hanem központilag hajtsunk végre változtatásokat.

Figyeljünk arra, hogy ha egy adatbázis neve megváltozik, akkor a lista is kövesse a változást! Olvasói szempontból hasznosnak bizonyulhat, ha a régi megnevezés is a listán marad, ebben az esetben utalót kell készíteni. Rendszeresen győződjünk meg a linkek működéséről és arról, hogy az adatbázis megfelelő oldalára vezetnek-e! Mélylinkeket is feltehetünk a listára, amelyek adatbázisok vagy egyéb források aloldalaihoz vezetnek, esetleg egy e-book gyűjtemény adott könyvére mutatnak. Használjunk állandó URL-eket, adatbázislista-kezelő rendszerünk metaadatkészletét pedig exportáljuk táblázatkezelő programba, ez egy migráció esetén jól jöhet. A lista egyszerűsített verzióját külső szerveren is érdemes elérhetővé tenni.

(Tóth Béla István)

Lásd még 200

Nyomtatott dokumentumtípusok

193/2018

YUAN, Weijing – VAN BALLEGOOIE, Marlene – ROBERTSON, Jennifer L.: Ebooks versus print books : format preferences in an academic library. – Bibliogr. In: Collection management. – 43. (2018) 1., p. 28-48.

E-könyvek versus nyomtatott könyvek: preferenciák egy felsőoktatási könyvtárban

Állomány használata; Állományalakítás; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Modern könyv

Amikor egy tudományos monográfia nyomtatott és elektronikus formátumban is elérhető, melyiket fogják előnyben részesíteni a használók? A tanulmány a Torontói Egyetemi Könyvtárak gyűjteményében lévő, három egyetemi kiadó által megjelentetett monográfiák használati adatait elemzi, összehasonlítva az azonos címek nyomtatott és elektronikus változatainak használati mintázatait. A cél az volt, hogy megvizsgálják a formátumokat érintő preferenciákat, és megállapítsák, léteznek-e eltérések a használatban tudományterületek vagy kiadók szerint. A kutatás azt mutatta, hogy bár a használók sok esetben előnyben részesítették az egyik formátumot a másikkal szemben, valójában mindkét formátumban használták a könyveket. Ha egy téma népszerű volt, a használat jellemzően mindkét formátumban magas volt, népszerűtlen téma esetén pedig mindkét formátum alacsony használati mutatókkal rendelkezett. Az adatok tanúsága szerint az e-könyvek használatában bizonyos témakörök esetében szemmel látható különbségek voltak; mindezek alapján a szerzők arra következtetésre jutnak, hogy a formátum igenis számít, így az a kívánatos, hogy a könyvtárak mindkét formában szolgáltatassák a könyveket, ha lehetséges. A tanulmány azt is kihangsúlyozza, mennyire fontosak a metaadatok az elektronikus források használatának népszerűsítésében. Ha nem voltak az e-könyvekről metaadatok a könyvtár katalógusában, az e-könyvek használata alacsony volt. Jelen kutatás hozzájárul a könyvek formátumával kapcsolatos használói preferenciák egyre növekvő szakirodalmához, amely segíthet megalapozottabb döntéseket hozni a könyvtáraknak a gyűjteményszervezés során.

(Autoref.)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

194/2018

HILLENKÖTTER, Kristine: An der Schwelle zur Transformation : „alte” und „neue” Lizenzmodelle im Überblick. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 42. (2018) 1., p. 42-56.

Res. angol nyelven

Az átalakulás kezdetén: a „rég” és az „új” licenelési modellek áttekintése

Adatbázis-szolgáltató vállalat; Elektronikus dokumentum; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományos publikálásnak a nyílt hozzáférés irányába történő átalakulása következtében az elektronikus dokumentumok licenelése alapvető változáson megy keresztül, és új kihívások előtt áll. A „rég” és „új” modelleknek ez a szisztematikus bemutatása az eddigi gyakorlati tapasztalatokon és eredményeken alapul. A tanulmány azokat az alapfeltételeket és paramétereket tekinti át, amelyeket az elektronikus források licenelési modelljeinek kialakítása során alkalmaztak Németországban, és elemzi a már bevált és a kísérleti stádiumban lévő modelleket. Végül a legújabb modell, a „nyílt hozzáférésre való átállás egyezménye” alapján rámutat a hagyományos modellezés korlátaira és lehetőségeire.

(Autoref.)

Lásd még 179, 193, 200

Információ- és kommunikációs technológia

195/2018

BOSS, Katherine – BROUSSARD, Meredith: Challenges of archiving and preserving born-digital news applications. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 43. (2017) 2., p. 150-157.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A digitálisan létrehozott híralkalmazások archiválásának

és megőrzésének kihívásai

Gépi dokumentumleírás; Hozzáférhetőség; Információ-technológia; Megőrzés; Sajtó; Web

A hírlapokat mint fontos történeti forrásokat az idők folyamán többféle formátumban archiválták (papíron, mikrofilmen, utóbb PDF fájlakként). Az eleve digitálisan létrehozott hírek/hírlapok ma már webhelyeken, portálokon érhetőek el, blogokkal, videókkal és egyéb komplex megoldásokkal összekapcsolva. Vannak köztük újonnan indultak (FiveThirtyEight, ProPublica), és bevett hírforrások is új köntösben (New York Times, Guardian).

Az utóbbi néhány évben megjelent hírkalkalmazások (news apps) olyan, digitálisan létrehozott hírlapokat vagy egyedi szoftvereket jelentenek, amelyek egy nagy, interaktív adatbázisra épülnek, és a célhoz illeszkedve szolgálják egy-egy sztori elmondását. Jelenleg többnyire statikus közlendőkről (képekről és szövegekről) van szó, de hamarosan a dinamikus hírekkel is foglalkozni kell. A hírkalkalmazások archiválása másfajta teendővel jár, mint a webarchiválás: ebben az esetben a különböző, esetenként külső szervereken megtalálható szoftverek archiválása és megőrzése a legfontosabb.

Az archiválási kezdeményezések még nem foglalkoztak érdemben az interaktív hírkalkalmazásokkal. Kiindulásként a hírkalkalmazások aktuális helyzetéről, környezeti és műszaki kérdéseiről kellene egy átfogó felmérést készíteni. Az összegyűjtendő leíró információk a következőket érintenék: szoftverarchitektúra, létrehozó, tulajdonjog, licencfeltételek, archiválási státusz.

A hírkalkalmazások lényegében dinamikus szoftverobjektumok. A megőréssel foglalkozó szakemberek körében felmerül a kérdés, hogy ezen objektumok esetében milyen lényeges jellemzőket kell archiválni: a forráskódot, a program végrehajtható bináris változatát, vagy azt és annak szoftverkörnyezetét is? És mi a megőrzés kivihető szintje? Ha csak az adatokat őrzik meg, az interaktív jellemzőket nem, akkor elvesz sok fontos jellemző és lehetőség (pl. a használói interfész, az adatok vizualizálása és elemzése). Ezek pótlását az Internet Archívum webarchiválási pillanatképfelvételei bizonyos fókig megoldhatóvá teszik. Összetettebb hírkalkalmazások azonban külső alkalmazások programozási interfészeit (API) is használják, például a Google Maps API-t. Ezek a funkciók az archiválásnál elveszhetnek.

A digitális archiválás technikáiról komoly viták zajlanak az informatikusok körében. Jelenleg két eljárás van használatban: a szoftverkörnyezet emulációja és a szoftver migrációja az újabb szabványokhoz igazodva. A migráció a statikus digitális objektumok hosszú távú elérhetőségét biztosítja. A dinamikus digitális objektumoknál az emulációt részesítik előnyben. Ám maguk az emulációs szoftverek is gyorsan elavulnak, újak létrehozása sok időbe és erőfeszítésbe telik. Hibrid emulációs-migrációs technika is létezik, amellyel a megőrizni kívánt szoftvert egy jövőbeni migrációt szem előtt tartva emulálják. A felmerülő jogi problémákat tekintve (kód, digitális jogkezelés, szerzői jogok) az emuláció látszik előnyösebbnek.

A szoftverek megőrzésére különböző keretrendszerket dolgoznak ki (ilyen például a Performance Model Framework for the Preservation of a Software System), amelyek általános metaadat-kategóriákkal írják le a szoftverobjektumokat. Ehhez még nem áll rendelkezésre elfogadott metaadatséma, de léteznek már egyes szóba jöhető szabványok (OAIS, FRBR, PREMIS); ezek közül a PREMIS-t tartják ígéretesnek. A hírkalkalmazások megőrzése az érintett intézmények együttműködését igényli: ki kell dolgozniuk és egyeztetniük kell a megőrzés számukra szükséges különböző szintjeit. A továbbiakban helyzetkép elkészítésére, stratégiára, a zajló projektek eredményeinek hasznosítására, ajánlásokra és esettanulmányokra lenne szükség a jó gyakorlatok kialakításához és a munkafolyamatok észszerű megtervezéséhez.

(Hegyközi Ilona)

196/2018

JOORABCHI, Arash – MAHDI, Abdulhussain E.: Improving the visibility of library resources via mapping library subject headings to Wikipedia articles. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 36. (2018) 1., p. 57-74.

A könyvtári források láthatóságának növelése a könyvtári tárgyszavak és a Wikipédia szócikkeinek összekapcsolásával

Enciklopédia, lexikon; Online katalógus; Osztályozási rendszer; Szoftver; Tárgyszó; Web

A könyvtárak és a Wikipédia összekötése jelentős mértékben javíthatja az e két nagy tudástár által biztosított szolgáltatások minőségét. Egy ilyen összekapcsolás gazdagítaná a Wikipédia szócikkeit, ezzel egy időben pedig növelné a könyvtári források látha-

tóságát. Ennek érdekében jelen tanulmány be kívánja mutatni egy olyan szoftveres rendszer megtervezését és fejlesztését, amely a könyvtári dokumentumok osztályozására használt FAST (Faceted Application of Subject Terminology) rendszer tárgyszókészletének automatikus leképezését végzi el a nekik megfelelő Wikipédia-szócikkekre.

A javasolt rendszer úgy működik, hogy első lépésként észleli az összes szóba jöhető Wikipédia-fogalmat (-szócikket), amely egy bizonyos FAST tárgyszóval ellátott könyvek és egyéb könyvtári dokumentumok címében előfordul. Ezt egy gépi tanulási (Machine Learning, ML) algoritmus betanítása és alkalmazása követi, melyet arra terveztek, hogy automatikusan felismerje azokat a fogalmakat, melyek megfeleltethetők a FAST tárgyszónak. A használt ML algoritmus konkrétan bináris osztályozást végez, amikor a szóba jöhető fogalmakat vagy a „megfeleltethető”, vagy a „nem megfeleltethető” kategóriába sorolja. Az osztályozó algoritmust arra képezték ki, hogy elsajátítsa a legnagyobb valószínűséggel a „megfeleltethető” kategóriába tartozó fogalmak jellemzőit 14 helyzeti, statisztikai és szemantikai tulajdonság együttese alapján.

A szerzők a kidolgozott rendszer teljesítményének értékelésére a pontosság, a fedés és az F-mérték sztenderd információkeresési mérőszámait hasz-

nálták egy 170 FAST tárgyszóból álló adatkészleten, mely tárgyszavakat a nekik megfelelő Wikipédia-szócikkekre manuálisan képeztek le. Az eredmények azt mutatják, hogy a kidolgozott rendszer képes a „megfeleltethető” és a „nem megfeleltethető” kategóriákban rendre akár 0,65-ös, illetve 0,99-es F-mértéket elérni.

A rendszer teljesítményének kiértékelésére használt adatkészlet viszonylag kicsi. Mindazonáltal a szerzők úgy hiszik, hogy a létrejött adategyüttes elég nagy ahhoz, hogy alátámassza a felvetett megközelítés megvalósíthatóságát és kiterjeszhetőségét.

Az angol Wikipédia pusztá mérete a Wikipédia-szócikkek könyvtári tárgyszavakra való manuális leképezését nagyon munka- és időigényes feladattá teszi. Így a cél az, hogy egy ilyen megfeleltetési és integrációs folyamat költségeit csökkentjük.

A javasolt leképezési eljárás előkészíti a könyvtárak és a Wikipédia mint két nagy tudástár összekapcsolását, és lehetővé teszi közöttük a felhasználók kétirányú mozgását.

A szerzők tudomása szerint jelen kutatás az első kísérlet a Wikipédia automatikus leképezésére egy ellenőrzött szókészletű könyvtári tézauruszra.

(Autoref.)

Lásd még 154, 158, 191

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtárgépesítés általában

197/2018

CHARAKOVA, Juja – GAGNEUR, Susanne (ford.): Ich, der Roboter, helfe dir, dem Bibliothekar : die Bibliothek des MPI Luxemburg als Wegbereiter. – Bibliogr. In: BuB. – 70. (2018) 2-3., p. 100-104.

Res. angol és francia nyelven

Én, a robot, segítek neked, könyvtárosnak: az MPI luxemburgi jogi szakkönyvtárának úttörő megoldásai

Gépesítési kérdések -általában; Gépi állomány-nyilvánítás; Kutatóintézeti könyvtár; Leltár; Rádiófrekvenciás azonosítás; Személyzet

2012-ben jött létre Luxemburgban a Max Planck Nemzetközi, Európai és Eljárásjogi Intézet, melyhez kapcsolódóan a lehető legrövidebb időn belül kellett megfelelő méretű, a jogtudósok nemzetközi közösségét kiszolgáló könyvtárat létesíteni. 2013-ban kezdődött az állománygyarapítás havi 800-900 kötettel. A gyarapodást és kölcsönzést a négyfős személyzet először egy strukturált Excel-táblában rögzítette, csak később, 2014-ben tértek át egy integrált könyvtári rendszer használatára. Az RFID rendszer bevezetése miatt szükségessé vált az akkori 18 000 kötet teljes körű feldolgozása is, ami ezer munkaórát igényelt. Mivel a leltárba vétel és a leltározás is gépesíthető munkafolyamatok, ezért a cikk szerzője – a könyvtár vezetője – utánanézett, milyen robotokat lehetne alkalmazni erre a feladatra. Először az AuRoSS nevű robotot ismerte meg 2016-ban egy Luxemburgban

rendezett konferencián (*Innovation in Libraries*), amely 99%-os pontossággal végzi a munkáját. Alkalmazása azonban nem volt lehetséges a luxemburgi könyvtárban, mivel az RFID-transzponderük UHF-tartományban működött, míg a robot csak HF-tageket tudott olvasni. A szerző nem adta fel a keresést, és hamarosan rábukkant a német fejlesztésű *Toryra*: a robot divatáruházakban az éjszakai műszakban végzett leltározási feladatokat, és képes volt UHF-tartományban dolgozni. A könyvtárban 2016 októberében tudták tesztelni, mire képes *Tory* két helyiségben, 500 m² alapterületen, 35 000 egység tekintetében. A robot egy óra alatt végzett a munkával 99,1%-os pontossággal, és nyolc lappangó kötetből hatot meg is talált. (Erénye volt a gyorsaság, de találati pontossága csupán fél és egy méter közötti volt, ami még javításra szorul.)

A keresés során még néhány szóba jöhető terméket találtak Spanyolországban (*AdvanT*) és Svájcban (InfoMedis AG fejlesztései). Nincs azonban még olyan robot, amelyet kifejezetten könyvtári munkára terveztek volna. A cikk végül azzal foglalkozik, lehetséges-e, hogy a robotok az olvasókkal interakcióba lépjenek, kérdésekre válaszoljanak, útbaigazítást adjanak stb. (A Softbank cég gyárt egy *Pepper* nevű robotot, amely képes erre, és többen úgy vélik, nincs messze az idő, hogy *Pepper* az éjszakai műszakban bevethető legyen könyvtári munkatársként. Japánban számos alkalmazása van már a robotikának ápolási és segítő feladatok ellátásában is, és 500 könyvtárban is dolgoznak már *Pepper*rel.)

A könyvtári robotok a jövőben lehetővé teszik majd az olvasók kiszolgálását a nap 24 órájában a hét minden napján, és mentesíteni fogják a könyvtárosokat bizonyos egyhangú feladatok elvégzése alól, hogy más, fontosabb tevékenységekre koncentrálhassanak.

(Murányi Lajos)

Könyvtárépítés, -berendezés

198/2018

RABE, Roman: Neue Zentralbibliothek Dresden – gemeinsam mit Konzertsaal im denkmalgeschützten Kulturpalast eröffnet. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 37. (2017) 4., p. 267-279.

Res. angol nyelven

Megnyitott a drezdai új központi könyvtár, egy koncertteremmel osztozva a Kultúrpalota műemlék épületén

Átépités; Berendezés; Enteriőr; Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

A cikk szerzője a drezdai városi könyvtár egykori vezetője, jelenleg az önkormányzat kultúráért és turizmusért felelős munkatársa.

2017-ben nyitotta meg kapuit újra az a műemléki védettség alatt álló kultúrpalota, mely immár egy hangversenyteremnek, egy kabarének (*Die Herkuleskeule*) és az új központi könyvtárnak ad helyet. Drezda óvárosának ez a jellegzetes látnivalója a Píactér (*Altmarkt*) és a kastély (*Schloß*) között épült az 1960-as években. A szocialista modernizmus klasszikus építészeti jegyeit viselő, monumentális, 100 m hosszú és 70 m széles épület mintha két betonhéj között lebegne, melyeket egy üveghomlokzat köt össze. A kultúrpalota 1969-es átadása után több funkciót is betöltött: kulturális és politikai nagyrendezvényeket, kiállításokat, konferenciákat, hangversenyeket tartottak benne. Nagy étterme szolgálta ki a rendezvényeket, de volt benne egy kétszáz személyes stúdiószínház is. A drezdai filharmonikusoknak is ez az épület adott otthont.

1990 után a húszéves használat nyomai egyre inkább kiütköztek rajta; étterme a kilencvenes évek közepén bezárt, majd tűzvédelmi okokból az épület 2007-ben már csak ideiglenes működési engedélyt kapott. Az önkormányzat 2008-ban úgy döntött, hogy belevág az átépítésébe, és a nyitás után új bérlőket helyez el benne (a már említett városi könyvtárat, a filharmonikusokat és a kabarét). A várható költségeket ekkor 64 millió euróra becsülték. A végleges döntés előtt került a kultúrpalota műemléki védettség alá, így az előtereken, a lépcsőházakon és a homlokzaton a jövőben már nem lehet változtatni. Még 2008-ban kiírták az átalakításra vonatkozó pályázatot.

A városi könyvtár koncepciója szerint az új létesítmény a központi, zenei és ifjúsági könyvtárat egy helyre vonja össze, több helyet biztosít a látogatóknak és az állománynak (400 ezer egység), a helyben használatnak (400 hely) és a rendezvényeknek, heti 56 óra nyitva tartással és RFID-alapú önkiszolgáló kölcsönzőrendszer bevezetésével. A harmincnál több munkatárs hat csoportban dolgozik majd. (A funkcionális terv kördiagramját és a fő közlekedési utakat is közli a szerző.)

Ezután a 2010-ben indult tervezési folyamatot ismereti a cikk. Részletes képet kapunk az építéstechnika

problémáiról (világítás, akusztika, szellőzés, biztonsági kérdések stb.); emellett fontos kérdés volt a berendezés megtervezése, mivel azt nem az építő *gmp* (Architekten von Gerkan, Marg und Partner – Berlin) végezte. A lehetőségeket meghatározta az épület közepén elhelyezkedő hangversenyterem: a könyvtár területe az ezt körülvevő két szint tereiből állt össze. (Több rajz és fotó illusztrálja ezt a részfejezetet is.) Míg a könyvtár bútorait a könyvtárakat ellátó *Schulz Speyer* szállította, a gyermekkönyvtár berendezését sikerült más, egyedi kivitelezőre bízni.

Az átépítés költsége jóval több lett a tervezettnél (105 millió euró), a könyvtár átadása is csúszott három hónapot. A nyitás hétvégéjén 17 500 látogató özönlött el az új központi könyvtárat, és a kölcsönzési adatok is dinamikusan emelkedni kezdtek. Az épülettechnika stabil, és bár az idősebb nemzedék nehezen találja meg a lifteket, a háromszintes épület a szakmai látogatóknak is érdekes úti célul szolgálhat.

A cikket a fontosabb technikai és működési adatok és a két könyvtári szint alaprajza zárják.

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 155

Számítógépes könyvtári rendszerek

199/2018

BREEDING, Marshall: Library systems report 2018 : new technologies enable an expanded vision of library services In: American libraries. – 49. (2018) 5., p. 22-35.

Könyvtári rendszerek 2018: új technológiák – új víziók a könyvtári szolgáltatásokban

Integrált gépi rendszer; Szoftver; Szoftverválasztás

A szerző éves rendszerességgel készíti el és teszi közzé jelentéseit a könyvtári rendszerek terén tapasztalt technológiai újításokról és tendenciákról. Legújabb írásából kiderül, hogy a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat támogató megoldások egyre kevésbé elégítik ki a megrendelőket. Ennek tudható be a könyvtári szolgáltatási platformok (KSZP-k) immár fél évtizede tartó előretörése a piacon (mindenekelőtt a felsőoktatási szférában), illetve a közkönyvtárakban továbbra is domináló hagyományos IKR-ek folyamatos adaptációja az új kihívásokhoz, amit többek között a weblapú megoldások térhódítása bizonyít.

A piac továbbra is kedvez a komplex gyűjteményekhez és forrásokhoz való hozzáférést támogató,

index-alapú keresőszolgáltatásoknak (discovery-eszközöknek). A nagyobb beruházók a ProQuest cég Primo vagy Summon szolgáltatását választják, az OCLC-től a WorldCat Discovery Service rendszert, vagy az EBSCO Discovery Service-t – ez utóbbi jelenleg a legelterjedtebb keresőszolgáltatás. A nyomtatott és elektronikus források együttes kezelését lehetővé tevő KSZP-k világát az Alma (ProQuest) dominálja, a második helyen a WorldShare Management Services (OCLC) tartja (erős) pozícióját. A szűk piaci lehetőségekkel elégedetlenek egyelőre halogatják a beszerzéseiket, arra várva, hogy kiderüljön, a nyílt forráskódú FOLIO kezdeményezés valódi alternatívát jelenhet-e a jövőben.

Ha végigtekintünk a piacon, azt látjuk, hogy felsőoktatási könyvtári területen egyértelműen a 2015 óta a ProQuest tulajdonában lévő Ex Libris vezeti az eladásokat. Ennek KSZP-je, az Alma az elmúlt öt évben mintegy 1000 vevőt szerzett magának – az amerikai Tudományos Könyvtárak Egyesületének (Association of Research Libraries, ARL) 45 tagja tért át erre a megoldásra. A legtöbb Alma-implementáló a Primo discovery-eszközzel egy csomagban vásárolja meg a platformot, mely utóbbi a nyílt forráskódú megoldásokat (VuFind, Blacklight) is támogatja. A rendszert hét éve folyamatosan fejlesztik, jelenleg a BIBFRAME fokozatos bevezetésénél tartanak. Az Ex Libris emellett élen jár az innovatív kiegészítő szolgáltatások fejlesztésében (pl. SFX linkfeloldó, Rosetta a digitális megőrzésre).

Az eladási listákon az Almat az OCLC platformja, a WorldShare Management Services (WMS) KSZP követi, amely főként a közepes méretű felsőoktatási könyvtárak tekintetében erős, de a kanadai országos közös katalógusnak is az OCLC rendszere adja a technikai háttérrel. Említést érdemel az OCLC egy másik fontos terméke, a CONTENTdm digitálisobjektum-kezelő is, amely az új fejlesztéseknek köszönhetően az IIIF-kompatibilis API-k számára is hozzáférést biztosít a digitális tartalmakhoz.

Az EBSCO Information Services mind a tartalomszolgáltatás, mind a könyvtári technológiák terén kiemelten fontos szereplő. Ez utóbbira példa a már említett piacvezető keresőszolgáltatásuk, az EBSCO Discovery Service. A céget előnytelenül érintette, hogy versenytársai a discovery-eszközeiket a könyvtári szolgáltatási platformjaikkal egy csomagban értékesítik, ezért jelentős összeget fektetett a FOLIO projekt elindításába azzal a kimondott céllal, hogy előmozdítsa egy nyílt forráskódú KSZP fejlesztését. Az elgondolás alapja a mikroszolgáltatás-architektúrára

épülő moduláris megközelítés. A mag-infrastruktúra létrehozásával a nyílt forráskódú fejlesztésekben jártas Index Data céget bízták meg. A FOLIO mögött eddig két év fejlesztés áll, a jelenlegi ütemterv szerint először 2018 végén, illetve 2019 folyamán implementálhatják a könyvtárak. Az első, alapfunkciókat ellátó változat még nem jött ki, így statisztikák sem állnak még rendelkezésre és a várható gazdasági hatást sem tudjuk megjósolni.

(Dancs Szabolcs)

200/2018

HARRINGTON, Caitlin – SCOTT, Rachel: Working around the ERM : automating accurate electronic serials holdings data in bibliographic records. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 73. (2017) 1., p. 11-17.

Az elektronikus időszaki kiadványok pontos linkjeinek automatizált megadása a bibliográfiai rekordokban

Adatbázis; Bibliográfiai leírás; Dokumentumazonosítás; Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Integrált gépi rendszer

Az elektronikus folyóiratok pontos állományadatai létfontosságúak a könyvtárosok és a használók számára. A gyarapítással foglalkozó munkatársak rengeteg időt töltek azzal, hogy linkeket és publikus megjegyzéseket hoztak létre és frissítettek az elektronikus folyóiratok bibliográfiai rekordjaiban. Ez az erőfeszítés nemcsak megkettőzte az e-forrásokhoz való hozzáférést biztosító és az e-forrásokat kezelő szoftver munkáját, de a frissített információk hamarosan elavulttá és pontatlanná váltak. Jelen cikk leírja a szerzők azon projektjét, hogy a platformspecifikus URL-eket (Uniform Resource Locator) ISSN-specifikus, statikus URL-ekre cserélik, melyek az e-forráskezelő szoftver oldalára mutatnak; emellett részletesen bemutatja az eljárást az URL-ek generálásától és a géppel olvasható katalógusrekordok csoportos szerkesztésétől a fenntartók támogatásának megszerzéséig és a felhasználóknak az új rendszer használatára való megtanításáig.

(Autoref.)

Számítógép-szoftver

Lásd 146, 166, 176, 191, 195, 196

Elektronikus könyvtár

201/2018

AVDEEVA, Nina Vladimirovna – BLINOVA, Tat'ána Aleksandrovna – SERGEÛK, Marina Aleksandrovna: Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka : opyt sozdaniâ i ispol'zovaniâ elektronnyh resursov In: Vestnik BAE. – (2017) 3., p. 65-68.

Oroszországi Állami Könyvtár: az elektronikus források létrehozásának és használatának tapasztalatai

Állománygyarapítás; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Különgyűjtemény; Nemzeti könyvtár; Online katalógus

Az Oroszországi Állami Könyvtár (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka, RGB) 2003-ban kezdte az elektronikus könyvtárak (e-könyvtárak, <http://elibrary.rsl.ru>) létrehozását az állományában található disszertációk digitalizálásával. A főbb célok voltak:

- a dokumentumok hozzáférhetőségének bővítése, beleértve a nehezen vagy korlátozottan elérhető dokumentumokat (kéziratok, régi könyvek stb.);
- az egyedi állományok megőrzése;
- minőségileg új lehetőségek biztosítása a felhasználók számára nagy mennyiségű, elektronikus formában lévő adatokkal folytatott munkához.

Az e-könyvtárak kezdettől fogva egységes, elektronikus katalógusból és tematikus állományokból álló adatbázist képeznek. A koncepció alapelvei:

- korszerű, magas technológiájú hardver/szoftvereszközök használata;
- a felhasználók számára differenciált hozzáférés a szerzői jogi törvények szerint;
- nyílt tájékoztatás az állományok összetételéről és a szabályokról.

Az e-könyvtárak gyarapítási forrásai:

- az RGB állományában lévő dokumentumok saját készítésű vagy külső digitalizáló cég által előállított elektronikus másolatai;
- külső források a könyvtári források kölcsönös cseréje alapján;
- a műveknek a szerzőktől vagy más jogtulajdonosoktól kapott elektronikus változatai licencszerződések alapján;
- magánszemélyektől és szervezetektől kapott ajándékok és ingyenes hozzáférési lehetőségek;

– 2017. január 1-jétől a kötelespéldány-törvény módosításának köszönhetően a nyomtatott dokumentumok elektronikus változatai.

Az RGB elektronikus katalógusa az ALEPH-nek a könyvtár számára kidolgozott speciális változatára épül. Az e-dokumentumok védett üzemmódban történő megtekintéséhez a DVS (Document View System) rendszert használják.

Az e-könyvtár 11 gyűjteményből (1 224 000 rekordból) áll:

1. Disszertációk (<http://diss.rsl.ru>, 2003–): 437 ezer disszertáció, 474 ezer tézisfüzet; nagyobb részük csak korlátozottan érhető el a könyvtár helyiségeiben vagy az Oroszország különböző pontjain és 19 országban létesített 637 virtuális olvasóteremben.
2. Egyetemes gyűjtemény (2009–, 138 ezer rekord)
3. Régi könyvek (2009–, 9625 szöveg)
4. Kották (2010–, 15,5 ezer dokumentum)
5. Tudományos irodalom és tananyagok (2012–, 59 ezer kiadvány)
6. Kéziratok (2013–, 5180 orosz, 10–13. századi kéziratos szöveg)
7. Schneerson könyvtár (2013–): 4546 dokumentum a Schneerson dinasztia, a Chábád mozgalom megalapítója haszid gyűjteményéből; Európában és a Közel-Keleten ivrit, jiddis és arámi nyelven kiadott 16–20. századi könyvek.
8. Képanyagok (2014–): 3716 oroszországi és külföldi dokumentum, képeslapok, plakátok, metsetek, grafikai művek, fényképek stb. a 17. századtól napjainkig.
9. Térképek (2015–): 328 dokumentum (különböző korokból származó térképek, atlaszok, kézzel írt tervek és rajzok)
10. Időszaki kiadványok (2015–): 104 ezer dokumentum, a szakosztályok profiljába nem tartozó, hazai és külföldi folyóiratok.
11. Letétbe helyezett dokumentumok (2016–): 139 nem publikált szerzői mű oroszul és idegen nyelveken.

A statisztika szerint 2016-ban az e-könyvtárból szolgáltatott dokumentumok száma meghaladta a 10,4 milliót.

Az RGB számos, a könyvtári források kölcsönös használatára irányuló nemzetközi programban vesz részt. Ezek nagy része a FÁK-tagországokkal, azok nemzeti vagy felsőoktatási könyvtáraival együttműködve valósul meg, például 2011 óta az RGB-

olvasójeggyel rendelkezők bárholnan elérhetik a *Disszertációk* teljes szövegű adatbázist, ha a helyi könyvtár szerződést köt az RGB-vel.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

202/2018

Elektronnye biblioteki stran SNG In: Vestnik BAE. – (2017) 2., p. 65-69.

A FÁK-tagországok elektronikus könyvtárai

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

Az Eurázsiai Könyvtári Egyesület (Bibliotecznaâ Assambleâ Evrazii) tagországainak nemzeti könyvtárai a Moszkvában 2017 márciusában tartott megbeszélésre rövid beszámolót készítettek elektronikus könyvtáraikról (e-könyvtár).

Az e-könyvtárak célja a nemzeti könyvtárak állományának megőrzése, a könyvek e-változatának előállítása, a tudományos eredmények terjesztése az interneten és az olvasók információs igényeinek korszerű kiszolgálása. A rendelkezésre álló e-források mindenhol megfelelnek az ország szerzői jogi előírásainak.

Az összeállítás a következőket tekinti át:

- *M.F. Ahundov Azerbajdzsáni Nemzeti Könyvtár* e-könyvtára (<http://www.anl.az/el.php>): 2006-tól épül, 30 adatbázist tartalmaz, azeri, orosz és angol nyelven kereshető. 2016-tól működik az e-katalógus is, a nem beiratkozott olvasók az „online olvasás” gomb megnyomásával elérhetik a könyvek e-változatát.
- *Örményország Nemzeti Könyvtára* e-könyvtára: az „Örmény könyv” adatbázist, az örmény könyvtárak közös katalógusát és az örmény időszaki kiadványok központi katalógusát tartalmazza; a tudományos-információs portál a www.flib.sci.am címen található.
- *Fehéroroszország Nemzeti Könyvtára* e-könyvtára (www.nlb.by): építése 2004-ben kezdődött a mikrobarázdás lemezekon lévő nemzeti zeneművek digitalizálásával. A saját állomány digitalizálása mellett gyarapodási forrása a jogtulajdonosoktól kapott digitális másolatok köre. 17 tematikus, teljes szövegű gyűjteményből áll, a 450 ezer dokumentum több mint fele zenemű. Az e-könyvtár néhány adatbázis kivételével (mint pl. a régi fe-

- hérorosz könyvek) csak a nemzeti könyvtár épületében érhető el.
- A *Kazah Köztársaság Nemzeti Akadémiai Könyvtárának e-könyvtára*: a Kazahsztáni Nemzeti Elektronikus Könyvtár (KazNEB, www.kazneb.kz) 2006-tól épül, 2015-ben elkészült a mobil és a gyengénlátóknak szóló változat. 2017. évi adatok: a portál 30,6 ezer e-másolatot tartalmaz, a keresés lehet egyszerű, bővített és teljes szöveges. A találatok pontosíthatók, olvashatók és letölthetők.
 - A *Kazah Köztársaság Nemzeti Könyvtárának e-könyvtára* (www.nlr.kz): az állomány digitalizálása 1999-ben kezdődött. A honlapon elérhető tematikus adatbázisok: kéziratok és ritka kiadványok, arab és latin betűs kazah könyvek, első kazah folyóiratok; mai kazah irodalom; *Találkozás a határokon* (Oroszország és Kazahsztán közös projektje); *M. Auevov világa*. Az e-könyvtár 2009-től részt vesz a Digitális Világkönyvtárban. A látogatók száma évi több mint 1,3 millió.
 - A *Kirgiz Köztársaság A. Osmonov Nemzeti Könyvtára e-könyvtára* (www.lib.kg): tartalma a szerzőktől kapott nyomtatott műveknek, a belföldön és külföldön megvédett disszertációknak és azok téziszüzeiteinek, illetve a tankönyveknek az e-változatai. A szerzői joggal nem védett művekből és a gyakran keresett, egy példányban meglévő régi dokumentumokból készített biztonsági másolatok csak a könyvtárban olvashatók, másolásuk tilos. A honlapon elérhető összes dokumentum letölthető. A felhasználók száma napi 200-300.
 - *Moldova Nemzeti Digitális Könyvtára* (www.moldavica.bnrm.md): 2010-től épül 8 könyvtár, 5 múzeum és a nemzeti levéltár együttműködésében; a teljes szövegű dokumentumok központi adatbázisa 5300 dokumentumot tartalmaz. A nemzeti könyvtár 2005 óta teljes jogú tagja a CENL-nek, csatlakozott a The European Library projekthez, valamint követi az UNESCO Világemlékezet (Memory of the World) és más európai programok előírásait és ajánlásait, támaszkodva a *Moldova emlékezte* program során szerzett tapasztalatokra.
 - *Tadzsisztán* nemzeti könyvtárának e-könyvtára: 2015-től épül, mintegy 10 ezer e-könyvet tartalmaz, a havi gyarapodás 100-500 tétel. A szerzői joggal nem védett művek online olvashatók, letölthetők, a fájlok azonban védettek a másolástól és a terjesztéstől. A szerzői joggal védett művekből

csak néhány oldal olvasható.

- *Üzbegisztán A. Navoi Nemzeti Könyvtárának Nemzeti közművelődési e-könyvtára* (<http://ibs.natlib.uz>)

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

203/2018

ILLÍKOVÁ, Denisa: Zpřístupnění kulturního dědictví pobaltských států prostřednictvím národních digitálních knihoven a Europeany. – Bibliogr. In: ITlib. – 20. (2017) 3., p. 12-18.

Res. angol nyelven

A balti államok és Csehország kulturális örökségének hozzáférhetővé tétele a nemzeti digitális könyvtárak és az Europeana révén

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Kulturális örökség; Nemzeti könyvtár

A cseh kulturális örökség digitalizálásában a legnagyobb problémát a digitális tér széttöredezettsége jelenti. Több tucat digitális könyvtár működik (Kramerius, Manuscriptorium, Webarchiv, Memoria projektek, HISPRÁ, Digitális térképtár, Muzeális portál stb.), amelyek nincsenek összekapcsolva egymással, nincs közös tárhelyük, ami duplumok létrejöttének kockázatával jár. A szöveges kulturális örökség digitalizálásában a nemzeti könyvtár mellett a brnói morva könyvtár vesz részt. A duplikáció megakadályozását a RegistrDigitalizace.cz projekt támogatja, ehhez több száz intézmény csatlakozott, melyek jelentik digitalizálásuk állapotát. 2016 közepéig a portálon 301 ezer dokumentum digitalizálásának befejezését regisztrálták, 28 ezer folyamatban volt, 3 ezer pedig a tervekben szerepelt. Az intézmények között egyéb digitalizálási együttműködés nincs, ellentétben a balti államokkal, ahol erről a kormány gondoskodik.

Litvániában működik a legjobban a digitalizálási együttműködés, minden digitalizált dokumentum egy közös felületen, egyetlen digitális könyvtárban, az ePaveldasban jelenik meg, elkerülve a duplikációt. Lettországból és Észtországból a helyzet kicsit összetettebb. A lett digitális könyvtárban, a Letonicában minden szöveges digitalizált anyag megtalálható, de a levéltáraknak és a múzeumoknak saját portáljaik vannak. Észtországból az írott kulturális örökség digitális archívuma a DIGAR és a DIGAR Estonian Newspapers, melyeket a nemzeti könyvtár gondoz.

Ám a Tallinni Egyetem digitalizációs központja nem működik együtt a nemzeti könyvtárral, ezért előfordul, hogy mindkét intézmény ugyanazt a dokumentumot digitalizálja.

A litván digitalizálási stratégia további előnye, hogy azonos IKR-re épül, a LIBIS-re, azonos katalógussal, amelyet mind a nyilvános, mind a szakkönyvtárak, valamint néhány egyetemi és múzeumi könyvtár is használ. Észtországban ehhez hasonlóan közös integrált rendszer (Sierra) és közös katalógus (ESTER, illetve URRAM) működik, melyeket a könyvtárak, levéltárak és múzeumok többsége is használ, de néhány nyilvános könyvtár eltér ettől. Lettországban egy önálló állami ügynökség foglalkozik minden kulturális intézmény anyagának közös hálózaton, közös integrált rendszerben történő digitalizálásával. A könyvtárak az Aleph 500-at, közös katalógusként a Lightnetet használják. Csehországban ezzel szemben a különböző kulturális intézménytípusokban legalább tízféle rendszert alkalmaznak. Fontos azonban megemlíteni, hogy a morva területi könyvtár 2016-ban vállalta a cseh könyvtárak központi portáljának kialakítását (www.knihovny.cz), melyhez 2020-ig valamennyi cseh könyvtár csatlakozni fog.

A kulturális örökség megőrzésének támogatása elképzelhetetlen megfelelő jogi háttér és finanszírozás nélkül. Ez utóbbi a balti államok esetében a legjobb. A litván, lett és észt kormányok költségvetésükből jelentős összegeket különítettek el digitalizálásra. Ezzel szemben a cseh kormány csak a strukturális alapokból valósítja meg a projekteket, melyek finanszírozását a könyvtárak a saját költségvetésükből egészítik ki. Emellett valamennyi államban fontos a marketingstratégia, mellyel a nemzeti digitális könyvtárakat népszerűsítik.

Ami az Európában való feldolgozottság mértékét illeti, nincsenek nagy különbségek az országok között, mindegyik 1% alatti tartalmat töltött fel eddig. Lettországban és Észtországban nincs egyetlen nemzeti aggregátor kijelölve az Európához, csak Litvániában nevesítik a nemzeti könyvtárat hivatalos partnerként. Csehországban ez szektoronként valósul meg, más-más végzi a múzeumi anyagok, filmek, hanganyagok és építészeti anyagok feltöltését.

(Prókai Margit)

Lásd még 139, 145, 184

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 164, 167, 181, 206

Kiadói tevékenység

204/2018

KRESTINA, Elena: Memuarnaâ, adresnaâ, ûbilejnaâ... Kak sdelat' literaturu vostrebnavanno? In: Biblioteka. – (2017) 10., p. 11-14.

Emlékiratok, címtárak, évkönyvek... Hogyan népszerűsítjük kiadványainkat?

Irodalompropaganda; Kapcsolat intézményekkel; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Kiadványcsere -belföldi;

Könyvkereskedelem; Országos szakkönyvtár -történetudományi

Nyomatott művek kiadása régóta feladata a nagykönyvtáraknak. Oroszországban az árak növekedése, a vásárlói igények csökkenése és a könyvpiaci helyzet romlása, a könyvtárak állami megrendelésre folytatott kiadói tevékenységének megszüntetése és ennek a kereskedelmi szférába történt átirányítása nagymértékben csökkentették az egyes intézmények lehetőségeit.

Oroszország Állami Nyilvános Történeti Könyvtára (Gosudarstvennaâ publichnaâ istoričeskaâ biblioteka Rossii, GPIB) kiadói tevékenységének egyik fő iránya különleges művek közreadása. Általában jeles dátumokhoz vagy eseményekhez kapcsolódó sorozatokat adnak ki. Az utóbbi időben több könyv is megjelent az országon belüli utazásokról, népszokásokról, szertartásokról. Rendelésre (book-on-demand) adnak ki 100 példányban a divat, a színház, a szakácsmű-

vészet történetéről szóló, ritkán fellelhető műveket. A könyvtár továbbra is megjelentet bibliográfiákat, kiállítási katalógusokat, és részt vesz közös projektekben.

A könyvtárnak megvan a vevőköre, kiadványait keresik a könyvvásárokon és a könyvesboltokban. Az eredményekre hatással van a stabil partnerek megléte (főleg a nagyvárosokban), az átfutási idők, a hátralékok, a visszaküldés csökkenése; folyamatos a kiadványok elhelyezési lehetőségeinek keresése, a piacon keresett művek kiadása, az aktív részvétel a kiállításokon és könyvvásárokon, továbbá a könyvtár kiadványainak reklámozása a médiában és a közösségi hálózatokon.

A könyvtár évente több mint 7000 kiadványt kap, átlagosan 20 címet ad ki és terjeszt 7000 példányban. Egy művet átlagosan 24 példányban rendelnek meg, havonta átlagosan 290 példányt adnak el. A terjesztés arányai: 39% külső fél bevonásával, 44% saját eszközökkel (a könyvtárban, kiállításokon, rendezvényeken), 17% térítésmentesen (ajándék, csere). A terjesztésben 40 partner vesz részt, közülük 60% könyvkereskedő, 15% egyéni vállalkozó. Az utóbbi években internetes könyvesboltok nyílnak a megyei könyvtárakban, a GPIB-nek is van a honlapján saját webáruháza. Új partnerek a régiókban az ún. intellektuális irodalom független boltjai, ahol galéria és előadóterem is van, vagy a jaroslavi Amital' internetes könyvesbolt.

A GPIB igyekszik szorosan együttműködni a regionális kulturális intézményekkel, mivel a 200-500 példányban megjelenő kiadványokat elsősorban nekik szánják. Ezek a művek a könyvkereskedelemben nem elérhetők, az internetes könyvesboltokon keresztül rendelés pedig nagyon drága. A hálózati kereskedők közvetlenül kapják a könyveket, a kiadványok megtalálhatók a nagy hálózati pontokon (Ozon, Setbook stb.). A csökkentett gyarapítási keret miatt az intézmények kevesebbet rendelnek: vagy a könyvtárellátók és könyvkereskedő cégek szolgáltatásait veszik igénybe, vagy egyénileg rendelnek, vagy sehogy sem, mert másra kell a pénz.

A partnerek között kevés a múzeum és a könyvtár, ezért sikertelen volt a próbálkozás, hogy a kiadványokra előfizetést/előrendelést gyűjtsenek. Megnőtt viszont a kiadványcsere jelentősége, mivel a GPIB-nek szüksége van a kis példányszámban megjelenő, a Könyvkamarán keresztül nem elérhető regionális kiadványokra.

A legeredményesebbnek a könyvkiállítások és vásárok bizonyultak, ezek közül is azokban a váro-

sokban, ahol a könyvtárnak több partnere van. Más régióba nem éri meg menni, a bevételek nem fedezik a kiadásokat. Érdemes kihasználni a szakmai rendezvényeket (konferenciák, szemináriumok) és a könyvtár saját rendezvényeit. Eredményesnek bizonyult a reklámanyagok elhelyezése a közösségi hálózatok oldalain (VKontakte, Facebook). Fontos, hogy a könyvek recenziói és a rendezvények visszhangja megjelenjenek a közmédiában, a könyvtár ezért igyekszik bővíteni kapcsolatait a tömegkommunikációs csatornákkal.

(Viszocsekné Péteri Éva)

205/2018

SØNDERGAARD, Anni: Sydslesvig i børne(bogs)højde
In: Danmarks Biblioteker. – 22. (2018) 3., p. 38-39.

Kisebbségi gyermekkönyvkiadás Dél-Schleswigben

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Gyermekkönyvtár; Ifjúsági és gyermekkönyvek; Könyvkiadás; Nemzetiségi könyvtár; Olvasásra nevelés

A Németországban található Schleswig (Slesvig) vegyes lakosságú régióban a dán kisebbség központi könyvtára kiadói feladatokat is ellát: a közelmúltban Flensburg (Flensborg) város könyvtárával együttműködve három kétnyelvű gyermekkönyvet jelentettek meg. Ezek megszületése egy dán szerzők és illusztrátorok számára a Jaruplund népfőiskolán tartott kurzusnak köszönhető. Az első könyv kifejezetten a kétnyelvű régióra fókuszál, a másik kettő pedig áttételesen járul hozzá a helyi kultúra ápolásához. A kiadás anyagi fedezetét a könyvtárakon túl az említett népfőiskola, illetve helyi dán iskolák közösen biztosították. Az 1700 példányban kiadott művek eljutnak a dán kisebbségi iskolákba, így gyakorlatilag a teljes célközönség kezébe.

Az első könyv *Jelent ez valamit?* címmel, egy Klara nevű kislány és családja történetén keresztül az általános iskola 5. osztályába járó és idősebb tanulóknak ad áttekintést Dél-Schleswig történetéről, illetve a dán kisebbségi életsorsról. A (dániai) Dán Rádiónak nyilatkozó gyerekek különös értéként emelték ki a könyv kétnyelvű voltát és azt, hogy mennyire segít kialakítani, illetve megélni a kétnyelvű regionális identitást, megmutatva, miképp lehet egyszerre dánnak és németnek is lenni. A második könyv – melynek színházi adaptációja is napirendre került – címe *Középen*, és az óvodás és kisiskolás korosztálynak

szóló, példázatokban beszélő, gyönyörű képanyaggal illusztrált állatmeséket tartalmaz, főszereplője egy sas és egy oroszlán. A harmadik könyv címe *Silja az én Siljám*, a 4–8 éveseknek szól, s egy hosszú hajú kislány mesés utazását beszéli el, aki a rá váró veszélyeken épp a haja segítségével tud felülkerekedni.

A cikkben kitűnő példáját találjuk a kisebbségi gyermekirodalom ápolásának, a könyvértékesítés és a könyvtári ellátás megszervezésének. Abból is ízelítőt kapunk, hogy a kisebbségi könyvtári és iskolai hálózat intézményei miképpen tudják segíteni a kettős identitás feldolgozását és megélését.

(Németh Márton)

Lásd még 194

Közművelődés

206/2018

LARSEN, Håkon: Archives, libraries and museums in the Nordic model of the public sphere. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 74. (2018) 1., p. 187-194.

Levélárak, könyvtárak és múzeumok a közszféra skandináv modelljében

Közgyűjtemény; Közművelődés; Társadalmi követelmények

A tanulmány fő létjogosultságát az a tény adja, hogy az észak-európai országok erős szociáldemokrata befolyással létrejött társadalmi rendszereinek vizsgálata eddig főként a jóléti állam jellemzőire, illetve a munka világára koncentrált. A kultúra szerepére az északi társadalmi modell sikerességének szempontjából jóval kevesebb figyelem irányult. A kulturális örökséget hordozó intézményrendszer pedig még ennyire sem került a vizsgálódások középpontjába. A tanulmányból azonban kiderül, hogy szerepük jóval fontosabb annál, mint amit a felületes összkép sugall.

A szerző hivatkozik arra, hogy a szólásszabadság eszméjéhez már a 18–19. század fordulójától kezdve szerves módon társul a kötelezettség a nyílt és felvilágosult társadalmi párbeszéd szervezeti kereteinek megteremtésére. Ennek alapvető előfeltétele, hogy a dialógus alapjául szolgáló információk az állampolgárok rendelkezésére álljanak. A tömegtájékoztatás mellett a közgyűjteményi, s azon belül kifejezetten a könyvtári szféra nagyon jelentős szerepet tölt be ezen a téren. A könyvtárak találkozóhelyek, a társa-

dalmi kohézió fenntartásának kiemelkedő eszközei, hiteles információkat szolgáltatnak az állampolgárok számára mindennapi döntéseik meghozatalához. A közkönyvtárak „társadalmi fórum” funkciója ma fontosabbá válik, mint valaha: az újonnan érkezettek fogadása, integrálódásuk elősegítése, a társadalom különböző szegmensei közötti párbeszéd fenntartása, elmélyítése, újfajta készségek és kompetenciák megszerzésének elősegítése egyaránt a közkönyvtárak feladatai közé tartoznak. A demokratikus társadalmi diskurzushoz szükséges információk minél szélesebb körű hozzáférhetővé tételében a nyílt hozzáférés terjedésének is igen nagy szerepe van. A tudományos és felsőoktatási könyvtárak esetében a digitalizált, illetve digitálisan megjelenő anyagok szolgáltatását azonban erőteljesen korlátozzák a szerzői jogi keretek. Digitális tartalmaikat döntően csak a saját intézményi kutatói, oktatói, hallgatói közösségük számára tehetik hozzáférhetővé.

A levéltárak a felsőoktatás, a bölcsészeti- és társadalomtudományok és a kultúrakutatás számára nélkülözhetetlen forrásanyaggal járulnak hozzá a jelen társadalmi diskurzusaihoz. Kevésbé szolgálnak társadalmi találkozóhelyként a könyvtáraknál, ám a társadalmi nyilvánosság formálásának szempontjából az általuk szolgáltatott anyagok jelentőségét fokozza a digitalizálás, a könnyebb hozzáférhetőség.

A múzeumok a könyvtárak szerepkörét kiegészítik a történeti emlékezet ápolásával, ideértve a különféle többségi és kisebbségi társadalmi csoportok szerepének árnyalt ábrázolását is. A környezetváltozásról zajló jelenkori diskurzus pedig felértékeli a természet történetét bemutató gyűjtemények szerepét. A kutatás, illetve a felsőoktatás támogatásához a múzeumok szintén hozzájárulnak. A többi közgyűjteményi ággal együtt igen számottevő funkciójuk a magántulajdonban lévő történeti értékkel bíró tárgyak, illetve dokumentumok begyűjtése is. A közgyűjteményeknek ebben a világháló és a közösségi média felületei nagy segítséget nyújtanak.

Az állam biztosítja a társadalmi nyilvánosság alapintézményeinek, így a közgyűjteményi szférának is a biztos működését. Emellett azonban a civil szervezetek és a magánszféra kulturális finanszírozásba történő bevonásával a művészi, kutatói, szerkesztői szabadság magas szintje is garantálható. A társadalmi szolidaritás hálójának fenntartásában, a közösségi, nemzeti identitás ápolásában tehát a közgyűjteményekre kulcsszerep hárul.

(Németh Márton)

Határtudományok

Lásd 156

Az ismertettett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	37. (2017) 4.
AIB studi (IT)	58. (2018) 1.
American libraries (US)	48. (2017) 5., 6., 11/12.; 49. (2018) 5.
Biblioteka (RU)	(2017) 10.
Bibliothek (DE)	42. (2018) 1.
Bibliotheksdienst (DE)	52. (2018) 1., 2.
BuB (DE)	70. (2018) 1., 2-3.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2017) 12.
Collection management (US)	43. (2018) 1.
College & research libraries (US)	78. (2017) 7.; 79. (2018) 1., 2.
College & research libraries news (US)	79. (2018) 2.
Computers in libraries (US)	38. (2018) 1.
Čtenář (CZ)	69. (2017) 11.
Danmarks Biblioteker (DK)	22. (2018) 3.
The electronic library (I)	36. (2018) 2.
IFLA journal (I)	43. (2017) 1., 2.
Information and learning science (GB)	119. (2018) 3/4.
Information technology and libraries (US)	37. (2018) 1.
Information Today Europe eNews (GB)	(2018) 05 June
ITlib (SK)	20. (2017) 2., 3.
The journal of academic librarianship (US)	44. (2018) 1.
Journal of documentation (GB)	74. (2018) 1.
Journal of hospital librarianship (US)	17. (2017) 4.
Journal of librarianship and information science (GB)	50. (2018) 1.
Journal of library administration (US)	57. (2017) 5-8.
Journal of library metadata (US)	17. (2017) 2.
Journal of web librarianship (US)	11. (2017) 3-4.; 12. (2018) 1.
Knowledge organization (I)	44. (2017) 8.
Library hi tech (US)	36. (2018) 1.
Library management (GB)	38. (2017) 8/9.
Libri (I)	68. (2018) 1.
New review of academic librarianship (GB)	23. (2017) 1., 2-3.
New review of children's literature and librarianship (GB)	24. (2018) 1.
Public library quarterly (US)	36. (2017) 4.; 37. (2018) 1.
Public services quarterly (US)	14. (2018) 1.
Reference & user services quarterly (US)	57. (2018) 3.
Revista española de documentación científica (ES)	41. (2018) 1.
The serials librarian (US)	73. (2017) 1., 2.
Slavic & East European information resources (US)	18. (2017) 3-4.
Technical services quarterly (US)	34. (2017) 3., 4.; 35. (2018) 1.
Vestnik BAE (Fx)	(2017) 2., 3.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	65. (2018) 1.